

18

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

Grosuplje 1994

**ZBORNIK
OBČINE
GROSUPLJE**

ZBORNİK
OBČINE GROSUPLJE
18, 1994

ZBORNİK
OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

18

Grosuplje 1994

ZBORNIK

OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

18

Grosuplje 1994

ZBORNİK OBČINE GROSUPLJE

Izdaja skupina občanov. Ureja uredniški odbor: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič,
Mihael Glavan, Tine Kurent, Jakob Müller in Stane Valentinčič

Glavni urednik
prof. Mihael Glavan
61295 Ivančna Gorica, Stična 140, tel. (061) 777-232

Odgovorni urednik
Ivan Ahlin
61290 Grosuplje, Taborska 17, tel. (061) 771-117

Lektor
prof. Marjeta Glavan

Korektor
prof. Jakob Müller

Naslov uredništva in uprave: 61290 Grosuplje, p.p. 28

Žiro račun pri SDK Grosuplje 50100-620-133-skl. št. 05-1022113-432202

Zbornik občine Grosuplje izhaja s prispevkom SO Grosuplje in podjetij, ki so navedena v
oglasnem delu.

Tisk
Partner graf, Grosuplje, Taborska 3
800 izvodov

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije izdaja na osnovi 13. točke tarifne št. 3 tarife davka od
prometa proizvodov in storitev v zvezi z Zakonom o prometnem davku (Ur. list RS, št. 4/92) mnenje,
da šteje Zbornik občine Grosuplje med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa
proizvodov.

(Mnenje Ministrstva za kulturo, št. 415-219/94 m. b. z dne 10. 03. 1994)

VSEBINA

PODROČNA ZGODOVINA

7

Majda Ficko	Območje grosupeljske občine v vojaških merjenjih 18. stoletja	7
Jakob Müller	Fužina pri Zagradcu	15
Josip Švigelj	Gospodarske razmere v župniji Polica do začetka 20. stol.	21
France Adamič	Pravno in finančno oblikovanje tovarne Motvoz in platno	27
Leopold Sever	Rudarstvo v naših krajih, II	33
Franc Kalar, Leopold Sever	Od Medvedjeka do Peščenika v furmanskih časih	45
Cvetko Budkovič	Ljudska šola v Šentvidu pri Stični	63
Tine Kurent	Razmere v vojnem letu 1914 pri nas	71
Tone Ferenc	Ilova gora 1943. Ob petdesetletnici	73

NAŠA OBČINA IN OBČANI

77

Franc Ahlin	Razvoj Občine Grosuplje v letih 1992 in 1993	77
Ivan Grandovec	Geomorfološki razvoj površja Občine Grosuplje	95
Jakob Müller	Kovači in kovačije od Črneta do Bakra	111
Stane Valentinčič	Lov in lovstvo v Občini Grosuplje	125
Ivan Ahlin	Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Občini Grosuplje	137
Marjan Ahlin	40 let ABC Tabor Grosuplje	153
Vladimir Brezar	Nova cerkev v Ivančni Gorici	159
Tone Zalaznik	Družbeni center Krka v očeh projektanta	165

ZNANOST, KULTURA IN KNJIŽEVNOST

169

Mihael Glavan	Osebni stiki Louisa Adamiča z Edvardom Kocbekom v letih 1945-1949	169
Nike Kocijančič	Biblični stil Cankarjevega Hlapca Jerneja v prevodu Louisa Adamiča	177
Ciril Ahlin	Pesmi Rozalije Codelli, višenjske baronice	183

Tine Kurent	"Notranje življenje" umetnin Franceta Kralja	201
Edo Škulj	Obnovljene orgle v Šentvidu pri Stični	211
Tine Kurent	Čar Gasparijeve risbe "Bod' moja, bod' moja"	217
Henry A. Christian,		
Tine Kurent	Kolaž Maksimilijana Vanke, Videnje druge svetovne vojne	221
Mihaela Zajc	Domačijske pesmi	225

KRONIKA, JUBILEJI, KULTURNI DOGODKI	229
-------------------------------------	-----

Mihael Glavan	Stane Valentinčič (80-letnica)	229
France Adamič	Jože Kastelic (80-letnica)	231
Ivan Ahlin	Jože Gale (80-letnica)	233
France Adamič	Tone Kozlevčar (80-letnica)	235
Alojz Muhič	Tine Kurent, sedem križev	237
Jakob Müller	Valovi reke. Ob dveh skoraj pozabljenih obletnicah	239
Peter Maver	(Jožef) Grebenc, cistercijan. Ob smrti	241
France Adamič	Zaslужni in znameniti občani	243

GRADIVO

Franc Ahlin	Zmaji na grosupeljskem nebu	251
Tine Kurent	Akacijevo drevo na Dolenjskem	253
Ivan Ahlin	Kupovali bi traktorje	255
France Adamič	Bibliografija Občine Grosuplje 1992-1993	257
Drago Samec	Domoznanska bibliografija knjig za leti 1991 in 1992	263

PODROČNA ZGODOVINA

OBMOČJE GROSUPELJSKE OBČINE V VOJAŠKIH MERJENJIH 18. STOLETJA

*Majda Ficko**

Gospodarski in kulturni napredek posameznih pokrajin, dežel in držav vključuje tudi razvoj zemljemerstva in kartografije. Za ožje in širše področje slovenskega ozemlja je ohranjenih mnogo kart, zemljevidov, zemljiških map in skic, ki ga ponazarjajo v določenem obdobju in prikazujejo marsikatero podrobnost na terenu, ki je pisani viri ne morejo ponazoriti. Za srednjeveško obdobje so ti viri redki pa tudi manj zanesljivi, ker so izdelani s preprostimi inštrumenti. Z razvojem zemljemerstva je to gradivo postalo pomembnejše. Tako so v 17. stoletju iz vojaških potreb zaradi obrambe pred Turki, nastali načrti za modernizacijo utrjevanja mest, v 18. stoletju pa že obsežni gradbeni načrti, načrti za izsuševanje ljubljanskega barja, terezijanski kataster in prve domače karte vojvodine Kranjske.

Zanimiv vir za naše dežele predstavljajo tudi jožefinska deželna merjenja. To je vojaški naris in opis Avstrije, ki je nastal v drugi polovici 18. stoletja, v obdobju vladanja Marije Terezije in Jožefa II. in ga hrani Vojni arhiv (Kriegsarchiv) na Dunaju v zbirki kart. Nastal je po porazu Avstrije v sedemletni vojni s Prusijo, potem ko je dokončno izgubila Šlezijo. Takrat se je pokazalo, kakšno vrednost ima pri vodenju vojne natančno kartografsko gradivo. Marija Terezija je ukazala izdelati karte za vse avstrijske pokrajine, razen za Tirolsko in Vorarlberško, ki sta že imeli dobre karte. Zasluge pri delu ima njen sin Jožef II., ki so mu bile poverjene vojaške zadeve v državi. Vojaški inženirji so v letih 1764-1787 ročno izdelali več tisoč kart v velikosti 64 x 42, v merilu 1 : 28 800. Karte sicer niso izdelane na osnovi enotne triangulacijske mreže, temveč po raznih predlogah, ki so bile na razpolago, vendar je pokrajina natančno predstavljena. Kot ugotavljajo poznavalci, delo daleč presega druga podobna dela v Evropi v tistem času in sodi med najpomembnejše podvige evropske kartografije 18. stoletja. Te karte so bile skoraj do prve svetovne vojne strogo varovana državna skrivnost, niso jih ne razmnoževali ne prodajali, zato so toliko zanimivejši vir za prostorske predstave o slovenskih deželah v zadnji četrtini 18. stoletja. H kartam, ki so izdelane po oštevilčenih sekcijah, na katere je bilo razdeljeno ozemlje po posebnem sistemu, so bili z veliko skrbnostjo narejeni tudi opisi v obliki rubrik.

V letih 1784-1787 so, kot zadnje v državi, vojaški geodeti pod vodstvom polkovnika Jeneya izdelali kartografske izrise (Landesaufnahmen) in opise (Landesbeschreibungen) ozemlja današnje države Slovenije. Tako smo dobili prve "specialke", 112 listov, in opise sekcij 106-248. Na kartah so nemška in slovenska krajevna in topografska imena. Večkrat so vrisani tlorisi krajev z ulicami in objekti, označene so cerkve (celo obzidje!), tudi večje kapele, gradovi, mlini, rudniki in fužine. S črtkanjem so prikazana gorata področja z vrhovi, pikčasto gozdna področja, na poseben način močvirja, vrisani so potoki, reke, jezera. Na kartah so včasih zapisana tudi ledinska imena, manjši zaselki in gradovi, ki v opisih niso omenjeni. Opisi pa vsebujejo naslednje podatke: ime kraja, njegovo oddaljenost od sosednjih krajev v urah hoda ali korakih, navedene, nekatere tudi opisane, so pomembnejše stavbe, natančno so opisane vode, močvirja in barja, prikazane so tudi poti in ceste, kakovost in prehodnost gozdov, v opombah pa so včasih opisane pokrajinske ali gospodarske značilnosti oziroma posebnosti.

* *Ivančna Gorica 61295, Ul. Cankarjeve brigade 6; prof. zg., svetovalka-arhivistka v Arhivu Republike Slovenije*

Pomen jožefinskih deželnih merjenj kot prvega topografskega zapisa slovenskega ozemlja je nedvomno v zapisu slovenskih imen, saj so jih popisovalci napisali tako, kot so jih slišali izgovarjati na terenu. Tudi na območju grosupeljske občine se današnja imena v nekaterih primerih ločijo od teh, ki so navedena v merjenjih: Veliki potok in Grosupeljščica skupaj sta Troščinski potok, Lipoglav (v sosednji občini) je Lipa, Artiža vas je Artižova vas, Debeče je Dobično, Čagošče je Čadeše, Cerovo je Cerovec, Brvace so Berce, Mala vas je Nova vas itd. Seveda je mogoče, da se je zapisovalec, neveden slovenskega jezika, zmotil, toda prav gotovo bodo za raziskovalce nekatera imena zanimiva.

Prav tako pomemben je podroben prikaz cestnih povezav v deželah. Posamezne ceste so predstavljene kot deželne oziroma poštne ceste (Land und Post Strasse), trgovske (Comercial Strasse), privatne (Privat Strasse), poti pa so vozne, tovarne, privatne, jezdne in pešpoti. Deželna cesta je bila lahko široka 4 klaftre, komercialna 2 do 3 klaftre, nekatere privatne ceste 2 klaftri, nekatere privatne poti samo 6 čevljev, vozne poti pa 9 korakov. Tudi kakovost posameznih cest in poti in njihova uporabnost pozimi in ob poplavih je zaradi vojaških potreb natančno popisana.

Dobro so opisani tudi vodni izviri (kamor sodijo tudi vaške luže), potoki in reke. Ker je bil prehod preko vodnih strug zelo pomemben, je navedena višina bregov, opisana razvrstitev in kakovost mostov, brodov in drugih prehodov preko voda. Pri vodah so popisani tudi mlini in žage, kar je bilo v tistem obdobju velikokrat pod eno streho.

Iz strateških ozirov so natančno opisani tudi gozdovi. Po višini se delijo v visokodebelne, srednje in nizkodebelne ali celo grmičaste, po prehodnosti v goste, redke, zaraščene z grmovjem, prehodne po poteh, prehodne brez poti, neprehodne. Večkrat je označena vrsta gozda (jelov, bukov, brezov), ponekod so bili gozdovi iztrebljeni.

Stavbe so bile pomembne kot strateške točke in kot možnost za namestitev vojakov, konj in voz. Navedene so v glavnem zidane stavbe.

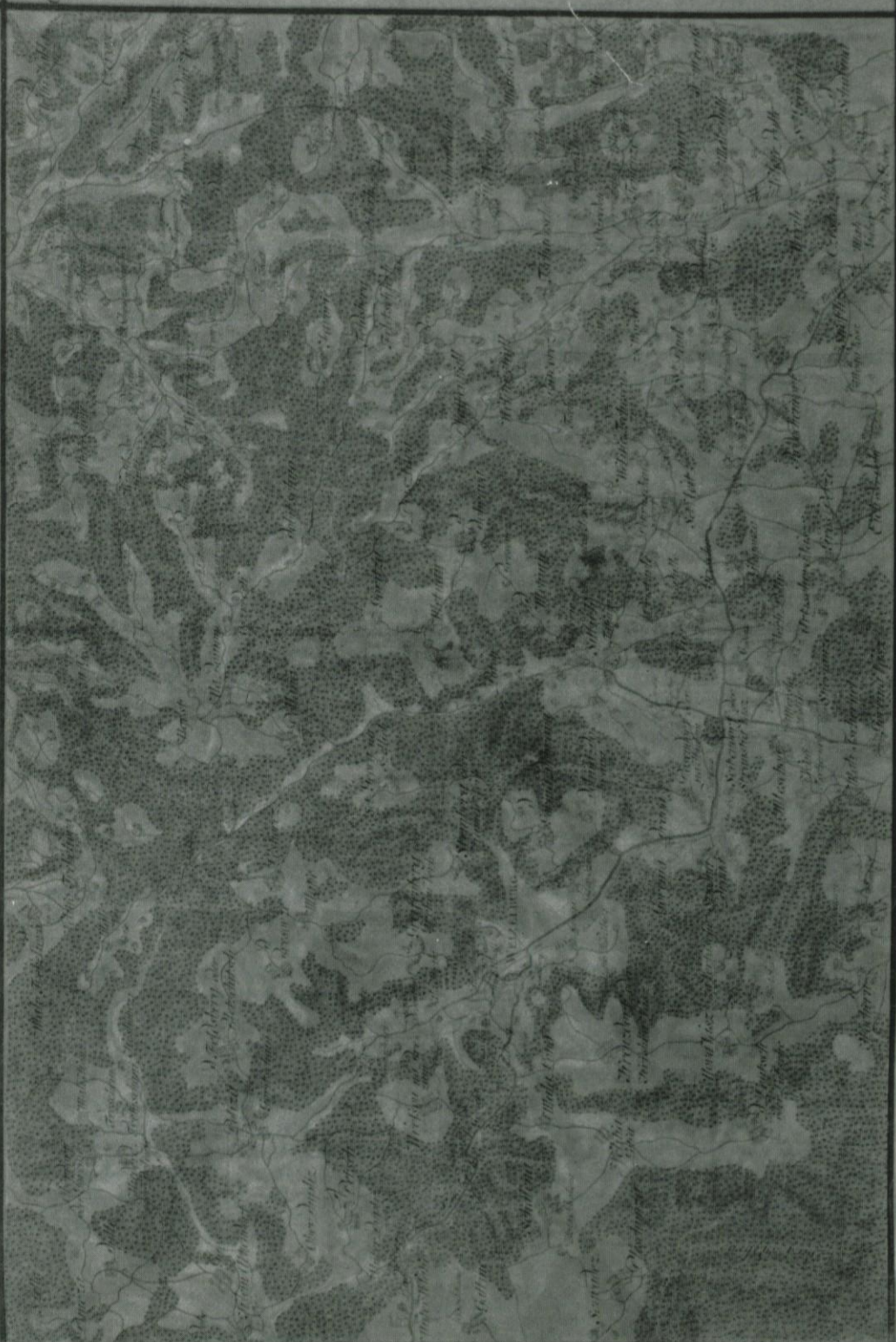
Poleg tega so seveda še druge zanimive podrobnosti, na primer, kam so kmetje prodajali svoje pridelke in na kakšen način so jih spravljali na trg, to je z vozm, vozički, s torvorjenjem ali prenašanjem. Gotovo pa bodo raziskovalci našli še različne druge zanimive podatke.

Predstavljam opis nekaterih področij grosupeljske občine v jožefinskih deželnih merjenjih. Njeno celotno območje zajemajo štiri sekcije: večji del sekcije 203 (Troščine, Polica, Žalna, Vrhé, Stična, Šentvid, Radohova vas, dolina Temenice, Metnaj, Poljane), ki pa vsebuje še opis Šmartnega z okolico, večji del sekcije 204 (Šmarje, Grosuplje, Mlačevo, Št. Jurij, Spodnja Slivnica, Lipljene, Račna, Zgornja Slivnica), ki vsebuje še opis Iga in Turjaka, manjši del sekcije 213 (Dobrepoljska dolina), ki zajema še opis Velikih Lašč z okolico, in večji del sekcije 214 (Ilova Gora, Ambrus, Zagradec, Krka, Muljava), ki zajema še opis Veliškega Gabra in Dobrniča. Omenjene sekcije je meril in opisal višji poročnik Megyes, ki se je podpisal ob koncu sekcije 214. Tekst v obliki rubrik sem zaradi izrabe prostora spremenila v vezanega. Kraji so lokalizirani na osnovi Atlasa Slovenije iz leta 1993 in tudi s pomočjo poročevalcev s terena. V oklepaju navajam tudi zapis v originalni obliki. Če lokacija ni znana, je ob imenu vprašaj. Razdalje so merjene v takratnih merskih enotah: 1 klafta = 1,896 m, 1 korak = 75,32 cm, 1 čevljev = 0,316 m.

LITERATURA:

- Ignacij Voje, Domžalsko območje v gradivu o prostorskih predstavah 18. stoletja, Kronika, št. 3, leto 1991

- Josef Paldus, Die Militärische Aufnahmen im Bereich der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Joseph II. Ausgeführt durch den k.k. Generalquartiermeisterstab in den Jahren 1763-1785 (Denkschriften der Akademie der wissenschaften in Wien, phil. hist. K1.63, 1 Abh.), 1919

Sekcija 203: Vasi Pance (Pancza), Selo pri Pancah (Szella), Dole pri Polici (Dulle) so oddaljene 1/2 ure od Male Stare vasi (Klein Alten Dorf) in enako od Gorenje vasi pri Polici (Oberdorf). Zidana stavba je le cerkev Sv. Lucije na Dolah pri Polici. Vasi ležijo na visokem hribovju. Najvišji je kamnit, strm, koničast hrib nad Pancami, od koder je pregled čez daljno okolico. Tu so le jezdne in peš poti, ki so le od vasi do polj prevozne s slabimi kmečkimi vozovi. Pridelke morajo več ur tovoriti s konji od deželne ceste, nato jih vozijo z vozički (enoosnimi) v Ljubljano ali Višnjo Goro.

Polica (Palitza), Peč (Petsch), Spodnje Brezovo (Wreschowa), Gornje Brezovo (Brezovcze), Leskovec (Leskovecz), Sela pri Višnji Gori (na Szellich), Vrh pri Višnji Gori (Greifenburg), Kamno Brdo (Steinberg), Velika in Mala Dobrava (Ober et Unter Dobrava) in še nekatere vasi so raztresene po hribih in imajo enake značilnosti. Edini zidani stavbi sta majhni cerkvi na Selih in Veliki Dobravi. Za pitje in napajanje živine imajo studence in luže, ki se ponavadi posušijo. V teh vaseh so le jezdne in peš poti, ki so le od vasi do polj prevozne s slabimi kmečkimi vozovi.

Spodnje Blato (Unter Wlato) in Gatina (Gattine) sta 1 1/4 ure oddaljena od Zagradca pri Grosupljem (Zagradecz) in enako od Žalne (Schalena). Edina zidana stavba je majhna cerkev v Gatini. Med obema krajema izvira majhen, nepomemben potoček, ki pa pozimi travnike tako zamočviri, da s konji niso prehodni. Blato leži ob deželni cesti, ki je tu široka 4 klaftre in dobra. Nad krajem se dvigajo z gozdom porasli hribi. Gozd, ki raste v bližini, je srednje visok, večinoma pomešan z grmovjem. Pridelke je prikladno voziti s kmečkimi vozovi v Višnjo Goro.

Mesto Višnja Gora (Weixelburg) je 1 uro oddaljeno od Malega Hudega, 1 1/4 ure od Spodnjega Blata. Zidane stavbe v mestu so nekatere zasebne hiše, zunaj mesta gradovi Weichselberg-Višnja Gora, Weichselbach-Turn pri Višnji Gori (imenovan tudi Novi grad v Peščeniku oziroma Codellijev grad) s pristavo in dvorec Weichselbichel (?), farna cerkev z župniščem in tovarna v dolini Višnjice. Pod mestom teče plitek, 5 korakov širok potoček, peščenega dna, ki je povsod prehodan s konjem. Tu skozi pelje deželna poštna cesta, ki je 4 klaftre široka, utrjena in dobra. Ostale stranske poti so le za pešce in jezdece, le tista, ki pelje skozi Dedni Dol na Polico je za silo prevozna z majhnimi kmečkimi vozovi. Mesto leži na strmem griču, s katerega je mogoče z vzhodne strani s strelom doseči nekoliko strmo vzpenjajočo se cesto. Vsi okrog stoječi hribi so višji, njihova strma pobočja so porasla z nizkim, bolj grmičavim gozdom. Hiše v mestu so majhne, le nekatere nekoliko prostornejše. Imajo malo, skoraj nič hlevov. Za namestitev konjenice ali vozil bi bila primerna 500 korakov od mesta stoječa gradova in njune pristave, kjer bi se našlo dovolj prostora tudi za nastanitev ljudi.

Malo Hudo (Pösendorf), Stranska vas ob Višnjici (Seitendorff), Draga (Draga) so oddaljeni od Višnje Gore 1 uro in 1/2 ure od Stične. Zidane stavbe so: poštna hiša, ki stoji ob cesti na Malem Hudem, majhni cerkvi v Dragi in četrt ure od Drage oddaljen grad Podsmreka (Szmrek). Tu teče potok Višnjica (Weichelbach), 5 korakov širok, plitek, peščenega dna. Ob močnem deževju je deroč in preplavi dolino.

Mleščevo (Mleschou), Mrzlo Polje (Merzlo Polie), Škrjanče (Schkeriancze), Gorenja vas (Goreina Vasz), Veliko in Malo Črnelo (Vel. et Mal. Tschernell) so oddaljeni od Stične 1/2, od Malega Hudega 1/4 in od Vrhpolja pri Šentvidu 1/4 ure. Edina zidana stavba je majhna cerkev v Črnelu. Potok Višnjica se združi s Stiškim potokom, ki je 8 do 12 korakov širok, plitek, kamnitega dna, deroč in rad poplavlja travnike. Privatna cesta se tu križa z deželno. Do Stične je 2 klaftri široka in dobra. Do Gorenje vasi je prav toliko široka, toda kamnita, polna jam in zapuščena. Ostale privatne poti so 6 čevljev široke in pozimi slabe zaradi ilovnatih tal. Največ četrt ure od Črnelega je v hribovju dvorec Mačerole (Matscherlohoff), majhna stavba, še četrt ure dalje Kravjek (Weineckhoff). Med obema je majhna cerkev. Nato so na strmem hribu razvaline starega gradu Kravjek (Weineck). Vse to z vseh strani obdajajo hribi, porasli z gozdovi. Potočki, ki tečejo spodaj, so nepomembni in poniknejo.

Vrhpolje pri Šentvidu (Verch Polie), Studenec pri Ivančni Gorici (Studenecz), Glogovica (Glogovcze), Artiža vas (Artischova vasz), Velike Pece (Groß Petze) so od Doba pri Šentvidu (Eich) oddaljeni 1/2, od Šentvida pri Stični (St. Veit) in Vira (Wier) pa 1/4 ure. Zidana stavba je cerkev v Pecah. Poti skozi te kraje so 6 do 9 čevljev široke, toda polne jam in težko prehodne v zimskem času zaradi ilovnatih tal. Najvišje vzpetine med kraji so porasle z gozdom in grmovjem.

Šentvid pri Stični (St. Veit), Šentpavel na Dolenjskem (St. Paul), Velike in Male Češnjice (Tscheschencze), Zaboršt pri Šentvidu (Worst), Petrušnja vas (Petruschendorf) so oddaljeni od Radohove vasi (Rodokendorf) 1/2 ure, od Stične peš 1/2, z vozom 1 uro, od Vira pri Stični pa 1/4 ure. Zidane stavbe so farna cerkev z župniščem v Šentvidu pri Stični in nekaj zidanih zasebnih hiš, majhna cerkev v Šentpavlu na Dolenjskem in podeželska dvorca Grumlof (Grundlhof) in Selo (Szello). Tu skozi tečejo majhni, nepomembni potočki. Poti so ozke, slabe, komaj uporabne za majhne kmečke vozove. Najvišji hrib je Sv. Anton na Gradišču (na Gradischu). Vse hribovje je poraslo z nizkim, bolj grmičavim gozdom.

Stična (Sittich), Gabrje pri Stični (Gaberie) sta od Malega Hudega in od Vira pri Stični oddaljena 1/2 ure, od Mekinj nad Stično 1/4 ure. Tu mimo teče 2 koraka širok, plitek potoček, kamnitega dna, ki se nikoli ne posuši. Teče 1/4 ure hoda po dolgi, nato ozki in globoki grapi, kjer je speljana le pešpot, po kateri se lahko tudi jezdi, na nekaterih delih je možno voziti tudi z majhnimi vozovi. V tem grabnu je 5 mlinov za žito. Cesta je 2 klastri široka in dobra, ostale poti so le za silo prevozne z majhnimi kmečkimi vozmi, sicer so le jezdne in pešpoti. S hriba pri vasi Mekinje nad Stično in z visokega, strmega slemenca, ki leži nad Dobravo pri Stični in Mekinjami nad Stično in je poraslo z visokim gozdom, je pregled čez dolino. V Stični je velika, visoka, prostorna stavba, ki je bila nekoč samostan. Stavba je v dobrem stanju in lahko za silo sprejme dva bataljona. Dalje stoji zidana vrtna hiša na griču, s katerega je mogoče dobro s strelom doseči dovozno cesto. Ob križišču cest stoji z gozdom porasel grič, s katerega je mogoče zelo oteževati dostop.

Mekinje nad Stično (Mekinje), Dobrava pri Stični (Dobrava), Mali Kal (Pfaffen) in Veliki Kal (Veliki Kall), Pristava nad Stično (Pristava), Mala Goričica (Goricza), Metnaj (Mettnay) so oddaljeni od Stične 1/4 od Debeč (Dobitschno) in Bukovice (Bukovetz) 1/2 ure. Zidani stavbi sta majhna cerkev v Metnaju in kapela nad Pristavo nad Stično. Vse te vasi ležijo na visokem hribovju, kjer imajo le nekaj studencev in luž, ki pa se poleti posušijo, zato mora kmet nositi vodo iz strmih, globokih grap. So le pešpoti, po katerih se lahko tudi jezdi, in le po nekaterih odsekih pri vaseh se lahko vozi z majhnimi kmečkimi vozovi. Z vrhov nad Stično in nad Metnajem je pregled daleč, čez vse. Kraje obdaja bolj nizek kot visok gozd, ki je gosto zaraščen z grmovjem. Pridelke lahko tvorijo le s tovarno živino do Stične k cestam ali poldrugo uro daleč v Litijo k reki Savi.

Dolina Temenice (Temenitz Thall), v njej Temenica (Temencze), Praproče pri Temenici (Prapretsche), Pungert (Pungart), Dolenja vas pri Temenici (Dollena Vasz), Dole pri Šentjurju (Dulle), Breg pri Velikem Gabru (Wrech), Šentjurje (St. Georgen). Ti kraji so oddaljeni 1/2 ure od Bukovice in 1/4 ure od Velikega Gabra (Veliki Gaber) in Bratnic (Bratencze). Zidani cerkvi sta v Pungertu in Šentjurju. Potok Temenica je tu do 10 korakov širok, 2 čevlja globok in ima 3 čevlje visoke, strme bregove, peščeno dno, rad poplavlja. Pot, ki pelje tu skozi, je 6 do 8 čevljev široka, polna jam, posebno pozimi zelo slaba. Ostale poti so še slabše in uporabne le za ježo. Na obeh straneh doline so strmi hribi, porasli z nizkim gozdom. Pridelke lahko prepeljejo po dolini Temenice na deželno cesto ali v Litijo do reke Save.

Sekcija 204: Šmarje (St. Morain), Tlake (Tlaka), Veliki in Mali Vrh pri Šmarju (Groß Gupf, Klein Gupf), Gajniče (Ganitscha) so oddaljeni od Škofljice (Skoflitz) 1/2 ure, Sapa (Sapp) 1/4 ure, kraji med seboj tudi 1/2 ure. Zidane stavbe so cerkev z župniščem v Šmarju, cerkev sv. Križa, nato nekaj dobro zidanih zasebnih hiš. Skozi Tlake, Razdrto (Rezdereto), Šmarje pelje deželna cesta. Ostale poti so komaj uporabne za majhne kmečke vozove. Od cerkve sv. Križa se lahko cesto z veliko prednosti obstreljuje na obeh straneh. Najvišji pa je visok hrib nad Velikim Vrhom pri

Šmarju. V bližini so le majhni, večinoma z grmovjem porasli gozdovi.

Spodnje Brvace (Bercze), Stranska vas (Sztranska Vasz), Brezje pri Grosupljem (Brezje), Jerova vas (Jerova vasz), Perovo (Perovo), Hrastje (Hrastje), Dobje pri Grosupljem (Dobi) in Grosuplje (Roszuplje) so od Sapa oddaljeni 1/4, od Lanišča (Leindorff) 1/2 in od Boštanja 3/4 ure. Zidane stavbe so: poštna hiša z velikimi hlevi v Spodnjih Brvacah, dvorec Brinje (Seitenhoff) v Stranski vasi, cerkev sv. Mihaela na Grosupljem, nato 1/4 ure od tod prostoren grad Prapreče (Prapretschhoff). Pri Grosupljem teče 6 korakov širok, toda plitek Troščinski potok (Trebischenski Potok), ki ima nizke bregove in peščeno dno. Rad poplavlja in zapre 2 klaftri široko, sicer dobro cesto, ki pelje v Boštanj (Weichsenstein). Mimo Spodnjih Brvac, Stranske vasi in Grosupljega pelje deželna cesta. Od Grosupljega pelje privatna cesta v Boštanj, je 2 klaftri široka in dobra. Ostale poti so slabe in komaj uporabne za navadne kmečke vozove. Od griča sv. Mihaela je mogoče cesto dobro doseči s strelom, okoliške vzpetine pa so višje. Pridelke zelo lahko vozijo po cesti v Ljubljano.

Veliko in Malo Mlačevo (Welka et Mala Mlačna), grad Boštanj (Weissen Stein) so oddaljeni od Spodnje Slivnice (Unter Schleinitz) 1/4 in od Grosupljega 1/2 ure. Od zidanih stavb je na Velikem Mlačevem cerkev in četverokoten, trdno zgrajen, prostoren grad Boštanj na hribu. Mimo in skozi kraje teče do 12 korakov širok Troščinski potok. Tu se razdeli v nekaj majhnih rokavov. V poletnem času je popolnoma plitek in neznaten, pozimi in ob dolgotrajnem deževnem vremenu preplavi vso dolino do Male Račne in zapre poti za tri tedne. Privatna cesta, ki pripelje z Grosupljega, je 2 klaftri široka, dobra, le kadar potoki narastejo, je zaprta. Ostale poti so le za pešce in jezdece, slabe tudi za majhne kmečke vozove. Z gradu je mogoče opazovati in doseči s strelom bližnjo okolico. Višji je hrib s pristavo Zavrh (Za Verch) in vzpetine sosednje sekcije. Bližnje sleme je poraslo z visokim, večinoma grmičavim gozdom.

Velika in Mala Račna (Welka et Mala Ratschna), Predole (Predole) so od Boštanja oddaljeni 3/4, od Spodnje Slivnice pa 1 uro. Na Kopanju je cerkev sv. Marije. V Račni privre s silo iz zemlje 5 korakov širok rokav, postane takoj 12 korakov širok, žene nekaj mlinov. Združi se s pri Boštanju omenjenim Troščinskim potokom, 600 korakov od tod nenadoma ponikneta. Ob vročih poletnih dneh voda popolnoma presahne in struga je suha. Pot, ki pripelje z Boštanja, ima delno kamnita, delno ilovnata tla, je polna jam in slaba. V času poplav je štiri tedne neprehodna. Ostale poti so jezdne in pešpoti. S hriba sv. Marije na Kopanju je pregled čez vso dolino in jo je mogoče dobro doseči s strelom. Nad njim pa se na obeh straneh dviga visoko, strmo hribovje, poraslo z gostim, z grmovjem zaraščenim gozdom.

Zgornja Slivnica (Ober Schleinitz), Veliki in Mali Lipoglav (Velka et Mala Lippa) - danes v sosednji občini - so od Paradišča (Paradische) oddaljeni 1/2 in od Hrastja pri Grosupljem (Chrastie) 1/4 ure. Zidani stavbi sta cerkev na visoki Magdalenski gori (Berg St. Magdalena) in cerkev z župniščem na Malem Lipoglavu. Z majhnimi kmečkimi vozovi je mogoče peljati le iz vasi do polj, sicer so le jezdne in pešpoti. Vse te vasi ležijo na visokem hribovju. Z Magdalenske gore je mogoče cesto in ob njej ležeče vasi dobro opazovati in doseči s strelom. Vzpetine pri Permetih (Primjetie) - danes v sosednji občini - in pri Lipoglavu so višje. Strmine hribov so gosto porasle z grmovjem, malo z visokim gozdom.

Sekcija 213: Ponikve (Ponique) so oddaljene od Ceste (Czesta) 4200 korakov, Predstrug (Predstrug) 4000, Rašice (Rasicza) 3000, Laporja (Laperie) 5900 korakov. Cesta je oddaljena od gradu Čušperk (Czobelsperg) 1 dobro uro. Vse cerkve so zidane, prav tako nekatere kmečke hiše v vaseh, grad Čušperk je iz dobrega materiala. Potok Rašica (Rassicza) je širok 5 do 10 korakov, kamnitega dna, nekoliko višjih bregov, čezenj sta speljani zelo slabi brvi, pod obema mlinoma v bližini vasi ponikne. Tovorna pot, ki pelje s Turjaka (Auersperg), preko Rašice v Ribnico in Kočevje, je slaba, sicer kamnita, a zelo blatna in polna jam, prehodna le s konjem, prevoz s kmečkimi vozovi pa je zelo nevaren. Ostale poti so ozke, kamnite in celo neprevozne in jih je mogoče le z visokimi stroški popraviti. Bližnji hribi so Kraj (Pod Krai), Golo Brdo (Goli Verh), Grajski hrib (Schloßberg)

in Berg an Dulle (?). Gozdove sestavljajo delno mlade bukve, skoraj le grmovje, delno srednjevisok trd les, prav tako zaraščen z grmovjem, ki je prehodni le po poteh. Okrog gradu Čušperk je samo visok gozd.

Zagorica (Sagoricza) je od Zdenske vasi (Stenska vas) oddaljena 3000 korakov, od Vidma (Widem) 3000, Male vasi (Mala Vasz) 2000, Podgorice (Goricza) 2000, Podpeči (Pod Petsch) 3000, Bruhanje vasi (Bruhanova) 1600, Podgore (Podgora) 3000, Kompolj (Kumpolie) 3000 korakov. Zidane stavbe so cerkev z župniščem na Vidmu in nekatere kmečke hiše. V tej okolici ni nobenega potoka, za pitje lovijo deževnico. Pri vasi Podpeč je luknja, v njej je studenec, iz katerega prinašajo potrebno vodo. Poti so slabe, v ravnini večinoma blatne, mehkih tal, v hribih kamnite in prehodne le peš ali s tovnimi konji. Cesta, ki je narejena od cerkve sv. Antona, je pravzaprav tovarna cesta iz te doline do gradu Čušperk. Je 2 do 3 klaftre široka in se po njej pripelje prav do gradu. Blizu Zagorice je strma gorska veriga Mala Gora, ki jo sestavljajo vrhovi Vrhušček (Verhovček), Stablovč (?) in nato hrib Lisseč (?). Na strmih hribeh rastejo srednje in visoke jelke in bukve, na ostalem hribovju le visoko grmovje.

Sekcija 214: Mala Illova Gora (Malla Illova gora) je oddaljena od Gabrja pri Ilovi Gori (Gaber) 3000 korakov, od Velike Illova Gore (Velika Gora) 3000, Ravnega Dola (Raundole) 3000, Hočevja (Kochevia) 2500 korakov. Zidane stavbe so cerkev na Veliki Ilovi Gori in nekaj kmečkih hiš. Poti so ozke, kamnite, polne jam, prehodne le peš, prevozne samo med vasm, sicer prihajajo sem le s tovnimi konji. Najvišje je Gradišče (Gradische). Srednjevisok gozd je zaraščen z grmovjem in brez poti ni prehodni.

Ambrus (St. Ambruss) je oddaljen od Primče vasi (Primska) 1200 korakov, Brezovega Dola (Bresie) 4600, Kala (Kall) 1000, Kamnega Vrha pri Ambrusu (Kamen Verh) 1600, Velikega Korinja (Ober Koren) 5000, Malega Korinja (Unter Koren) 4000, Tisovca (Tisovecz) 6000 in Malega Kala (Grabari) 1100 korakov. Cerkev v Ambrusu, vikariat in nekatere kmečke hiše so zidani. Poti so slabe, kamnite, jamaste. So popolnoma neprevozne, prehodne le s tovnimi konji, le med vasm je mogoč prevoz s kmečkimi vozovi. Bližnji hribi so Cziauka (?), Planski vrh (Plansky Verh) in Savčji hrib (Sauseck). Gozd je redke, bukov, prevladuje grmovje. Iz teh gozdov pridobivajo oglje, ki ga potrebujejo fužine na Fužini in ga tvorijo tja s tovnimi konji.

Reber (Leiten) je oddaljena od Hriba (Hribar) 1300 korakov, Zalisca (Salissecz) 1000, Prapreč (Praprech) 3000, Dolnjega Križa (Dolni Kriss) 3000, Dešeče vasi (Desetza Vasz) 3000, Budganje vasi (Wodgana) 4000 korakov. Nekaj kmečkih hiš je zidanih. Reka Krka (Gurk Fluss) je tu široka 20 do 30 korakov, ima kamnito dno, 2 do 3 čevlja visoke bregove. Nima mostov, a je brez mostov ni mogoče prebiti. Deželna cesta od Stične do Žužemberka je na tem odseku dokaj dobra, 3 do 4 klaftre široka, ima dobra tla. S pogostejšim nadzorovanjem jo je mogoče z majhnimi stroški izboljšati, da bi bila popolnoma uporabna za srednjetežke vozove. Ostale poti so večinoma le pešpoti, od vasi do vasi so s težavo prevozne. Višje vzpetine so vinska gorica Lisec (Lisseccz), nato obronki hribovja Kremenjek (Kremener Geburg). Gozd sestavljajo redke bukve, videti je skoraj le kot grmovje.

Valična vas (Walichna Vass) je oddaljena od Brega pri Zagradcu (Na Pregu) 1200 korakov, Velikih Reber (Velika Reberca) 1000, Malih Reber 600, Vrha pri Križu (Werch) 2200, Poljan pri Žužemberku (Polane) 2400, Šmihela pri Žužemberku (St. Mihael) 3000, Klečeta (Klechette) 3000, Drašče vasi (?) (Marische) 2200, Tolčan (Tuchane) 2500, Češnjic pri Zagradcu (Czresnicza) 2000, Gabrovke pri Zagradcu (Gabrovka) 2000, Kitnega Vrha (Kitni Verh) 6000, Marinče vasi (Marincha vas) 6000, Globokega (Globoko) 2000, Grintovca (Grintavcz) 5000, Fužine (Fissine) 4000 korakov. Zidana je cerkev v vasi, nekatere kmečke hiše ter upraviteljska hiša v vasi Fužina. Reka Krka je tu široka 20 do 50 korakov, ima do 2 1/2 čevlja visoka bregova, kamnito dno, slabe lesene mostove. Brez njih ni mogoče čeznjo. Ob dolgotrajnem deževju prestopi bregove in poplavi to malo dolino. Pobočja na obeh straneh so zelo strma. Deželna, ali bolje rečeno komercialna cesta, ki pelje tu iz Stične v Žužemberk, je 2 do 3 klaftre široka, ima na nekaterih predelih ilovnata,

večinoma pa trda tla. Na nekaterih odsekih je slaba, ker je ne vzdržujejo, vendar bi jo lahko z majhnimi stroški obdržali v dobrem stanju. Ostale poti so le vaške in gozdne, prevozne le s preprostimi kmečkimi vozovi. Bližnje vzpetine so Trški boršt (Terski Borst), Rakitnicza (?), Vodeni hrib (Vodeni hrieb). V tej okolici prevladuje grmovje. V vasi Fužina so velike fužine. Večina prebivalcev tega področja živi od njih, tako da dovažajo les in oglje.

Videm (Widem) oziroma Krka (Gurk) je oddaljena od Gradička (Gradischka) 2000 korakov, Trebnje Gorice (Trebnja gora) 2600, Krške vasi (Kerchka Vass) 1100, Gabrovčca (Gabrovzcicza) 2500, Velikih in Malih Les (Lessie) 4000, Podbukovja (Buchberg) 1100 korakov. Zidane stavbe so cerkev in župnišče v vasi, nato star grad v vasi Gradiček (Gredich) in nekatere kmečke hiše. Krka izvira tu na treh različnih krajih: na enem kot studenec, na drugem iz tal in na tretjem iz jame pod strmim pobočjem. Ta voda je takoj pri dveh izvirih široka 20 do 25 korakov, ima kamnito dno, 1 do 3 čevlje visoke bregove. Pri vasi je dober zidan most. Ob dolgotrajnem dežju reka prestopi bregove in zalije vso okolico. Tu teče še nekaj manjši potok Višnjica, 10 do 12 korakov širok. Čezenj je speljan srednje velik most, drugi njegovi mostovi pa so slabi, leseni. Ima mehka, ilovnata tla, 1 do 1 1/2 čevlja visoke bregove in poplavlja prav tako kot Krka. Tu gre vozna cesta s Krke preko Muljave (Mulau) in se na nasprotni strani vasi združi s stiško. Je dokaj dobra, le na predelu, kjer je treba prečkati vodo, je izprana in zaradi neprimerne vzdrževanja slaba. Široka je od 2 do 2 1/2 klaftre, kamnitih tal in jo je mogoče zlahka izboljšati. Ostale poti so ozke, slabe, deloma ilovnatih, deloma pa tudi kamnitih tal. Uporabljajo jih samo kmetje. Bližnji hribi so Šentrumar (St. Rumer), Mačkov vrh (Matschkovecz) in Truschberg (?). V tej okolici je zelo redek bukov gozd, ki je zaradi pridobivanja oglja, razen na nekaterih predelih, popolnoma izsekan. Z grmovjem zaraščeni deli gozda so brez poti neprehodni.

FUŽINA PRI ZAGRADCU

*Jakob Müller **

Dobrih 200 let je bila fužina pri Zagradcu ob Krki edino podjetje železarske industrije na Dolenjskem. V listinah je prvič omenjena 1568. leta. 25 let pozneje je dobila koncesijo fužina Šibenik pri Radečah, ki je propadla že l. 1594. Fužina Pasjek pri Litiji je bila ustanovljena l. 1792, železarna Dvor pri Žužemberku je začela delati 1796. leta, fužina Zavratnik pri Litiji pa je delovala od 1818. do 1855. leta. Po Valantu se kaže prva sled fužine ob Krki v višnjegorskem urbarju iz l. 1544. Isti pisec povezuje nastanek in predzgodovino fužine z gradom Boštanj pri Grosupljem in navaja leto 1425, ko naj bi graščak fužino prodal. Virov za trditve Valant ne navaja in tudi Kos jih nima, zato je zgodovina fužine pred drugo polovico 16. stol. očitno plod praznih domnev.

Fužina je podjetje, v katerem se je talila železna ruda ter predelovalo surovo železo v kovno železo ter v nekatere železne izdelke, zlasti žeblje. Razen podjetje pomeni fužina tudi oddelek, v katerem se je z ognjem in pod kladivom pridobivalo in oblikovalo kovno železo. Navadno je bilo takih oddelkov ali obratov na fužini več, zato se izraz fužine pogosto uporablja ne le za celoto oddelkov, temveč tudi za podjetje. Fužina pa pomeni v slovenščini tudi kovačnico s kladivom na vodni pogon. Pri nas sta bili taki kovačiji v Gabrju pri Stični in v Brezniku, muljavskem zaselku. Besedo smo prevzeli iz furlanščine /fusine/, v italijanščini pomeni fucina kovačnico, izvira pa iz latinske besede focus, kar pomeni ogenj oziroma ognjišče.

Ob koncu 19. stoletja je bila glavna proizvodna stavba fužine pri Zagradcu široka 12 m in dolga 40 m. Stala je na levi strani Krke pred mostom na Malo Globoko, po Müllnerju deloma na stavbišču l. 1920 zgrajene elektrarne. V stavbi je bila peč na volka - šele okoli l. 1840 so zgradili plavž - balošna fužina /presnovka/ z ognjiščem za razžarevanje, 670 kg težkim kladivom na vodni pogon, imenovanim norec, in ognjem za taljenje, dalje skladišče za oglje ter fužina za tezanje, tj. manjše kladivo na vodni pogon, imenovano repač, ter ogenj za tezanje oz. kovanje šibik. Poleg glavne stavbe sta stali še skladišči za oglje ter 6 žebljarskih ječ, ob katerih je lahko delalo 60 kovačev.

Na Valvasorjevi sliki fužine iz leta 1689 so v ospredju vidne dolge lesene rake s tremi nadlivnimi vodnimi kolesi, od katerih sta dve poganjali mehanski kladivi (eno pa morda podpihivalni meh?). Na stavbišču leve stavbe nad rakami je zdaj Vavptova hiša, na začetku stoletja pa je stala tu Vidmarjeva žaga. Velika nadstropna hiša levo zadaj, imenovana gradec, je upravno poslopje in stanovanje nekaterih lastnikov fužine; na stavbišču gradca stoji zdaj hiša Ignaca Orla. V veliki stavbi desno zadaj, zdaj Šimnovi hiši, je bila fužinska ambulanta.

Oprema fužine

Leta 1569 je imela peč na volka, to je peč, iz katere se dobi surovo železo v obliki trde gmote, imenovane volk, ter fužino /?/.

Leta 1700 je imela norca, talilni ogenj, ogenj za tezanje, repač in 4 ješe.

Leta 1776 je poleg peči na volka imela tri fužine: balošno, težno in šibično, dalje 8 ješ z 32 panji za 64 kovačev, ki so delali v parihi.

* Grosuplje 61290, Adamičeva 33; slavist

Leta 1800 se je število ješ povečalo na 12.

Leta 1802 dobi fužina dovoljenje za plavž, to je talilno peč, iz katere se dobi tekoče železo, imenovano plav, vendar plavž uresniči šele lastnik Lazzarini okrog leta 1840 oz. l. 1844, ko dobi fužina tudi livarno.

Leta 1858 so propadajočo in nedonosno fužino pri Zagradcu dokončno zaprli. Njen lastnik je v l. 1855-1857 zgradil modernejšo podjetje s plavžem, fužinami in livarno v dobrepoljskih Ponikvah.

Proizvodnja. Očiščeno in zdrobljeno rudo so topili v peči na volka. Taljenje je trajalo 24 ur. Hlebčasto železno gmoto, imenovano volk, je z dvema dolgima kavljema z ležišča izvleklo 12 mož, dva pa sta jo dvigovala od zadaj. Volka, težkega okoli 850 kg, so očistili žlindre, nato v balošni fužini razžarili ter z norcem razbili na kose, težke okoli 50-60 kg. Te kose, imenovane kotlički, so nato pretalili in presnali, tj. s segrevanjem odvezemali železu ogljik, fosfor, žveplo in druge primesi, da so dobili kovno železo. Kose le-tega so v ognju za tezanje znova razžarili ter z repačem razbili na manjše kose, težke kakih 5 ali 6 kg. Iz njih so kovali tračno in palično železo. Iz paličnega železa pa so v fužini, imenovani cajnarica, kovali cajne, tj. šibike, iz katerih so kladivarji ali žebjarji pri kovaških ognjih, imenovanih ješe, izdelovali različne vrste žebeljev.

Fužina pri Zagradcu je spadala tako glede na količino pridobljenega železa kot na izbor proizvodov med manjše fužine na Kranjskem. Izdelovali so surovo in težno železo, in sicer tračno /kolesne in sodne obroče/ in palično železo, podkve, mreže, ključavnice, predvsem pa nekaj vrst žebeljev. Z izdelki so oskrbovali Dolenjsko, žebelje pa so prodajali tudi v Trst. V zadnjem desetletju obstoja je fužina menda izdelovala tudi litoželezne izdelke, npr. nagrobne križe. Križ Lukatovih na pokopališču v Zagradcu je še ohranjen poleg mlajšega litoželeznega križa z Dvora.

Za obdobje 39 let - od 1771 do 1809 - so objavljeni podatki za 18-letno proizvodnjo surovega železa na fužini ob Krki. Največjo proizvodnjo v navedenem obdobju so dosegli leta 1772, in sicer 125 ton, najnižjo pa v letih 1808 in 1809: po 22 ton. Povprečno so v teh letih proizvedli 50 ton surovega železa. Zaradi okvar ali drugih težav peč ni delala vsako leto, sicer pa je gorela največ 5 mesecev letno, in sicer v dveh kampanjah: jesenski in spomladanski. Ostali ognji oz. fužine pa so delali skozi vse leto. Surovo železo so tudi dokupovali.

Rudišča. Fužina je imela 2-3 stalno zaposlene rudarje, večino rude pa so navozili kmetje, ki so jo nabirali ali kopali zlasti v času, ko niso imeli veliko kmečkih del. Müllner navaja za fužino na Krki naslednja rudišča, ležeča v sedanji občini Grosuplje:

leta 1680: okolica Višnje Gore, konkretno Brezovo,

leta 1707: okolica Šmarja, Žalne, Gradišče pri Polici, okolica gradu Višnje pri Višnji Gori,

leta 1772-1802 so iskali in kopali železno rudo pri Polici, Šentvidu in drugod,

leta 1781: Dobrava in Kompolje, blizu Stične, šmarska in višnjegorska župnija,

leta 1854 so iskali rudo pri Ambrusu, V. Korinju, Grosupljem, Globokem, Ilovi Gori, Kompoljah, Lipoglavu, Šmarju, Gornji Račni /?/, Šumberku, Stični, Žalni.

Mohorič (21) navaja, da so za železarno na Dvoru odvažali žlindro z Magdalenske gore, za prazgodovinsko in zgodnj srednjeveško obdobje pa omenja poleg Magdalenske gore tudi Virje pri Stični.

Mohorič (54) piše, da so rudo iz okolice Turjaka izkoriščale fužine v Železnikih, pri Šornu (12) pa beremo, da je Dvor kopal železno rudo tudi na Orlah, pri Turjaku in pri Stični.

Talilno peč so kurili z bukovim, ostala ognjišča pa s smrekovim ogljem, ki so ga dobivali zlasti iz gozdov čušperške gosposčine, in sicer kot državno koncesijo. Sicer pa so stroški kurjave znašali 40-70 % vseh stroškov fužine. Drvarili in oglarili so zlasti kmetje, ki so bili kot delavci ali "sodelavci" fužine navadno oproščeni tlake in celo vojaščine. Oglje so tvorili na konjih, in sicer v treh vrečah, od katerih je vsaka držala 2 mernika.

Fužina pri Zagradcu (Valvasor 1689)

Lukatova hiša s kovačnico v kletnem delu

Delavci. Na fužini so bili zaposleni upravnik, mojster peči, mojstri fužin, njihovi pomočniki, kurjači, pečni sodarji, presnarji, razpihovalci, vodnarji, talivci, kovači: štrekarji in cajnarji, dalje drvarji, oglarji ter rudarji oz. kopači in nabiralci rude. Po rudarskem in fužinarskem redu za Kranjsko iz l. 1575 so fužinarji imeli 10-urni delovnik, ki se je začel ob šestih zjutraj, imeli pa so posebej odmor za južino in za malice. Ob sobotah in pred velikimi prazniki - takih pa je bilo 16 - so delali samo do dvanajstih, torej 6 ur.

Leta 1776 je bilo na fužini zaposlenih 75 ljudi, z rudarji in oglarji vred 100, leta 1811 pa je bilo 94 zaposlenih.

Lastniki. Prvi znani lastnik fužine l. 1569 je bil Luka Warl, doma iz Kroke. Njegovemu sinu Janezu je sledil Florijan Crainz, ki je umrl 1576. leta. Fužino je zapustil sinu in ženi. Leta 1586 sta bila lastnika Florijanova sinova Štefan in Luka Chreiniz. Naslednji lastnik se pojavi v listinah šele v drugi polovici 17. stol.: Domenico Franzoi leta 1669, dvajset let pozneje zapisan kot Fonzoy, leta 1690 pa kot De Fanzoy. Leta 1700 je lastnik fužine grof Janez Hervard Auersperg, ki je že propadajočo fužino spet postavil na noge. Leta 1750 je lastnik grof Karel Auersperg, ki štiri leta pozneje fužino proda Janezu Juriju Tomanu, doma iz Kamne Gorice. Tega nasledi leta 1776 sin Janez Krstnik, ki je istega leta postal pl. Krški. Leta 1782 dobi dovoljenje za tovarno orožja, vendar načrta zaradi pomanjkanja kapitala in puškarskih mojstrov nikoli ne uresniči. Hacquet kritizira slabo vodstvo fužine, ki jo 1794 dedujeta lastnikova sestra Katarina Steiss ter njen sin Joahim Ignac Steiss. Steissova je imela pri Stični premogokop in je poskusila segreti peč s premogom. Poskus se je zaradi neprimernosti peči ponesečil, Steissova pa sta vse bolj tonila v dolgovih. Propadajoče podjetje sta leta 1800 prodala Jožefu Tomanu, ki je povečal kovaški obrat, vendar se je zadolževal dalje in že leta 1802 fužino prodal baronu Ludviku Lazzariniju, lastniku Čušperka, ki se je leta 1844 z izdelki fužine udeležil industrijske razstave v Ljubljani. Od Lazzarinija je fužino l. 1854 kupil grof Larisch - Monich in jo 1858 dokončno zaprl.

Fužinarske kovačnice. Fužinarji so že v času Lazzarinija kupovali železne polizdelke v Ljubljani in kovali žblje v lastnih kovačnicah. Ob koncu 19. stoletja je večina hiš na Fužini imela kovačnico z ješo in nakovalom. Oglje so si kuhali sami v gozdovih na Trebevniku ali pa so ga kupovali od kmetov. Ivan Rošelj se spominja, da je njegov ded Šuštaršič, po domače Lukatov, izdeloval žblje za gozjarje, in sicer iz "štajfla", nekaj milimetrov debelega kvadratnega železa. Žblji so imeli glave v obliki srčka ali ritke. Zadnji kovači na Fužini so po Valantu kovali še po letu 1918. Žblje so prodajali v Črnomlju, Metliki, Kočevju in drugod, zlasti pa v Trstu, kamor so jih vozili s koli, ročnimi vozički z dvema kolesoma. Hodili so čez Krko in Bloke ter bili v enem tednu spet doma. V Trstu so najbolj prodajali ladijske vijake - ti so imeli zalusti, da niso mogli zlesti iz lesa.

Fužina pri Zagradcu je propadla zaradi zastarelosti tehnologije, slabe organizacije, slabih prometnih povezav ter - seveda - zaradi uspešnejše konkurence. Zaradi velike dunajske železarne in odmaknjenosti od železnice je propadla leta 1896 tudi železarna in livarna na Dvoru, že leto poprej pa železarna v Ponikvah.

LITERATURA:

- Bezlaj, F.: Etimološki slovar slovenskega jezika: 1. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1976.
 Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1989, str. 170-172.
 Hacquet, B.: *Oryctographia Carniolica*, 3. del, Leipzig, J.G. Breitkopf, 1784, str. 157-158.
 Krajevni leksikon Slovenije: 2. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1971, str. 128 in 162.
 Koblar, A.: *Zgodovina železarstva na Kranjskem*, Letopis Matice slovenske, 1892, str. 178-200.
 Kos, M.: *Gradivo za historično topografijo Slovenije /za Kranjsko do leta 1500/*, Ljubljana, Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU, 1975.

Mohorič, I.: Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem: 1. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1969.

Müllner, A.: Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien, Wien, Leipzig, Verlag von Halm und Goldmann, 1909.

Slovenski biografski leksikon, 12. zvezek, Ljubljana, SAZU, 1980, str. 97-98.

Slokar, J.: Geschichte der österreichischen Industrie, Wien, Verlag von F. Tempsky, 1914.

Šorn, J.: Pregled našega železarstva za stoletje od okoli 1760 do okoli 1860, Zgodovinski časopis, 32 /1978/, str. 243-277.

Šorn, J.: Železarna na Dvoru pri Žužemberku, v: Šorn, J. et al., Železarna na Dvoru pri Žužemberku: zgodovina, tehnologija, izdelki, Novo mesto, Dolenjski muzej z Narodnim muzejem v Ljubljani, 1980, str. 7-34.

Valant, M.: Zgodovina Žužemberka in Krajine, Ljubljana, /samozal./, 1971 /druga izdaja/.

Valvasor, J. V.: Die Ehre des Hertzogthums Crain: 2. knjiga, Nürnberg, 1689, str. 183-184 (faksimile 1970).

prejeto iz: 18-19. Najmanj je bilo občanov leta 1912 in vsebuje razpisno pogodbo o gospodarstvu v vasi Bled. Najmanj Polica od vsega leta vseh državnih občin 20. stoletja. O izvorniku gl. Zbornik, 17 /1992/, str. 13-16. Skladnost s stranijski arhivi na Polici. Zahvaljujemo se g. županu Antonu Polajžetu, da je dovolil objavo. Urednik in opombe: Marjan Jakob Milič.

Politično spada župnija v dve glavnosti: pod c. kr. okrajno glavarstvo Ljubljane spadajo vasi Polica, Peč, Bled Vrh, Kočljivec, Tročine, Mali Konec, Dolenja vas in Gorenja vas. Te občine vasi tvorijo občino Polico, ki kasneje se priključa še vas Spodnje Brezovo, pred l. 1787 spadajoča k Šmarji, od tega leta dalje pa k župniji Vidneja Gora. Spodnje Brezovo, Peč in Polica so združene v davčno občino Polica, docim so vasi Bled Vrh, Kočljivec, Tročine, Mali Konec, Gorenja vas in Dolenja vas združene v davčno občino Bled Vrh. Vasi Gorenja in Dolenja Duplice, Stara vas in Dol pri spadata pod c. kr. okrajno glavarstvo Ljubljana okolišč, tvorijo davčno občino Stara vas ter spadajo pod občino Grosuplje.

Vas Polica obsega s pripadajočim zemljiščem 475 ha 37 a 34 m², čisti donosnik znaša 2306 K 94 v. Direktnih davkov plačujejo občani 646 K 88 v, izvenobčani pa 1 K. Hišne najemnine 15 K 28 v obnega davka 16 K 72 v, vsebine donosnosti 30 K 80 v, razpina 4 K 11 v. Vseh davkov skupaj 736 K 68 v.

Vas Peč obsega 267 ha 25 a 49 m² s čistim donoskom 1639 K 59 v. Direktnih davkov plačujejo občani 327 K 33 v, izvenobčani 20 K 25 v, obnega davka 2 K 4 v, vseh davkov skupaj 349 K 68 v.

Vas Bled Vrh obsega 773 ha 44 a 62 m² s čistim donoskom 1389 K 17 v. Direktnih davkov plačujejo občani 339 K 43 v, hišne najemnine 4 K 68 v, obnega davka 2 K 4 v, vseh davkov skupaj 346 K 17 v.

Vas Kočljivec obsega 124 ha 8 a 67 m² s čistim donoskom 497 K 96 v. Direktnih davkov plačujejo občani 122 K 57 v, skupaj 122 K 57 v.

Vas Tročine obsega 249 ha 32 m² s čistim donoskom 671 K 25 v. Direktnih davkov plačujejo občani 122 K 96 v, obnega davka 4 K 8 v, skupaj 192 K 4 v.

Vas Mali Konec obsega 86 ha 46 a 57 m² s čistim donoskom 334 K 10 v. Direktnih davkov plačujejo občani 94 K 82 v, pri izvenobčanih 12 K 18 v, skupaj 197 K.

Gorenja vas obsega 144 ha 93 a 26 m² s čistim donoskom 690 K 9 v. Direktnih davkov plačujejo občani 183 K 48 v, izvenobčani 14 K 80 v, skupaj 199 K 78 v.

Dolenja vas obsega 115 ha 71 a 8 m² s čistim donoskom 741 K 3 v. Direktnih davkov plačujejo občani 198 K 57 v, obnega davka 4 K 8 v, skupaj 202 K 65 v.

Vsi ti občine vasi obsegajo torej 1728 ha 27 a 35 m² s čistim donoskom 8022 K 13 v. Direktnih davkov plačujejo občani 2103 K 8 v, izvenobčani 45 K 73 v, hišne najemnine 19 K 90 v,

GOSPODARSKE RAZMERE V ŽUPNIJI POLICA DO ZAČETKA 20. STOLETJA

*Josip Švigelj**

Objavljamo 5. poglavje iz Švigljeve rokopisne Kronike poliške župnije /str. 33-39/, dopolnjeno s koncem 4. poglavja /str. 31-32/. Napisana je bila okoli leta 1915 in vsebuje zanimive podatke o gospodarstvu v vasi župnije Polica od srednjega veka do drugega desetletja 20. stoletja. O avtorju gl. ZOG, 17 /1992/, str. 15-16. Kroniko hrani župnijski arhiv na Polici. Zahvaljujemo se g. župniku Antonu Pahuljetu, da je dovolil objavo. Uredil in opombe napisal Jakob Müller.

Politično spada¹ župnija v dve glavarstvi: pod c. kr. okrajno glavarstvo Litija spadajo vasi Polica, Peč, Bleč Vrh, Kožljevec, Troščine, Mali Konec, Dolenja vas in Gorenja vas. Tu našteje vasi tvorijo občino Polico, h kateri se prišteva še vas Spodnje Brezovo, pred l. 1787 spadajoča k Šmariji, od tega leta dalje pa k župniji Višnja Gora. Spodnje Brezovo, Peč in Polica so združene v davčno občino² Polica, dočim so vasi Bleč Vrh, Kožljevec, Troščine, Mali Konec, Gorenja vas in Dolenja vas združene v davčno občino Bleč Vrh. Vasi Gorenje in Dolenje Duplice, Stara vas in Doli pa spadajo pod c. kr. okrajno glavarstvo Ljubljana okolica, tvorijo davčno občino Stara vas ter spadajo pod občino Grosuplje.

Vas Polica obsega s pripadajočim zemljiščem 475 ha 37 a 34 m², čisti donesek znaša 2308 K 94 v³. Direktnih davkov plačujejo občini 646 K 88 v, izvenobčani pa 1 K. Hišne najemnine 15 K 28 v obrtnega davka 36 K 72 v, osebne dohodnine 30 K 80 v, rentnine 4 K 11 v. Vseh davkov skupaj 730 K 68 v.

Vas Peč obsega 267 ha 25 a 49 m² s čistim doneskom 1439 K 59 v. Direktnih davkov plačujejo občani 327 K 35 v, izvenobčani 20 K 25 v, obrtnega davka 2 K 4 v, vseh davkov skupaj 349 K 64 v.

Vas Bleč Vrh obsega 273 ha 44 a 62 m² s čistim doneskom 1389 K 17 v. Direktnih davkov plačujejo 339 K 45 v, hišne najemnine 4 K 68 v, obrtnega davka 2 K 4 v, vseh davkov skupaj 346 K 17 v.

Vas Kožljevec obsega 124 ha 8 a 67 m² s čistim doneskom 497 k 96 v. Direktnih davkov plačujejo občani 122 K 57 v, skupaj 122 K 57 v.

Vas Troščine obsega 240 ha 32 m² s čistim doneskom 671 K 25 v. Direktni davki znašajo 187 K 96 v, obrtni davki 4 K 8 v, skupaj 192 K 4 v.

Vas Mali Konec obsega 86 ha 46 a 57 m² s čistim doneskom 334 K 10 v. Direktni davki znašajo pri občanah 94 K 82 v, pri izvenobčanih 12 K 18 v, skupaj 107 K.

Gorenja vas obsega 144 ha 93 a 26 m² s čistim doneskom 640 K 9 v. Direktnih davkov plačujejo občani 185 K 48 v, izvenobčani 14 K 30 v, skupaj 199 K 78 v.

Dolenja vas obsega 115 ha 71 a 8 m² s čistim doneskom 741 K 3 v. Direktnih davkov plačujejo 198 K 57 v, obrtnega davka 4 K 8 v, skupaj 202 K 65 v.

Vse tu našteje vasi obsegajo torej 1728 ha 27 a 35 m² s čistim doneskom 8022 K 13 v. Direktnih davkov plačujejo občani 2103 K 8 v, izvenobčani 47 K 73 v, hišne najemnine 19 K 96 v,

* Župnik na Polici /1908-1920/

obrtnega davka 48 K 96 v, osebne dohodnine 30 K 80 v in rentnine 4 K 11 v, vseh davkov skupaj 2250 K 53 v.

Ti podatki veljajo za leto 1910. Za vasi Duplice, Doli in Stara vas nisem mogel dobiti podatkov ne pri davkarjih ne pri glavarstvu v Ljubljani.

Po⁴ župnijskih matičnih knjigah in po statusu animarum naj bi bilo koncem leta 1910. v župniji 994 stanovnikov. V resnici jih je pa bilo koncem 1910. leta le 871, in sicer:

na Polici.....	249 /244/ ⁵
na Peči	76 /77/
v Duplicah	70 /78/
na Blečem Vrhu	82 /81/
v Kožljevcu	40 /43/
v Troščinah	45 /49/
v Malem Koncu	24 /26/
v Gorenji vasi	41 /46/
v Dolenji vasi	46 /50/
v Veliki Stari vasi	92 /92/
v Mali Stari vasi	45 /85/
na Dolih	61 /60/

Torej jih manjka koncem 1. 1910. v župniji 994-871 = 123 ljudi. Ob ustanovitvi⁶ je štela župnija 835 ljudi. Ljudstvo se je potemtakem pomnožilo v 120 letih za 159. Vzrok: izseljevanje! V Ameriki jih je bilo koncem 1. 1910. okrog 90. Drugod jih je 33, ki spadajo z družinami v poliško občino.

V župniji je 72 kmetij. Na Polici je celih 8, 9 je polzemljišč, 5 je četrtezemljišč, dve zemljišči in četrtna sta razkosani.

Na Blečem Vrhu je 9 zemljišč. Od teh je celih 6, 5 je polzemljišč, pol zemljišča je razkosanega. V Kožljevcu so tri polzemljišča, pol zemljišča je razkosanega. V Troščinah sta 2 celi zemljišči in 4 polzemljišča. V Malem Koncu je ena cela kmetija, 3 polkmetije in pol kmetije je razkosane. V Gorenji vasi je 6 polkmetij, 2 polkmetiji sta razkosani. V Dolenji vasi sta 2 celi kmetiji, 3 polkmetije in pol kmetije je razkosane. Na Dolih je 1 cela kmetija, 6 polkmetij in 1 zemlja, ki je razkosana. V Veliki Stari vasi je 6 celih kmetij, dve kmetiji sta razkosani. V Mali Stari vasi so 3 cele kmetije, 2 kmetiji sta razkosani. V Duplicah je 1 cela zemlja in 10 polzemelj. Na Peči so 4 cele zemlje, 3 polzemlje in pol zemlje je razkosane.

Ljudstvo se peča s **poljedelstvom in z živinorejo**. Poljska zemlja je na Peči, na Polici, na Blečem Vrhu in v Kožljevcu zelo plitva, vendar če dež redno dohaja, zelo rodovitna. Boljša zemlja je v troščinski okolici, najboljša pa v Stari vasi. Posebno ugodna je zemlja ozimini.

Kljub zelo peščenemu svetu ne smem trditi, da bi bila poliška okolica nerodovitna. Vse, kar zraste, je nekako posebno okusno. Koruza je posebno v vojnih letih bogato rodila ter se mora reči, da sta ji podnebje in kraj domalega povsod ugodna. Posebno finega okusa sta tudi krompir in zelje.⁷ Koruza donša srednje pridelke, ajda večinoma pozebe že v cvetju. Živinoreja je bila do najnovejših časov na slabih nogah. Ko se je 11. februarja 1912. ustanovila na Polici živinorejska zadruga, se je živinoreja očitno dvigala od leta do leta. 23. februarja 1913. je bil na Polici kmetijski tečaj, ki se ga je ljudstvo prav pridno udeleževalo. Uporaba umetnih gnojil na njivah in travnikih je bila sad tečaja. Leta 1910. so našli v občini Polica 24 konj, 632 glav goveje živine, 2 kozi, 46 ovac, 183 prašičev in 176 panjev čebel.

Čebelarstvo propada od leta do leta. Čebelarji tožijo, da že 40 let ni ugodnega uspeha. Prejšnje čase je bil skoro pri vsaki hiši čebelnjak, ker so dajali gosposčinam poleg drugega tudi panje čebel ali pa vosek. Eden izmed vzrokov, da propada čebelarstvo v župniji, je čebelarjenje po starem kopitu.

Sadjarstvo prinaša župljanom lepe dohodke. Česnje in orehi posebno lepo uspevajo, vendar jih tuintam v cvetju vzame mraz. Žal da je teh dreves veliko vojska vzela. Kostanj uspeva le v Gorenji vasi. Kadar češplje obrode, se kmet smeja, ker ve, da pozimi ne bo brez pijače. Posebno lepo sadje se dobi v trošinski okolici.

Obrtnost je v župniji slabo zastopana. S specerijskim drobižem preskrbujejo župljane štirje trgovci, s pijačo pa trije krčmarji in dva žganjarja. V mirnih časih so se župljani veliko pečali s kuho žganja. Skoro pri vsaki hiši je bil kotel in napis: Žganjarija. Med svetovno vojsko pa je oblast pobrala razen treh vse kotle. Črevljarjev ima župnija štiri, kovača enega, streharja dva, mlinarjev šest ter dva žagarja. S prodajo lesa se peča en lesni trgovec, tobak pa se prodaja v treh tobakarnah.

Sejmov v župniji ni. Prejšnje čase so bili v Stari vasi in na Blečem Vrh, ki pa so se zavoljo nerodnosti, ki so se godile na teh sejmi, zatrli. Bližnji sejmi so na Grosupljem, v Višnji Gori in v Stični, ki jih ljudstvo rado obiskuje.

Za župnijo je velikega pomena "**Hranilnica in posojilnica v Višnji Gori**" pod skrbnim vodstvom ondotnega župnika. V mirnih časih pred vojsko je bila župnija zelo zadolžena, a med vojsko se je večinoma ves dolg poplačal.

Župnijo je prejšnje čase prav velikokrat obiskovala nesreča na polju in pri živini. Zlasti je huda nadloga črv. Če pritisne še moča, potem je pšenično polje skoro sama ljulika. Ustno izročilo nam pripoveduje o hudi lakoti, da so jedli ljudje travo, mlieli hrastovo lubje ter služili celo leto za živež. Njiva je tiste čase veljala par hlebov kruha itd. L. 1865. je bila silno slaba letina povsod na Dolenjskem. Nasledek je bilo splošno pomanjkanje in lakota. Na poziv vlade se je l. 1866. v župniji ustanovil odbor z župnikom Šivicem na čelu. Odbor je imel nalogo razdeljevati podporo vlade med najbolj potrebne. Napominjanega leta je prejela župnija od vlade: 26 stotov^{7a} moke, 15,75 stotov soli za ljudi in za živino, 34 mernikov ovs, 14 mernikov ječmena, 3 mernike ajde, 1 mernik prosa, 38 mernikov krompirja in 4 mernike fižola⁸.

Da je bilo tudi za časa turških napadov pomanjkanje splošno, nam dokazuje stiska stiškega samostana. Ko je opat Martin prosil patriarha Nikolaja, naj utelesi župnijo Šmarije stiškemu samostanu, je pristavil besede: V hudi stiski je stiški samostan zaradi vednih turških napadov, ker sovražniki vse uničujejo.⁹ Da so tudi po župniji ropali, požigali in morili, nam izpričuje že popisani tabor na gradišču¹⁰ in ustno izročilo, ki pripoveduje: Na Polici so se oglasili Turki grede na Lipoglav pri Jurku. Vprašajo ga: Jurko, si doma? Le ta jim odgovori: Doma! Pa bi bilo še boljše, da bi tudi tebe vrag držal doma. Šele nazaj grede z Lipoglavega so oplenili njegovo hišo kakor tudi vso vas, ker so baje navado imeli pleniti šele vračajoč se na Turško. Blizu Police je ob času turškega navala kosil neki hlapec deteljo. Ko se mu približajo Turki, ustraši se tako, da dene svojo glavo med vile, kakor bi bil obešen. Turki, ugledavši ga, zakriče: Glejte norca, ki se je obesil iz strahu! in gredo dalje.¹¹

Župljani so bili do leta 1848. **podložni raznim gosposčinam**. Pravico do desetine so v župniji imeli stiški samostan, baron Taufferer v Višnji Gori in šmarijski župnik. Na kmetijah, podložnih stiškemu samostanu, je pobiral samostan polno desetino. Baron Taufferer in šmarijski župnik sta si pa desetino delila tako, da je pripadala prvemu dve tretjini, slednjemu pa ena tretjina. Kdaj je šmarijski župnik dobil pravico do desetine po naših krajih, je neznano. Skoro gotovo jo je dobil od Rudolfa IV. leta 1365, ki določa, naj dobi stiški samostan desetino od 81 kmetij in Harlandt¹² tako, da njemu pripadeta dve tretjini, ena tretjina pa šmarijskemu župniku¹³. Desetino so dajali stiški samostan, baron in župnik v zakup za stalno ceno, po navadi za tri leta. Za zakupnika so morali dobro stati še trije poroki. V desetino so šteli tudi maslo, kozličke in lan. L. 1799. je imel poliško

desetino v zakupu Jože Vidic iz Goričan, v Troščinah pa Jože Omahen iz Dolenje vasi, prej pa Jančar. Poliška desetina je stala 60 gl./á 60 kr.¹⁴ in dva kozlička, razen tega je bil od vožnje desetine oproščen. Voznik je dobival košček kruha in merico vina. Zanimive so gospodarske cene za različno blago leta 1801: funt masla 24 kr., plevica na dan po 10 kr., dninar na dan 14 kr., 1 par črevljev 8 gl., klafta drv 5 gl. 60 kr., mernik pšenice 3 gl. 24 kr., mešanica 2 gl. 16 kr., soršica 2 gl. 50 kr., proso 2 gl. 50 kr., ajda 2 gl. 16 kr., funt govejega mesa 7. kr., telečje meso 9 kr.¹⁵

Odrajtovali so pri nas žito, predivo, panje čebel ali vosek, kozličke, jagnjeta, kokoši, mlado živino itd. Razen tega so plačevali še druge pristojbine kakor zemljiški davek, župansko pravico, jurjevico¹⁶ /St. Georgrecht/, tovarnino, tlako v denarju, hišni davek itd.

Odvisnost posameznih hiš v župniji nam kaže "status animarum" I. zvezek.¹⁷ Podložni so bili:

1. Pfalz Laibach.¹⁸ Polica št. 1. in 4.¹⁹
2. Stiškemu samostanu: Polica št. 2., 3., 5., 12., 14., 17., 18., vsa vas Bleč Vrh, Kožljevec in Troščine, Mali Konec št. 1., 2., 3., 4., vsa Velika in Mala Stara vas, oboje Duplice in Peč št. 2. in 13.²⁰
3. Graščini Boštajn: Polica št. 6., 7., 10., 15., 19., 21., 29., Dolenja vas št. 1., Peč št. 1., 3., 4., 6., 8., 9. in 12.²¹
4. Župnišču Dobropolje: Polica št. 8., 9.²²
5. Župnišču Škocjan pri Turjaku: Gorenja vas št. 1., 2., 3.²³
6. Župnišču Šmarije: Polica št. 13., 22., 25., 28., Doli 6.²⁴
7. Župnišču Šmartno pri Litiji: Gorenja vas št. 4. in 5.²⁵
8. Graščini Kravjak /Weinegg/: Mali Konec št. 5., Dolenja vas št. 2., 5., 6. in 7.²⁶
9. Graščini Cušperk /Zobelsberg/: Gorenja vas št. 6., 7., Dolenja vas št. 3., 4., 8., Doli št. 4. in 7.²⁷
10. Graščini Turjak /Auersberg/: Doli št. 1., 5.²⁸
11. Graščini Praproče: Doli št. 2.²⁹
12. Graščini Tustan pri Moravčah: Doli št. 3.³⁰
13. Graščini Višnja /Weixelbach/:³¹ Peč št. 5., 7. in 10.³²

Iz tega izkaza je razvidno, da je bila velika večina podložna stiškemu samostanu. Da je bil samostan ob času turških pohodov v stiski, sem že omenil. Zdi se, da je bil v denarnih zadregah tudi prejšnje čase. Tako je znano, da mu je vojvodinja milanska in avstrijska, bivajoča v Šentvidu na Dolenjskem, z imenom Viridis, posodila večkrat znatne vsote, za kar ji je samostan zastavljal zemljišča. Velikodušna vojvodinja je često odpustila samostanu dolg ter vrnila zastavljena zemljišča. Tako je leta 1402. odpustila 300 gl. in vrnila samostanu zastavljenih sedem zemljišč v Troščinah /in Troshain/, dve leti pozneje pa dolg v znesku 300 gl. krških dukatov /Gurker Dukaten/ ter vrnila sedem zastavljenih zemljišč v Stari vasi.³³

Graščina Boštajn /Weissenstein/ je bila pri župljanih na slabem glasu. Še zdaj ljudstvo ne more pozabiti, kakšni reveži so bili podložniki te graščine. Graščina leži v žalski fari ter je prva postaja ob železnici Grosuplje - Novo mesto.³⁴

Gorenja vas št. 4. in 5.³⁵ je bila svoj čas ena kmetija, ki se je pozneje razdelila. 26. oktobra 1466 daruje Lovro Wernecker v svoj in svojih sorodnikov dušni blagor vikarju Štefanu pri sv. Martinu pri Litiji³⁶ in njegovim naslednikom eno zemljišče v Troščinah v harlandtski župniji³⁷ z vsemi pritliklinami in pravicami. Obdrži si le za pravno varstvo /advokacija/ 1 mernik ovsa in enega kopuna. Kmeta ne sme preobkladati z novimi davki, kmet pa mora dajati sv. Martinu 1 funt voska.³⁸

Kravjak je graščina pri Stični³⁹, Cušperk graščina pri Kopanju, Turjak pri Škocjanu, Praproče pa v šmarijski župniji.

Svobodnjakov ni bilo v župniji. Od raznih davščin in dajatev tudi župani niso bili izvzeti.

Sodno oblast v kriminalnih zadevah je imelo selsko sodišče v Višnji Gori in na Cušperku. Kupne pogodbe, pisma itd. jim je delala njihova zemljišča gosposka, prepire pa je razsojevala kresija v Novem mestu. Sedaj pa spada občina Polica pod c. kr. okrajno sodišče v Višnji Gori, davčna občina Stara vas pa pod c. kr. okrajno sodišče v Ljubljani.

V prejšnjih časih je večkrat gorelo v župniji. Tako nam pove ustno izročilo, da je svoj čas pogorela vsa Stara vas. L. 1906. je pogorel dupliški, leto pozneje pa kožljovski mlin. Februarja meseca leta 1913. je velik požar uničil Koščakovo in Jurkovo hišo na Polici /št. 17. in 18./ z gospodarskimi poslopji vred. Zažgali so otroci. Leto pozneje je pogorel Koščakov ulnjak v Kožljevcu, ki ga je zažgala slaboumna deklina z Malega Vrha prežganjske fare.

Za zunanji red in mir skrbе orožniki v Višnji Gori in na Grosupljem, ki pa z župnijo, hvala Bogu, nimajo dosti opraviti.⁴⁰

OPOMBE

1. Kronika je napisana okoli leta 1915.
2. Davčne občine so ozemeljske davčne enote, nastale pred katastrskimi občinami.
3. K je krona, v je vinar.
4. Ta in naslednja dva odstavka sta iz predhodnega poglavja Švigljeve kronike z naslovom Statistični opis župnije /str. 31-32/.
5. Po: Allgemeines Verzeichniss der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dez. 1910, Wien 1915, str. 142 - so imele tu naštetek vasi leta 1910 v oklepaju navedenih prebivalcev! Gorenje Duplice 38, Dolenje Duplice 40, uradno torej 931, kar ni zanesljivo! /op. J. Šviglja/.
6. Leta 1787.
7. Zadnje 4 stavke je Švigelj zapisal na rob ob začetku gospodarskega poglavja Kronike /str. 33/.
- 7.a Stot je 56 kg.
8. Župni arhiv Polica /op. J. Šviglja/.
9. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, 3 /1893/, 248 sl. /op. J. Šviglja/.
10. Prim. ŠVIGELJ 1992, str. 20.
11. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, 4 /1894/, str. 216 /op. J. Šviglja/.
12. Starejše ime za šmarsko župnijo.
13. Urbarij za l. 1696, župni arhiv v Šmariji /op. J. Šviglja/.
14. Gl. je goldinar, kr. je krajcar.
15. 1 krajcar je 4 peneze, 60 krajcarjev je 1 goldinar, urbarij za l. 1696. /op. J. Šviglja/.
16. Ker se je ta davščina plačevala o sv. Juriju /op. J. Šviglja/.
17. Zvezka v župnijskem arhivu zdaj ni najti.
18. /Vladarjeva/ palača Ljubljana.
19. Po 14. poglavju Kronike, kjer Švigelj navaja in razlaga hišna imena: /1/ Gorenjšček in /4/ Primc.
20. Polica: /2/ Finc, /3/ Mihevc, /5/ Strajnar, /12/ Lekčec, /14/ Gruden, /17/ Jurka, /18/ Koščak - Mali Konec: /1/ Moravc, /2/ Herhur, /3/ Bingar, /4/ Adame - Peč: /2/ Ahlin, /13/ Možina.
21. Polica: /6/ Bregar, /7/ Kavc, /10/ Spodnji Jakš, /15/ Kočmar, /19/ Klančar, /21/ Mežnarija ?, /29/ Zgornji Jakš - Dolenja vas: /1/ Dolinski malen - Peč: /1/ Duša, /3/ Markle, /4/ Finžgar, /6/ Mehle, /8/ Dular, /9/ Nace, /12/ Dežman.
22. /8/ Hlačman, /9/ Kopitar.
23. /1/ Peter, /2/ Šircelj, /3/ Lenčina.
24. Polica: /13/ Rahne, /22/ Možak, /25/ Prosen, /28/ Martin - Doli: /6/ Mežnarija ?.

25. /4/ Šorm, /5/ Prosen.
26. Mali Konec: /5/ Pokove - Dolenja vas: /2/ Štefèk, /5/ Butara, /6/ Izak, /7/ Jančar.
27. Gorenja vas: /6/ Štibernik, /7/-; - Dolenja vas: /3/ Dimnik, /4/ Urban, /8/ Črnivc; - Doli: /4/ Štibernik, /7/ Andrejče.
28. /1/ Selan, /5/ Izanc.
29. /2/ Dežman.
30. /3/ Martin.
31. Po SMOLE 1982 je to Novi grad v Peščeniku oz. Turn pri Višnji Gori, v novejšem času je med prebivalstvom ohranjeno ime Baronov grad. Stal je na Baronovem hribu, tj. med železniško progo in cesto Peščenik - Višnja Gora. V času, na katerega se nanašajo Švigljevi podatki, je bil last Tauffererjev. Požgan leta 1943.
32. /5/-, /7/ Pokavc, /10/ Kavelj.
33. Chronographicon monasterii Sitticensis, hrani deželni muzej v Ljubljani /op. J. Šviglja/.
34. Sedanja postaja Mlačevo se je še leta 1918 imenovala Boštanj.
35. Šorm in Prosen.
36. V rkp.: zu St. Merten bey Littay.
37. V rkp.: zu Troshain in Harlandter Pfarr.
38. Pergamena - v deželnem muzeju v Ljubljani /op. J. Šviglja/. Funt je 0,56 kg.
39. Pravilneje: pri Leščevju blizu Muljave.
40. Pripis Josipa Bambiča, Švigljevega naslednika v župniji: Imajo precej!

Navedenki:

SMOLE 1982: Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

ŠVIGELJ 1992: Prirodosnanski opis in starinski spomeniki poliške župnije. ZOG, 17, str. 17-23.

PRAVNO IN FINANČNO OBLIKOVANJE TOVARNE MOTVOZ IN PLATNO

*France Adamič**

O Antonu Šinkovcu, začetniku industrije, in o izgradnji tovarne v Grosupljem smo poročali v prvem zvezku Zbornika občine Grosuplje, v tem poročilu pa prikazujemo pravno in finančno oblikovanje podjetja. Leta 1921 je bil v trgovskem registru v Ljubljani vpisan Anton Šinkovec, terilnica Grosuplje. Nadaljnja izgradnja je zahtevala več kapitala, ki ga je nudila Trgovska (prvotno eskomptna) banka d.d. v Ljubljani, Šelenburgova ul. Na njeno pobudo so se dne 17. septembra 1923 v njenih prostorih zbrali koncesionarji v navzočnosti notarja dr. Josipa Krevlja iz Litije, da bi ustanovili podjetje

Mehanična vrvarna, terilnica lanu in konoplje ter predilnica
Anton Šinkovec d.d., Grosuplje pri Ljubljani.

Anton Šinkovec, tovarnar v Grosupljem kot zastopnik koncesionarjev, je poročal, da je ministrstvo za trgovino in industrijo (odsek za trgovino in obrt v Ljubljani, Deželni dvorec, Kongresni trg) z odlokom z dne 10. maja 1923, šte. 2902 dovolilo Trgovski banki d.d. Ljubljana in gospodu Antonu Šinkovcu, tvorničarju v Grosupljem, da smeta ustanoviti delniško družbo z imenom Mehanična vrvarna, terilnica lanu in konoplje ter predilnica v Grosupljem, s sedežem v Ljubljani in osnovno glavnico 500.000 din; ljubljanski oddelek Ministrstva za trgovino in industrijo je dne 24. julija 1923, šte. 4393/23, izdal koncesijsko listino in potrdil družbena pravila. V pravilih je bil vpisan naslov podjetja v slovenskem, nemškem, francoskem in italijanskem jeziku. Sedež podjetja je v Ljubljani, nato v Grosupljem.

Po navedbah iz zapisnikov je bil namen družbe:

- a) trenje lanu, konoplje in drugih takih produktov v svrhu izdelovanja prediva in drugega vrvarskega, pletilnega in predilnega materiala;
- b) izdelovanje in pletenje vrvi vsake vrste, najrazličnejših trakov, pramenov, vrvic, pasov itd.;
- c) izdelovanje preje, platna, kontenine in drugih tkanin iz lanene preje, bombaževine in drugih predilnih snovi;
- d) nakup in prodaja in razpečevanje vseh navedenih predmetov, bodisi surovin, bodisi polizdelkov, dalje izvrševanje vseh tovarniških in trgovskih poslov, ki služijo za pospeševanje družbinega namena;
- e) prevzem podjetja A. Šinkovec, mehanične vrvarne in predilnice na Grosupljem pri Ljubljani z vsemi njegovimi napravami ter nepremičninami ter trgovsko in tehnično obratovanje tega podjetja.

Družba je bila opravičena izvrševati vsakovrstne posle, tako tudi pridobivati, jemati ali dajati v zakup ali prodajati zemljišča, koncesije za vodne sile, patente in obratovati vodne naprave, se pri teh pravicah in napravah udeleževati in jih izkoriščati.

Družba je upravičena udeleževati se drugih podjetjih enake ali sorodne vrste, bodisi s pridobivanjem njih delnic bodisi na katerikoli drugi način, ter ima pravico ustanavljati podružnice in poslovalnice v vseh krajih tuzemstva in inozemstva, posloovati po zakonskih določilih.

* Ljubljana 61000, Janežičeva 1, dr. sc., zaslužni profesor Biotehnične fakultete v Ljubljani

Delniška glavnica je znašala 500.000 din v gotovini, razdeljena je bila na 5000 delnic v gotovini popolnoma vplačanih, na imetnika glasečih se delnic po 1000 din. Glavnica se lahko brez predhodnega uradnega dovoljenja zviša do 5.000.000.

Delniška družba je odkupila podjetje A. Šinkovec na podlagi bilančne vrednosti z dne 31. decembra 1922 za vrednost 3.914.170,93 din.

Podpisovalci - imetniki delnic po zapisniku izrednega občnega zbora dne 13.1.1924 so bili:

1. Anton Šinkovec, tovarnar v Grosupljem ima 1000 delnic, 100 glasov,
2. Josip Javornik, lesni trgovec in industrijalec iz Žalne (zastopa ga Staš Javornik, lesni trgovec iz Žalne) ima 500 delnic in 50 glasov,
3. Leo Matajč, tovarnar v Stražišču pri Kranju, ima 500 delnic in 50 glasov,
4. Fran Medic, veletržec v Ljubljani, ima 250 delnic in 25 glasov,
5. Inženir Karl Polak, tovarnar usnja v Trziču, ima 500 delnic in 50 glasov,
6. Trgovska banka d.d., ko jo zastopata ravnatelj Fran Rus in upravni svetnik dr. Alojzij Kobal, ima 500 delnic in 50 glasov,
7. Sindikatni konzorcij Trgovske banke d.d. v Ljubljani zastopata generalni ravnatelj Milan Bogataj in ravnatelj Fran Rus, ima 1500 delnic in 150 glasov.

Na občnem zboru je bilo 4750 delnic z 475 glasovi. V prvi Upravni svet so bili izvoljeni gospodje:

1. Josip Javornik, lesni trgovec v Žalni,
2. dr. Alojzij Kobal, odvetnik v Ljubljani,
3. Leo Matajč, tovarnar v Stražišču pri Kranju,
4. Franjo Medic, veletržec v Ljubljani,
5. ing. Karl Polak, tovarnar usnja v Trziču,
6. Vinko Resman, lesni trgovec in industrijalec v Radovljici,
7. Anton Šinkovec, tovarnar v Grosupljem in
8. Franjo Rus, ravnatelj Trgovske banke d.d. v Ljubljani.

V nadzorni odbor so bili izvoljeni:

1. Staš Javornik, lesni trgovec v Žalni,
2. Fran Skušek, bančni ravnatelj v Ljubljani in
3. Janko Komar, bančni uradnik v Ljubljani.

Za predsednika občnega zbora dne 15.1.1924 so na predlog Josipa Javornika soglasno izvolili Antona Šinkovca, za skrutinatorja in overovatelja zapisnika pa gospoda Lea Matajca in ing. Karla Polaka.

Za namestnike so bili izvoljeni:

1. Slavko Simončič, trgovski posrednik v Ljubljani,
2. Joško Vidic, uradnik tvrdke Hudovernik in Co v Ljubljani ter
3. Jakob Kunc, bančni uradnik v Ljubljani.

Na občnem zboru 15. 2. 1924 so sklenili, da se poveča delniška glavnica od 500.000 na 2.500.000 din, s tem da se izda 2000 na prinašalca glasečih se delnic v nominali po 1000 din. Povečanje

glavnice je odobrilo ministrstvo za trgovino in industrijo, oddelek v Ljubljani, dne 7. maja 1924, št. 2881/24, obenem pa je odobrilo sklep o prenosu sedeža v Grosuplje.

Novi delničarji:	štev. delnic	glasov
1. Ljubljanska kreditna banka (Fran Pavlin)	3450	375
2. Fran Rus	7250	725
3. Dr. Alojzij Kobal	3000	300
4. Vinko Resman	500	50
5. Fran Medic	2500	250
6. Josip Javornik	3100	310
Skupaj	20100	2010

Na 3. občnem zboru leta 1927 so ugotovili, da je podjetje v preteklih letih poslovalo z izgubo, ki se je krila deloma z doplačili delničarjev in članov družbine uprave, deloma pa so krili izgubo z odpisom delniške glavnice, o čemer je občni zbor sklepal, "da pa sedanji razvoj obrata v tvornici kaže nade na boljši razvoj podjetja, ker se je režija znižala, produkcijski stroški pa zmanjšali; dela se na naročila, ne pa na zalogo, tako da je vsaka spekulacija izključena." Dr. Fran Pavlin je poročal: "Naši obrati v minulem letu niso obratovali in je bilo naše udejstvovanje omejeno na razprodajo že gotovih izdelkov, odnosno na izterjanje odprtih terjatev.

Z novim letom pa smo pričeli ponovno obratovati, in upam, da bode le-to omogočilo, čim se posreči od nas nameravana definitivna sanacija, glede katere bomo stavili danes definitivno sanacijo."

Izguba podjetja 31. 12. 1926 je

znašala	5,563.719.17 din;
pogojni odpust delničarjev	3,000.000.- ";
ostane	2,563.719.17 ";
povečala za zgubo 1927	1,054.690.39 ";
ostane	3,618.369.56 ";

Prokura podeljena Antonu Petelinu.

Volitve: Na 4. občnem zboru 18. maja 1928 niso bili ponovno izvoljeni Leo Matajč, ing. Karl Polak, Vinko Resman in Anton Šinkovec. Namesto njih so bili izvoljeni:

1. Ivan Korenčan, veletržec v Ljubljani,
2. Vinko Hudovernik, lesni industrijalec v Radovljici in
3. dr. Fran Pavlin, ravnatelj Ljubljanske kreditne banke.

Za dobo 3 let so bili izvoljeni:

1. Josip Javornik, lesni trgovec in industrijalec v Žalni,
2. Vinko Hudovernik, lesni industrijalec v Radovljici,
3. Fran Medic, veletrgovec v Ljubljani,
4. dr. Fran Pavlin, ravnatelj Ljubljanske kreditne banke,
5. Fran Rus, ravnatelj Ljubljanske kreditne banke,
6. Karl Pleiweiss, notar v Ljubljani,

7. Ivan Korenčan, veletržec v Ljubljani in
8. dr. Alojzij Kobal, odvetnik v Ljubljani.

Nadzorni odbor:

1. Vinko Resman, lesni trgovec in industrijalec v Radovljici,
2. Anton Petelin, prokurist Ljubljanske kreditne banke in
3. Jan Vancata, prokurist Ljubljanske kreditne banke.

Sklepi in sprememba pravil:

1. Delniška glavica se zniža od 2.500.000 na 250.000 din;
2. Firma družbe se glasi TOVARNA MOTVOZA in VRVARNA, d.d. Grosuplje. Naslov se prijavi v slovenskem, srbohrvatskem in nemškem jeziku;
3. Glavni upniki oziroma delničarji naj popustijo na terjatvah din 1.350.000 din za delno kritje terjatve, na ta način bi bila

izguba per 31.12.1927	3,618.369.56 din
odpis glavnice	2,250.000 din
popust upnikov	1,350.000 “
skupaj	3,600.000.00 “
ostane izguba	18,369.56 din

Na občnih zborih v letih 1930, 1931, 1932 in 1933 so iz Upravnega sveta izstopili:

1. Ivan Korenčan,
2. Vinko Hudovernik,
3. Fran Medic in
4. Josip Javornik.

Po zapisniku z dne 16. junija 1934 so bili namesto navedenih izvoljeni v Upravni svet:

1. Avgust Jenko,
2. Leo Souvan st.,
3. dr. Volbank Klement,
4. dr. Albin Stele in
5. Vladimir Turk.

Prokura je bila podeljena ing. Metodu Dularju.

14. občni zbor je bil 31. marca 1936. Sklepi:

1. Poveča se delniška glavica od 250.000 din na 2.500.000 din.
2. Izpremeni se tvrdka družbe na MOTVOZ in PLATNO, d.d. Grosuplje.
3. Vpišeta se nova člana Upravnega sveta:
 1. Alojzij Vodnik, industrijalec,
 2. Leon Souvan ml., trgovec.
4. Naslov firme ostane Motvoz in platno d.d., vpiše se v slovenskem, srbohrvatskem in nemškem jeziku.

16. občni zbor je bil dne 27. maja 1938. Sklep:

Delniška glavnica se zviša od 2,500.000 din. Izda se 15.000 delnic po 100 din, ki se glase na imetnika.

18. občni zbor je bil dne 24. maja 1940. Sklepi:

Delniška glavnica se zviša od 4,000.000 din na 5,000.000 din, zato so izdali 10.000 delnic po 100 din.

Na seji upravnega sveta dne 11. avgusta 1942 so bili navzoči:

1. Predsednik Leo Souvan st.,
2. podpredsednik dr. Alojzij Kobal,
3. člani: gospod Avgust Jenko,
gospod dr. Fran Pavlin,
gospod Leo Souvan ml.,
4. zapisnikar Boris Prezelj.

Gospod predsednik Leo Souvan st. je predlagal, z ozirom na dolgotrajno odsotnost ravnatelja podjetja g. ing. Metoda Dularja, da se poveri začasno vodstvo podjetja tajniku g. Prezlju ter da se imenovanemu podeli kolektivna prokura.

Firma se glasi

SPAGO E TELA, S.A.

Motvoz in platno, d.d.

Član Upravnega sveta Alojzij Vodnik je 9. januarja 1939 umrl, zato se ga z vlogo z dne 8. julija 1942 predlaga sodišču za izbris in na novo izvoli dr. Frido Pogačnik.

Motvoz in platno d.d. v likvidaciji.

Službeni list Šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani 1944, št. 37, str. 41 in 42, je objavil, da se je družba Motvoz in platno, d.d. Grosuplje razdružila in prešla v likvidacijo.

Upniki so bili obveščeni s pozivom, da se oglasijo pri družbi.

Grosuplje, 15. maja 1944.

Po sklepu občnega zbora 1. aprila 1944 se je družba s tem 29. 12. 1942 razdružila in prešla v likvidacijo. Likvidatorji:

Leo Souvan st.,

dr. Alojzij Kobal,

dr. Frida Pogačnik,

dr. Fran Pavlin.

Pregled delničarjev	št. delnic	št. glasov
Leo Souvan st	11.950	1.195
Leo Souvan ml.	3.050	305
Avgust Jenko	500	50
Alojzij Kobal	18.700	1.870
Vladimir Turk	450	45
Frida Pogačnik	14.100	1.410

Fran Pavlin	50	5
Fran Rus	50	5
Matko Janežič	50	5
dr. Albin Stele	50	5
M. Benčina	25	2
dr. Fran Novak	625	62
Skupaj	49.600	4.958

Čista izguba per 31.12.1943 je znašala LIT 614.578.88

Narodna vlada Slovenije

Ministrstvo za industrijo in rudarstvo je z odločbo Pers. 2018 z dne 3. septembra 1945 na podlagi Odloka AVNOJa o prehodu sovražnega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju sovražnega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odujile, postavilo

Ivana Barleta za delegata,

vpisan v trg. registru dne 12. februarja 1946, št. B II 145/12 in 13. februarja 1946 št. 145/13 pa je delegata tekstilnega tehnika

Herberta Doboviška, Stranska vas 48

in izbrisalo dosedanjega delegata Ivana Barleta.

(Pripomba: Ivan Barle je bil imenovan za delegata v tovarni Motvoz in platno Grosuplje že v prvih dneh po osvoboditvi in z zamudo vpisan v trgovski register.)

RUDARSTVO V NAŠIH KRAJIH

*Leopold Sever**

V 17. številki Zbornika sem skušal opisati v naših krajih malo znano ali bolje rečeno pozabljeno dejavnost - rudarstvo - in nekoliko tudi predelavo rude v našem delu Dolenjske.

V sestavku sem na kratko omenil zgodovino rudarstva, geološko in mineraloško podlago te dejavnosti, rudarsko tehnologijo, delovno silo, gospodarske in socialne vplive, v največji meri pa lokacije posameznih kopov in objektov, predvsem za predelavo železove rude. Omenil sem tale rudišča: Drmožnik pri Stični, Spodnjo Drago pri Ivančni Gorici, Muljavo, Artižo vas, Hrastov Dol, Lučarjev Kal, Kitni Vrh, Hočevje, Ilovo Goro, Škocjan, Male Lipljene, Železnico, Medvedico in Velike Lipljene. Ker sem po izidu zadnjega Zbornika odkril še nove sledove te dejavnosti, nekaj tudi s pomočjo bralcev tega letopisa, sem se odločil, da jih z novim zapisom vključim v zaokroženo celoto. Predstavil bom še nekaj "novih" kopov, slikovno pokazal "rudarsko" orodje in izdelke iz "našega" železa ter nekaj drugih sledi iz tistega časa. Da bi se bolje znašli, pa sem skiciral tudi preprost zemljevid.

Na novo odkriti rudni kopi

Drmožnik pri Stični

Kake tri kilometre severozahodno od Stične, ob zgornjem toku Stičnice, blizu nekdanjega mlina Drmožnika, je bil manjši kop premoga, ki sem ga omenil v prvem sestavku. Nekoliko severneje od tod pa je bil prav tako skromen kop železove rude. Sledovi so v levem in desnem bregu enega izmed desnih pritokov Drmožnika. Vodni nalivi so sledove že močno zabrisali.

Studenec pri Ivančni Gorici

Na skrajnem severnem robu nekdanj samostojnega naselja Studenec so tudi kopali železovo rudo. Skromni primerki limonita se tu najdejo še danes. Ker se je v kopu pojavila dokaj mastna ilovica, so jo pričeli izkoriščati za vododržno podlago vaških mlak, za utrjevanje tlaka v revnejših hišah in - še pred nekaj desetletji - tudi kot pripomoček pri kovaškem varjenju. Arheološke najdbe na Viru kažejo, da so tod iskali rudo že stari Iliri.

Škrjanče pri Ivančni Gorici

Slab kilometer nad vasjo proti jugu, na Kapičevem hribu, so sledovi manjših rudarskih del. Skopana sta bila dva vzporedna rova v smeri vzhod-zahod, v dolžini nekaj deset metrov. Po sledovih rude se vidi, da so iskali limonit. Rova sta danes že zasuta, na nekoliko višje ležeči njivi pa se ob oranju še najdejo lepi kosi rude. Rudišče mi je pokazal Ignac Ilovar - Kapičev oče (roj. 1912). Ta mi je posredoval še druge informacije, ki jih je nekoč slišal o rudarstvu.

Bojanji Vrh

Sto metrov proti vzhodu od zadnjih hiš v tej vasi, ob cesti, ki vodi v Bojanji boršt in k lovski koči, je nad potjo in pod njo še dobro vidno delovišče nekdanjih rudarjev s površino pol hektarja. Na "haldah" dnevnega kopa se še najdejo drobci rude, močno podobni tistim iz Lučarjevega Kala. Po mnenju starejših prebivalcev so z rudo oskrbovali Zagradec.

* *Ivančna Gorica 61295, Pot v boršt 33, predmetni učitelj*

Gorenja vas

V Petlerjevem borštu, kilometer severovzhodno od vasi, je po dolinah in pobočjih tega gozda več kotanj in površinskih rovov, ki so ostali od rudarskih posegov pred stoletjem in pol. Rude na kopih nisem našel, pač pa na nekoliko niže ležečih njivah. Tu sem od Kapičevega očeta iz Škrjanč slišal za posebnost, ki je drugod niso omenjali, vendar sem prepričan, da se je kaj podobnega dogajalo tudi v drugih krajih; v tem gozdu namreč nekateri gospodarji niso pustili kopati rude, kljub odškodnini, zato so se nekateri "rudarji" lotili kopanja ponoči ali pod okriljem gozda in potem rudo naskrivaj odpeljali. Zato so take kope imenovali kar "ravbarske jame". Selanovi iz Gorenje vasi, ki imajo pod gozdom domačijo, pravijo, da tam gori rada "seka" strela.

Muljava

Vas je imela že prej omenjeni manjši kop premoga južno od naselja. Na nasprotni, severni strani, pa je še dobro viden kop železove rude in kremenovega peska. Težko je reči, katero surovino so izkoriščali prej - najbrž kar obe hkrati. Nazadnje so tod dobivali kremenov pesek pečarji in izdelovalci opeke; z dodajanjem tega peska so dosegli, da izdelki ob temperaturnih spremembah niso pokali. Tu in tam se med rjavim silicijevim peskom najdejo tudi kosci dokaj čistega belega kremena.

(Opomba: Po nekoliko strožjih geoloških merilih kremenovega peska ne bi smeli šteti med rude, vendar za naše potrebe to okoliščino lahko zanemarimo.)

Marinča vas

Na pobočjih Marinškega boršta, ki leži dober kilometer severno nad vasjo, je več znamenj rudarjenja, vendar so sledovi dandanašnji že precej zabrisani. Po mojem so tod kopali v zgodnejšem obdobju rudarjenja pri nas. Podobno stanje je tudi nad vasjo Lese vse do Gabrovčca na severozahodu.

Zagradec

Ta vas ni imela samo sorazmerno dolgo delujoče fužine, temveč tudi dokaj obsežen kop železove rude. Dober kilometer nad vasjo v smeri proti Tolčanam, v zagraškem borštu, je kaka dva hektara razbrazdane površine zaradi nekdanje rudarske aktivnosti. Tudi tu so kopali več vzporedno potekajočih površinskih rovov od vzhoda proti zahodu. Nekoliko jugovzhodneje pa so nekajkrat zašli tudi malo globlje, ker so verjetno naleteli na debelejšo plast. Domnevo potrjujejo značilne jame in kupi erodirane jalovine. Do primernih vzorcev rude lahko prideš še dandanašnji. Gabrijel Hrovat iz Zagradca, ki me je vodil po teh rudiščih, mi je pokazal še eno zanimivost, ki sem se je zelo razveselil: ob njegovi hiši v Zagradcu št. 8 še danes stoji obdelan kamen z vklesanim rudarskim simbolom in zapisom - 18 K 58. Od prednikov je slišal, da je ta kamen dovoljeval izkoriščanje rudnega bogastva na tem posestvu. Menda je bilo v vasi nekdanj še nekaj takih kamnitih dovolilnic. Kako so si to pravico pridobili, mi ni uspelo ugotoviti; gotovo so morali imeti primerno veliko posestvo in v mošnjiček Rudnega glavarstva, ki je bilo seveda državna institucija, je moralo kaniti nekaj cvenka. Nekaj podobnega je bilo nekdanj tudi pri lovu na divjad.

Korinj

Tudi naši najvišje ležeči vasi Veliki in Mali Korinj sta nekoč imeli svoj rudni kop. Pravzaprav je bilo tod več kopov. Največji je še danes dobro viden, kak kilometer zahodno od Vel. Korinja proti

Vhod v rudarski rov pri Drmožniku

Tu je bila nekoč večja rudarska jama, ki se počasi zasilje z različnim gozdnim materialom - Boršt nad Zagradcem.

Velik kup nakopane rude v Korinjskem gozdu

Kamnita dovolilnica za izkoriščanje domačega rudišča - Zagradec

Ostanki železarne na Dvoru

Javham. V kraju z ledinskim imenom Vrtače je več jam in ob njih presenetljivo veliki kupi rude. Po znakih sodeč bi dejal, da je bila večina del opravljenih že v novejšem času, saj so tod preiskovali teren še v letih po zadnji vojni. Vendar čas tedaj ni bil več naklonjen manjšim nahajališčem, čeprav ruda niti ni bila tako slaba. Več starejših kopov je bilo tudi na južnih in zahodnih obronkih Korinjskega (Ciganovega) hriba. Rajni Špilakov oče (rojen ok. l. 1900) je nekoč pripovedoval, da je bila ruda dobra, dokler so obratovale zgornje fužine, medtem ko spodnjim fužinam ni ustrezala. Nekdaj so namreč ljudje poimenovali z zgornjo fužino zagraško, s spodnjo pa dvorsko železarno. Nekaj kupov je najbrž nastalo ravno ob ukinjanju zagraškega obrata.

Ambrus

Ime se omenja tudi v zapisih Rudnega glavarstva za Kranjsko. Rudo so kopali predvsem jugozahodno od vasi v kraju z zgovornim imenom Rudenski dol. Blizu je tudi predel Rupa, kjer so kopali kar 35 metrov v globino. Sledovi so že močno zastrti, bodisi zaradi rekultiviranja zemljišč ali ker je narava vzela nazaj, kar je bilo njenega. Ruda je močno podobna tisti s Korinja ali s Šentrumerja, kar kaže na geološko povezavo. Železovi rudi je dodano precej boksitnih primesi.

Železna reber

Območje med Ponikavsko gmajno, Kajevcem in Jelovko so starejši ljudje za moje mladosti imenovali Železna reber. Npr.: "Na sejem v Zdensko vas, k svetemu Antonu, smo šli kar čez Železno reber." Ko sem jih vprašal po izvoru imena, so mi povedali, da je tam železova ruda in da so tam tudi nekaj kopali. Sledov del doslej nisem uspel najti, ponekod, npr. na kolovozih ali ob starih apnencah, pa lahko najdemo kosce železovih in aluminijevih spojin. Ledinsko ime Železna reber je danes že skoraj pozabljeno.

Kremence

Nekako na pol poti med Rožnikom in Predolami, na razpotegnjenem sedlu, ki ga oblikujeta Limberkova skupina in Ostrk, so sledovi pridobivanja kremena, zato so ljudje temu predelu vzdeli ime Kremence, po starejših zapisih Kremenica. Po sorazmerno šibkih sledovih bi prej trdil, da so tod iskali kresilnik za netenje ognja kot za metalurške potrebe. SiO_2 je pomešan z apnencem. Včasih so koščki kremena kar vtopljeni v kalcitno vezivo, kot orehova jedra v potico, kar nas pouči, da je kremen po nastanku starejši od apnenca.

Peč pri Polici

Med starim in novim krakom avtomobilske ceste, južno od Police, leži naselje z zanimivim imenom Peč. Po ustnem izročilu naj bi naselje dobilo ime po rudarski peči, to je talilnici za pridobivanje surovega železa. Kar nekaj znamenj potrjuje, da bi razlaga utegnila biti pravilna; po njihav vzhodno od vasi se še danes izorjejo lepi kosi železove rude limonita, v kadunjasti dolini, imenovani Na cesti, so še jasna znamenja rudarjenja - "rudne jame", kakor jim pravijo. Čeprav so v zadnjih letih z agrotehničnimi posegi površine opazno rekultivirali, so sledovi še očitni. Rudarska dejavnost je morala zajemati vsaj dva hektara površine in po globini jam bi dejal, da so izkopali kar znatne količine rude.

Na pravilnost domneve in na trajnejšo eksploatacijo rudnega bogastva kažejo tudi številna ohranjena lokacijska imena, kar se drugod ni zgodilo v tolikšni meri, npr.:

Peč - ime vasi po metalurškem objektu,

rudne jame - po kadunjah, ki so ostale po izkopu rude,
gradnjak, po zgradbah iz rudarskih časov,
šotorc - začasna bivališča rudosledcev, kopačev in talilcev,
babnca - predel, kjer so stanovale rudarske žene,
kozica - pašnik, kjer so se hranile "rudarske krave" - koze

Podatke mi je prijazno posredoval Janez Dolinšek s Peči, ta pa je slišal o tem pripovedovati staro mater.

Da so v kraju imeli tudi talilno peč, je nekoliko nenavadno, saj se nikjer drugje na našem območju ne pojavlja tak objekt na samem rudišču. Vsekakor je morala biti ta dejavnost časovno vsaj stoletje pred Ponikvami, Zagradcem in Dvorom. Po obsegu predelave je morala biti tudi manjša od omenjenih treh. Doslej mi še ni uspelo odkriti deponije metalurških ugaskov (žlindre), ki sicer redno spremljajo te obrate.

Mali Vrh pri Šmarju

V skrajnem severozahodnem kotu našega ozemlja so rudarili še pred tremi desetletji. V hrib Vrhovko nad Malim Vrhom se je razširil znani rudnik Pleše, ki je dajal mineral barit, poleg njega pa še svinčevo, cinkovo in živosrebreno rudo. Hrib Vrhovka, ki je že na naši strani, je ves prevrtan z rudniškimi rovi, kar potrjujejo tudi številne vdrtine, nastajajoče zaradi sesedanja terena. Nekaj rogov je prodrlo na svetlo tudi na vzhodno stran, blizu tam, kjer je danes bajer Zacurek. Ustno izročilo navaja, da so tod nekdanj pridobivali železovo rudo. Domnevo potrjujejo tudi vzorci limonita, ki se tu in tam lahko najdejo na površini. Tudi vzorci barita, ali težca po naše, se lahko najdejo po njivah okoli Pleše.

Še nekaj obmejnih rudišč

V naši širši okolici je bilo kar nekaj pomembnejših rudnih kopov. Že v uvodnem delu sem omenil znane rudnike svinca in cinka s sledovi bakra, srebra, živega srebra in drugih kovin v litijem območju ter železa v okolici Šmartnega. Rudarsko zelo aktivni sta bili tudi območji okoli Žužemberka in Turjaka. Od slednjih dveh bi omenil po eno delovišče, ker so tam nekoč delali tudi ljudje z našega konca.

Šmihel pri Žužemberku

Šmihel ali "ŠMIHU", kot mu pravijo tam okoli, je bil nekdanj zelo znan po rudarjenju. Sledovi na terenu kažejo, da so tod izkopali znatne količine rude. Kopi so obsegali nekaj hektarov zemljišča, 2 kilometra južno od vasi. Že na prvi pogled vidiš veliko sorodnost z rudami iz Ambrusa, s Korinja, s Šentrumerja in sploh z desnega brega Krke. Geološke raziskave z zemeljskim sondiranjem so tod opravljali še pred nekaj desetletji, ko so iskali železovo, predvsem pa boksitno rudo. Rezultati na terenu so bili menda kar zadovoljivi, vendar ostale okoliščine niso dale dovolj močnega motiva za obnovo rudarstva.

Pungert pri Turjaku

Hrib Pungert stoji nekaj sto metrov severovzhodno od turjaškega gradu in je še danes ves prevrtan od rudniških rogov. Ruda je tu zanimiva zategadelj, ker so železovi ooliti lepo povezani z boksitnim vezivom ali pa boksitni ooliti z limonitnim vezivom. Rudnik je bil aktiven vse tja do leta

Rudarski delovni pripomočki. Takoj prepoznamo, da se orodje skoraj ne razlikuje od navadnih hišnih pripomočkov. Pozorni bodimo na železni drog ("štango kriparico"), enokonično kladivo ("ajnpik") in dvokonično kladivo nad njim ("cvajpik"), v sredi je že preperela zažigalna vrstica, steklenici s črnim smodnikom in vrtalni sveder. V desnem spodnjem kotu je ročna nakladalna posoda ("trigel") z nekaj rude.

Različni izdelki iz "našega" železa. Po ljudskem spominu je bilo vse to kupljeno na kramarskih sejmihi po farnih in drugih središčih, zato o njihovem snovnem izvoru ne bi smeli prehudo dvomiti. Nekaj predmetov je iz zbirke znanega zbiralca in ohranjevalca narodnih ostalin Karla Puša, učitelja v Ambrusu. Na žalost mu je pozneje bolezen preprečila nadaljevanje tega koristnega dela.

V takih "trugah" so nekdanj prevažali rudo predvsem na manjša razdalje. Prva je držala četrt kubičnega metra ("firkelc truga") in je še iz rudarskih časov, druga je "polmetrska" in precej mlajša od prve. Voz je z začetka našega stoletja.

Številni križi na meniškem pokopališču v Stični. Vlili so jih na Dvoru.

1890, ko so ga med zadnjimi zaprli. Dobrih sto metrov od tod, nad cesto Kočevje - Ljubljana, v smeri proti Gradežu, je še eno zanimivo rudišče, kjer se ob železovi rudi pojavlja še različno formiran kremen, od barvno monotonega kresilnika do pestrejšega kalcedona, z variacijami, ki bi jim lahko rekli tudi karneol, jaspis ali še kako drugače; morda je prav tu nabiral ali od tod dobival baron Ž. Zois primerke te vrste in jih pošiljal po svetu. Tudi kratkoprizmatični, vendar lepo razviti kristali kamene strele so se tod do nedavna še lahko dobili. Do konca preteklega stoletja in še nekaj čez so tja iz širše okolice redno hodili po kresilnik za netenje ognja. Nedaleč odtod proti jugovzhodu, pri vasi Laporje, je bil še en manjši kop železove rude s prav tako oolitno značilnostjo.

Posebna oblika pridobivanja rude - nabiralništvo

V več krajih so mi povedali, da so rudo tudi nabirali, ko se je le-ta po naključju znašla na površini, npr. na njivah, travnikih, kolovozih, kamnolomih in glinokopih. Nabirale so predvsem ženske in otroci in ob tem opravili še eno koristno delo - očistili so kmetijske površine in pota, da se ob ostrih robovih niso poškodovale kopita in parklji vprežnih živalih.

Litoželezen spomenik nekdanje viteške rodbine Fedranovih v dolini Desetega brata pri Leščevju - vrhunsko delo dvorske livarne.

Tja, kjer je v zemlji veliko rude, rada udari strela. To so mi potrdili v vseh krajih, ki imajo v tleh železovo rudo. Tale divji kostanj iz Malih Lipljen je v svojem četrtnišočletja dolgem življenju vsaj desetkrat doživel različno močne udarce strele. Tudi prve rudosledce je ta pojav vodil pri iskanju. V pomoč so jim bile tudi jame podrlih dreves in krtine.

Jože Šorn iz Novega mesta je ob študiju dokumentov o železarni na Dvoru nekje našel zapisano, da so za cent rude (56 kg) kopači (verjetno tudi nabiralci) dobili od 8 do 15 kron. Če upoštevamo da je železova ruda sorazmerno težka, zaslužek niti ni bil tako slab. Rudno nabiralništvo omenja tudi dr. B. Kuhar v svoji študiji o nekdanjem življenju v Škocjanskih hribih.

Rudarski delovnih pripomočki

Nekaj besed sem o tem že napisal v prvem sestavku, sedaj pa prilagam fotografijo zbirke tega orodja, razporejenega nekoliko "po gasilsko". Vsekakor je te delovne pripomočke težko ločiti od orodij, ki so jih tudi sicer uporabljali pri podobnih delih. Nekaj jih je bilo po izročilu zanesljivo na nekdanjih rudarskih kopih, za nekatere pa obstaja verjetnost, da so iz tistih časov.

Izdelki iz "našega" železa

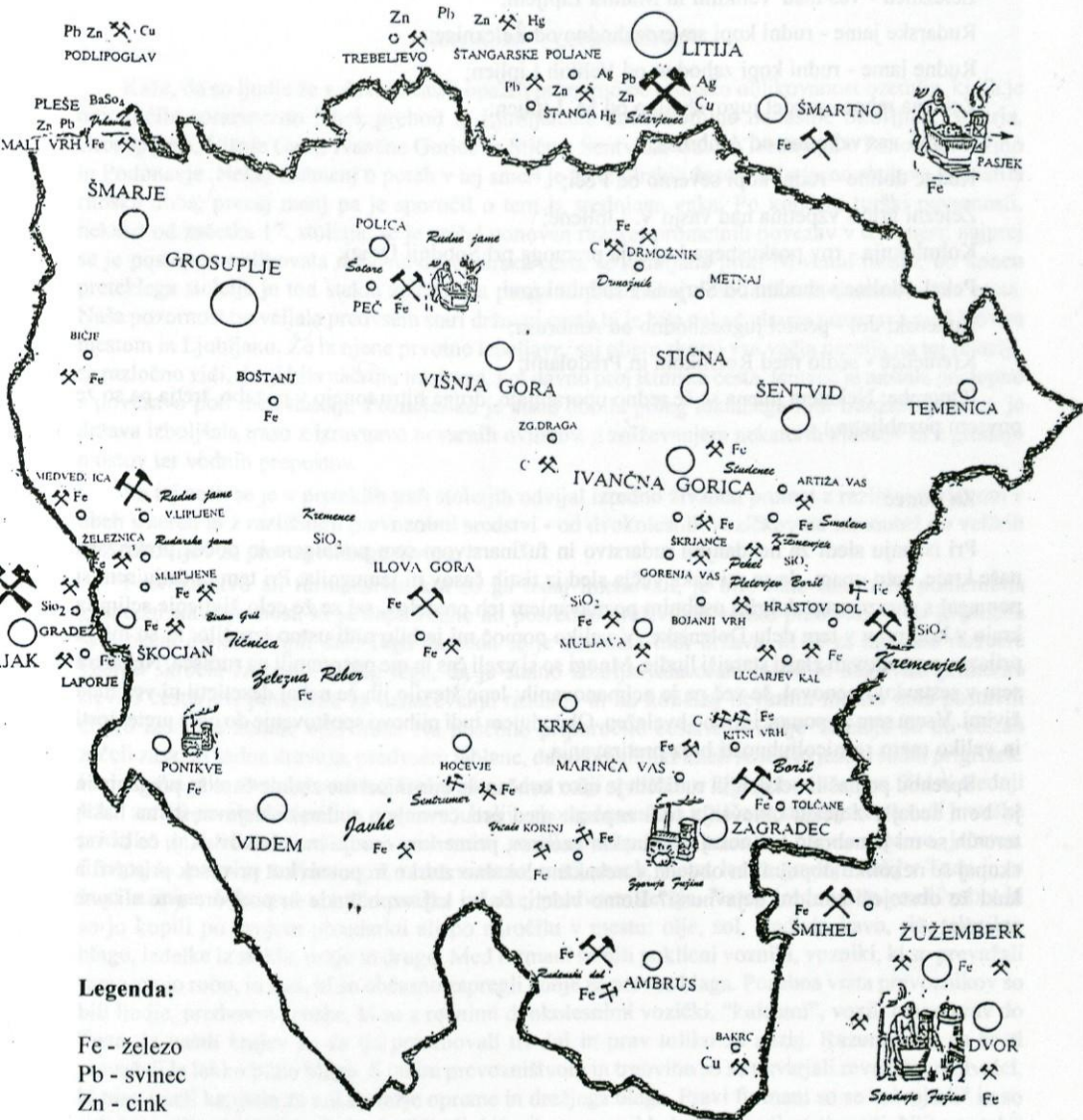
Skoraj nemogoče je zanesljivo vedeti, da je kak izdelek iz železa, pridobljenega iz domače rude. Lahko pa o domačem snovnem izvoru sklepamo, če vemo, kdaj so bili izdelki kupljeni in v kateri zgradbi so bili vgrajeni. Po dokaj zanesljivem izročilu je bila večina predstavljenih predmetov kupljena na takoiimenovanih kramarskih sejmi; takih je bilo vsaj osem v Višnji Gori, po eden ali več pa v Stični, Šenturju, Grosupljem, Vidmu, Ambrusu, Zagradcu, Krki, Šmarju in, meni najbolj znan, na Rebri pri svetem Antonu. Tam sta bila dva sejma: v ponedeljek po tihi nedelji in v sredo po roženvenski nedelji; oba dneva sem videl debelo podčrtana v starih koledarjih in pratikah. Moji stari starši so se prav tu oskrbovali z vsem potrebnim in moja stara mama Johana mi je večkrat povedala, kje je bil kupljen kak izdelek. Na naših sejmi, tako tudi na Rebri v Zdenski vasi, so prodajali večinoma domači rokodelci ali njihovi posredniki. Prav gotovo so naši kovači dobivali surovo železo iz domačih obratov, saj so bili le-ti tiste čase konkurenčni tudi v drugih deželah.

Posebno pozornost so mi ob tem vzbudili litoželezni križi, ki so jih večinoma izdelali v dvorskem železarskem obratu. Ta znamenja so še pred nekaj desetletji v velikem številu in z dovršeno skladnostjo s krajem označevala grobove prednamcev na naših pokopališčih. Leta 1993 sem jih preštel in odkril takole stanje:

Ambrus	4	Stična	52
Boštanj	2	Stična (samost.)	45
Dobropolje	3	Šentjurje	3
Dole	2	Šentvid	61
Gatina	0	Škocjan	4
Grosuplje (st.)	1	Šmarje	1
Grosuplje (n.)	0	Troščine	0
Kopanj	0	Valična vas	4
Kravjek	8	Višnja Gora	6
Krka	8	Zagradec	18
Muljava	2	Žalna	1
Polica	1	Stara vas	1

Prav bi bilo, če bi na primernem kraju in v primernem okolju ohranili vsaj po eno znamenje te vrste na vsakem našem pokopališču.

ZEMLJEVIDNA PREGLEDNICA RUDNIH KOPOV IN METALURŠKIH OBRATOV

Krajevna, ledinska in druga imena, ki jih je zapustila rud. dejavnost

Fužina - vas, ki je povsem spojena z naseljem Zagradec ob Krki;

Peč - vas južno od Police;

Železnica - vas med Velikimi in Malimi Lipljeni;

Rudarske jame - rudni kopi severozahodno od Železnice;

Rudne jame - rudni kopi zahodno od Velikih Lipljen;

Železna reber - predel jugovzhodno od M. Lipljen;

Bakre - vas vzhodno od Ambrusa;

Rudne doline - rudni kopi severno od Peči;

Železni grič - vzpetina nad vasjo V. Lipljene;

Kolmluknja - rov poskusnega kopanja premoga pri Spodnji Dragi;

Pekel - dolina vzhodno od Škrjanč z rudnimi rovi;

Rudenski dol - predel jugozahodno od Ambrusa;

Kremence - sedlo med Rožnikom in Predolami;

(Opomba: Nekatera imena se še redno uporabljajo, druga hitro tonejo v pozabo, tretja pa so že povsem pozabljena.)

Za konec

Pri iskanju sledi za nekdanjim rudarstvom in fužinarstvom sem podolgem in počez prekriziral naše kraje, zato upam, da se mi kaka večja sled iz tistih časov ni izmuznila. Pri tem početju sem si pomagal s sorazmerno dobrim osebnim poznavanjem teh predelov, saj se že celo življenje selim iz kraja v kraj prav v tem delu Dolenjske. V veliko pomoč mi je bilo tudi ustno izročilo, ki so mi ga prijazno posredovali zlasti starejši ljudje. Mnogi so si vzeli čas in me pospremili na rudišča. Nekatere sem v sestavku imenoval, še več pa je neimenovanih; lepo število jih že nekaj desetletij ni več med živimi. Vsem sem za pomoč iskreno hvaležen. Občudujem tudi njihovo spoštovanje do naše preteklosti in veliko mero resnicoljubnosti brez pretiravanja.

Sprehod po naših nekdanjih rudiščih je tako končan, le ena misel me zadnje čase še preganja in jo bom sedajle z nekaj oklevanja tudi zapisal: med preučevanjem rudarske dejavnosti na naših terenih se mi je nabralo kar nekaj rudninskih vzorcev, primerkov orodja in izdelkov. Kaj, če bi vse skupaj še nekoliko dopolnil in obdelal v nekakšno lokalno zbirko in potem kot privesek pristavil h kaki že obstoječi sorodni dejavnosti? Bomo videli, če bo kaj vzpodbude in podpore s te ali one strani.

OD MEDVEDJEKA DO PEŠČENIKA V FURMANSKIH ČASIH

Franc Kalar, Leopold Sever*

Kaže, da so ljudje že v davnih časih opazili primerno površinsko oblikovanost ozemlja, ki jih je omogočila sorazmerno lahek prehod iz Ljubljanske kotline mimo današnje Škofljice, Šmarja, Grosupljega, Višnje Gore, Ivančne Gorice in Stične, Šentvida, Gabra, Trebnjega v Panonsko nižino in Podonavje. Nekaj znamenj o poteh v tej smeri je že iz ilirskih časov, zelo jasne sledove je pustila rimska doba, precej manj pa je sporočil o tem iz srednjega veka. Po končani turški nevarnosti, nekako od začetka 17. stoletja, se je pričel ponoven razcvet prometnih povezav v tej smeri: najprej se je postopno oblikovala državna ali cesarska cesta iz Ljubljane proti Novemu mestu, ob koncu preteklega stoletja je tod stekla železniška proga in pred nekaj desetletji tudi avtomobilska cesta. Naša pozornost bo veljala predvsem stari državni cesti, ki je bila nekoč glavna povezava med Novim mestom in Ljubljano. Že iz njene prvotne izpeljave, saj obere skoraj vsa večja naselja na tej relaciji, se razločno vidi, da ni bila načrtno trasirana, kot davno prej Rimska cesta, temveč je nastala postopno s povezavo poti med naselji. Pozneje, ko je cesta dobila poleg lokalnega tudi tranzitni pomen, je država izboljšala traso z izravnavo nevarnih ovinkov, z zniževanjem nekaterih klancev in z gradnjo mostov ter vodnih prepustov.

Po tej cesti se je v preteklih treh stoletjih odvijal izredno živahen promet z različnim blagom v obeh smereh in z različnimi prevoznimi sredstvi - od dvokolesnih vozičkov na samoutež do velikih voz parizerjev za prevoz težkega tovora.

Prevoznništvo ali furmanstvo, kot so ga tedaj imenovali, je bilo tiste čase zelo pomembna gospodarska dejavnost, ki je neposredno ali posredno preživljala veliko prebivalstva in je pustila svoj pečat do današnjih dni. Tega pomena se je zavedala tudi država, ki je za takratne razmere vzorno skrbela za cesto. Poleg tega, da je stalno izboljševala cesto traso, je nastavilo primerno število cestarjev, poskrbela za označevanje razdalje in na količkah nevarnih mestih dala postaviti dobro izdelane kamne odrivnike. Na posebno priporočilo cesarice Marije Terezije so ob cestah začeli zasajati sadna drevesa, predvsem jabolane, da so popotniki imeli senco in jeseni sadni prigrizek. Furmanska pota so tedaj vodila z Dolenjske v dve večji središči: v Ljubljano in v Trst. Zlasti slednji je bil zaradi pomorskih poti in povezav z Italijo skoraj nenasitno tržišče za dolenjske pa tudi hrvaške pridelke in izdelke. Vozniki so v obe mesti vozili zlasti poljske pridelke: pšenico, proso, ječmen, fižol, ajdo, pozneje tudi krompir, razna semena, med, vosek, meso, les za gradnjo ladij v Trstu in, v času razcveta železarstva, tudi kovaške izdelke, predvsem žeblje. Nazaj grede pa so vozili robo, ki so jo kupili po svojem preudarku ali po naročilu v mestu: olje, sol, sladkor, kavo, riž, tekstilno blago, izdelke iz stekla, usnje in drugo. Med furmani so bili poklicni vozniki, vozniki, ki so prevažali samo svojo robo, in taki, ki so občasno zapregli konje za prevoz blaga. Posebna vrsta prevoznikov so bili ljudje, predvsem ženske, ki so z ročnimi dvokolesnimi vozički, "kulcami", vozili blago prav do Trsta. Iz naših krajev so za tja potrebovali tri dni in prav toliko za nazaj. Razumljivo, da so ti prevažali le lahko tržno blago. S takim prevozništvom in trgovino so se ukvarjali revnejši prebivalci, ki niso imeli kapitala za nakup težje opreme in dražjega blaga. Pravi furmani so se "obrajali" in so nekako zviška gledali na "navadne" ljudi. Včasih so v svoji bahavosti tudi pretiravali. Njihov stalni spremljevalec je bil furmanski bič ali "gajžla", ki je bil vsestransko uporaben: z njim so poganjali konje, se branili pred napadalci in sporočali v gostilno, da rabijo priprago ali kaj drugega. Ko so vstopili v gostilno, so najprej postavili v kot svojo lepo okrašeno "gajžlo" in nato pri mizi odpeli

* Ivančna Gorica 61295, Partizanska ulica 1, direktor Agroservisa in Livarja v p.

površnik, da se je pod njim pokazal usnjen pas z žepi in srebrnimi tolarji v njih. Število po mizi zakotaljenih kovancev je "oštirju" že dalo vedeti, ali bodo vozniki pri njem ostali dlje, morda tudi prenočili, ali pa se bodo samo malo okrepčali in poskrbeli za konje.

Zaradi hude konkurence so bili gostilničarji zelo pozorni do imovitih voznikov; za konje in tovor je marsikje poskrbel poseben hlapec, v gostilni pa so jim ponudili najboljšo hrano in pijačo. Če je bilo v času muh, je gospodar poslal k mizi kako prikupno deklino, ki je s svežo vejo odganjala nadležen mrčes od mize. Dolenjski furmani so bili tudi domiselni in duhoviti; skoraj vsaki pomembnejši gostilni so dali kako posrečeno ime, ki se je marsikje ohranilo do današnjih dni.

Na vsej trasi naše ceste so se vozniki s težkim tovorom najbolj bali dobrih dvajset kilometrov dolgega odseka od Medvedjeka pri Trebnjem do Peščenika pri Višnji Gori. Temu delu ceste bo poleg splošnega opisa veljala naša pozornost. Opisala ga bova kolikor dopušča osebni spomin, ustno izročilo in vse tisto, kar je iz tistih časov še ostalo na cesti in ob njej.

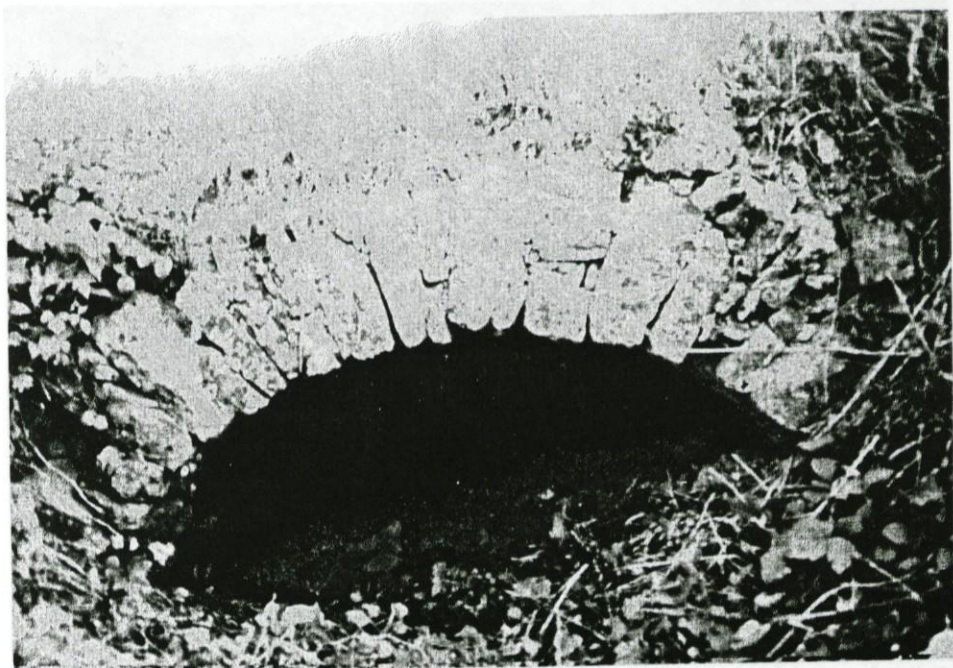
"Če jo bomo tja čez srečno zvozili, bomo potem dobri," so pogosto dejali vozniki, ko so odhajali na pot. In res po tistem do Ljubljane ni bilo večjih vozniških preizkušenj, le voznike, ki so nadaljevali proti Trstu, sta čakali še dve težavi: Vrhniški klanec in Ravbarkomanda. Tu velja omeniti še eno posebnost; ves lahek tovor, ki je bil namenjen v Trst, od ročnih vozičkov do lahkih voz, je pri Ivančni Gorici zavil na levo proti Krki in preko Bloške planote dosegel Trst. Vozniki težkih tovorov si te bližnjice niso mogli privoščiti zaradi hudih klancev na tej poti. "Naš" odsek stare furmanske ceste je oteževalo šest hujših klancev, ki so jih vozniki vsekakor morali upoštevati: Rajkelčev klanec pri Pluski, Medvedjek pri Velikem Gabru, Brezovski klanec pri Radohovi vasi, klanec Moce pri Šentvidu, Studenški klanec pri Ivančni Gorici in najhujši - Peščenik pri Višnji Gori. Kakor so klanci pomenili hudo nadlogo za voznike, so po drugi strani prinašali primeren zaslužek ljudem, ki so se ob njih naselili in od prevoznništva posredno ali neposredno živeli. V času furmanstva je tod streglo voznikom vsaj 20 gostiln in najmanj 10 kovačnic je popravljalo njihove vozove in podkovalo konje.

Še ena okoliščina je poleg klancev pripeljala do večje koncentracije uslužnostnih dejavnosti - to so bili priključki stranskih cest in križišča; taka mesta so bila predvsem v Velikem Gabru, Ivančni Gorici in v Radohovi vasi. Zlasti slednje je bilo pomembno zaradi širokega zaledja iz Temeniške doline, Zasavja in južne Štajerske. Pod klanci se je tedaj razvila posebna dejavnost - pomoč pri vožnji čez klanec s konji ali voli. Tedaj so temu rekli "forajt" ali tudi "foršpan". Za nekatere je bila to glavna dejavnost, drugi so jo opravljali ob gostinski, tretji pa ob kmetijski dejavnosti. Vozniki so običajno priklicali "forajtarje" s posebej dogovorjenimi poki z bičem, ki je bil torej nekakšen furmanski brzojav.

V pričajučem sestavku opisujeva le najpomembnejše furmanske gostilne, kovačije in "forajtarske" postaje, razporejene po klancih in cestnih križiščih. Kot merilo sva vzela njihov nekdanjih sloves in kako so se v kar se da izvirni obliki ohranile do danes.

Rajkelčev klanec

Po imenu je še danes dobro znan v širši okolici, čeprav danes redkokdo vozi po njem, zaradi bližnje avtomobilske ceste. Je sorazmerno kratek, vendar strm, saj znaša njegov nagib celih 14%. Zaradi težke izpeljave ga tudi ob zadnjih popravkih ceste na začetku našega stoletja niso prestavili. Klanec in gostilna na njegovem vrhu sta dobila ime še pred stoletji. Takrat je eden prvih gospodarjev pogosto svetoval voznikom: "Fantje, rajklat, rajklat," če je opazil, da so se vezi, ki so pritrdjevale tovor, zaradi strmega klanca preveč zrahljale. Gostilne že več kot pol stoletja ni več. Današnji Rajkelčev rod pa je še ohranil nekdanjo gostoljubnost, saj so naju ob vsakem obisku nadvse prijazno sprejeli. V družini še živi triindevetdesetletna Rajkelčeva mama, ki se še živo spominja furmanskih časov, čeprav so bili le-ti v času njene mladosti že v zatonu. Več rodov Rajkelčevih se je ukvarjalo tudi z dopolnilno pripravo pod svojim klanecem.

Kamnit "velban" most, gotovo eden najstarejših objektov na furmanski cesti, izpod vzhodnega dela Studenškega klanca. Najbrž izvira še iz terezijanskih časov.

Dobro zamišljeni zaščitni kamni odrivniki. Tam, kjer sta bila dva blizu skupaj, je bilo na cesti nekaj posebnega, npr. prepust za vodo. Nekdaj jih je tod gotovo tisoč varovalo popotnike. Leta 1993 sva jih na "naši" relaciji naštela še 53 na desni in 47 na levi strani ceste.

Nekdanja Rajkelčeva gostilna v zimskem času

Močna furmanska postojanka v Vel. Gabru Jerajeva gostilna in nekdanj tudi močna postaja državne pošte

Mogočno poslopje nekdanje Dolgorajžnikove gostilne v Radohovi vasi. Hlevi so bili levo od gostilne.

Kaštigarjeva gostilna pri odcepu proti Litiji v Radohovi vasi. Obratovala je nekako do konca 2. svet. vojne.

Klanec Medvedjek

Leži kak kilometer zahodno od Rajkelčevega klanca. O imenu ne bi kaj dosti razmišljali, ker je izvor več kot očit. Klanec je dolg, ni pa preveč strm in zahteven za voznike. Znan je po bojih iz 2. svetovne in zadnje junijske vojne. Vzhodno pobočje klanca so ob gradnji avtomobilske ceste močno preuredili, medtem ko je zahodno strmina še močno ohranjena v originalni izvedbi. Zanimivo je, da na njegovih pobočjih ni zrasla kak bolj znan gostilna in kovačija. Celotno dogajanje se je nekako osredotočilo v Velikem Gabru, kjer je tudi cestno križišče. Tu je bila zelo znana furmanska postojanka Jerajeva gostilna (danes pri Jerlahu) z vsemi furmanskimi pritiklinami. Mogočno poslopje daje še danes slutiti, da so se tu nekoč stekali lepi denarci. Prostoren konjski hlev z velikim napuščem se je moral pred desetletjem umakniti drugim dejavnostim. V kraju je bilo več bogatih trgovcev z lastnimi trgovinami in prevozništvom ter priznana kovačija.

Radohova vas in Brezoviški klanec

Radohova vas je bila nekoč zelo pomembno furmansko središče. Razen tega, da je bila okolica kmetijsko bogata, so se tja stekale pomembne stranske ceste iz dela Suhe krajine, iz Temeniške doline in najpomembnejša iz litijske smeri, ki je preko Bogenšperka povezovala obširna območja Zasavja in južne Štajerske. Zaradi velikega prometa so imeli tu veliko gostiln. Dve pomembnejši sta bili že v bližini današnje železniške postaje. Pri Bokalu (danes Klemenčič) in pri Grabnarju ali pozneje Pri Johanu. Največja koncentracija teh dejavnosti pa je bila pri križišču z litijsko cesto. Ob Grajžarjevem potoku, na desni strani ceste, še danes stoji poslopje nekdanje Kaštigarjeve gostilne, rekli so ji tudi Pri Grabnarju. Danes nosi številko 2, vas Grm. Znana je bila bolj kot sejemska gostilna in je služila za lokalne potrebe, ker ni imela posebno velikih hlevov. Imela pa je neko prednost; v posebno pripravnem Grajžarjevem potoku so furmani zlahka napojili konje. Daleč najpomembnejša furmanska gostilna v tem predelu Dolenjske je bila Pri Dolgorajžniku. Danes je hiša v lasti Kavškovih in nosi oznako Grm št. 1. Velika gostilniška hiša in še večji, sedaj že porušeni furmanki hlevi nam povedo, da so tu nekoč znali izrabiti prometne tokove na cesarski cesti. Odkod Dolgorajžnikom ime?. Eden od nekdanjih gospodarjev se je poleg gostinstva ukvarjal tudi z vozarjenjem. Nekoč, ko se je z robo vračal iz Trsta, je neke pri Postojni naletel na trgovca, ki je kupil ves njegov tovor. Zato se je gospodar vrnil v Trst po novo blago, da se domov ne bi vračal prazen, to pa je pomenilo nekaj dni zamude. Domači so vsi zaskrbljeni spraševali gostujoče in mimoidoče vozataje, če kaj vedo o njihovem gospodarju in njegovi vpregi. Končno je prišel nekdo, ki je vedel, kaj se je zgodilo, in povedal, da je tokrat imel "tadolgo rajžo", nakar se je hiše prijel ime Dolgorajžnik. Po tistem so se menjali že trije lastniki in več njihovih rodov, toda vsi so obdržali to posrečeno domače ime. Tudi nekaj sinov, ki so se odtod prizetili, je k novi domačiji prineslo to ime. Dolgorajžniki so si zelo opomogli zlasti ob gradnji dolenjske železniške proge v zadnjem desetletju preteklega stoletja. Pri njih je bila namreč nastanjena celotna gradbena operativa s tega območja. Tudi večina tehničnega materiala za gradnjo nove proge se je iztovarjala na litijski železniški postaji in se preko Bogenšperka z živalsko vprego prevažala v Dolgorajžnikova skladišča in delavnice. Sam Dolgorajžnik je pod Bogenšperkom najel hlev, v katerem je imel par konj in dva para volov za "forajtanje" čez klanec. Na Dolgorajžnikovem dvorišču je še danes steber z napisom v nemškem jeziku. Zaradi poškodovanega uvodnega dela sporočilo ni povsem jasno. Iz berljivega dela se da sklepati, da se graditelji proge zahvaljujejo za udobno bivanje in da se poslavljajo od nekega strokovnega predstojnika, ki se je morda ponesrečil ali pa odšel v pokoj.

Malo naprej čez mostiček, v smeri proti Ivančni Gorici, je do nedavnega stala zelo znana kovačija še iz furmanske dobe. Malo pred tem, ko smo tja prišli s fotoaparatom, so jo podrli. Vidimo jo lahko v Müllerjevem opisu kovačij s tega območja iz leta 1990.

Še sto metrov naprej proti zahodu stoji prav tako na levi strani nekdanj zelo imenitna Jakoševa

domačija. Na tem gruntu je kot hlapec služil stari oče enega od soavtorjev tega zapisa - Jože Kalar, rojen okoli leta 1840. Še kot otrok je z radovednim očesom opazoval karavane furmanov in njihove navade. Svoje vtise je pogosto pripovedoval svojemu vnuku, tako da naše izročilo skozi to pripovedovanje sega precej jasno kar poldrugo stoletje nazaj v preteklost. Gospodarja, ki je bil tudi prevoznik, je moral mladi hlapec dolgo prositi, da ga je vzel enkrat s seboj v Ljubljano, Trsta pa kljub veliki želji ni videl nikoli.

Brezovški klanec, ki se dviga ob Radohovi vasi proti zahodu, je dobil ime po posestniku Brezovšku. Strmino klanca so nekoliko zmanjšali pri modernizaciji ceste leta 1903. Na njegovih strminah je bilo nekoč nekaj manj znanih gostiln.

Klanec Moce pri Šentvidu

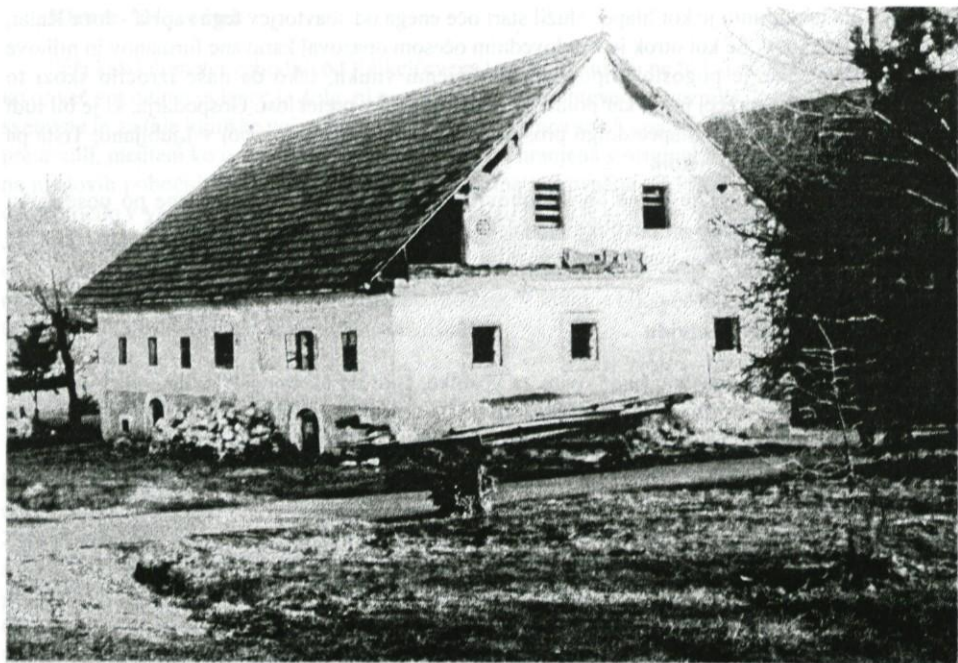
Ta ni predstavljal posebno hude ovire za voznike, tako da tu mnogi niso jemali priprege za pomoč. Strmina se je še zmanjšala leta 1903, ko so ga nekoliko preložili v desno od vzpetine. Na začetku klanca, blizu križišču z dobsko in šentviško cesto, pod cerkvijo sv. Roka, sta bili dve pomembni prometni točki: na levi strani je bila gostilna Pri Kristanu, z državno pošno postajo v isti hiši. Danes je poslopje označeno s Šentvid št. 15. Zelo znana postojanka je bila v nasproti stoječem poslopiju, kjer je bila gostilna Pri Šmirarju. Danes hiša nosi številko 14. Hiše se je tako ime prijelo zato, ker so tu vozniki kupovali in nato mazali svoje vozove z mazivom v lesenih škatlah - šmirom. Natančna receptura za ta kolomaz nam ni znana; ena od sestavin priprava je bila menda iz lanenega semena.

Na drugem koncu tega klanca je bila nekdanj pri furmanih zelo cenjena in za njihovom potrebe dobro opremljena gostilna Pri Korenu. Poslopje še danes stoji na križišču nekdanje cesarske ceste s cesto Šentvid - Glogovica. Ohranjeno je še v izvorni obliki kot pred dvesto leti. Danes nosi oznako Glogovica št. 1. Prostoren konjski hlev s širokim napuščem za vozove s tranzitno robo je stal na drugi strani glogovske ceste. Hlev je bil zelo dobro ohranjen vse do leta 1933, ko je pogorel do tal. Danes je tam le še značilen vodnjak s koritom. V njem so vozniki ali pa gostilniški hlapci napajali vlečno živino. Zdi se, da je prav ta postojanka najdlje nudila usluge furmanom, tudi potem, ko je ta dejavnost že močno odmirala. Na starem gostilniškem dvorišču še stoji mogočna lipa in pod njo kamnita miza; oboje je bilo nekoč značilnost gostilniških dvorišč. V tej gostilni so stregli vojvodinji Maklemburški in njenemu ožjemu spremstvu, ko je v desetletjih pred 1. svetovno vojno v širši okolici izkopavala bogate ilirske grobove. Žal je tedaj pretežni del izkopanin odšel na tuje.

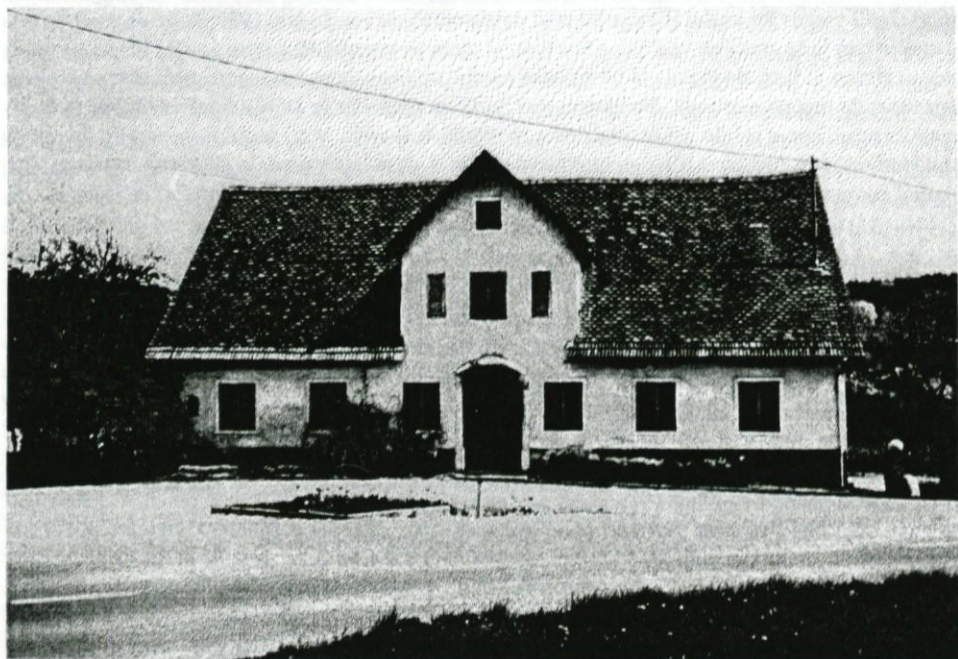
Studenški klanec in Ivančna Gorica

Najprej bi tu omenili dve stari gostilni, ki ne spadata povsem v območje Studentškega klanca. Prva je stala na desni strani, takoj za odcepom proti Stični. Rekli so ji Pri Gomilarju. Imela je prenočišča in velik hlev za furmanske konje. Precej prenovljen stoji le-ta še danes.

Sto metrov naprej, malo preden cesta pretrga nekdanj enotno dolino ilirskih grobišč, na levi strani, še danes vidimo razpadajoče poslopje nekdanj znane gostilne Na Žvajdrgi. Zanimiv je nastanek tega imena. Vozniki so na cesti, ki je prečkala dolino z ilirskimi gomilami, zaradi slabega odтока vode večkrat naleteli na blatno in snežno brozgo - nekakšno žlobudro, kar je potem v glasovnem premetu dalo ime Žvajdrga. Nekateri ime povezujejo tudi z žabjim regljanjem, ki so ga popotniki pogosti slišali ondi. Gostilno smo morali omeniti tudi zategadelj, ker ima še prvobitno ohranjen velik prenočitveni hlev, edini tako dobro ohranjen na celi relaciji. Šele sedaj se pričinja pravo območje Studenškega klanca. Leta 1903 so ga predstavili, tako da gre sedaj cesta naravnost čez vzpetino, kar je klanec nekoliko skrajšalo in znižalo. Nova trasa je tedaj hudo prizadela nekdanj znano furmansko gostilno Pri Medvedu, ta je namreč ostala na slepem kraku stare ceste. Da bi

Tipična hiša bogatejše kmečke in furmanske domačije, sedaj že v zadnji fazi svojega "življenja" - pri Jakošu v Radohovi vasi.

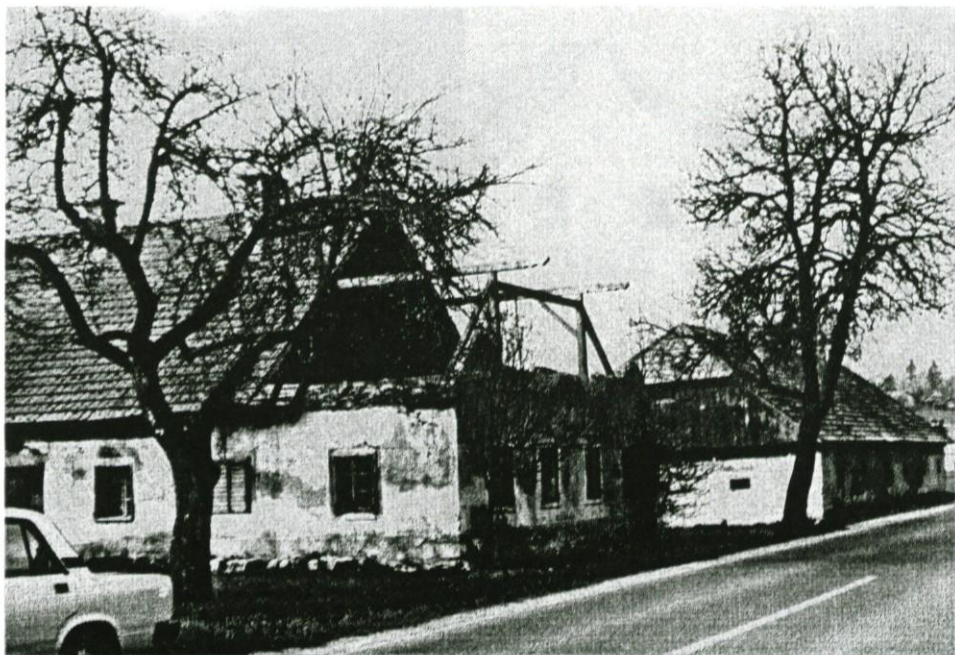
Pri Šmirarju v Šentvidu. Tu je bila nekoč tudi mlekarna in sirarna.

Na poti so se dogajale tudi nesreče. Šmirarjev gospodar je dal za hišo postaviti spomenik, ker je tam strela ubila voznika in živino.

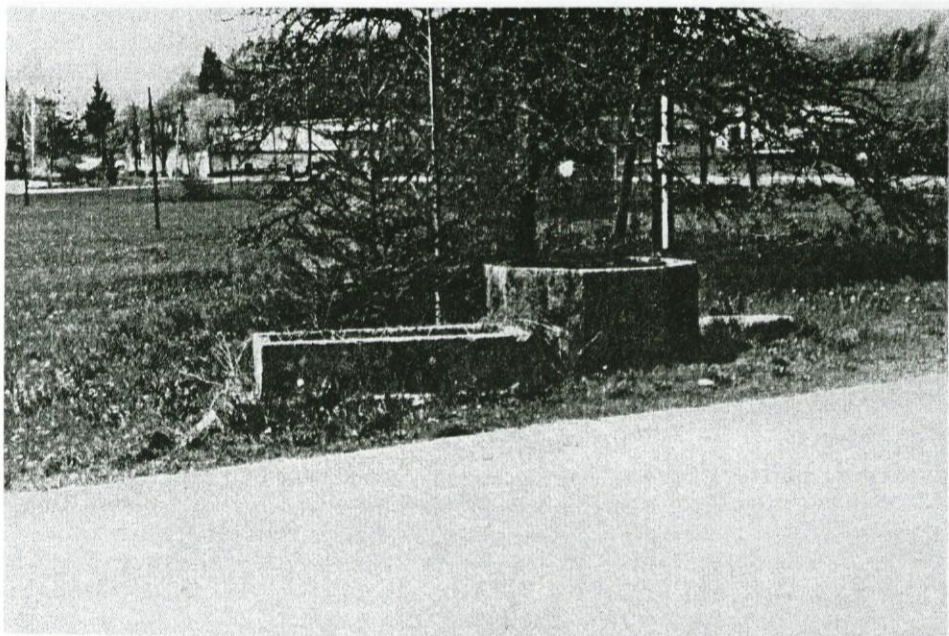
Tone Mehle iz Zg. Drage, rojen leta 1908, je še edini živeči furman z našega konca. Zraven je še Franc Kalar, ki je v mladosti tudi kdaj prijel za vajeti.

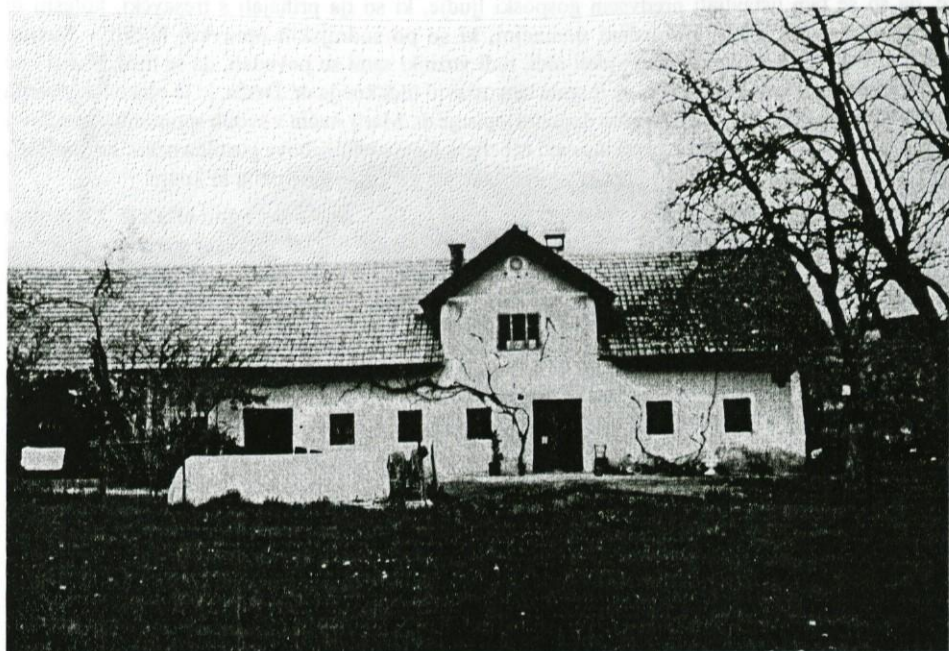
Takale usoda je doletela ali še bo večino furmanskih gostiln. V gospodarnih deželah znajo marsikaj takega okusno restavrirati v donosne turistične namene. - Nekoč zelo znana gostilna na Žvajdrigi.

V izvirnem stanju ohranjeno poslopje nekdanje Korenove gostilne na Glogovici.

Značilen gostilniški vodnjak nekoliko novejšega datuma. Nekoč je stal ob velikih Korenovih hlevih na Glogovici, dokler niso pogoreli.

Nekdaj znana Medvedova gostilna - pozneje pri Migavcu. Ko se ji je cesta odmaknila, je kmalu propadla.

gostilničar privabil goste, je pogosto stal pred hišo in mahal voznikom na novi cesti, naj vendarle zavijejo k njemu. Zaradi tega se je hiše prijelo ime pri Mahavcu in pozneje pri Migavcu. Toda vse mahanje in miganje ni pomagalo; gostilna je v letih pred prvo svetovno vojno zaprla vrata. Družina se je potem preživila s "forajtom" čez klanec, s prevozništvom in pozneje z izdelovanjem brezalkoholnih pijač.

V šali ljudje pravijo, da je bilo v Ivančni Gorici nekoč več gostiln kot hiš, ker sta bili v eni hiši kar dve gostilni. Ne glede na šalo smemo ugotoviti, da je kraj nastal in se potem razvil prav zaradi ugodne prometne lege. V furmanskih časih in tudi pozneje je tod vzniknilo veliko trgovskih in gostilniških lokalov ter drugih uslužnostnih obrti. V času, ki ga zajema naš zapis, so bile v kraju štiri pomembnejše gostilne, s furmanstvom pa sta bili povezani zlasti dve.

Velika furmanska postojanka je bila skoraj nasproti današnje livarne. Hrovatova ali, kot so ji domačini rekli, Kodrčeva gostilna je imela številna prenočišča za voznike, ob gostilni pa obsežen hlev za konje in skladišča za trgovsko robo. Danes o gostilni ni več sledu: hlev in skladišče so podrli leta 1932, tam danes stoji hiša z oznako Ljubljanska cesta št. 42, na mestu gostilniškega poslopja pa hiša s številko 40.

Na desni strani ceste, kmalu za livarno in nasproti nekdanje gostilne Pri Kodrču, še danes stoji v prvotni podobi stara Štepčeva kovačija. Leta 1886 jo je prav tako vzel v najem kovaški mojster Mihael Fajfar. Bil je s srcem in dušo pri svojem delu in v vsakem času na razpolago voznikom in okoliškim kmetom. Tudi svoje tri sinove je izučil te obrti. Pozneje, ko je vozarjenje ponehavalo in ni dajalo več toliko zaslužka, je izdeloval daleč naokrog znane okovane lesene pluge. Ko se je leta 1932 upokojil, je rad prišel med ljudi in kazal na vlak, ki je sopihal mimo: "Vidite, tale nam je odžrl nekoč lep zaslužek."

V tistih časih je bila zelo znana tudi Mandkova gostilna ali gostilna Pri Kozlevčarju. Zanimivo je, da so se tam ustavljali predvsem gosposki ljudje, ki so tja prihajali s tresavčki, koleslji in kočijami, pa tudi praznje oblečeni domačini, ki so po sodnijskih opravih hodili v Stično. "Zasmiranih" furmanov tam niso videli radi, tudi vozniki sami so povedali, da se med "škrici" ne počutijo dobro. Po opisu sodeč bi se morala tam ustaviti tudi kočija dr. Derča, ki je ob koncu stoletja god potoval na Plitvice. Tragikomičen dogodek opisuje dr. Marij Avčín v svojih spominih. Mandkovi gospodarji so bili tudi veliki trgovci in znani čebelarji. Ker je bila njihova gostilna nekoliko "boljša", so imeli posebnega hlapca, "ausknehta", ki je poskrbel za gosposka vozila in konje.

Blizu križišča s cesto proti Stični, tam, kjer danes na Ljubljanski cesti stoji hiša s št. 23, je stala Pajkova domačija. Pajki so se ukvarjali z osebnim prevozom, bili so nekakšni starodobni taksisti. Najbolj znan je bil Jože, z vzdevkom Kočijažev Pepe. Njegovi potomci še danes živijo v naselju Studenec, njihova hiša pa je ohranila ime Pri Kočijažu. Z izgradnjo železnice in razvojem avtomobilizma je tudi ta dejavnost po prvi svetovni vojni počasi zamrla.

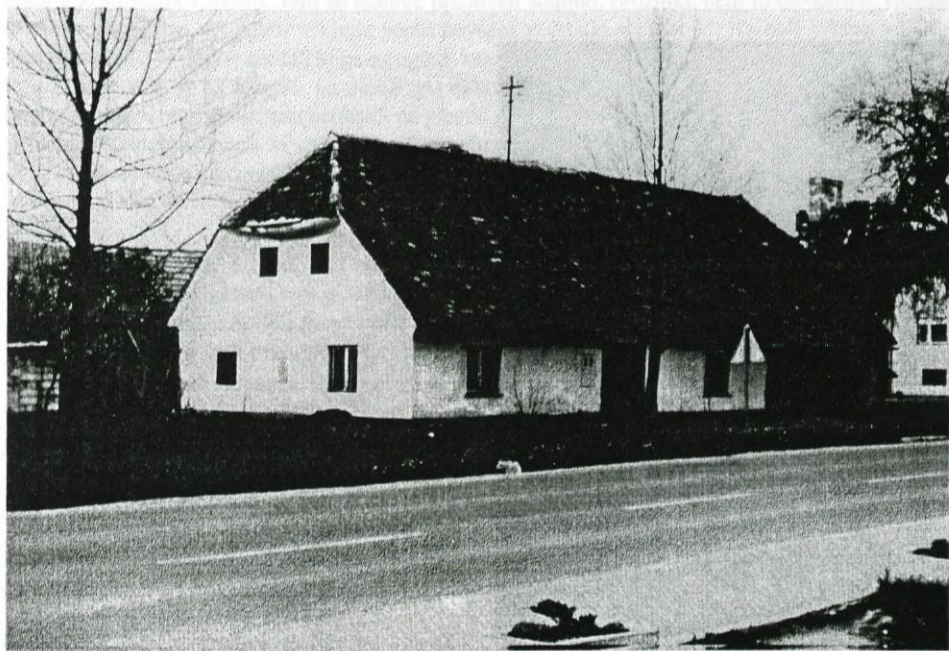
Nekoliko odmaknjeno od furmanske ceste je stala gostilna Pri Zamančku. Tam se tranzitni vozniki niso ustavljali, pač pa so tu imeli svoj "punkt" predvsem vozniki z volovsko in kravjo vprego in tisti z ročnimi vozički. Nekdanji Zamanček je znal namreč zavohati tudi druge vrste zaslužek; odkupoval je zdravilna zelišča in gozdne sadeže, kar je potem vozil v Ljubljano k večjim trgovcem. Leta 1955 so staro poslopje podrli in na prejšnjem mestu zgradili novega, v katerem je še danes gostilna. Z izgradnjo železniške postaje je precej pridobila na svojem pomenu.

Omeniti moramo še eno staro gostilno iz prejšnjega stoletja, to je gostilna Pri Kosu. Tranzitni vozniki se tu niso veliko ustavljali, ker ni imela večjih prenočitvenih zmogljivosti. Promet ji je povečevala kombinacija s trgovino z mešanim blagom in ordinacija dr. Jurgiča - predhodnika dr. Fedrana, ki je bila v tej hiši.

Kilometer naprej, na Hudem, stoji ob cesti stara Fedranova "graščina". V njej je bila še iz terezijanskih časov velika državna poštna postaja, na nasprotni strani pa prostoren konjski hlev za

Mogočen furmanski hlev na Žvajdrgi. Edini, ki je tod ohranil skoraj prvotno podobo.

Znana Štepčeva kovačija v Ivančni Gorici. Najbolj ohranjena v svoji zunanji podobi "od Medvejeka do Peščejeka".

Nekdaj "gosposka" Mandkova gostilna v Ivančni Gorici

Bogat portal in vrata - značilnost vseh pomembnejših gostiln v tistem času. - Pri Pušljarku v Zg. Dragi.

hitro menjavo poštnih konj. Obojemu bi kazalo kdaj pozneje posvetiti poseben sestavek, zato ju sedaj samo omenjava.

Kmalu za velikim viaduktom, kjer je manjši podvoz pod avtomobilsko cesto, je nekoč stala znan gostilna in trgovina, rekli so ji Pri Jakobu ali Pri Potokarju. Vozniki so se tu radi ustavljali, ker so v tedaj še čisti Višnji Gori zlahka napojili konje. Poslopja so ob gradnji avtomobilske ceste podrli.

Od tod proti Višnji Gori sta bili v Zgornji Dragi še dve furmanski postojanki. Ena od teh je bila Pušlerjeva gostilna, imenovana tudi Pri Štepcu. Imela je prenočitveni hlev in znani mlin. Hiša in mlin še stojita in sta dobro ohranjena v prvotni podobi. Vsakega pol kilometra proti zahodu, prav tako na desni, še danes vidimo pretežno razpadajočo gručo stavb nekdanje močne Andrejkatove domačije z mogočno lipo na dvorišču. Andrejkatovi so bili nekoč znani kot sposobni kmetje, strastni trgovci in prevozniki.

Med obema furmanskima postojankama, nekoliko bližje Pušlarju, je v avstrijskih časih stal ob cesto lepo obdelan velik kamen z napisom R U D O L F O V O, kar je pomenilo, da se tu konča novomeško oblastveno ozemlje in se prične ljubljansko območje.

Višnja Gora in klanec Peščenik

Naše slikovito mestece Višnja Gora je v različni literaturi že kar dobro opisano, zato si ga bomo tokrat samo malo ogledali, in to z oči nekdanjih furmanov. Ko so se le-ti bližali Višnji Gori, so se navadno zresnili iz dveh razlogov: v Višnji Gori jih je namreč najbolj ostro motrilo oko "države" in premagati so morali najhujši klanec, Peščenik, kar jim je nekoliko izpraznilo tudi mošnjiček.

V Višnji Gori je bilo nekdanj veliko gostiln. V zvezi s furmanstvom bi omenili predvsem tri.

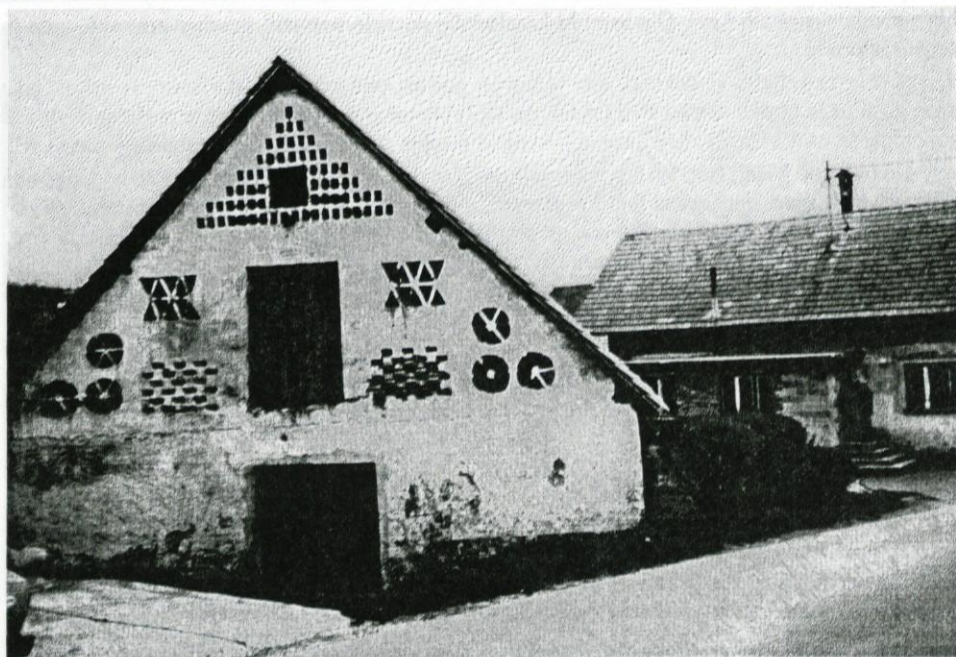
Že takoj na začetku naselja, še v ravnem delu ceste, je bila gostilna Pri Jakliču, še prej pa so ji rekli Pri Šalamonu. Tja so vozniki zavijali zaradi dobre postrežbe, pa tudi zato, da so pozvedeli, kakšna je situacija v mestu. Tam so namreč uradovali sodniki, orožniki, cehi in davkarja. Vozniki seveda niso vedno opravljali svojega posla povsem v skladu s predpisi. Najbolj premeteni in s kosmato vestjo so naprej poslali koga na ogled, kakšna je kontrola na cesti. Mnogi, zlasti tisti z zelo težkim tovorom, so jo mahnili na desno, po obvoznici, mimo današnje železniške postaje, in se potem zahodno od sodnije spet pricepili na glavno cesto. S tem so se izognili tudi kratkemu, a zelo strmemu mestnemu klancu. Vozniki, ki so šli po obvoznici, so najemali močno priprego v Pajžbarjevi gostilni. Stala je ob cesti nekako pod Codellijevim gradom, blizu tam, kjer je danes gasilski dom v Višnji Gori. Tu so imeli vedno dva para posebno močnih konj za "forajit" v zahteven peščenški klanec.

Vozniki, ki so se iz tržnih razlogov ali pa kar tako, iz navade in radovednosti, podali skozi mesto, so priprego najemali v prav tako imenitni Hribarjevi gostilni. Močna priprega je prišla prav že na mestnem klancu, še bolj pa na Peščeniku. zanimivo je, da so v tej furmanski postojanki imeli hleve v opuščeni in nato preurejeni stari cerkvi. Del poslopja je ohranjen še dandanašnji.

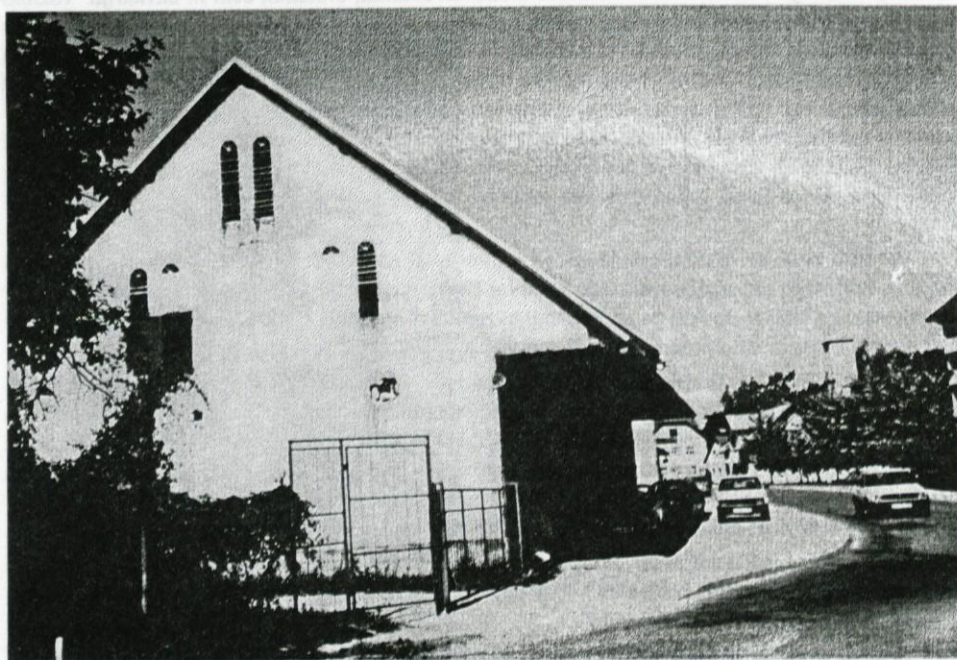
Klanec Peščenik, v ljudski govorici imenovan tudi "Peščejek", je dobil svoje ime po pesku, ki ga vidimo ob cesti na vsakem koraku, ker je značilna gradbena kamnina celega hriba. V narečnem jeziku sta oba ključna klanca, "Medvejek in Peščejek" prešla v lahko izgovorljivo rimo, zato so ju vozniki in tudi drugi ljudje radi in pogosto izgovarjali. Najhujši del klanca je v prvem večjem ovinku, tam, kjer je apneni peščenjak nekoliko bolj rdeč, zato so temu delu rekli "Pri rdeči skali". Takole so si tiste čase dajali poguma: "Če smo pri 'tardeč škali' speljali bomo tudi drugod".

Na vrhu hudega klanca so se vozniki ustavili še v gostilni Pri Jurju in tam ponavadi tudi plačali račun za priprego. Na vrhu Peščenika je bila tudi znan kovačija, saj se je ob naporni vleki marsikaj potrgalo, prelomilo in "razhlamudrilo".

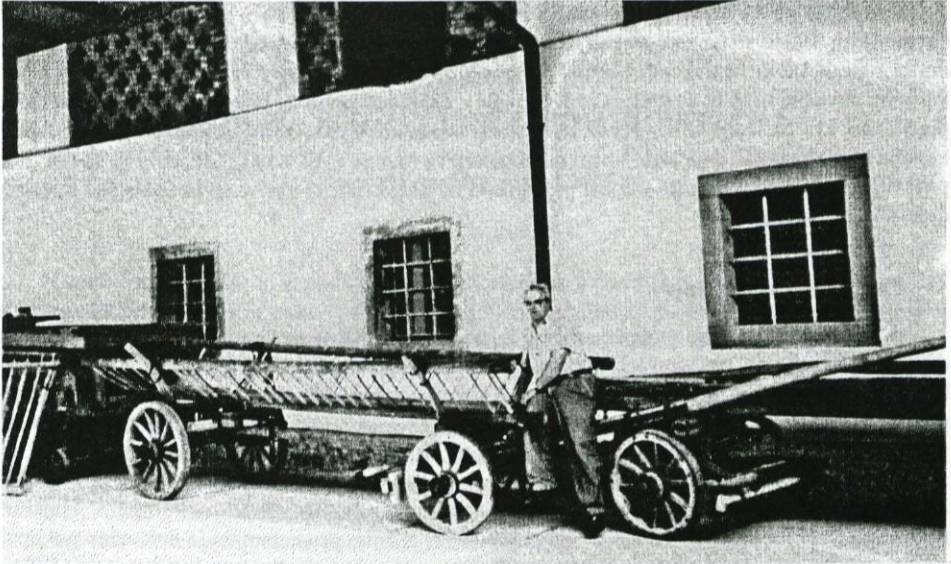
Tu se naša furmanska pot konča. Vozniki odtod dalje niso imeli hujših preizkušenj, razen tisti, ki so šli naprej v Trst.

Nekdanji furmanski in "forajtarski" hlev pri Hribarju v Višnji Gori

"Štala" nekdanje Vodičarjeve gostilne v Grosupljem - "press center" dolenjskih furmanov

Težak kmečki voz, ki je nekoliko podoben furmanskemu. Manjka mu še zadnja zavora, "poden" z obrobo, sedež za voznika, pod svoro prostoren zaboj - nekakšen prtljažnik in seveda dober voznik z vprego.

Hitri Računar

z ozirom
na sedanji denar
po
avstrijski veljavi
in
na novo mero in vago.

Ginjevič Martin
10. popravljeni tatis.
Ginjevič Martin

V Ljubljani 1892.

Založil Janez Giontini.

Stari furmani niso bili kaj prida večji svinčnika in pisanja. Večinoma so računali "iz glave". Mnogi so si zato pomagali s takimle pripomočkom. Knjižica je pripravne žepne velikosti in sila uporabna. Pisana je v za tiste čase zelo lepi slovenščini. Dolga leta jo je uporabljal poklicni voznik iz Bele Krajine, Martin Jurejevčič. Večinoma je vozaril po krški strani, včasih pa ga je zaneslo tudi na našo stran. Knjižico hrani njegov vnuk iz Ivančne Gorice.

Eno točko na tej relaciji pa moramo vendarle še omeniti. To je stara gostilna Pri Vodičarju v Grosupljem. Tu sta se namreč stekali dve furmanski poti: "naša" in tista, ki je voznike vodila po dolini reke Krke in naprej nad Lučami v Grosuplje in v Ljubljano. "Tržaških" furmanov v tej karavani navadno ni bilo; že prej so na Dvoru ali v Zagradcu zavili na levo proti Sodražici in dalje proti Trstu. Pri Vodičarju so si vozniki obeh smeri izmenjali novice, se informirali o cenah, sklepali kupčije in si obnavljali znanstva. Imenitna Vodičarjeva štala še stoji, z nekaj dobre volje in praviimi prijemi, bi se jo dalo preurediti v dober pokrajinski furmanski muzej v povezavi s še kakšno sorodno dejavnostjo iz preteklosti.

Zaključno razmišljanje

Stari furmanski časi so že daleč za nami in skoraj zagotovo se ne bodo povrnili. Propadanje te dejavnosti je prva povzročila "železna cesta", čeprav so se vozniki z njo precej časa kar uspešno kosali. V primerjavi z železnico, ki v prvem obdobju sploh ni bila rentabilna, so imeli kar nekaj prednosti. Podeželski trgovci so pri njih naročali tudi manjše in zelo različne tovore. Robo so vozniki pripeljali neposredno na dom oziroma v skladišče po konkurenčnih cenah. Poleg tega se je ob železnici razvila nova oblika prevoza - na krajše razdalje - do železniških postaj in z njih v naselja in domove. Vzpostavil se je nekakšen odnos, ki pravi: "Živi in pusti živeti tudi drugim!" Hujši in neizprosnejši je bil nekaj kasneje boj z avtomobilskim cestnim prometom, ki je dokončno pokopal nekdanji tudi pri nas tako cvetočo gospodarsko dejavnost. Vprežne živali, zlasti konji, so se po tistem umaknili na polja, vaška pota in gozdove, dokler jih ni tudi tam v dobršni meri izrinil traktor.

Mnogi nekdanji vozniki in njihovi potomci so se hitreje ali počasneje prilagodili novim razmeram ter se lotili drugega dela. Nekateri pa so za zlato dobo furmanstva in podeželskega trgovanja žalovali do smrti. Tak je bil tudi Andrejkatov oče iz Zgornje Drage. Ta je še v letih po prvi svetovni vojni, kljub visoki starosti, vsak teden zapregel konjiča v zapravljiček in odšel po vaseh kupovat semena, čeprav, po tovoru sodeč, ni zaslužil niti za "sol in poper".

Nekaj pa moramo ob koncu vendarle še pripomniti; vožnja z živalsko vprego je bila vsekakor naporna za živali in ljudi, ki so jih vodili, bila pa je neprimerno bolj sprejemljiva v odnosu do narave kot današnja prevozna sredstva.

Anekdota s stare furmanske ceste

Lov za dežnikom

Bilo je nekako okoli leta 1930. K fotografu Erjavcu, ki je med prvimi v Ivančni Gorici imel osebni avtomobil, je neke nedelje prisopihal Bertl z Mleščevega in brez pozdrava začel: "Hitro za njima, marelo sta mi ukradla v gostilni pri Zamančku, dva sta bila, videli so ju peljati se s kolesi proti Novemu mestu!"

"Že prav, toda vožnja z avtom stane," je odvrnil mojster Erjavec.

"Nič zato, samo da dobim marelo nazaj," je brez pomisleka hitel Bertl.

Ker Erjavec ravno tedaj ni utegnil, je v avto skočil France Kalar, ki je tedaj že tudi imel vozniški izpit. Hitro sta vozila, toda ubežnika sta dobro gonila kolesi in sta medtem prišla že daleč. Bertl je med vožnjo stalno gledal na kilometrski števec in nekaj računal. Nekje na Medvedjeku pa je nenadoma zagrenjeno ugotovil: "No, marela je že šla," kajti ravno tam se mu je izšlo, da je vožnja že dražja, kot je bil vreden dežnik. "Peljiva še do Rajkelčevega klanca, tam ju dohitiva," je predlagal Kalar. Res sta ju prijela tik pod vrhom. Tatova sta vrnila dežnik, toda ubogi Bertl je za vožnjo plačal več, kot sta bila vredna dva dobra dežnika.

LJUDSKA ŠOLA V ŠENTVIDU PRI STIČNI

Dosežki med leti 1900 - 1921

*Cvetko Budkovič**

V nadaljevanju opisa te zanimive pedagoške ustanove s častitljivo tradicijo in lepimi učnimi uspehi se bo bralec seznanil z novo vsebino in podobno formulirano shematično zasnovo, kot jo je v prejšnjem prispevku objavil ZOG XVII, 1992, na straneh 59-66. Morda ta čas, do nastopa šolskega vodje Janka Poláka (1910), ni bil z dogodki kdove kako obilen, vsekakor pa je bil zanimiv in v danih možnostih in prilikah tudi uspešen. Obsežen šolski okoliš je prinašal prej ovire kot vzpodbude za reden obisk pouka šoloobveznih otrok. Razdalje do kraja učenosti so bile za nekatere učence dolge 4-10 kilometrov, pešpoti so bile več kot težavne, ob vremenskih neprilikah, zlasti pozimi, pa nepremostljive. Po poročilu okrajnega šolskega nadzornika Ljudevita Stiasnija je bilo v šentviški šoli leta 1904/05 blizu 600 šoloobveznih otrok, na vsakega učitelja jih je prišlo več kot 120, pouk pa je obiskovalo 483 učencev, od teh 96 le trikrat na teden. Vzroki za tako odsotnost so bili pomanjkanje prostora, neosveščenost staršev za izobraževanje in že omenjena oddaljenost od šole.

V urejenih razmerah je dober učni uspeh v veliki meri odvisen od učitelja, ki je dolžan poučevati na podlagi šolske zakonodaje, po predmetniku in učnih načrtih. Objektivne težave so učitelji, vodja šole, šolski nadzorniki in pomožni dejavniki, kot je šolski svet, reševali postopoma in v daljšem času.

V vsakem primeru je glavni akter pedagoško-didaktičnih dosežkov učitelj. Zato je prav, da se najprej ustavimo pri njem. Ena izmed bistvenih prvin njegovega dobrega dela je stalnost na delovnem mestu. Pogoste menjave ne prinašajo kontinuitete v spoznavanju učencev, njihovih navad, sposobnosti, volje do učenja oz. potrebe po znanju. Če se proces s prihodi in odhodi učiteljev ponavlja v krajših obdobjih, ostajajo kontakti med učiteljem in učenci nedorečeni in negativno vplivajo na učne uspehe. Takih primerov na šentviški osnovni šoli ni bilo veliko, a bili so. Vzrokov za nezadovoljive učne dosežke je več, spoznali jih bomo v razpravi; bili pa so tudi motivi, ki so vzpodbujali k delovni disciplini, in želje po izpopolnjevanju tako učencev kot učiteljev. Učitelju ni lahko z učenci doseči pristne odnose, jim vzbuditi zanimanje za šolske predmete, jih ozaveščati, da je v znanju moč itd. Doseči pri otrocih zvedavost in pripravljenost za sprejemanje resnic je bogat dar prirojenih in pridobljenih poučevalnih sposobnosti.

Čas, ko je šolo vodil nadučitelj Ivan Kremžar 1897-1910

V tem času je zanimiv neustaljeni čas začetka in konca šolskega leta. V prejšnjem stoletju so imeli učenci in učitelji manj počitnic. Pouk se je začel v sredini septembra in trajal globoko v julij. Res pa je, da so bile šole zaradi slabe zdravniške oskrbe, tj. zaradi epidemij davice, škrlatinke, prehlada in drugih bolezni, po več dni ali tednov zaprte.

Od leta 1892 je deloval na šentviški osnovni šoli učitelj Karol Pikel. Leta 1897 je umrl nadučitelj in predsednik krajevnega šolskega sveta Josip Korban; začasno ga je nasledil učitelj Ivan Kremžar. Dekret je dobil 15. X. 1897, št. 853. Za nadučitelja in stalnega voditelja šole je bil imenovan 29. IX. 1900. Od 30. XI. 1897 je poučevala v 1. razredu Ana Gerstenmayer, 17. XII. 1900 pa je dobila

* Cvetko Budkovič, prof., Šišenska 2, Ljubljana

dekret za stalno zaposlitev. V 3. razredu je od 7. III. 1897 poučeval suplent Vinko Berce. Tako je bil sestavljen učiteljski zbor na začetku 20. stoletja. Dekrete sta izstavljala okrajni in deželni šolski svet. Nadučitelj Ivan Kremžar je dobil dekret deželnega šolskega sveta 12. IX. 1900, št. 2353. Učitelji so se v razmeroma kratkih časovnih presledkih menjavali. Marija Hecking je na primer poučevala na šoli le od 4. I. 1900 do 16. IX. 1901, nato pa so jo prestavili v Zagorje. Dve leti je poučevala Justina Eržen, od 20. IX. 1901 do 17. X. 1903; zamenjala jo je Justina Kozamernik, vendar le do 31. I. 1904, ko je odšla v Stari trg pri Ložu. Namesto nje je učil Martin Judnič.

Vodja šole Ivan Kremžar je zbolel, ko je obiskal družino v Postojni. Na podlagi zdravniškega pričevala je dobil večtedenski bolniški dopust. V njegovi odsotnosti je šola vpeljala poldnevni pouk v 1. in 2. razredu. Po enem letu in pol je bil 13. VI. 1905 prestavljen v Šentvid na Štajersko učitelj Martin Judnič. Na šesttedenskem in kmalu za tem ponovno na enomesečnem dopustu je bila Ana Gerstenmayer, ki so jo 31. VII. 1905 prestavili v Cerknico. Po dveh mesecih nadomeščanja obolelega vodje šole so prestavili v Veliki Podlog za provizoričnega vodjo šole suplenta Josipa Bernota, v Šentrupert pa suplentko Josipino Smole (učila je od 2. I. do 28. II. 1905). V Mirno Peč je bila 16. IX. 1905 prestavljena Klementina Pikl. Iz šolske kronike ni razvidno, od kdaj je poučevala v Šentvidu. Ob taki fluktuaciji oz. menjavi učiteljev šola ni mogla pokazati kakšnih presenetljivih rezultatov.

Stalnost učiteljev se tudi v bodoče ni bistveno spremenila. V šolskem letu 1905/06 so bili začasno nameščeni naslednji učitelji: Egidij Schiffrer, ki je po 14-dnevni bolezni poučeval do 6. I. 1907, ko je dobil službo v Mirni pri Novem mestu. Zamenjal ga je Leon Pibrovec, vendar le za eno leto (do 29. II. 1908), ko je dobil kot stalni učitelj mesto voditelja osnovne šole v Javorju nad Škofjo Loko. Že pred opravljenim izpitom usposobljenosti za učiteljsko službo in po njem je bila veliko na bolezenskem dopustu Antonija Hribar (prvič od 1. VI. do 15. VII. 1909, ko ga je podaljšala do 25. XI. 1909, nato do 25. IV. 1910 in ponovno do 15. VII. 1910); v prvih dveh terminih jo je nadomeščala učiteljica Marija Pezdir, nato Ana Jakov.

Po izpitu usposobljenosti je pričela poučevati 14. XI., stalno pa 17. II. 1907, zelo vestna učiteljica Marija Pezdir. Kmalu za njo sta prišli na šolo Ljudmila Abram (2. II. 1908) in Marta Hern (8. V. 1909), isti čas pa še učitelj Miroslav Sadar. Ana Jakov je 14. V. 1910 opravila izpit učne usposobljenosti.

Kateheti

Dne 2. V. 1899 je umrl župnik in knezoškofijski svetovalec Štefan Jaklič, krajevni šolski nadzornik in član okrajnega šolskega sveta. Verouk je poučeval katehet Anton Plešec, a je v tem času odšel na Primskovo. Do 25. VIII. 1909 ga je zamenjal Karl Gnjidovec, medtem ko je na šoli namesto njega poučeval verouk kaplan Fran Novak. V 3. in 4. razredu je poučeval župnik Ivan Viderger. Z odlokom okrajnega šolskega sveta je bil 4. I. 1910 imenovan za krajevnega šolskega nadzornika.

Nadzorniki

Od leta 1896 do 1900 je šentviško šolo nadzoroval okrajni šolski nadzornik Andrej Šest, od 1898 deželni šolski nadzornik Josip Šuman ter okrajni šol. nadzornik Anton Maier (1901), od leta 1902 do 1922 okrajni šolski nadzornik Ljudevit Stiasny. V šentviško šolo je prihajal pogostoma, v vseh razredih je bil vsako šolsko leto vsaj enkrat, pa tudi dvakrat. Dne 3. V. 1903 je povabil starše na roditeljski sestanek in predaval o vzrokih za slab obisk pouka. Starše je opozoril, da so njihovi otroci po šolski zakonodaji dolžni redno obiskovati učne ure. Na sejah oz. konferencah je veliko govoril o dolžnostih učiteljev, o šolskih vprašanjih je pisal konferenčna poročila, ki so jih natisnili v posebnih brošurah. Iz omenjenih poročil so razvidni predmetniki, učni načrti, predavanja o vzgoji mladine, o varstvu otrok, o ponavljalni šoli in drugih temah pedagoško-didaktičnega značaja.¹

Okrajni šolski nadzornik Ljudevit Stiasny (1862-1936)

Učenci

Shema prikazuje število učencev, zaradi primerjave iz treh šolskih let in obeh oddelkov, redne (vsakdanje) in ponavljalne šole:

učenci	redna šola		ponavlj. šola		skupno vseh red., ponav.
	dečki	deklice	dečki	deklice	
š.l. 1900/01					
šoloobvezni	229	222	52	80	451+132=583
šolo je obiskovalo	159	176	41	74	335+115=450
šole ni obiskovalo	54	41	14	6	95+20=115
iz drugih šol	2	5	-	-	7+0=7
1902/03					
pouk so obiskovali	177	175	62	69	352+131=483
pouka niso obiskovali	61	31	9	2	92+11=103
iz drugih šol	8	7	2	4	15+6=21
1910/11					
vpis v zač. leta	225	213	56	57	438+113=551
konec šol. leta	228	215	56	57	443+113=556
pouk so obiskovali	198	188	56	57	386+113=499
konec šol. leta	201	190	56	57	391+113=504

K obisku pouka se bomo še vrnili.

Šolski svet

Volitve v krajevni šolski svet so bile leta 1897. Za predsednika je bil izvoljen Matej Rihar, za podpredsednika Ivan Kristan, poštar od Sv. Roka, od leta 1899 je bil predsednik, nato pa so volili nov svet. Za predsednika je bil izvoljen župnik Janez (Ivan) Viderger, za podpredsednika Ivan Kremžar, vodja šole. Člani sveta so bili: Fran Pajk iz Št. Vida, Anton Rojec iz Št. Pavla, Anton Fajdiga iz Temenice, Anton Anžlovar iz Št. Vida. - Volitve 18. II. 1906 so pritegnile nove člane iz sosednjih vasi. Predsednik je ostal župnik Ivan Viderger, namestnik Ivan Kristan; člani pa: Anton

Fajdiga iz Temenice, Franc Škrjanc iz Grma, Anton Kastelic iz Sada, vsi posestniki. Te volitve so ovrgli. 27. VII. 1906 so na novo izvolili za predsednika Ivana Vidergerja, namestnika sta bila dva: Ivan Kristan in Anton Fajdiga, nov član je bil Ignacij Špendal, njuna namestnika pa Anton Anžlovav in Anton Lesjak.

Predavanja in roditeljski sestanki

Predavanja so imela namen, vzbuditi in poosttriti čut za prosvetno dejavnost pri učiteljih in pri širši populaciji. Četudi je bila akcija zapoznala, so njeni organizatorji polagoma, v daljši časovni razdalji, le dosegli določen učitek. Začelo se je leta 1908, ko je učitelj Leon Pibrovec odprl vprašanje: Zakaj dosegamo učitelji v vzgoji negativne uspehe in kako bi bilo temu odpomoči. Čez tri mesece je 17. V. istega leta predaval okrajni šolski nadzornik Ljudevit Stiasny: Zakaj škoduje slabo vedenje učencev zunaj šole tudi staršem. S skioptičnimi slikami je isti predavatelj dopolnil razgovor o škodljivosti alkoholnih pijač.

Katehet Jernej Kovič je s skioptičnimi slikami prikazal Zgodbe novega testamenta. Predavanje je obiskalo 300 vaščanov in učiteljev iz sosednjih šol. O škodljivosti alkohola je naslednjega dne predavala učiteljica Marija Pezdir, katehet Kovič pa je svoje predavanje ponovil za šolarje. Pezdirjeva je sredi novembra istega leta predavala v ponavljalni šoli: Ptice, njihova korist in varstvo. S podobnimi izobraževalnimi akcijami so nadaljevali; o tem in o roditeljskih sestankih kasneje.

Popravilo šolske stavbe

Za popravilo stavbe so se zavzeli možje na občini in krajevni šolski svet, za zidavo novega šolskega poslopja v Šentvidu pa pod pogojem, da ne bodo zgradili novih šol na Muljavi in v Temenici. Novo šolsko poslopje so zgradili in ga prepustili svojemu namenu 15. IX. 1910 v Polju pri Muljavi. Temenica je morala počakati in Šentvid tudi. Komisijski ogled za gradbeni prostor in šolski vrt je bil 31. X. 1910. Kmetje oz. posestniki so načrtom nasprotovali in nekateri člani so ogled zapustili pred sklepom. Ostali so okrajni glavar Viktor Perme, okrajni zdravnik dr. Visinger, okrajni šolski nadzornik Ljudevit Stiasny in stavbni svetnik g. Hanuš. Prostor župnijske nadarbine pri Sv. Roku v obsegu 30 x 95 m zemlje je bil za vrt in stavbo prav primeren. S to ugotovitvijo pa niso soglašali člani komisije, ki so odšli. Vzdržali so le Janez Viderger, župnik in predsednik krajevnega šolskega odbora, Janko Polák, nadučitelj in vodja šole, ter Fr. Lesjak, župan občine Šentvid pri Stični. Kako so se ti zapletli razpletali, bomo zvedeli kasneje.

Novi vodja šole Janko Polák, 1910-1921

Za nadučitelja je bil imenovan z odlokom deželnega šolskega sveta v Ljubljani dne 30. VI. 1910, št. 3781; pred tem je bil učitelj v Doléh pri Litiji.² Istega dne (št. 1782) je prišla z možem v Šentvid učiteljica Marija (Mici) Polák. Oba sta bila odlična in zavzeta pedagoška delavca. Za provizoričnega učitelja je bil 25. VII. 1911 (št. 1199) imenovan Lovro Jevnikar. V šolskem letu 1910/11 so na šoli poučevali: Jernej Kovič - katehet, Janko Polák - nadučitelj, učitelji: Mirko Sadar, Marija Pezdir, Marija Polák in Marta Hern; 25. VII. 1911 (št. 1199) je Hernova odšla poučevat na Polico pri Grosupljem.

Zamenjave učiteljev in katehetov

Miroslav Sadar, definitivni učitelj, je bil prestavljen z dekretom deželnega šolskega sveta z dne 24. X. 1912, št. 6482, v Koroško Belo. Enoletni dopust je dobil nadučitelj Janko Polák. V

Ljubljani se je udeležil tečaja za učitelje meščanskih šol. Med tem časom ga je nadomeščala kot vodja šole žena Marija (dekret okrajnega šolskega sveta 24. X. 1912, št. 6242). Volonterka Helena Repič je 12. II. 1913 nastopila službo suplentke. Lovro Jevnikar in Marija Polák sta se v Šentrupertu udeležila tečaja za obdelovanje šolskega vrta.

V šolskem letu 1912/13 so poučevali: kateheta Jernej Kovič in Ivan Miklavčič, Janko Polák - vodja šole, Marija Polák, Marija Pezdir, Miroslav Sadar, Lovro Jevnikar, Marija Ditinger - vsi učitelji - in Helena Repič, volonterka, od 12. II. 1913 suplentka in za tem ponovno volonterka. Učiteljski zbor v tej sestavi je bil učinkovit, a že v naslednjem letu so nastopile spremembe. Mariji Ditingerjevi je zdravnik dvakrat podaljšal dopust, nazadnje do 15. VII. 1914. Nadomeščal jo je Jožef Vrbinc; zato so mu podaljšali suplenturo do 15. VII. 1914, plačo pa je dobival do 15. IX. 1914.

Katehet Janez Miklavčič je poučeval do leta 1914; zamenjal ga je Jože(f) Koželj. Leta 1916 je odšel Jožef Gostiša za župnika v Log na Kočevskem. V šolskem letu 1917/18 sta poučevala verouk nova kateheta, Ivan Sedej in Ivan Zore, leta 1918/19 pa Frančišek Lovšin in Tomaž Javornik.

Miroslava Sadarja je zamenjal suplent Jožef Vrbinc. 26. X. 1914 je bil vpoklican k vojakom. Tudi Lovro Jevnikar je bil večkrat na orožnih vajah; vodja šole Polák je bil 27. VII. 1914 mobiliziran; vse šolsko leto 1914/15 ga je nadomeščala Marija Polák.

V šolskem letu 1912/13 je bil učiteljski zbor tudi številčno dobro zaseden, v šolskem letu 1914/15 pa se je zmanjšal od 9 na 5 učiteljev. Suplentka Marija Repič nekaj časa ni poučevala. 15. III. 1917 se je po daljšem dopustu vrnila v službo učiteljica Marija Pezdir (30. VI. 1916). Z odločbo št. 1237 je bila 5. X. 1915 imenovana na osnovno šolo Šentvid pri Stični praktikanтка, absolvirana učiteljska kandidatka Frančiška Zorec. Za nedoločen čas je bil 15. X. 1915 iz vojaške službe odpuščen nadučitelj Polák. V šolskem letu 1915/16 je poleg vodje šole in dveh katehetov poučevalo še 5 učiteljev. Ko je Zorčeva opravljala izpit učne usposobljenosti (15. VII. 1918), jo je nadomeščal Jevnikar. Po uspešno opravljenem izpitu je zbolela; od 24. IX. 1918 do začetka februarja 1919 sta jo nadomeščali Marija Polák in Marija Pezdir.

V šolskem letu 1918/19 in potem do 1921 so na šoli poučevali: kateheta Frančišek Lovšin in Tomaž Javornik, šolski vodja Polák, M. Pezdir, L. Jevnikar, Frančiška Zorec kot provizorična učiteljica, suplentki Magda Slatner in Rafaela Hrovat, v šolskem letu 1920/21 pa namesto Rafaela Hrovat Frančišek Kraševce. Kateheta Tomaža Javornika je zamenjal Frančišek Pleša.

V šolskem letu 1920/21 je bil za okrajnega šolskega nadzornika za kamniški okraj imenovan Janko Polák. Začasno vodstvo šole je prevzel Lovro Jevnikar, učne ure pa Frančišek Kraševce. V tem letu je bila učiteljica Marija Pezdir dodeljena ljudski dekliški šoli v Spodnji Šiški pri Ljubljani. Nadomestila jo je Rafaela Hrovat. Polák je bil še istega leta razrešen nadzorništva in se je vrnil v Št. Vid, učitelj Frančišek Kraševce pa je bil prestavljen v Stično.

Nadzorovanje

Deželna šolska nadzornika sta nadzorovala učitelje samo po enkrat, Fran Levec 4. V. 1909 in dr. Mihael Opeka 27. I. 1916. Dne 13. VI. 1921 je učitelje nadzoroval okrajni šolski nadzornik Ivan Bezeljak. Poverjeništvu za uk in bogočastje je za okrajnega šolskega nadzornika za litijški okraj imenovalo Karola Rostoharja. Dekret za nadzornika dr. Karla Verstovška je razveljavil minister prosvete jugoslovanske vlade Svitozar Pribečević. Za nadzornika je imenoval zgoraj omenjenega Bezeljaka. Na prosvetnem oddelku Dravske banovine je bil takrat poverjenik za uk in bogočastje dr. Sornbe, za dvornega svetnika pa je dobil dekret višji šolski nadzornik Engelbert Gangl.

Dekan Pečec ni mogel nadzirati kateheta Tomaža Javornika in Franja Pleša; prvi je v istem času poučeval v šoli Polje pri Muljavi, drugi pa v Velikem Gabru. Pač pa je že prej, 7. V. 1917, inspirciral pouk verouka škof Anton Bonaventura Jeglič. Takrat sta poučevala kateheta Jožef Gostiša in Jožef Koželj. Škof je bil z znanjem šentviških otrok zelo zadovoljen. (Šolska kronika, 1916/17.)

Popravlilo šolskega poslopja in gradnja nove šole

Drugi komisijski ogled je bil 29. III. 1911 z boljšo udeležbo kot 31. X. 1910. Gradnji so nasprotovali le delegati iz Doba in Zaboršta. Nov prostor so si ogledali pri dr. Rudolfu Repiču. Komisija je - odsoten je bil le stavbni svetnik Hanuš, a ga je nadomeščal Hiller - odobrila predstavljeni zazidalni prostor. Za poslopje je ponudil trgovec Anton Rojec 6.000 kron. Denarne prispevke sta ponudila tudi župnik Viderger in dr. Rudolf Repič. Zaradi nezadovoljstev in pritiska z občine sta se nakup zemljišča in gradnja poslopja vlekla dolga leta (od 1876). Nadzornik Stiasny je že večkrat uspel pri gradnjah šol, kar je učiteljem vzbujalo upanje, občina pa je vendar podpirala gradnjo šole v Temenici. Župani iz občin Št. Vid, Podboršt in Bukovica so podpirali zidavo v Št. Vidu, župani iz občin Temenica, Črešnjice, Radohova vas in Velike Pece so glasovali proti, župan iz Doba pa se je odločil pogojno. Ponovni ogledi in pogajanja so bili 3. X. 1911, vmes pa je posegla vojna. Šolski svet je razpravljal o tem vprašanju leta 1916 in 27. V. 1919, ki je bil ponovni ogled. Stavbni prostor za šolo so predvideli na zemljišču bratov Puciharjev.

Medtem je bilo treba popraviti šolsko stavbo. Stroški za popravlilo so znesli blizu 100.000 kron. Za vrt in telovadišče je zmanjkalo denarja. Odborniki so 9. I. 1921 podpisali dolg v znesku 40.000 kron in razpravljali o najemu posojila pri hranilnici za 25.000 kron.

Brez telovadnice ali telovadišča učitelj ni mogel poučevati tega predmeta po učnem načrtu. Učne ure iz tega predmeta so učitelji izkoristili za predavanja iz zdravstva, na primer o škodljivosti alkohola, kar je bilo pravzaprav slabo nadomestilo. Tudi poljedelski pouk je bil pomanjkljiv, teoretičen, ker šola ni imela vrta. Učitelji so ob tem predmetu opozarjali učence na pomembno vlogo kmetijstva, sadjarstva itd.³

Obisk pouka

Da bi se izognil neprestanim izgovorom zaradi izostankov, je šentviški krajevni šolski svet poslal okrajnemu šolskemu svetu v Litijo prošnjo, da dovoli starejšim otrokom obiskovati pouk od velikonočnih počitnic do konca šolskega leta le dvakrat na teden. Okrajni šolski svet je to olajšavo 26. III. 1917, št. 542, dovolil. Starši in otroci pa so jo izkoristili, tako da nekateri otroci v šolo sploh niso prišli. Vodstvo šole v Šentvidu je ugotovilo, da take olajšave ne rode uspeha. Pri tem so jim pomagali novinarji, ki so prikazovali odloke višjih šolskih oblasti v drugačni luči. Učenci iz oddaljenih krajev so kazili sicer dober obisk pouka; v šolo niso prihajali ne v lepem ne v slabem vremenu. Nekateri učitelji so predlagali, da bi ustanovili zasilne šole - enorazrednice - v Hrastovem Dolu, Sobračah in Metnaju. Izgovorom o delu doma, oviram glede menjav učiteljev, bolezenskim dopustom in slabim higienskimi razmeram v šoli so se pridružili še odloki višjih šolskih oblasti med vojno. Kontrole o prihajanju učencev v šolo ni bilo. Učne uspehe je bilo mogoče pripisati le vestnim in pozhrtvovalnim učiteljem. Ti so predlagali, da bi velike šolske okolišče razdelili na manjše. Ustanoviti bi morali sprva eno -, nato pa dvorazrednice v Metnaju, Sobračah in v Hrastovem Dolu. Uspešnejši ukrep od dosedanjih bi bil ambulantni pouk. Šola je poostрила disciplino glede obiska pouka. V šolskem letu 1920/21 je bila uspeh v splošnem dober, deloma prav dober. K temu je pripomoglo lepo zimsko vreme, tudi boleznj je bilo manj. To je bil redek in pohvalen primer, da so učitelji sami predlagali ugodne rešitve za obisk pouka in za dvig splošne izobraževalne ravni učencev, zlasti iz oddaljenih krajev.

K izboljšanju šolskih razmer je prispeval tudi krajevni šolski svet. 27. VII. 1919 je na svoji seji razpravljal o preložitvi počitnic in opustitvi ponavljalne šole. Namesto nje naj bi uvedli za ponavljalce sedmo šolsko leto, ki bi trajalo od 1. novembra do 1. maja vsakega leta. Prva sprememba je veljala za oddaljene, druga pa za redne učence.

23. VIII. 1919 je poslal okrajni šolski svet v Litiji, št. 1357, z dne 19. VIII. 1919, pohvalne dekrete Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in višjega šolskega sveta v Ljubljani, odlok 30. VI. 1919, št. 9106, za "izborne uspehe šolskemu vodji Janku Poláku, učiteljici Mariji Polák in učiteljici Mariji Pezdir".⁴

Predavanja in proslave

O sadjarstvu je 10. X. 1910 predaval deželni sadjarski inštruktor g. Martin Humeck; udeležba je bila pičila. 22. II. 1911 je prof. Fr. Orožen razpravljao o zemljepisnem pouku in čitanki, strokovni učitelj Planinšek z Grma pri Novem mestu o reji telet, ing. agronomije Ratelj iz Ljubljane pa o vzornih pašnikih. Navzočih je bilo okoli 125 kmetovalcev. V vojnem času so učitelji govorili učencem o padlih borcih iz šentviškega okoliša; ministrstvo za uk in bogočastje je šolo pohvalilo za humana dela, kot so zbiranje denarja za vojne invalide in druga. Na proslavah so se z govori odlikovali učitelji Lovro Jevnikar, Marija Pezdir in Marija Polák. Vodji šole je šolski svet dodelil vojaški križ III. razreda za civilne zasluge.

V času habsburške monarhije je šola vsako leto proslavljala rojstni dan cesarja Franca Jožefa I. z nagovorom, s petjem cesarske himne in obdarovanjem učencev. 29. X. 1918 je doživela avstroogrška monarhija vojaški poraz. Nastala je nova država Srbov, Hrvatov in Slovencev pod vodstvom Karadjordjevičev. 14. decembra 1918 so proslavili narodni praznik z mašo in nagovori. Odslej je šola proslavljala Vidov dan (28. VI.), rojstni dan kralja Petra I. (12. VII.), dan osvoboditve (28. X.) in dan združenja (1. XII.). Proslavljali pa so tudi vse zapovedane cerkvene praznike.

VIRI

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Šolska kronika štirirazredne ljudske šole v Šent Vidu pri Zatičini, inventarna št. 34/1.

Slovenski šolski muzej, Konferenčna poročila v brošurah, 1905 - 1914, 1919. Poročilo šolskega nadzornika Ljudevita Stiasnija, 15. VII. 1905, 30. VI. 1906, 11. VI. 1910, 1919.

Slovenski šolski muzej, mapa osnovne šole Šentvid pri Stični.

Slovenski šolski muzej, Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južno-Stajerskem in Primorskem, 1901-1909; tu so podatki o c. kr. deželnih šolskih svetih, izpraševalnih komisijah, okrajnih šolskih nadzornikih, o državnem učiteljišču v Ljubljani - po šolskih okrajih, natisnjene so redovalnice (ročni zapisniki) za razredne učitelje.

Slovenski šolski muzej, Ob 25-letnici Pedagoškega društva v Krškem, 1911, str. 26.

Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1933-1952, str. 431, Janko Polák.

Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 1971, str. 483, 484, Ljudevit Stiasny.

OPOMBE

1. Posebno zanimivi sta Stiasniji poročili z dne 15. VII. 1905 in 30. VI. 1906. Glej: Slovenski šolski muzej, mapa osnovna šola Šentvid pri Stični, Konferenčna poročila. - Ljudevit Stiasny je obiskoval nižjo gimnazijo v Kranju (1874-78), učiteljišče v Ljubljani, maturiral je 1882, končal je kmetijsko šolo na Grmu (1898), na Dunaju tečaj za ročni (tehnični) pouk (1897, 1898). Služboval je po različnih krajih Gorenjske, od leta 1901 je bil nadučitelj v Zagorju ob Savi, nato okrajni šolski nadzornik za krški in litijski okraj s sedežem v Litiji, od 1913 s sedežem v

Krškem. Bil je pedagoški pisec, potopisec, pisal je priročnike za osnovne šole, zavzemal se je za reformo osnovnih šol, skrbel je za nastavitve učiteljev, potoval po Evropi, Aziji in Afriki, sodeloval je v športnih organizacijah itd. Glej Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 1971, str. 483, 484.

2. Janko Polák, pesnik in šolski pisatelj, je bil rojen v Višnji Gori 2. V. 1878. Obiskoval je osnovno šolo v Marjanišču, 2. razred gimnazije (1891-1893) in učiteljsiše (1893-1897) v Ljubljani; maturiral je 1897. Obiskoval je tečaje: kmetijskega, za meščanske šole 1912/13, za obrtne nadaljevalne šole 1926. Služboval je na Štajerskem, v Doléh pri Litiji do 1910, nato v Šentvidu pri Stični do 1924, poučeval je v II. deški in višji narodni šoli v Ljubljani. Pomagal je Stiasniju pri zbirkah učnih slik, pri berilih, računicah in učnih knjigah: zgodovinskih in zemljepisnih. - Glej: Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1933-1952, str. 431.

3. Iz Šolske kronike je razvidno, da so že leta 1913 kupili stavbni prostor in sklenili naslednje leto graditi šolo. Sredi julija 1914 je ing. Čapak končal načrte. Proračun za novo gradnjo je stal 117.000 kron. Gradnjo je preprečila vojna. Takratna šola je imela 3 večje in 1 manjšo učilnico, pisarno, kabinet za učila. V razredih je bilo 40-70 učencev. Za vse učence (cca 450-550) je bila stavba premajhna in neprimerna. Ustanoviti bi morali dva nova šolska okoliša, v Temenici in v Hrastovem Dolu, za cca 250 otrok.

4. Osnovna šola v Šentvidu pri Stični je leta 1877 postala trirazredna in leta 1880 štirirazredna. Peti in šesti razred je dobila leta 1921, šestega 1933 in sedmega leta 1937. Leta 1879 se je od šentviške šole odcepila novo ustanovljena šola v Velikem Gabru, leta 1910 pa na Polju pri Muljavi. Leta 1907 so ustanovili poseben razred za oddaljene vasi (nad 4 km), dve vzporednici pa je dobila v šolskem letu 1928/29.

RAZMERE V VOJNEM LETU 1914 PRI NAS

*Tine Kurent**

Kako je prva svetovna vojna prizadela ljudi v naši občini, se bere v pismih, ki jih je v Ameriki objavil Louis Adamič. Potem ko se je izselil čez lužo, je Adamič dobil svojo prvo zaposlitev pri Francu Sakserju, uredniku časopisa GLAS NARODA,¹ najprej kot pomagač v odpravi, kmalu pa že kot časnikar.² Med njegovimi zgodnjimi prispevki sta za nas zanimivi objavi dveh pisem, ki mu jih je pisala sestra Tončka³. Njej je bilo takrat 14, njemu pa 16 let. Pismi govorita o naših ljudeh v prvem letu vojne.

Prvo svetovno vojno je začela Avstrija 28. julija 1914, Tončka pa že 16. septembra poroča bratu o devalvaciji, draginji in pomanjkanju živil, kdo vse je bil vpoklican, o prvih ranjenih in ubitih:

"Spod. Blato pri Grosuplju, Kranjsko, 16. septembra 1914.

Dragi brat!

Sprejela sem Tvoje pismo, za katerega se Ti kar najiskrenejše zahvaljujem. Omenjenih Tvojih pisem, katera praviš, da si pisal okoli 15. julija, nisem sprejela. So se gotovo izgubila vsled teh homatij.

O sedANJI vojni je Tebi gotovo bolj znano kot meni, dasi vsak dan prebiram časopise, ki pa gotovo ne pišejo tako kot ameriški. Zato Te prosim, da pošlješ domov "Glas Naroda", za kar Ti bomo jako hvaležni.

Praviš, da si čul, da se more v Evropi le s srebrom ali zlatom kaj kupiti. To ni ravno resnica, pač pa je istina, da bomo v kratkem imeli le papirnat denar. Pomisli, tudi naši "ficki" ali vinarji bodo papirnati. Krone in goldinarje imamo že. Samo da bi jih kaj bilo! - Bridko smo občutili posledice vojne, namreč - draginjo, ki je z vsakim dnevom večja. Kaj bo, kaj bo!

Kakor časopisi pišejo, je največje pomanjkanje živil v Trstu, Pulju in okolici teh mest.

Želiš, da bi ti pisala o mobilizaciji. Takoj isti dan, ko je Avstrija napovedala vojno Srbiji, so dobili rezervisti povelje, obleči vojaške suknje. Žene so bile obupane, valjale so se po tleh itd. Iz Blata so šli: Zrnčev Francelj, Kunštek, Brnadov Miha in njegova dva brata Jože in Martin in še par drugih. Nekateri so bili poklicani kot delavci, med drugimi tudi Kovačev Jože in Kukčev Jože. Pa tadva sta prišla kmalu nazaj. Prvi je delal prošnjo in je bil oproščen, drugega pa so vsled bolezni odpustili. Iz Gatine so šli: Kajžn Martin, Žgajnarjev, Boštjanov, Pahletov, Jeračev Johanček, Duharjev Jože in še par drugih, saj si jih lahko misliš. Vse je šlo. Znano Ti je, da je Duharjev Jože stotnik in so ga ravno včeraj domov pripeljali s prestreljeno roko, in hlače je imel strgane od krogelj. Seveda barnice⁴ so iz komarja hitro naredile konja in so pravile okoli, da ima samo še eno roko, pa nobene noge. Tako je šlo naprej, da bi kmalu rekle, da je prišel brez glave in života. Dalje so pravile, da je Brnadov Miha umrl, pa je le pisal, da se ne bojo prej videli kot na drugem svetu. Iz Grosupljega in sosednjih vasi jih je že več ranjenih in par ubitih. Vsi so šli v Galicijo in pišejo domov, da se jim grozno slabo godi. Pravijo, da podnevi vlada grozna vročina, ponoči pa je neznosen mrz. Ubogi naši fantje! Zlasti se boje hude ruske zime, ki se približuje, pa pravijo, da še gorke obleke nimajo. Grozne bodo posledice, a enkrat je moralo priti.

* Ljubljana 61000, Igriška 12, dipl. ing. arch., dr. sc., univ. prof. v pok.

Bi Ti še kaj pisala, pa saj gotovo Ti več več o vojni kot jaz. Te še enkrat prosim, da mi pošlješ ameriške časopise, za katere Te tudi mama prosi. Pa kaj piši! - Ta mesec se pričenejo v Ljubljani zopet šole. Jaz grem 22. t. m. v zavod⁵ kot lansko leto, prosim, da mi tja pišeš.

Sprejmi od vseh srčne pozdrave, posebno pa od Tvoje sestre T.

Pripis: Ravno kar smo zvedeli, da je bil nadporočnik Alojzij Ogorelec (po domače Špančkov) iz Škofeljce ubit.⁶

Drugo pismo, ki ga je Tončka napisala 27. decembra 1914, nadaljuje z naštevanjem vojnih žrtev. Adamič ga je objavil v rubriki "Pisma iz stare domovine":

"Grosuplje, Kranjsko, 12. 27. 14.

Dragi L.!

... Če Ti je mogoče, pošlji kak ameriški časopis domov. Skoraj gotovo ne bodo prišli, ker so v takem nasprotju z našimi. Veš, pa tudi tukajšnji listi pišejo, kako v slabem položaju smo. Drugič pa prinesejo zopet vesti o velikih zmagah, dasiravno še polovico ali pa nič ni res. Vedno kličejo nove trupe pod orožje. V Ljubljano pa neprenehoma vozijo ranjene z južnega in severnega bojišča. Ti reveži so napol zmrzli, tako da jim kar celi kosi mesa odpadajo. Zadnjič jih je po poti umrlo 13. Lahko si torej predstavljaš, kake muke morajo ti reveži prestati. Bogve koliko časa bode še to trajalo. Kakor se govori, ne bo še konca. Posledice bodo pač grozne! Zadnjič smo Ti pisali, da je Špančkov iz Škofeljce bil ubit, toda po treh mesecih so dobili od njega pismo iz ruskega ujetništva. Pahletov iz Gatine in Resnikov iz Grosuplja sta tudi že ubita. Cestarjev Jaka pa doma leži hudo ranjen. Draginja je grozna, in ne vemo, kako bo ljudstvo vzdržalo, ako se ne bodo razmere izboljšale ...⁷"

Drugo sestrino pismo je Louis objavil šele po mesecu dni. Pošta je potovala počasneje zaradi cenzure, popolnoma pa se je ustavila, ko so se vpletle v vojno proti centralnim silam še Združene države Amerike.

Če bi živila v bolj ugodnih razmerah, bi Tončka utegnila postati dobra novinarka.⁸ Louisu, ki je pravočasno ušel v Novi svet, je to uspelo.

OPOMBE

1. Slovenski delavski časopis GLAS NARODA je izhajal v New Yorku od l. 1893 do l. 1963.
2. Munda J., Louis Adamič pri "Glasu naroda". Slavistična revija, 30, 1982, št. 4.
3. Rojena 12. 4. 1900 v Prapročah, umrla 6. 2. 1957 v Ljubljani.
4. Očitno tiskovna napaka namesto "babnice"; sicer pa pismo prepisujem tako, kot je, nič ga ne spreminjam. T. K.
5. Lichtenturn v Ljubljani.
6. GLAS NARODA, 7. oktobra, 1914.
7. GLAS NARODA, 23. januarja, 1915.
8. Njena sposobnost pisanja je prišla prav pozneje v Beogradu v začetku tridesetih let, ko je prevajala Prešernove pesmi v srbsčino za prof. Trifuna Djukića, ki jih je nato "prepevao" v verzje.

ILOVA GORA 1943

OB PETDESETLETNICI

*Tone Ferenc**

Ilova gora je iz vojnih let 1941-1945 postala pojem zaradi težkih bojov dveh slovenskih partizanskih brigad v veliki nemški ofenzivi jeseni 1943. leta. Uvršča se med znana imena, kot so Dražgoše, Jelenov Žleb, Osankarica, Javorovica idr., ki so in še bodo nešteto zapisana v naši vojni zgodovini. Tu bomo v okviru takratnih vojnih razmer orisali boje Cankarjeve in Ljubljanske brigade, kot so se odvijali, brez kakršnih koli povečevanj ali zmanjševanj njihovega pomena.

Razmere, ki sta jih v južni Sloveniji in Istri ustvarili kapitulacija Italije in ofenzivnost slovenske partizanske vojske, so zelo vznemirile Adolfa Hitlerja in njegovo vrhovno poveljstvo nemške vojske v "volčjem brlogu" pri Rastenburgu v Vzhodni Prusiji. Menil je celó, da se je na to območje preneslo težišče vsega jugoslovanskega partizanskega bojevanja. Dan za dnem je določal ukrepe za premagovanje nevarnosti in ko je njegov propagandni minister dr. Joseph Göbbels zapisal v svoj dnevnik, da so Slovenci v velikem uporu in so se skoraj vsi pridružili partizanom, je on 19. septembra 1943 ukazal v južni Sloveniji in Istri izvesti veliko vojaško ofenzivo, po kateri ne bi smelo slovensko prebivalstvo pomeniti več nobene nevarnosti.

Potem ko je nemški II. SS-tankovski korpus z močnimi silami (med njimi so bili celó trije tankovski polki) do druge polovice oktobra 1943 "očistil" že vso osrednjo in južno Primorsko, Istro, Gorski kotar in Hrvaško primorje, sta prišli na vrsto Dolenjska in Notranjska. To operacijo so v štabu generalfeldmaršala Erwina Rommla v severni Italiji ali v štabu omenjenega korpusa, ki se je 12. oktobra nastanil na Mirju v Ljubljani, krstili za "Wolkenbruch", tj. "Prelom oblakov". Kar tri okrepljene nemške divizije (44. "Hoch- und Deutschmeister", 71. in 162. "Turkestanska") so se razmestile okoli Dolenjske in Notranjske in 21. oktobra zjutraj začele prodirati v notranjost razsežnega svobodnega partizanskega ozemlja, ki ga je branil 7. korpus NOV in PO Jugoslavije s svojimi tremi divizijami (14., 15. in 18.) oz. enajstimi brigadami in tremi topniškimi divizionii. Glede vrste sodelujočih enot na obeh straneh je bilo sorazmerje (1 korpus, 3 divizije, 12 okrepljenih polkov oz. brigad), po številu vojakov pa je bila na nemški strani trikratna premoč (okoli 48.000 mož), ki sta jo še povečala tehnika (tanki, topovi, letalstvo) in izurjenost, saj so bile nemške enote namenjene veliki fronti v južni in vzhodni Evropi. Tako izurjenih in opremljenih nemških enot Slovenci nismo videli že od 1941. leta in smo jih v ofenzivi "Wolkenbruch", ki je bila najbrž najdaljša nemška ofenziva v jugovzhodni Evropi, videli tudi poslednjič.

Ofenzivno operacijo "Wolkenbruch" so v Rommlovem štabu najprej načrtovali tako, da bi tekla od zahoda proti vzhodu, približno tako, kot je leto prej tekla velika italijanska ofenziva, vendar jo je Hitler ukazal izvesti v nasprotni smeri - od vzhoda proti zahodu - da se partizani ne bi prebijali na Hrvaško. Taktično je bila zasnovana tako, da je vsaka nemška divizija na svojem koncu obsežnega ofenzivnega območja s sodelovanjem enot sosednje divizije ustvarjala svoje obročje in jih nato "čistila": 71. divizija na jugozahodu, 44. v sredini in 162. na severovzhodu. V prvih dveh fazah so "očistile" južni del Notranjske, Kočevsko, Belo krajino in vzhodni del Dolenjske.

* Ljubljana 61000, Pod hrasti 13, univ. prof. zgod.

Enote 7. korpusa se večinoma niso spuščale v odprt boj s premočnim sovražnikom, temveč so se izmikale njegovim udarcem in se več ali manj organizirano, nekatere celo razdeljene v manjše oddelke, umikale v notranjost, predvsem na odročna gozdna območja. Ko je 162. divizija 30. oktobra začela tretjo fazo omenjene operacije in sta njena s topništvom okrepljena grenadirska polka - 314. na severu in 303. na jugu - vsak s tremi bataljoni začela prodirati s črte Moravče - Čatež - Trebnje - Dobrnič - Žužemberk - Smuka na zahod, so bili na njenem operativnem območju Cankarjeva in Ljubljanska brigada, štaba 15. in 18. divizije in štab 7. korpusa. Cankarjeva brigada se je umikala od Čateža prek Št. Vida pri Stični na položaje zahodno od železniške postaje Stična. Ljubljanska brigada pa se je umikala od bivše nemško-italijanske meje nad Temenico proti Stični in dalje na položaje zahodno od Muljave. Na teh položajih sta obe brigadi 31. oktobra dobili precej partizanov iz osrednjih vojaških in civilnih organov narodnoosvobodilnega gibanja, najvidnejši med njimi so bili gotovo nekateri slovenski kulturni delavci. Ljubljanski brigadi se je priključil še t.i. Stiški bataljon iz partizanov zalednih vojaških in civilnih organov stiškega okrožja. En bataljon in topniška baterija Ljubljanske brigade pa sta že tega dne prispela na Ilovo goro.

Obe brigadi sta se zaradi sovražnikovega približevanja, ko je 162. divizija dosegla črto Metnaj - Gorenja vas - Gabrovčec - Prevole in so njeni oddelki ponekod trčili na brigadne enote, še zvečer začeli premikati proti jugu, da bi prek Ilove gore prišle v Suho krajino. Cankarjeva brigada, ki je prenočila v vasi Velike Vrhe, je 1. novembra zjutraj na cesti Grosuplje - Videm (pri Krki) trčila na sovražnika in v dveh delih prišla na točko 489 Pri križu. Tja je prišla tudi Ljubljanska brigada, ki je bila prenočila v vash Ravni Dol (glavnina) in Hrib (bataljon), od koder jo je zjutraj sovražnik pregnal in nato požgal Ravni Dol. Zasedoval je brigado do položajev obeh brigad Pri križu in ju napadel. Brigadi sta se postopoma organizirali v odporu, v katerem sta imeli 6 mrtvih in 11 ranjenih, in sovražnik se je po hudem boju umaknil.

Brigadi sta se nato premestili v vas Velika Ilova Gora in tam sta njuna štaba sklenila, da brigadi odideta proti Suhi krajini, da bi se razbremenili ranjencev. Zvečer sta odšli skozi vasico Hrib in prek ceste Krka - Zdenska vas proti Korinju. Ker pa je tam izvidnica naletela na sovražnikov oddelek, sta se brigadi namestili v gozdu Javhe, kjer je bil že 3. bataljon Ljubljanske brigade, ki se je prejšnji dan umaknil tja iz vasi Hrib. Tam sta brigadi pod vodstvom štaba 18. divizije uredili zasilno bolnišnico.

V sklepnem poročilu 162. divizije (druga poročila se najbrž niso ohranila) o boju Pri križu beremo: "Ker je bil ob očiščevalni fronti vseskozi le zelo šibek sovražnikov odpor, so 31.10. 4 čete 314. p/ehotnega/ p/olka/ začele od severa in juga na široko obkoljevati Višnjo Goro. Res so pri tem nasprotnika prisilile k bojevanju. Kmalu po nastopu bojnih enot so se razvili razmeroma ogorčeni boji, ki so se zavlekli v noč in se nadaljevali drugo jutro, ko se je za napad od juga dodatno še zaposlil 162. div/izijski/ bat/aljon/. Na terenu gostega pragozda Malega Vrha /točka 552 severozahodno od Kurje vasi na Ilovi gori - op. T. F./ so se ves dan bojevali z nasprotnikom, ki se je branil spretno in žilavo in je pri tem utrpel največje izgube v teku cele operacije. Zahteve, ki so se pri tem postavljale pred enote, so bile izredne. Kljub temu se je posrečilo, da so ob razmeroma pičlih lastnih izgubah nasprotniku povzročile težak poraz, tudi tukaj je opazno število plena."

Najbrž je novica, da se je neki sovražnikov oddelek približal Javham, spodbudila štab 18. divizije, da je 2. novembra zvečer odpeljal brigadi nazaj na Ilovo goro. Morda pa ga je k temu nagnilo tudi prepričanje, da je sovražnik po boju Pri križu že "očistil" to območje in se ves premaknil proti Grosupljemu. Ljubljanska brigada se je razmestila na položajih od vasi Velika Ilova Gora do točke Pri križu (3. bataljon). Izpostavljen je bil njen 2. bataljon zahodno od vasi Gabrje, da bi varoval dostope do Čušperka. Cankarjeva brigada pa je zasedla take položaje pri vash Velika in Mala Ilova Gora, da je varovala smeri iz Hočevja in Vidma, njen 4. bataljon pa je odšel v vas Velike Vrhe, da bi varoval brigadama hrbet. Pomanjkljivost te obrambe je bila, da sta bila dva bataljona iz brigad precej oddaljena od glavnine in povezana z njo slabo ali pa sploh ne. Brigadi sta tam v miru preživele ves 3. november.

162. divizija je v tretji fazi operacije "Wolkenbruch" razmeroma lahko, zlasti pa zelo kmalu (2. novembra) dosegla ciljno črto Troščine - Grosuplje - Račna - Zdenska vas, ko se je njena soseda 44. divizija še mukoma prebijala po Veliki gori. Ostalo ji je torej nekaj dni časa pred začetkom 4. in poslednje faze te operacije. Zato je njen poveljnik general Oskar von Niedermeyer, ki je imel poveljniško mesto v Trebnjem, ukazal 303. pehotnemu polku (314. polk so medtem odpeljali na Ljubljansko barje na zaporne položaje za 4. fazo operacije), naj napade partizane na Ilovi gori. Teh je v petih bataljonih bilo okoli tisoč, Niedermeyer ali pa poveljnik polka pa je sodil, da jih je le okoli dvesto. Z delom sil je zaprl operativno območje na severu, najbrž na cesti Luče - Krka, s tremi četami, ki so prodirale iz Račne, Čušperka in Hočevja, pa se je odločil napasti partizane z juga. Četa, ki je prodirala iz Čušperka, je zjutraj trčila na 2. bataljon Ljubljanske brigade, ki pa jo je s pomočjo 4. bataljona in topniške arterije (brez topov) pregnal proti Čušperku. Umakniti se je morala tudi četa, ki je prodirala iz Hočevja in se je bojevala z delom Cankarjeve brigade in s 1. bataljonom Ljubljanske brigade na Mali Ilovi Gori. Ta boj je bil kljub nekaterim pomanjkljivostim obrambe uspešen za partizane.

Vendar poveljnika 162. divizije in 303. polka nista odnehala. Omenjene tri čete sta okrepila še z dvema četama in popoldne je šlo v napad pet čet, ki so sestavljale "Klemmerjevo bojno skupino". Če bi se vse enote udeležile bojev, bi bilo razmerje takšno: 5 sovražnikovih čet proti 5 partizanskim bataljonom po številu bojevnikov pa skoraj enako; pa ni bilo tako. Sovražnikove čete so se vkleinile med dva bataljona Ljubljanske brigade in vnel se je krvavi boj, takorekoč prsi ob prsi, da je 2. bataljon skoraj izkrmavel na položajih. Ko je sovražnik razdvojil Ljubljansko brigado, je napadel še Cankarjevo brigado, kjer je tudi prišlo do ogorčenega boja na nož. Pri obeh brigadah se je pokazala pomanjkljivost vzdrževanja zvez, in sicer pri Ljubljanski brigadi s 3. ter pri Cankarjevi brigadi s 4. bataljonom, ki zato nista posegala v boj.

Bojna vihra na Ilovi gori se je poglobila šele z nočjo. Brigadi sta se umaknili z Ilove gore in s seboj v Javhe vzeli tiste ranjence, ki sta jih lahko v boju pobrali z bojišča. Pri prenosu ranjencev so se posebej izkazali kulturniki. Sovražnik je zagospodoval ne celem območju.

Za poveljstvo 162. divizije so bili boji na Ilovi gori 1. in 4. novembra 1943 najhujši v celi operaciji "Wolkenbruch", zato jim je v svojem sklepnem poročilu posvetilo tudi največ prostora. Za boje 4. novembra pravi: "Dne 3. novembra je bilo jasno, da se je sovražnik ponovno zbral na nepreloženem goratem terenu Malega vrha in se poskušal prebiti skozi zavarovalno črto. 4. 11. smo območje ponovno zaprli na severu in z juga poslali v napad 2 četi 236. pionirskega bataljona in 2. četo 236. oddelka tankovskih lovcev. Te so trčile na premočnega sovražnika, ki se je nameraval prebiti na zahod in jug in je prodril v bojni razpored napadajočih čet. Šele ko smo sovražnika obkoljevalno napadli z dvema nadaljnjima četama 303 p. p., se nam je posrečilo v ogorčenih bojih prsi ob prsi in med hišami gorečih krajev Ilova Gora in Gabrje popolnoma zlomiti sovražnikovo odpornost in ga razbiti. Sovražnikove izgube so bile ponovno zelo velike, občutne pa so bile tudi lastne." To je tudi najboljše doslej znani nasprotnikov opis bojev na Ilovi gori, kajti do nedavnega smo poznali le brzozavko iz Rommlovega štaba v Hitlerjev glavni stan: "Pri 162. p. d. je bila končana krajevna operacija jugozahodno od Višnje Gore. Tolpe so imele 135 mrtvih." To število nikakor ni natančno, saj sovražnik v boju, ki je trajal do noči, ni mogel prešteti mrtvih, kot natančnega števila ne navajajo niti poročila partizanskih enot. Nekateri partizanski zgodovinarji cenijo partizanske izgube na okoli sto partizanov.

Za udeležence so bili boji na Ilovi gori nepozaben dogodek. Zato so jih tudi opisovali in jim posvečali celó umetniške stvaritve, kot je simfonična pesnitev Ilova gora skladatelja Marjana Kozine. Glede na število žrtev pa je to bil seveda najhujši udarec, ki ga je sovražnik prizadejal partizanom v svoji ofenzivni operaciji "Wolkenbruch".

Glavna literatura: Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967, str. 517-528; Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada. Ljubljana 1975, str. 348-369; Borivoj Lah-Boris: Ljubljanska brigada. Ljubljana 1990, str. 60-74; Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste. Zgodovinski oris 18. divizije NOV in PO Jugoslavije. Ljubljana 1969, str. 130-147; Radko Polič: Ilova gora. Grosuplje 1961.

NAŠA OBČINA IN OBČANI

RAZVOJ OBČINE GROSUPLJE V LETIH 1992 IN 1993

*Franč Ahlin**

UVOD

V tem času smo bili priča globokim političnim in gospodarskim spremembam. Na vseh področjih družbenega življenja v občini smo krepko čutili posledice spremenjenih okoliščin, v katerih je bilo potrebno delovati. Občina se je v tem obdobju morala vedno bolj postavljati na lastne noge in sama skrbeti za razvoj in realizacijo zastavljenih ciljev in programov, ne glede na vsakoletno zmanjševanje finančnih sredstev v proračunu.

Izvršni svet (IS), ki skrbi tako za družbene dejavnosti kot za razvoj gospodarske komunalne infrastrukture v občini, je imel od aprila 1991 do decembra 1993 61 sej, na katerih je obravnaval preko 1.575 točk dnevnega reda. Vsako leto je IS ob sprejemanju proračuna usklajeval možnosti in potrebe vseh 24 krajevnih skupnosti po boljših cestah, novih vodovodih, adaptacijah šolskih objektov ipd. Sprejemal je pomembne sklepe in posredoval ustrezno oblikovana gradiva delegatom skupščine. S strpnim dogovarjanjem in z veliko mero potrpežljivosti so delegati proračune v skupščini tudi potrdili. Najtežje točke dnevnega reda so bile namenjene reševanju odlagališča komunalnih odpadkov Stehan, ki je eno izmed ekološko naj sodobnejših odlagališč pri nas.

Leta 1992 je bila zgrajena in obnovljena stavba PTT v centru Grosupljeja, v katero so vgradili novo digitalno telefonsko centralo. Polepšala je izgled kraja, posodobitev telefonije in nove telefonske številke pa bodo Grosuplje še bolj približale svetu. Vzporedno s to investicijo je potekala ureditev avtobusne postaje, ki jo je v letu 1993 dopolnila še nova fasada železniške postaje, obnovljena za 100-letnico prihoda prvega vlaka v Grosuplje.

Z velikimi odrekami in trdom, vendar v splošno zadovoljstvo tako občanov kot delavcev občinskih upravnih organov, je bila v letu 1993 uspešno zaključena adaptacija občinske stavbe na Kolodvorski 2, ki že služi svojemu namenu. Otroci naše občine pa so v tem času pridobili nov sodobno opremljen otroški dispanzer v Grosupljem.

V okviru danih možnosti je IS namenil posebno skrb razvoju obrti, kmetijstvu z dopolnilnimi dejavnostmi in podjetništvu. Z razpisi sredstev smo pričeli že leta 1991, in to ločeno za kmetijsko področje in podjetništvo. Do danes smo razdelili preko 100 mio SIT pod ugodnimi kreditnimi pogoji. Na pobudo IS je skupščina sprejela: oceno stanja razvojnih možnosti turizma, informacijo o stanju in možnostih razvoja kmetijstva v občini Grosuplje ter oceno stanja in razvojne možnosti obrti in drobnega gospodarstva v občini Grosuplje. Da bi gospodarske in prostorske možnosti bolje izkoristili in povezali, je IS v letu 1993 posredoval v skupščinsko obravnavo in sprejem še Sklep o ustanovitvi Sklada za razvoj drobnega gospodarstva v občini Grosuplje. Sklad bo v bodoče prevzel skrb za pospešeni razvoj obrti, kmetijstva, turizma in podjetništva ter pri tem povezal obrtno zbornico, sklad stavbnih zemljišč, potencialne investitorje, lastnike zemljišč in upravni organ oddelka za prostor.

Uveljavila se je tudi kultura. Po vsej Sloveniji je Muljava in z njo občina Grosuplje postala znana z vsakoletno podelitvijo nagrade za najboljši slovenski roman, ki jo podeljujeta Društvo

** Predsednik Občine Grosuplje, dipl. oec.*

slovenskih pisateljev in časnik Delo. Ker se podeljuje junija, smo jo poimenovali KRESNIK. Z njo se občina široko in uspešno promovira med Slovenci, ki se zavedajo, da smo se kot narod v zgodovini ohranili predvsem zaradi svojega jezika in pisane besede.

V letu 1993 smo posebno skrb posvetili načrtom in pripravam za izboljšanje položaja šolstva v občini, saj je stanje že kar kritično. Vse preveč naših otrok hodi v šolo samo popoldne, ko njihove zmogljivosti niso več najboljše, da o problemih, ki jih to povzroča pri varstvu predvsem najmlajših, niti ne govorimo. Ko smo ugotovili, da eni izmed šol v občini grozi celo tretja izmena, pa smo, čeprav morda pozno, začeli biti plat zvona in pri programu investicij v razširitev šolskega prostora pridobili vso podporo tudi pri Ministrstvu za šolstvo in šport.

V letu 1993 so se pričele intenzivne priprave za reorganizacijo državne uprave in lokalne samouprave, ki ima svojo podlago v Ustavi R Slovenije, in s katero prehajamo iz komunalnega sistema v sistem lokalne samouprave. V sedanjih občinah bo to sicer prineslo velike spremembe, vendar bo tudi zbistnilo odnose in pristojnosti med občino in državo.

Koliko teh težav in problemov je IS uspel rešiti v zadnjih dveh letih, je razvidno iz podatkov, navedenih v nadaljevanju.

GOSPODARSTVO

Uvod

Gospodarstvo občine Grosuplje je tudi v letih 1992 in 1993 poslovalo v težkih gospodarskih pogojih, za katere je značilno upadanje industrijske proizvodnje, počasno in težavno nadomeščanje izpada bivšega jugoslovanskega trga, vse bolj naraščajoča brezposelnost ipd.

V obeh preteklih letih so imela podjetja tudi precejšnje likvidnostne težave. Leta 1992 se je s tovrstnimi težavami otepalo 16 podjetij s 30,7 % zaposlenih v občinskem gospodarstvu, v prvi polovici leta 1993 pa 17 podjetij s 27,4 % zaposlenih.

Dodatne težave so v letu 1992 povzročale tudi naraščajoče cene - predvsem v prvih mesecih, pozneje pa so se dokaj umirile. Po podatkih Zavoda za statistiko RS so bile cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih v letu 1992 glede na predhodno leto višje za 215,7 %, cene na drobno za 201,3 % in cene življenjskih potrebščin za 207,3 %. V letu 1993 se je rast cen precej umirila, saj so se cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih v primerjavi z letom 1992 povečale samo za 21,6 %, cene na drobno za 32,3 % in cene življenjskih potrebščin za 32,9 %.

Struktura gospodarstva

Za leto 1992 je bilo značilno precejšnje naraščanje števila registriranih podjetij v gospodarstvu občine, ki je ob zaključku leta doseglo število 394 (266 v letu 1991), vendar vsa podjetja niso bila aktivna, saj je Službi družbenega knjigovodstva predložilo zaključni račun le 270 podjetij. Od teh je bilo 248 majhnih, 18 srednjih in 4 velika podjetja.

Tudi v prvi polovici leta 1993 se je naraščanje števila registriranih podjetij v občini Grosuplje nadaljevalo in se povzpelo na 456. Aktivnih podjetij, oziroma vseh, ki so Službi predložila polletni obračun za leto 1993, pa je bilo znatno manj - le 303. Od teh je bilo največ majhnih podjetij - 277, srednjih je bilo 22 in velika le 4 podjetja.

Tak porast števila podjetij v obeh letih je predvsem posledica vse večjega števila registracij zasebnih podjetij. Od 270 aktivnih podjetij v letu 1992 je bilo kar 232 podjetij ali 85,9 % v zasebni lasti, ki so z 12,0 % zaposlenih ustvarila 19,5 % skupnega prihodka, 51,4 % bruto dobička ter kar 76 % celotne akumulacije gospodarstva. Vendar tudi delež v izgubi ni bil zanemarljiv - 39,0 %.

V letu 1993 oz. v njegovi prvi polovici je bilo med 303 aktivnimi podjetji 268 zasebnih ali 88,4 %. Zaposlovala so 14,4 % vseh delavcev v gospodarstvu, ustvarila 24,4 % prihodkov, 56,9 % bruto dobička, kar 70,8 % akumulacije in precej manjši delež izgube kot v preteklem letu, in sicer 13,3 %.

Fizični obseg poslovanja

V letu 1992 je fizični obseg industrijske proizvodnje v primerjavi s preteklim letom precej upadel. Trend upadanja se je nadaljeval tudi v letu 1993, vendar z zelo nizko stopnjo, kar je razvidno iz spodnje tabele:

Tabela 1: Pregled gibanja nivojskih indeksov fizičnega obsega industrijske proizvodnje gospodarstva občine Grosuplje

	I-VI/91	I-XII/91	I-VI/92	I-XII/92	I-VI/93
fizični obseg proizvodnje	88,4	87,3	81,0	80,0	98,5

Vir: IND-1/M

V letu 1992 je bila industrijska proizvodnja manjša za 20 % v primerjavi s predhodnim letom - enako kot v ljubljanski regiji, medtem ko je bil padec proizvodnje v Sloveniji bistveno manjši (13,2 %).

Tudi v I. polletju 1993 je bil v občini Grosuplje fizični obseg proizvodnje nižji glede na enako obdobje predhodnega leta, vendar samo za 1,5 %, medtem ko je bil padec proizvodnje v gospodarstvu Slovenije precej višji (6,6 %).

Podobno kot drugi fizični pokazatelji uspešnosti poslovanja je bilo tudi število zaposlenih v gospodarstvu občine Grosuplje tako v letu 1992 kot tudi v prvem polletju 1993 v upadanju. V letu 1992 je gospodarstvo občine Grosuplje zaposlovalo 3.968 delavcev, kar pomeni, da se je v primerjavi s predhodnim letom število zaposlenih v gospodarstvu zmanjšalo za slabo tretjino oz. za 30,0 %. Gibanje števila zaposlenih po posameznih področjih je razvidno iz naslednje tabele:

Tabela 2: Število zaposlenih po področjih gospodarstva v letu 1992 in I. polletju 1993

Področja	Popr. št. zap. (del. ure)				Popr. št. zap.
	1991	1992	IND 92/91	Abs. razlika	I-VI/93
Industrija	2.179	2.054	94	- 125	1.945
Kmetijstvo	258	245	95	- 13	237
Gradbeništvo	1.946	487	25	- 1.459	473
Promet in zveze	319	159	50	- 160	146
Trgovina	580	552	95	- 28	494
Gostinstvo in turizem	40	39	98	- 1	42
Obrt in os. stor.	205	221	108	+ 16	210
Stanov. komunal. dejav.	86	76	88	- 10	78
Finan. in posl. stor.	54	135	250	+ 81	162
GOSPODARSTVO	5.667	3.968	70	- 1.699	3.787

Vir: Informacija SDK

Najvišji padec zaposlenih beleži področje gradbeništva, na kar je vplivala predvsem reorganizacija Gradbenega podjetja Grosuplje, ki se je preoblikovalo v številna manjša podjetja z različno dejavnostjo in z manjšim številom delavcev.

V prvi polovici leta 1993 se je število zaposlenih še znižalo, saj je gospodarstvo zaposlovalo le 3.787 delavcev. Trend upadanja zaposlenih kaže večina področij. Zaposlenost pa se je izredno povečala na področju finančno tehničnih in drugih poslovnih storitev, ki beleži 20 % več delavcev kot pred letom.

Zunanjetrgovinska menjava

Gospodarstvo občine Grosuplje je v letu 1992 izvozilo za 27.902 tisoč USA dolarjev blaga in storitev oz. 36,5 % več kot v letu 1991, kar je predstavljalo 0,7 % izvoza RS oz. 3,2 % izvoza ljubljanske regije. V države bivše Jugoslavije je izvozilo 19,9 %, od tega največ na Hrvaško.

Uvoz v letu 1992 je dosegel vrednost 19.245 tisoč USA dolarjev oz. 44,4 % več kot v letu 1991, kar predstavlja 0,5 % republiškega oz. 1,3 % regijskega uvoza. Iz držav bivše Jugoslavije so podjetja uvozila za 8.102 tisoč USA dolarjev ali 42 % vsega uvoza občinskega gospodarstva.

Izvoz je bil precej večji od uvoza, tako da znaša indeks pokritja uvoza z izvozom celo 145.

V prvi polovici leta 1993 je bil realiziran izvoz za 13.535 tisoč USA dolarjev blaga in storitev, kar predstavlja 0,4 % izvoza republike in 1,9 % izvoza ljubljanske regije. Nekaj nižji je bil uvoz, ki je znašal 10.202 tisoč USA dolarjev in predstavlja 0,3 % republiškega oz. 0,9 % regijskega uvoza.

Na države bivše Jugoslavije je odpadlo 14,1 % celotnega izvoza in 13,7 % celotnega uvoza občinskega gospodarstva. Indeks pokritja uvoza z izvozom je bil sicer nekoliko manjši kot v letu 1992, vendar še vedno precej visok, saj je gospodarstvo občine izvozilo za 32,7 % več blaga in storitev kot pa uvozilo.

Finančni rezultati gospodarstva občine

Tabela 3: Osnovni finančni rezultati gospodarstva občine Grosuplje v letu 1992 in I. polletju 1993

Kategorije	1992			I-VI/1993		
	Znesek v tisoč SIT	Deleži v %		Zn. v tisoč SIT	Deleži v %	
		Obč.Gros.	RS		Obč.Gros.	RS
Prihodek	20.489.000	100,0	100,0	11.803.000	100,0	100,0
Odhodki	20.380.000	99,5	104,7	11.814.000	100,1	104,7
Bruto dobiček	296.000	1,4	1,8	123.000	1,0	1,7
Izguba v tek. letu	187.000	0,9	6,6	135.000	1,9	6,5
Plače	2.381.000	11,6	12,9	1.436.000	12,2	13,8
Obvez. za javno porabo	1.428.000	7,0	3,4	851.000	7,2	3,6
Akumulacija	174.000	0,8	1,0	89.000	0,7	1,2

NETO UČINEK GOSPODARJENJA v letu 1992 je bil pozitiven. Znesek bruto dobička je namreč za 109 milijonov tolarjev presegal višino ugotovljene izgube v poslovnem letu. Tudi skupni odhodki niso presegli skupnih prihodkov. V prvi polovici leta 1993 pa je bil neto učinek gospodarjenja negativen, saj je bil bruto dobiček manjši od izgube v poslovnem letu, razen tega so bili tudi skupni odhodki večji od skupnih prihodkov.

V letu 1992 je bilo na prvem mestu po ustvarjenjem BRUTO DOBIČKU področje trgovine (111 mio tolarjev). Temu sledijo: kmetijstvo, industrija ter tehnične, finančne in druge poslovne storitve. S pozitivno ničlo (prihodki enaki odhodkom) je poslovno leto 1992 zaključilo 18 podjetij, od tega 16 v zasebni lasti. Podobno kot v letu 1992 je tudi v prvi polovici leta 1993 največ bruto dobička ustvarilo področje trgovine. Vseh podjetij, ki so izkazala bruto dobiček, je bilo 227, od tega 202 ali 66,7 % v zasebni lasti in 16 ali 5,3 % v družbeni lasti.

Leto 1992 je sklenilo z IZGUBO 44 podjetij, ki so zaposlovala 33 % vseh delavcev gospodarstva občine. Izgubo na substanci je imelo 61 % vseh podjetij z izkazano izgubo. Samo na področju industrije so podjetja izkazala 84 % celotne izgube gospodarstva. Omenjeno področje je izkazalo za 177 % večji obseg izgube od razporejenih sredstev za akumulacijo. Izguba na delavca je znašala 47.177 tolarjev, v Republiki Sloveniji 323.624 tolarjev, v ljubljanski regiji pa celo 370.902 tolarjev na delavca. Število podjetij z ugotovljeno izgubo se je v I. polletju 1993 še povečalo, saj je kar 61 podjetij ali 20,1 % vseh sklenilo polletni obračun 1993 z izgubo v znesku 135 milijonov tolarjev. Največji delež izgube so izkazala podjetja s področja industrije (71 %). Le-ta je bila desetkrat večja od sredstev, razporejenih za akumulacijo. Izguba na delavca v gospodarstvu občine je znašala 35.721 tolarjev, kar je precej manj kot v Republiki Sloveniji (223.097 tolarjev na delavca).

Gospodarstvo je za AKUMULACIJO razporedilo 174 milijonov tolarjev ali 116 % več kot v letu 1991, kar pa je še vedno za 12,5 milijonov tolarjev manj od izkazane izgube. Višina akumulacije, pa tudi velika razdrobljenost akumulacije po podjetjih, ni nudila veliko možnosti za večje naložbe in ožvitev gospodarske aktivnosti. Tudi v prvi polovici leta 1993 ni bilo gospodarstvo občine neto akumulativno, saj je bila ustvarjena akumulacija nižja od izkazane izgube. Za akumulacijo je gospodarstvo v polletju 1993 razporedilo 89 milijonov tolarjev sredstev. Med področji gospodarstva je največji delež akumulacije prispevala trgovina.

V gospodarstvu občine je v letu 1992 znašala povprečna mesečna BRUTO PLAČA na delavca 50.002 tolarja (IND=348). V Republiki Sloveniji je bila bruto plača obračunana v višini 53.010 tolarjev na delavca (IND=314), v ljubljanski regiji pa 57.463 tolarjev (IND=312).

O realnem povečanju plač v letu 1992 priča primerjava z rastjo cen življenjskih potrebščin, katerih indeks rasti za leto 1992 znaša 307. Tudi v prvih šestih mesecih leta 1993 je povprečna mesečna bruto plača na delavca v občini Grosuplje zaostajala za plačami v ljubljanski regiji oz. RS. V gospodarstvu občine Grosuplje je znašala 63.202 tolarja, v ljubljanski regiji 76.251 tolarjev in v Republiki Sloveniji 71.078 tolarjev na delavca.

INVESTICIJSKA DEJAVNOST na območju občine je bila v obeh obravnavanih letih skromna in usmerjena zlasti na infrastrukturne objekte in komunalo. Konec decembra 1992 je bilo v gradnji 14 investicijskih objektov v skupni predračunski vrednosti 163 milijonov tolarjev. Od teh so v letu 1992 pričeli graditi 8 objektov, katerih vrednost je bila 122 milijonov tolarjev. V letu 1993 oz. konec septembra 1993 je bilo v občini Grosuplje v gradnji 18 objektov s predračunsko vrednostjo 424.430 tisoč tolarjev, od tega na področju gospodarstva 16 objektov s predračunsko vrednostjo 352.976 tolarjev, na področju negospodarstva pa 2 objekta s predračunsko vrednostjo 71.454 tisoč tolarjev.

Obrt in podjetništvo

Konec leta 1993 je bilo v občini Grosuplje 547 obratovalnic samostojnih obrtnikov, največ (55 %) na področju obrti in osebnih storitev, 26 % na področju prevoznitva, 10 % na področju gostinstva ter 9 % na področju prodaje na drobno.

Število obratovalnic se je v primerjavi z letom 1992 povečalo za 1,6 %, največ (za 22 oz. 9 %) na področju avtoprevoznitva in za 5 oz. 10 % na področju gostinstva. Zmanjšalo pa se je število obratovalnic na področju obrti in osebnih storitev, in sicer za 2 %.

Obratovalnice so konec leta 1993 zaposlovale 490 delavcev oz. 9,6 % (43 delavcev) več kot konec leta 1992. Število zaposlenih se je povečalo predvsem zaradi zaposlovanja pripravnikov za določen čas. Povprečno je bilo v eni obratovalnici zaposlenih 0,89 delavca (leta 1992 0,84 delavca). Največje povečanje je zabeleženo na področju obrti in osebnih storitev (za 37 delavcev oz. 10,6 %).

Kot postranski poklic je konec leta 1993 opravljalo dejavnost 225 občanov oz. 3 ali 1 % manj kot v letu 1992. Največ jih je opravljalo to dejavnost na področju obrti in osebnih storitev (203), 2 v avtoprevoznitvu, po 10 pa v gostinski dejavnosti in v dejavnosti prodaje na drobno.

Od 10. julija 1993, ko je začel veljati Zakon o gospodarskih družbah, upravni organ ne izdaja več obrtnih dovoljenj, pač pa odločbe, da prosilec izpolnjuje pogoje za opravljanje dejavnosti podjetnika posameznika, kot ene izmed pravnih oblik gospodarskih družb. Izdanih je bilo 24 odločb za podjetnike posameznike.

Po podatkih Zavoda RS za statistiko Ljubljana je bilo konec marca 1993 v občini Grosuplje registriranih 437 podjetij v zasebni lasti oz. 22 % več kot konec leta 1992, ko jih je bilo 357 oz. 97 % več kot leta 1991 in kar 446 % več kot leta 1990.

Kot je razvidno iz tabele, je za zasebne podjetnike najbolj zanimivo opravljanje dejavnosti finančnih in drugih poslovnih storitev ter trgovinska dejavnost. V prvo je uvrščenih 162 podjetij ali 37,1 %, v drugo pa 113 ali 25,6 % vseh zasebnih podjetij.

Dejavnost	Zasebna podjetja				IND 93/90
	1990 štev.	1991 štev.	1992 štev.	1993 delež	
Industrija	13	22	53	12,4	415
Kmetijstvo in gozdarstvo	1	1	2	0,5	200
Gradbeništvo	4	15	26	5,9	650
Promet in zveze		1	12	2,7	
Trgovina	27	76	113	25,6	418
Gostinstvo in turizem	1	5	16	3,7	1600
Obrt in os. stor.	10	17	40	9,2	400
Stanov. komunal. dejav.	1	3	4	0,9	400
Finan., teh. in posl. stor.	23	79	162	37,1	704
Izobraževanje, znanost, kultura		3	8	1,8	
Zdravstvo in soc. varstvo			1	0,2	
SKUPAJ:	80	222	437	100,0	546

Tako kot v letih 1991 in 1992 so bila tudi v letu 1993 dodeljena posojila za pospeševanje razvoja obrtništva in podjetništva iz občinskega proračuna. Ta posojila so se v letu 1993 prednostno dodeljevala za nakup, graditev, adaptacijo poslovnih prostorov, nakup opreme ter za odpiranje novih delovnih mest, kakor tudi za razširitev in posodobitev obstoječe proizvodnje, in to za vse dejavnosti, izjema so le gostinstvo, prodaja in avtoprevoznništvo, namenjena pa so bila tudi obrtnikom začetnikom.

V letu 1993 so posojilo prejeli 3 samostojni obrtniki (od teh 1 začetnik) v višini 13.400.000,00 SIT in 4 zasebna podjetja v višini 8.200.000,00 SIT.

DRUŽBENE DEJAVNOSTI

V letu 1992 in v prvi polovici leta 1993 je v občini Grosuplje na področju negospodarstva poslovalo 19 pravnih oseb. V letu 1992 je bilo 16 pravnih oseb v družbeni lasti, 2 v zasebni in 1 v mešani lasti.

V prvi polovici leta 1993 pa se je struktura pravnih oseb z vidika lastnine nekoliko spremenila. V družbeni lasti je bilo 14 pravnih oseb, v zasebni 4 in v mešani 1 pravna oseba.

Zavodi in druge pravne osebe s področja negospodarstva v občini Grosuplje so bili v obravnavanem obdobju uvrščeni v naslednje dejavnosti:

Dejavnosti	1992	I-VI/93
Izobraževanje	7	8
Kultura - umetnost in infor.	4	3
Zdravstveno varstvo	1	1
Socialno varstvo	7	7
Skupaj	19	19

Vir: Informacija SDK

Razen ene so vse pravne osebe poslovale brez izgube. V letu 1992 so ugotovile 6.307 tisoč dolarjev bruto dobička, od katerega so skoraj polovico (43,9 %) ugotovile pravne osebe iz zdravstvenega varstva, ki so hkrati razporedile tudi največ sredstev za akumulacijo (46,5 %). Izgubo v višini 7.565 tisoč dolarjev je ugotovila ena pravna oseba iz socialnega varstva, ki je zaposlovala povprečno 35 delavcev ali 5 % vseh zaposlenih v negospodarstvu občine. Podobna gibanja zasledimo tudi v prvih šestih mesecih leta 1993. Pravne osebe so ugotovile 2.490 tisoč dolarjev bruto dobička, od katerega so večino ugotovile pravne osebe s področja izobraževanja in kulture, saj je njihov delež dosegel 62,6 %. To področje je razporedilo tudi največ sredstev za akumulacijo (61 %). Tudi v prvi polovici leta 1993 je izgubo ugotovila ena sama pravna oseba, in sicer s področja socialnega varstva.

Zavodi in druge pravne osebe so v letu 1992 zaposlovali povprečno 691 delavcev, v I. polletju 1993 pa celo 701 delavca. Zaposlenost se je najbolj povečala v izobraževanju.

Šolstvo

V šolskem letu 1992/93 so v občini Grosuplje delovale štiri centralne ali matične šole (Dobrepolje, Grosuplje, Ivančna Gorica in Šentvid pri Stični) in štirinajst podružničnih šol, ki so vključevale učence od 1. do 4. razreda, poleg podružničnih šol v Šmarju in Višnji Gori, ki sta bili

popolni osemletki, kljub temu da imata status podružnične šole. V sklopu osnovnih šol v Grosupljem in v Ivančni Gorici (OŠ Stična) so delovali tudi oddelki osnovne šole s prilagojenim programom za učence z lažjimi motnjami v duševnem razvoju, v Grosupljem pa še oddetek za usposabljanje zmerno in težje duševno prizadetih otrok.

Pouk je bil organiziran v 159 oddelkih redne osnovne šole, od teh je bilo 19 kombiniranih iz dveh razredov. Oddelkov s prilagojenim programom je bilo 5, vsi pa so bili kombinirani. Učenci oddelkov s prilagojenim programom na OŠ Stična so bili pri vzgojnih predmetih v matičnih oddelkih redne šole.

V vseh matičnih in obeh popolnih podružničnih šolah je pouk potekal v dveh izmenah, na drugih podružničnih šolah pa v eni izmeni, razen na Krki.

Popolna osnovna šola je delovala tudi v Zavodu za revmatične in srčne rekonvalescente dr. Marko Gerbec v Šentvidu pri Stični.

V šolskem letu 1992/93 je bilo v redni osnovni šoli 3.336 učencev, v oddelkih s prilagojenim programom 41, v oddelku delovnega usposabljanja pa 7 učencev.

Poleg prej naštetih oddelkov sta delovala še dva oddelka podaljšanega bivanja, in sicer v Grosupljem in v Šmarju (za učence 1. in 2. razreda in za učence oddelkov s prilagojenim programom).

Tudi v šolskem letu 1992/93 so nekatere šole v delo (pouk) uvajale elemente integriranega in nivojskega pouka.

Na področju srednjega šolstva se je v Srednji šoli Josip Jurčič v Ivančni Gorici v šolskem letu 1992/93 izobraževalo v :

a) programu strojništva

- v dveh oddelkih, smer oblikovalec kovin, 47 dijakov,

- v enem oddelku, smer obdelovalec kovin, 16 dijakov,

b) v programu poslovno-finančna in trgovinska dejavnost

- v osmih oddelkih, smer ekonomski tehnik, 224 dijakov,

- enem oddelku, smer prodajalec, 39 dijakov,

c) družboslovnem in kulturnem programu v dveh oddelkih 40 dijakov,

d) programu gimnazija v sedmih oddelkih 178 dijakov.

S šolskim letom 1992/93 je bil zaradi premajhnega števila prijav ukinjen vpis v program strojništva, izvajal se je le še pouk v 2. in 3. letniku tega programa. Pouk na srednji šoli je potekal v izmenah.

Izobraževanje je potekalo tudi v glasbeni šoli, v kateri se je v šolskem letu 1992/93 izobraževalo 235 učencev. Pouk je potekal v Grosupljem, Ivančni Gorici in Dobrepolju. Uspešno je nastopal pihalni orkester te šole.

V letih 1992 in 1993 so bile šolske stavbe le najnujnejše vzdrževane, le na nekaterih šolah so se izboljšali pogoji dela (Muljava - centralno ogrevanje).

Na področju investicij se je v letih 1992 in 1993 nadaljevala izgradnja telovadnice v Šentvidu pri Stični. V letu 1993 smo pričeli z zbiranjem dokumentacije za gradnjo prizidkov pri šolah Šmarje in Višnja Gora. Opremljeni sta bili tudi dve računalniški učilnici, in sicer na šolah Stična in Grosuplje.

Kultura

Na področju kulture so prizadevanja v letih 1992 in 1993 šla v smeri ohranjanja ravni kulturnega razvoja v občini, na posameznih področjih pa tudi v razširitev dejavnosti ter uresničevanje prednostnih nalog institucionalne in ljubiteljske kulture.

V začetku leta 1992 je razpadel Zavod za kulturo in izobraževanje Grosuplje. S 1. 1. 1992 sta nastala dva zavoda: Knjižnica Grosuplje in Glasbena šola Grosuplje. Upravljanje Muzeja Muljava je občina s koncesijo dala Zvezi kulturnih organizacij Grosuplje.

Knjižnica je v letih 1992 in 1993 delovala v Grosupljem, Dobropolju, Višnji Gori, Stični, Šentvidu pri Stični in na Krki. Skupen fond knjig in ostalega knjižničnega gradiva je dosegel 55.000 knjižnih enot. Tudi izposoja knjig nenehno raste.

Izvajanje muzejske dejavnosti v Muzeju Muljava je potekalo v skladu s koncesijsko pogodbo. Obiskovalcev je bilo letno okrog 13.000. Vzdrževanje Muzeja Muljava je bilo znatno izboljšano, čeprav je očitno, da bodo še potrebna nova vlaganja.

Posebna pozornost je bila namenjena objektom naravne in kulturne dediščine. V letu 1993 je skupščina z odlokom razglasila za kulturna spomenika naslednja objekta:

- arheološki kompleks Magdalenska gora s p. c. sv. Magdalene in
- arheološki kompleks Stična.

Na vseh objektih, za katere so bili sprejeti odloki o razglasitvi za kulturne spomenike, so potekala obnovitvena in prezentacijska dela. Dela je strokovno vodil Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Pomemben delež pri ohranjanju in razvijanju kulturne dejavnosti so prispevala amaterska kulturna društva, klubi in skupine na področju pevskega, igralskega, literarnega in likovnega ustvarjanja.

Med amaterskimi dosežki velja poudariti naslednje projekte: uspešna izvedba predstave na prostem Deseti brat v izvedbi Kulturnega društva Muljava, etnološka prireditev Jurijev sejem, prireditev Kresnik (srečanje slovenskih pisateljev in podelitev nagrad za najboljši roman), Ex tempore (srečanje slikarjev na Muljavi), Večer na vasi, sodelovanje gledališke skupine Boldrik na republiškem srečanju amaterskih gledaliških skupin in srečanje pevcev Dolenjske in Bele krajine (za najboljši zbor je bil izbran Moški pevski zbor Rafko Fabiani).

Simona Zorc je prejela Severjevo nagrado za izjemne dosežke na področju amaterskega gledališča. V letu 1993 je Zveza kulturnih organizacij Grosuplje prvič podelila Jurčičeva priznanja za področje ljubiteljske kulture.

Premalo pozornosti je bilo dane vzdrževanju kulturnih domov, predvsem zaradi občutno premajhnih sredstev v občinskem proračunu. Le na Krki je bil odprt nov kulturni dom.

Šport

Športna aktivnost občanov (odraslih in mladine) se je odvijala v športnih društvih, povezanih v Zvezo športnih organizacij Grosuplje. Rekreativna vadba je potekala v 17 različnih zvrsteh, udeleženih pa je bilo približno 1400 občanov. V tekmovalnem športu je delovalo 35 tekmovalnih skupin v 13 klubih, v 8 športnih panogah, s približno 700 tekmovalci. V najvišjem rangu tekmovalj so nastopale sledeče ekipe: Strelska družina 29. oktober Grosuplje in Rokoborski klub Ikom Grosuplje (prva državna liga). Rokometni klub Grosuplje je nastopal v drugi državni ligi, motokrosisti AMD Šentvid pa so nastopali na tekmovanjih za državno prvenstvo. Borut Javornik, član Kajak kanu kluba Krka, je nastopil na svetovnem prvenstvu v kajakaštvu na divjih vodah.

Poseben poudarek je tudi v letih 1992 in 1993 imel šolski šport (izven ur telesne vzgoje v šolah). Ta je vključeval sodelovanje pri izvedbi letne šole v naravi za učence četrtilih razredov osnovne šole (plavanje) ter izvedbo plavalnega tečaja za šolske in predšolske otroke, dalje program športne značke za predšolske in šolske otroke in program občinskih, regijskih in republiških prvenstev. Program plavalnega tečaja je zajel 400 otrok. Program športne značke je zajel približno 300 predšolskih in 1700 osnovnošolskih otrok, v šolskih športnih društvih pa je bilo vključenih okrog 450 aktivno vadečih učencev. Uspešno so bila izvedena občinska prvenstva v atletiki, krosu, odbojki, rokometu in nogometu, saj se jih je udeležilo 2500 učencev. Na državnem prvenstvu so sodelovale ekipe v odbojki in rokometu, v atletiki pa je ekipa Osnovne šole Grosuplje zasedla med 159 šolami pri dekletih 3. mesto, pri fantih pa 4.

Rekreativna tekmovanja v občinskem merilu so potekala v tenisu, malem nogometu, košarki, odbojki in namiznem tenisu.

Otroško varstvo

Na področje otroškega varstva sodijo trije sklopi programov:

- 1) denarne pomoči otrokom,
- 2) porodniški dopusti,
- 3) vzgoja in varstvo.

Prva dva sklopa se financirata iz republiškega proračuna, tretji sklop pa je v pristojnosti občine. V letu 1992 je denarno pomoč, namenjeno otrokom, prejelo 543 upravičencev in 1304 otrok, od tega je bilo 396 upravičencev iz Slovenije in 147 izven Slovenije, in sicer 936 otrok iz Slovenije in 368 izven Slovenije. V letu 1993 se stanje ni bistveno spremenilo in znaša 532 upravičencev in 1311 otrok (december), od tega je 419 upravičencev iz Slovenije in 113 izven Slovenije, in sicer 1032 otrok iz Slovenije (XII) in 279 otrok izven Slovenije. Število upravičencev se v letu 1993 ni bistveno povečalo.

V letu 1992 je bilo v vzgojno-varstveno dejavnost vključenih 813 otrok, v letu 1993 pa je bilo vključenih 815 otrok v 44 oddelkih.

Opazamo, da se iz leta v leto manjša število odklonjenih otrok za sprejem v VVZ, saj je bilo v letu 1992 odklonjenih 76 otrok, od tega v Grosupljem 36, v letu 1993 je bilo odklonjenih le še 44 otrok, v Grosupljem nobeden. V letu 1992 je bila v Krški vasi ustanovljena varstvena družina za 14 otrok. V oktobru 1993 je bila v Dobropolju (Kompolje) odprta v prenovljenem hišniškem stanovanju osnovne šole nova vzgojno-varstvena enota za 24 otrok. S temi pridobitvami v občini ni več območij, ki ne bi pokrivala vzgojno-varstvene dejavnosti. Avgusta 1993 je na Krki prenehala z dejavnostjo varstvena družina, ki je bila ustanovljena v letu 1991 za 7 otrok. Otroci so bili razvrščeni v druge enote VVZ v občini.

Vzgojiteljic, ki izvajajo program vzgoje in varstva, je v letu 1992 bilo 46, v letu 1993 pa 48, od tega jih 19 dela v oddelkih priprave na šolo; višjo izobrazbo ima 13 vzgojiteljic, 35 pa srednjo. Priprava na šolo se izvaja v okviru vzgojno-varstvenega zavoda ali pa jo izvajajo osnovne šole. V okviru vzgojno-varstvenega zavoda se priprava na šolo izvaja v dnevnem varstvu (9 oddelkov) in v skrajšanem programu (9 oddelkov). Priprava otrok na šolo, ki se izvaja v osnovnih šolah, poteka v 9 oddelkih.

Socialno skrbstvo

Na področju skrbstva se zagotavljajo naslednje socialnovarstvene pravice:

1. denarne pomoči kot edini vir preživetja,
2. denarni dodatek,
3. rejdine,
4. začasne in enkratne pomoči,
5. oskrba v zavodih,
6. storitve Centra za socialno delo.

Prve tri vrste socialnovarstvenih pravic spadajo v republiško pristojnost financiranja, ostale pa v občinsko. Obseg zgoraj naštetih socialnovarstvenih pravic se v letu 1992 ni bistveno spremenil v primerjavi s preteklim letom. Denarne pomoči kot edini vir preživetja je v letu 1993 prejelo 13 upravičencev (1992 - 12), denarne pomoči kot dopolnilni vir preživetja v letu 1992 - 46 upravičencev, v letu 1993 ni bilo več denarnih pomoči kot dopolnilnega vira preživetja. Z zakonom o socialnem varstvu je bil v letu 1993 uveden denarni dodatek, ki ga je prejelo 279 upravičencev (december 1993 - 101 upravičenec). Število rejencev se ni spremenilo. V letih 1992 in 1993 je bilo v občini 12 rejencev. Število rejniških družin s statusom zavarovanja v letu 1993 - 8 (1992 - 7). V letu 1992 je bilo podeljenih 147 enkratnih in 12 začasnih pomoči, v letu 1993 so bile te oblike pomoči ukinjene. Število oskrbovancev v zavodih: 1993 - 149 (1992 - 169). Več kot polovica se jih nahaja v grosupeljskem domu (105). Po načinu plačila je v letu 1993 63 samoplačnikov (1992 - 66), z doplačilom občine pa je v letu 1993 61 oskrbovancev (1992 - 27), celotnega plačila občine v letu 1993 25 (1992 - 12). V zavodih za usposabljanje se v letu 1993 nahaja iz občine 22 upravičencev, (1992 - 23). Subvencijo k stanarini je imelo v letu 1992 61 občanov, v letu 1993 pa povprečno 7 občanov. Zavitek za opremo novorojenca je v letu 1993 prejelo 363 upravičencev (1992 - 354).

Iz podatkov in primerjave preteklih let je razvidno, da se socialne razmere v družini zadnja štiri leta bistveno ne spreminjajo.

Zdravstvo

V začetku leta 1992 smo v občini financirali socialno varnost v zvezi z zdravstvenim varstvom (nadomestila osebnih dohodkov v času odsotnosti zaradi bolezni, poškodb, nege, pogrebne, posmrtnine in potni stroški v zvezi z zdravstvenim varstvom) in investicije. Z novo zakonodajo o zdravstvenem zavarovanju, ki je začela veljati 1. marca 1992, se je v pristojnost občine preneslo zdravstveno zavarovanje občanov. Zdravstveno zavarovanje lahko uveljavi oseba, ki ima državljanstvo Republike Slovenije s stalnim bivališčem v občini, ki je brez dohodkov in ni zavarovana iz drugega naslova. V letu 1992 je zdravstveno varstvo uveljavilo 383 občanov, v letu 1993 pa že 620 občanov.

V letu 1992 se je zaključila nadzidava zdravstvenega doma za ureditev otroškega dispanzerja. Oprema za otroški dispanzer je bila nabavljena v letu 1993. Otroški dispanzer je pričel z delom maja 1993.

V letu 1993 so bila na področju investicijskega vzdrževanja v zdravstvenih domovih opravljena dela iz sredstev Zdravstvenega doma:

- beljenje stavb v Grosupljem, Ivančni Gorici in v Vidmu v Dobropolju,
- popravilo strehe v Ivančni Gorici in v Dobropolju,
- obnovitev nepopolne telefonije v Grosupljem, Ivančni Gorici in v Dobropolju,
- kompletna instalacija računalniške opreme v vseh enotah ZD.

Zaposlovanje

Podobno kot število zaposlenih v gospodarstvu občine Grosuplje se v letih 1992 in 1993 nenehno znižuje tudi število vseh zaposlenih v občini. Hkrati se povečuje število nezaposlenih oz. iskalcev zaposlitve, kar je razvidno iz naslednje razpredelnice:

	Vsi nezaposl.	Iskalci prve. zap.	Stari do 26 let	Stečajniki	Trajni presež.
Nezap. decembra 1992	1367	295	630	203	203
Nezap. decembra 1993	1526	208	602	155	327
IND 93/92	112	70	96	76	161

Število nezaposlenih se je v decembru 1993 v primerjavi z decembrom 1992 povečalo predvsem na račun nezaposlenih, ki so delo izgubili kot trajni presežek, medtem ko se je število nezaposlenih v kritičnih skupinah (iskalci prve zaposlitve, mladi do 26 let) celo znižalo. Struktura iskalcev zaposlitve glede na izobrazbo je bila v obeh obravnavanih letih zelo podobna: prevladovali so predvsem iskalci zaposlitve s I. in II. stopnjo izobrazbe, sledili so jim iskalci zaposlitve s IV., pomemben delež pa so predstavljali tudi tisti s V. izobrazbeno stopnjo.

Decembra 1993 je 459 iskalcev zaposlitve prejelo denarno nadomestilo, 333 pa denarno pomoč.

Kljub veliki nezaposlenosti je bilo še vedno premalo zanimanja za zaposlovanje v gostinskih, zidarskih in tesarskih poklicih, kjer je bilo povpraševanje po delovni sili večje od ponudbe.

CESTNO GOSPODARSTVO

Modernizacija lokalnih cest (1992):

- Dob - Sela (KS Dob) v dolžini 455 m,
- Troščine - Drobnič (KS Polica) v dolžini 720 m,
- Kopolje - Četež (KS Kopolje) v dolžini 1350 m,
- Zdenska vas - Predstruge (KS Videm - Dobropolje) v dolžini 1103 m,
- Temenica - Breg (KS Temenica) v dolžini 450 m,
- Vrh nad Višnjo Goro (KS Višnja Gora) v dolžini 910 m,
- Vrh - Leskovec (KS Višnja Gora) v dolžini 1915 m,
- Zagradec - Ambrus (KS Zagradec) v dolžini 1000 m.

Modernizacija krajevnih cest (1992):

- Sušica - Male Kopolje (KS Muljava) v dolžini 355 m,
- Sušica - Muljava (KS Muljava) v dolžini 700 m,
- ceste v naselju Šentvid (KS Šentvid) v dolžini 300 m,
- cesta skozi naselje Vino (KS Št. Jurij) v dolžini 1100 m,

- cesta v novem naselju v Ponikvah (KS Ponikve) v dolžini 80 m,
- cesta k cerkvi (KS Ponikve) v dolžini 116 m,
- razširitev in preplastitev ceste Znojile - Krka (KS Krka) v dolžini 814 m,
- Trubarjeva cesta v Ivančni Gorici (KS Ivančna Gorica) v dolžini 100 m,
- ceste v Račni (KS Račna) v dolžini 370 m,
- ceste v Čušperku (KS Račna) v dolžini 130 m,
- ceste v Glogovici (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 273 m,
- ceste v Zagradcu (KS Zagradec) v dolžini 100 m,
- ceste v Vodotučinah (KS Ivančna Gorica) v dolžini 100 m,
- cesta Žalna - Plešivica (KS Žalna) v dolžini 1073 m,
- cesta v Mlačevem (KS Mlačevo) v dolžini 190 m.

Uredila se je avtobusna postaja v naselju Grosuplje in javna površina pred železniško postajo. Investitorja sta bila Občina Grosuplje in Krajevna skupnost Grosuplje.

Modernizacije regionalnih cest v letu 1992 ni bilo.

Modernizacija krajevnih cest (1993):

- Boga vas - Breg (KS Dob) v dolžini 600 m,
- cesta skozi Pokojnico (KS Dob) v dolžini 350 m,
- cesta v Valični vasi (KS Zagradec) v dolžini 500 m,
- Velike Rebrce - Zagradec (KS Zagradec) v dolžini 440 m,
- dovozna cesta v KS Stična v dolžini 58 m,
- Veliko Globoko - Zagradec (KS Zagradec) 450 m,
- Tolčane - Zagradec (KS Zagradec) 620 m,
- krajevne ceste v KS Ambrus v dolžini 1420 m,
- Veliki Korinj - Mali Korinj (KS Ambrus) v dolžini 990 m,
- Vencelj - Kastelic (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 530 m,
- Vencelj - Gerden (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 506 m,
- R 331 - mimo Kotarja do R 331 (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 442 m,
- Gmajna - Petrušnja vas (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 25 m,
- Zupančič - Šraj (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 42 m,
- Glogovica - Hribar - Kotar (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 115 m,
- cesta skozi Artožo vas (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 156 m,
- Šentvid - Zaboršt (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 173 m,
- Kutner - Grabner - Zaboršt (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 85 m,
- Rašica tovarna - Bijec (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 69 m,
- R 331 - Čuček (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 60 m,
- Puš - Zupančič (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 120 m,
- Velike Pece - levo (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 132 m,
- Veliki Pece - desno (KS Šentvid pri Stični) v dolžini 130 m,
- Škoflje pri Dobu (KS Dob) v dolžini 225 m,
- Baronov hrib (KS Višnja Gora) v dolžini 340 m,
- Osnovna šola Muljava (KS Muljava) v dolžini 160 m,

- Dolenjskega odreda od 21 do 25 (KS Ivančna Gorica) v dolžini 138 m,
- Dolenjskega odreda od 29 do 25 (KS Ivančna Gorica) v dolžini 215 m,
- Velika Ilova Gora (KS Ilova Gora) v dolžini 100 m,
- ulica Juša Kozaka (KS Ivančna Gorica) v dolžini 80 m,
- ulica Ob potoku (KS Ivančna Gorica) v dolžini 130 m,
- cesta v Ravni Dol (KS Krka) v dolžini 544 m,
- Podbukovje - Brinje (KS Krka) v dolžini 360 m,
- Gradišče - Polica (KS Polica) v dolžini 1100 m,
- Zaletelj - Kafèhaus (KS Stična) v dolžini 250 m,
- Brvace (KS Grosuplje) v dolžini 420 m,
- od R 327 do Kroja (KS Krka) v dolžini 188 m.

Modernizacija lokalnih cest (1993):

- v Brezovi Dol (KS Ambrus) v dolžini 2735 m,
- Korinj (KS Ambrus) v dolžini 600 m,
- Ilova Gora - Luče (KS Ilova Gora) v dolžini 1100 m,
- Radohova vas - Breg (KS Temenica) v dolžini 700 m,
- Polica - Blečji Vrh (KS Polica) v dolžini 1474 m,
- Trošćine - Drobnič (KS Polica) v dolžini 500 m,
- Bruhanja vas - Podgora (KS Videm) v dolžini 1146 m,
- Gorenja vas - Bojanji Vrh (KS Muljava) v dolžini 1056 m,
- Višnja Gora - Leskovec (KS Višnja Gora) v dolžini 2000 m,
- Kompolje - meja občine (KS Kompolje) v dolžini 1310 m,
- začeta dela Zagradec - Ambrus v dolžini 320 m,
- dokončanje Velike Lipljene - Škocjan (KS Škocjan) v dolžini 1746 m.

V naselju Grosuplje smo zgradili javno parkirišče ob železniški postaji. Na avtobusni postaji smo postavili nadstrešek.

Modernizacije regionalnih cest v letu 1993 ni bilo.

GOSPODARSKA INFRASTRUKTURA

Oskrba z vodo

V letu 1992 in 1993 je bilo več investicij za oskrbo prebivalstva s pitno vodo, katerih financer je bila Občina Grosuplje, deleže pa so prispevale tudi krajevne skupnosti oz. krajani in republiški organi. Izvajalce vodovodnih del smo izbirali v letu 1992 z zbiranjem ponudb, v letu 1993 pa preko javnih razpisov.

V letu 1992 so bili zgrajeni naslednji vodovodi:

- izgradnja vodovoda Gabrovka - Tolčane - Valična vas v dolžini 2340 m s hidropak postajo,
- izgradnja vodovoda Curek (3000 m),
- dokončanje del na vodovodu Radanja vas - Temenica (povezovalni cevovod v dolžini 160 m).

Rekonstrukcije vodovodov so bile izvedene iz proračunskih sredstev, sredstev amortizacije, sofinancerske deleže pa so prispevale tudi druge občine in posamezne krajevne skupnosti. Rekonstruirani so bili:

- vodovod Rob - Dobropolje - Struge (postavitev sektorskih ventilov),
- vodovod pod cesto Zagradec - Ambrus (I. faza),
- vodovod Selo pri Radohovi vasi - 700 m,
- vodovod Predstruge - 400 m,
- povezava nizke in visoke cone v Šmarju,
- hidrantno omrežje na avtobusni postaji Grosuplje,
- rekonstrukcija vodovoda v predelu viadukta Reber - Šmarje - 400 m,
- rekonstrukcija dela vodovoda v Mekinjah,
- povezava vodovodnega sistema Stična - Globočec v naselju Češnjice - 800 m.

Geološki zavod je izvedel raziskovalno vrtino ob Črnelskem potoku (I. faza). Z vrtino se bo preverjala možnost dodatnega vira pitne vode za vodovodni sistem Stična - Krka - Zagradec.

V letu 1993 je bil zgrajen:

- vodovod za naselje Debeče v dolžini 1200 m,
- vodovodni sistem Petrušnja vas - Češnjice - Laze - Kali (I. faza) v dolžini 2500 m,
- dokončanje vodovodnega sistema Curek,
- vodovodni sistem Rob (črpališče, vodohram in povezovalni cevovod),
- izgradnja hidropak postaje za vodovod Krka - Mali Videm.

Opravljen so bile rekonstrukcije za:

- vodovod pod cesto Zagradec - Ambrus (II. faza) - 400 m,
- vodovod v Zdenski vasi - 384 m,
- rekonstrukcija vodovoda v Zagorici v dolžini 1750 m,
- rekonstrukcija vodovoda v Brezovem Dolu v dolžini 1200 m,
- rekonstrukcija vodovoda v Malem Mlačevem v dolžini 400 m,
- rekonstrukcija vodovoda na Industrijski cesti v Grosupljem - 400 m.

Dokončali smo izvedbo vrtine ob Črnelskem potoku (globina 130 m).

Za nadaljnji razvoj na področju vodooskrbe v občini je bila pridobljena:

- kompletna dokumentacija za izgradnjo vodovoda Petrušnja vas - Češnjice - Laze - Kali,
- projektna dokumentacija za ojačitev vodovoda iz vrtine v Trsteniku.

Sprejet je bil nov pravilnik na področju preskrbe prebivalcev občine Grosuplje s pitno vodo.

Izdelani so bili predlogi varovanja vodnih virov:

- vrtina ČP-1 v dolini Črnelskega potoka,
- vrtina VP-3 v Črni dolini,
- Pod Skalco II in Piskovka,
- vrtine v Radanji vasi,

- vrtina Stiški potok,
- drenažno zajetje za vodovod Metnajt,
- vrtini v dolini Trsteniščice,
- zajetje Curek I., II.

Sprejet je bil tudi osnutek odloka o spremembah in dopolnitvah odloka o določitvi varstvenih pasov in ukrepov za zavarovanje vodnih virov na območju občine Grosuplje.

Občina Grosuplje je v letu 1993 sofinancirala prevoze pitne vode na višjeležeče kraje v občini, kjer preskrba z vodovodnim omrežjem ni urejena.

Kanalizacija

V letu 1992 je bila v naselju Ivančna Gorica - Studenec končana gradnja kanalov D (D1-D9). Glavni investitor je bila Občina Grosuplje, sredstva pa je prispevala tudi krajevna skupnost. Gradbena dela je izvajalo podjetje Komunalne gradnje Grosuplje.

Zgrajena je bila primarna kanalizacija v območju križišča nove avtoceste v naselju Šmarje. Glavni investitor gradnje je bila Republiška uprava za ceste.

Iz občinskih sredstev in sredstev amortizacije je Komunalno podjetje izvedlo naslednja dela:

- rekonstrukcijo čistilne naprave v Ivančni Gorici (sistem ozračevanja),
- rekonstrukcijo kanala B1 v Grosupljem.

V letu 1993 je bila zgrajena I. faza povezovalnega kanala S Marof - Stična, ki bo omogočal priključitev Stične in ostalih naselij na centralno čistilno napravo pri Ivančni Gorici. Glavni investitor je bila Občina Grosuplje, sofinancerski delež pa je prispevalo tudi Ministrstvo za okolje in prostor.

V sklopu izgradnje avtoceste skozi Šmarje je bil zgrajen tudi sekundarni kanalizacijski kanal v naselju Veliki Vrh, ki ga je financirala občina Grosuplje, gradbena dela pa je izvajalo podjetje SCT nizke gradnje Ljubljana.

V Hrastovem Dolu se je izvedla sanacija kanalizacije, sredstva za izvajanje del pa sta prispevala Občina Grosuplje in Krajevna skupnost Dob.

V Kompoljah se je izvedla sanacija kanalizacijskega sistema skozi naselje, dela je izvajala krajevna skupnost, občina pa prispevala sredstva.

Izdelana je bila celotna dokumentacija za izgradnjo kanalizacijskega sistema v Dobrepoljski dolini.

Odvoz in odlagališča komunalnih odpadkov

V letu 1992 smo v naselju Grosuplje prešli na ločen sistem zbiranja odpadkov, nabavili smo tudi kontejnerje za papir in gospodinske odpadke.

Sanirano je bilo divje odlagališče odpadkov pri Šentvidu.

Pripravljena je bila celotna dokumentacija za pridobitev novega komunalno urejenega odlagališča odpadkov, ki je ob lokaciji že obstoječega na Stehanu, in za sanacijo obstoječe deponije.

V letu 1993 smo začeli z izgradnjo novega polja komunalno urejene deponije Stehan. Dela so bila večinoma izvedena že v letu 1993, dokončanje pa pričakujemo v pričetku prihodnjega leta.

V letu 1993 je bilo v sklopu nadaljevanja programa, ki naj bi pokril celotno ozemlje občine z odvozom komunalnih odpadkov, nabavljenih še dodatno 80 kom 900-litrskih zabojnikov za gospodinski odvoz odpadkov z zbirnih mest. Investitor je bila Občina Grosuplje.

Saniranih je bilo več neurejenih odlagališč odpadkov v KS Šentvid (Petrušnja vas, Češnjice) in večje črno odlagališče v bližini Hrastovega Dola (KS Dob).

Urejanje pokopališč

V letu 1992 so bila zaključena dela na pokopališču v KS Šentvid.

V letu 1993 je bilo kupljeno zemljišče za širitev pokopališča v KS Št. Jurij in KS Šmarje. Obnovitvena dela smo izvedli na pokopališčih v KS Polica, KS Videm-Dobrepolje in KS Škocjan (začetek del). Razširjeno je bilo pokopališče v KS Račna.

Sprejet je bil pravilnik o merilih za oblikovanje cen za uporabo pokopaliških objektov in naprav ter za druge pokopališke storitve in pogrebne dejavnosti.

Oskrba naselij s toplotno energijo

V letu 1992 smo nabavili nov kotel za kotlovnico na Trubarjevi ulici v Grosupljem.

V letu 1993 se je nadaljevala izgradnja toplovodnega omrežja v centru Grosuplje - 400 m. Izvajalec del je podjetje GPG Grosuplje, investitor pa Občina Grosuplje.

NEKAJ STATISTIČNIH PODATKOV O OBČINI

Po končnih podatkih popisa prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji na dan 31. 3. 1991 je bilo v občini Grosuplje 211 naselij v 24 krajevnih skupnostih. V 8.322 gospodinjstvih je živelo 28.151 stalnih prebivalcev. Na dan popisa je bilo 8.853 stanovanj in 3.492 kmečkih gospodarstev.

Družbeni proizvod v občini Grosuplje je v letu 1990 znašal 48.600 din na prebivalca (Republika Slovenija 82.600 din/preb.). Po družbenem proizvodu na prebivalca je bila občina Grosuplje na 56. mestu v RS (leta 1989 na 44. mestu). Narodni dohodek je v občini Grosuplje v letu 1990 znašal 42.800 din na prebivalca (Republika Slovenija 70.400 din/preb.). Po narodnem dohodku na prebivalca je bila občina Grosuplje na 55. mestu v RS.

VIRI

Informacija o poslovnem uspehu pravnih oseb iz gospodarstva in poslovnem izidu pravnih oseb družbenih dejavnosti za obdobje januar-december 1992 in januar-junij 1993 (SDK).

Informacija o investicijah na dan 30. 9. 1993 na območju ljubljanske regije (SDK).

Statistični podatki po občinah in statistične informacije (Zavod RS za statistiko).

Interni podatki Zavoda za zaposlovanje, Območna enota Ljubljana, Izpostava Grosuplje.

Interni podatki Oddelka za gospodarstvo in Oddelka za prostor Občine Grosuplje.

GEOMORFOLOŠKI RAZVOJ POVRŠJA OBČINE GROSUPLJE

*Ivan Grandovec**

KAMENINSKA ZGRADBA

Na ozemlju občine Grosuplje se stikata dve veliki tektonski enoti:

- Posavske gube na skrajnem severu in
- Dolenjsko-notranjske mezozoiske grude.

Stik obeh tektonskih enot je na območju Dolenjskega podolja, ki poteka od Šmarja preko Višnje Gore in Ivančne Gorice proti Trebnjem (podolje ob magistralni cesti). V severnem delu se čuti deloma alpska smer (Z-V), ki pa prehaja v dinarsko (SZ-JV). Točno mejo med predalpskim in dinarsko-kraškim svetom je težko določiti. Deloma si lahko za določitev poteka obeh tektonskih enot pomagamo tudi s pomočjo kameninske zgradbe.

Območje dolenjsko-notranjskih mezozoiskih grud je precej veliko in se deli v manjše tektonske enote. Površje občine Grosuplje spada k zahodnodolenjskim mezozoiskim grudam, katerih površje je močno razrezano z večjimi dinarskimi prelomi (največja sta dobrepoljski in žužemberški). Na tem ozemlju je še veliko manjših, manj znanih v dinarski smeri, nekateri pa so celo prečno na to smer. Zato je razumljivo, da se je ozemlje dvigalo oziroma zniževalo po posameznih kosih - grudah. Skoraj na vse prelome v dinarski smeri velja, da se je površje najbolj dvigovalo na jugozahodni strani preloma (npr. Mala gora).

Opis vrste in starosti kamenin:

1. PERMOKARBON (C, P)

Najstarejše kamenine občine Grosuplje so iz časa perma in karbona ter se nahajajo na območju nekdanjega slovenskega globokomorskega jarka, ki je danes nad Stično izražen v južnem krilu litijske antiklinale. V okolici Debeč in Višnje Gore je precej škrlavcev. V bližini Poljan pa se pojavljajo zelenkasti in rdečkasti peščenjaki in škrlavci. Debelina teh skladov je verjetno precej več kot sto metrov. V bližini teh območij so tudi kremenovi peščenjaki.

2. TRIAS

a. spodnji trias (T_1)

Pojavlja se le v manjših zaplatah pri Šmarju, zahodno od Padtabora in severno od Kuclja.

b. srednji trias (T_2)

Ta del triasa se deli na več stopenj. Iz časa anizijske stopnje (T_2^1) je siv do bel lepo skladovit dolomit. Med skladovitim pa se pojavljajo območja neskladovitega dolomita. Tu je dolomit drobnozrnat, skoraj gost.

Skladi spodnje ladinijske stopnje (T_2^2) so na Kuclju, pri Višnji Gori, Muljavi in v okolici Poljan. Na teh lokacijah so najdene tudi alge-fosili. Na Kuclju so v vznožju zelenkasti tufi, nad

* Osnovna šola Stična, predm. učitelj

njimi pa leži dolomitni konglomerat ali pa črn ploščat in gomoljast apnenec, ki vsebuje alge. Vrh Kuclja pa je iz temno sivih do rožnatih dolomitov. Tu so spodnjeladinjski skladi debeli do 150 m.

Zgornji del ladinjske stopnje ($^{2}T_2$) je močno zastopan med Dednim Dolom in Blečjim Vrhom. Prevladuje debeložrat dolomit, ki je večinoma masiven. Le ponekod so manjši vložki sivobelega do rožnatega apnenca.

c. zgornji trias

Pojavlja se pri Zgornji Slivnici in okoli Poljan kot rdečkast karnijski peščenjak in črni lapornati apnenec (T_3). Pri Leskovcu pa se iz tega obdobja pojavlja rdečkasti boksit.

Na pobočjih Magdalenske gore, obrobju stiškega kota in severno od Šentvida je največ glavnega dolomita (T^{2+3}). Ta je lepo skladovit ter je sestavljen iz temnejših in svetlejših pasov (pasovit dolomit).

3. RETOLIAS (T, J)

Kamenine, ki so nastale na prehodu iz triasa v juro, so na ozemlju občine vzhodno in zahodno od Stične ter vzhodno in zahodno od Šentvida, npr. Mala Dobrava, Gradišče. Tu je nad skladi glavnega dolomita siv apnenec, ki pa se menja s plastmi apnenčevih breč. Doseže lahko tudi do 200 m.

4. JURA

Kamenine iz tega obdobja so zelo močno zastopane na območju zahodno - dolenjske grude. Jurski pas se pričenja južno od dolenjskega podolja. Jura se deli na več stopenj:

a. Plasti spodnjega in srednjega liasa (J^1) se raztezajo od Škocjana proti Ponikvam, na zahodni in vzhodni strani Radenskega polja, okoli Kamen Vrha nad Podpečjo, ob izviru Krke (Znojile - Reber - desno in levo pobočje reke Krke do Zagradca). Tu prevladuje siv gost apnenec z litotidami ali pa so skladi razviti v obliki apnenčevih breč. Ob desnem pobočju doline Krke se svetlo sivi apnenec menja s pasovitim dolomitom. Vzhodno od Muljave se tudi pojavlja belosiv apnenec, ki se menjuje z debelimi plastmi apnenčevih breč (Brezje). Veliko brečastega apnenca je v okolici Sušice in Golobovca. Debelina spodnje - in srednjeliasnih plasti je lahko celo do 500 m.

b. zgornji lias in dogger ($J_{1,2}$) se vleče v pasu od Rašice preko Ponikev po pobočjih Male gore. Tudi nad spodnje-in srednjeliaskimi skladi nad desno dolino Krke se pojavlja širok pas teh kamenin, ki segajo pod Kriško planoto vse do Žalne. Na tem območju so med apnenecem precej debeli vložki temno sivega dolomita (močno je zrnat).

Tudi na zahodni in južni strani Radenskega polja se v dolgi progi vleče ta apnenec. Apnenec je ooliten in se rad kruši, ker nima prave vezi med ooliti.

c. oxfordij in spodnji kimmeridgij (J^{1+2}_3); sivi apnenec, ki ima veliko primerov koral, se nahaja na zahodni strani Radenskega polja nad liaskimi in doggerskimi kameninami. Segajo do travnikov v Lokah pri Zdenski vasi. V tem apnencu je tudi najnižji "prelaz-prehod" iz Dobrepolja v Radensko polje. Pas tega apnenca pa se širi tudi od Velike Ilove Gore (Gradišče) proti Lučam in Žalni. Skladi tega apnenca so tudi v okolici Lučarjevega Kala in Bojanskega boršta.

d. zgornji kimmeridgij in titonij ($J^{2,3}_3$); plasti apnenca se menjavajo z dolomitom. Širi se v ozkem pasu od Velikih Lipljen nad Čušperkom (pod Starim Gradom) do Zdenske vasi - Sv. Anton (Zdenska Reber). Razprostira se tudi v okolici Korinja in na Javhah ter nad območjem Mlak na jugozahodu Kompolj (Mala gora).

5. KREDA

a. Spodnja kreda (K_1) se vleče od Vodic do ravnega dna Dobrepolja pri vasi Cesta - Kovče.

Sledimo ji nato po vzhodnem pobočju dobrepoljske kotline, vse do Ceteža v Strugah. Povsod prevladuje svetlo siv apnenec, ki se ponekod še menjava z dolomitom. Debelina skladov je do 300 m.

b. Skladi aptija, albija in cenomanija ($K_{1,2}$) se v severnem Dobrepolju vlečejo na obeh straneh doline. To je temno siv, gost in lepo skladoviten bituminozni apnenec. Debelina plasti je od 500 do 1000 m. Iz tega apnenca so Golo brdo, Videmski hrib in tudi podpeška jama na SZ Dobrepolja. Na SV pa sta iz tega apnenca Gorica in zakraselo območje med Malo vasjo-Zagorico-Bruhanjo vasjo in Kompeljami (Hrastje, Gmajne, Loke ...). Iz geološke karte se da tudi na osnovi razporeditve tega apnenca jasno razbrati, da je dobrepoljska dolina tipična udorina.

Kamenina iste starosti se razteza tudi od Ambrusa proti Žužemberku in Kočevskemu Rogu. V KS Ambrus je največ vasi prav na območju, kjer so te plasti apnenca.

6. PLIOCEN IN KVARTAR (P1, Q)

Rdečerjava glina pokriva precejšnji del dolenskega podolja. Velike količine te gline so okoli Šmarja, Grosuplja, Spodnjega Brezovega, v okolici Ivančne Gorice in Radohove vasi. Nekaj je je tudi pod Plano za Zdensko vasjo. Njene starosti se ne da točno določiti, vendar pa vemo, da nastane pri preperevanju apnenca in dolomita. Ker pa je netopnih delcev pri tem malo, je razumljivo, da je moralo preteči kar nekaj milijonov let, da so nastale tolikšne količine gline, kot jih vidimo še danes, kljub holocenski eroziji. Večina gričev ima v dolenskem podolju vrhno plast iz gline.

7. HOLOCEN - KVARTAR

V holocenu in v nekaterih drugih delih kvartarja so nastajali aluvialni nanosi (al) ob potokih in rekah, lehnjak - lahki kamen (i) in jezerske sedimentne gline (j).

Aluvialnih nanosov je veliko v severnem Dobrepolju. Pas le-teh se vleče ob zahodnem robu polja vse do skrajnega južnega dela v Strugah. Tudi Radensko polje in Čučka uvala sta v celoti iz teh nanosov, ki se ob rečnih poplavnih terasah pojavljajo tudi v Grosupeljski kotlini. Podobni nanosi so tudi ob Višnjici, Stiškem potoku in ob manjših potokih v šentviškem gričevju.

Lehnjak se pojavlja v strugah gornjih tokov Kosce, Stiškega potoka in Bukovice. Zelo znani pa so tudi lehnjakovi pragovi - slapovi na Krki, med Zagradcem in Dvorom.

Pred začetkom vsake ledene dobe je prišlo verjetno do manjših ojezeritev, zato so tam tudi sive gline (v okolici Ponove vasi, pri Mlačevem, na Ratikah, v Stari Luži...). Te so nekdaj uporabljali za izdelavo opeke.

Na podlagi stratigrafsko-litoloških značilnosti lahko poenostavimo:

1. V predalpskem svetu občine prevladujejo dolomit in tudi starejše kamenine iz plerma in karbona, na katerih ni kraških pojavov. Triasni dolomit je razširjen tudi na desni strani Višnjice okoli Višnje Gore, zato je tu rečni-fluvialni relief.

2. Meja nad zahodnodolenskimimi mezozojskimi grudami in Posavskimi gubami je zelo postopna in zato je ni moč natančno določiti.

3. Zahodnodolenske mezozojske grude so dobile ime po zahodni Dolenjski in po grudasti zgradbi iz mezozojskih kamenin (prevladuje jura in deloma kreda). Edino na Grajskem hribu pri Višnji Gori je nekaj permo-karbonskih škrilavcev.

Zahodno mejo teh grud predstavljata dobrepoljski in na skrajnem JZ občine, ortneški prelom. Dobrepoljski prelom sega od Ljubljane, mimo Škofljice in Šentjurja za Videmskim hribom, mimo Podpeške jame proti Strugam in nato na Kočevsko proti Delnicam. Še večji pa je žužemberški prelom, ki sega verjetno kar iz doline zgornje Save (Rateče), Kranja in Medvod do Podlipoglava, od tod pa vzhodno od Spodnjega Brezovega v dolino Krke. Zelo pomemben je tudi prečni prelom od

Kompoljske jame proti Tisovcu do Zagradca. Geološka karta prikazuje poleg tega preloma še obilico manjših, ki potekajo v dinarski smeri proti Grosupeljski kotlini; zato je popolnoma razumljivo, da je tu razširjena grudasta zgradba.

MINERALNE SUROVINE

BOKSIT

Jurski-malmski boksit je nastal v času, ko je bilo na tem območju za krajši čas kopno. V manjših količinah, in še to s primesmi limonita, se nahaja pri Ambrusu, Čušperku in Veliki Ilovi Gori.

ŽELEZOVA RUDA

Nekdaj so izkoriščali nahajališča limonita in "železovih" boksitov pri Ilovi Gori in Šentrumarju (Hočevje). Mnogo bolj znano pa je območje t.i. "železne poti" od Velikih Lipljen-Medvedice - Železnice - Malih Lipljen-Škocjana do Ponikev. Tu naj bi bila celo rudišča hematita. Železovo rudo so kopali tudi blizu Lučarjevega Kala in na Kremenjeku in jo vso predelovali v fužinah na Dvoru, Zagradcu in v Ponikvah.

Na Dolenjskem je železova ruda nastajala tudi v rdeči glini (P,Q). Ta se danes nahaja v obliki geod - elipsastih konkrecij. Te so običajno v sredini votle, ob robu pa je trda limonitna skorja. Zato ni izključeno, da se bodo našli manjši deli železove rude tudi v dolenjskem podolju. Železova ruda nima danes na območju občine nobenega gospodarskega pomena.

PREMOG

Nahajališča so znana na štirih mestih: Drmožnik, Spodnja Draga, Muljava in Kitni Vrh. Vsa štiri rudišča so v kameninah zgornjega triasa (norijska in retijska stopnja). Po mnenju nekaterih (Sever, 1992) je pri Muljavi lignit. Vsi štirje rudniki so že vsaj pred pol stoletja prenehali z delom.

KAMNOLOMI

Karbonatne kamenine prevladujejo na ozemlju zahodnodolenjskih mezozojskih grud. Vendar pa je na tem ozemlju le en kamnolom (Predstruge) krednega apnenca. To naselje ima dolgo tradicijo žganja apna, ki pa je v zadnjih dvajsetih letih izumrla. Sedaj je tu velik kamnolom.

OKRASNI KAMEN

Na Taborskem hribu je temno siv do črn apnenec, ki vsebuje številne velike bele lupine litotid. Apnenec je lepo skladovit in je primeren za pridobivanje kamnitih blokov, ki se uporabljajo v gradbeništvu. Apnenec liaške starosti s podobnimi lastnostmi je tudi na pobočjih Kamen Vrha nad Podpečjo.

KREMENOV PESEK

Na Kremenjeku so sledovi rudarjenja. Ta hrib ima še precej kremena, ki pa se danes ne izkorišča. Dokler je obratovala fužina na Dvoru, so ga tu kopali za njene potrebe.

PESEK

Peskokopov je veliko v triasnih dolomitih (Šmarje, Podsmreka, Valična vas). Veliko je tudi manjših peskokopov v okolici Višnje Gore in Žalne, ki pa se prevečkrat stihijsko širijo v naravo.

OPEKARSKA GLINA

Pred drugo svetovno vojno je bila znana opekarna na Mlačevem. Opeko pa so izdelovali tudi na Ratikah. Količine sive jezerske gline so danes tako majhne, da bi bilo njihovo izkoriščanje popolnoma nerentabilno.

APNO

Po zaprtju apnenice v Predstrugah žgejo apno le kmetje na območju Suhe krajine (Korinj), in še to samo občasno.

LEHNJAK

Nekdaj so ga precej uporabljali za gradnjo na območjih, kjer se nahaja (glej stran št.). Tako lahko še danes opazimo zgradbe iz tega materiala, ki imajo veliko kulturnozgodovinsko vrednost, npr. samostan Stična. Običajno pa so poleg lehnjaka pri gradnji uporabljali tudi apnenec ali opeko. Menim, da bi bilo potrebno nadaljnjo uporabo tega kamna v gradbene namene prepovedati, ker bodo v nasprotnem primeru naši potoki - pokrajina - prikrajšani za bistveni element lepote.

Tabela 1: GEOLOŠKA OBDOBJA, iz katerih so kamenine tudi v občini Grosuplje

Obdobje=vek	Doba	Oddelek	Stopnja	
KENOZOIK	KVARTAR	HOLOCEN	interglacial	
		PLEISTOCEN	würm	
			interglacial	
			riss	
			interglacial	
			mindel	
	TERCIAR	NEOGEN	interglacial	
		PALEOGEN	günz	
			interglacial	
MEZOZOIK	KREDA	ZGORNJA	maastrichtij campanij santonij (senonij) coniacij turonij cenomanij	
		SPODNJA	albij aptij barremij hauterivij valanginij berriasij	
		JURA	MALM	titonij kimmerigdig oxfordij
		TRIAS	DOGGER LIAS	
	ZGORNJI		retij norij karnij	
	SREDNJI		ladinij anizij	
	SPODNJI		skitij	
	PALEOZOIK	PERM KARBON DEVON SILUR URDOVICIJ KAMBRIJ		
		PREDKAMBRIJ	ALGONKIJ ARHAIK	

ZGODOVINA NASTAJANJA POVRŠJA

Permokarbonske plasti se na območju predalpskega sveta nahajajo v manjšem obsegu. To so kremenovi peščenjaki, kremenov konglomerat in glinasti škrilavci. Na tem območju je bilo tedaj zelo plitvo morje.

V srednjem permiju pa je postalo podnebje bolj sušno (aridno), zato se je pojavilo že prvo kopno. Danes so te kamenine precej rdeče barve (Kucelj..).

Konec permija pa je bil le severni del občine pod morjem, drugi del pa se je dvignil kot precej obširno kopno. To pa se je že ugreznilo v skitiju; iz tega časa so razviti dolomiti, ki kažejo, da so nastali v plitvem morju. V srednjem in zgornjem triasu je bilo močno orogenetsko delovanje, zato so bila tudi močna gubanja, ko so se deli površja iz morja dvigali in čez nekaj časa ponovno ugrezali. Kadar je bilo ozemlje kopno, je nastajala rdeča glina, ki je osnova za nastanek boksita. V tem času so bili mnogi izbruhi vulkanov, na katere nas opozarja tuf. Konec zgornjega triasa (norijski, retijski) pa so se gorotvorne sile umirile in začel se je usedati glavni dolomit.

V juri je bilo ozemlje dolenskih mezozojskih grud pod obširnimi plitvimi morji, v katerem so nastajali apnenci in dolomiti. Le območje Posavskih gub - predalpskega sveta občine - je bilo nad morjem.

V kredi je nastalo kopno verjetno tudi v južnem obrobju Grosupeljske kotline, ki pa takrat ni bila kotlina, temveč dokaj ravno ozemlje. Tudi velik del severnega dela zahodnodolenskih mezozojskih grud se je dvignil iz morja. Le na jugu in jugozahodu občine so se odlagali kredni bituminozni apnenci in dolomiti.

Eocenskega fliša v grosupeljski občini ni, čeprav ni moč z gotovostjo trditi, da niso bili določeni deli površja pod morjem. Povsem realno pa je, da po oceni tega območja ni zalilo nobeno morje več, temveč je prihajalo le do občasnih ojezeritev.

V pliocenu je bilo površje dokaj uravnano in nastali so ugodni pogoji za preperevanje karbonatnih kamenin (apnenec, dolomit). Nastajala je rdeča glina, ki je danes v nižjih delih površja, kjer je erozija ni odnesla (npr. dolensko podolje). V srednjem in zgornjem pliocenu se je v Sloveniji pričelo močno tektonsko delovanje. Pri nas so nastali močni prelomi v dinarski smeri (dobrepoljski, žužemberški..) in pričelo se je grudasto - stopnjasto dviganje površja (hribi in vmesne doline-uvala, kraška polja).

V začetku pleistocena (ledenih dob) se je pričelo območje Ljubljanskega barja ugrezati. Posebno močno je bilo ugrezanje v wurmski ledeni dobi. Da se tektonsko ozemlje naše občine še ni umirilo, pa kažejo številni potresi (primer: od 15. 1. do 23. 8. 1990 je bilo v Dobropolju 57 potresov).

RAZVOJ RELIEFA

V srednjem pliocenu je bilo površje od Šmarne gore do Posavskih gub in zahodne Dolenjske dokaj uravnano. Lahko govorimo, da je bilo močno peniplenizirano. Pozneje pa so imele precejšen vpliv na izoblikovanje (razgibanost) reliefa reke, poledenitve in tektonika. O geomorfološkem razvoju Dolenjske je bilo mnogo razprav, katerih teze pa so si v določenih območjih močno nasprotujoče. S pomočjo literature, kameninske zgradbe in poznavanja reliefa bom poskušal prikazati svoj pogled na razvoj reliefnih oblik.

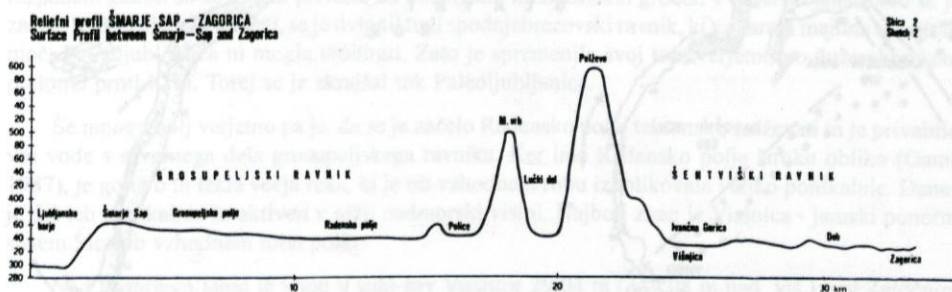
Na ozemlju občine poznamo več vrst površja:

- fluvialno (izoblikovale so ga reke - vodni tokovi),
- kraško (izoblikovala ga je korozija - raztapljanje apnenca in dolomita),
- fluvialno - kraško (menjavanje vodne erozije in korozije).

Geograf Anton Melik trdi, da naj bi vode z območja naše občine tekle na Ljubljansko barje. Osnovni vodni tok naj bi predstavljala Rašica, ki naj bi se pri Šmarju spuščala proti barju. Prav tako naj bi tudi Krka tekla v tej smeri in se na območju grosupeljske kotline izlivala v Rašico. Melik (1928, 1931) podkrepi svojo tezo s pomočjo rečnih teras in suhih dolin. Premalo pa upošteva neotektoniko.

To tezo deloma zanika akademik Gams (1987), ki dokazuje, da imamo na dolenskem podolju ravnik, ki ga prekinja le Višnjanska planota.¹ Ta ravnik lahko visi proti Zagorici pri Velikem Gabru. (Glej profil reliefa!).

Reliefni profil ŠMARJE SAP - ZAGORICA

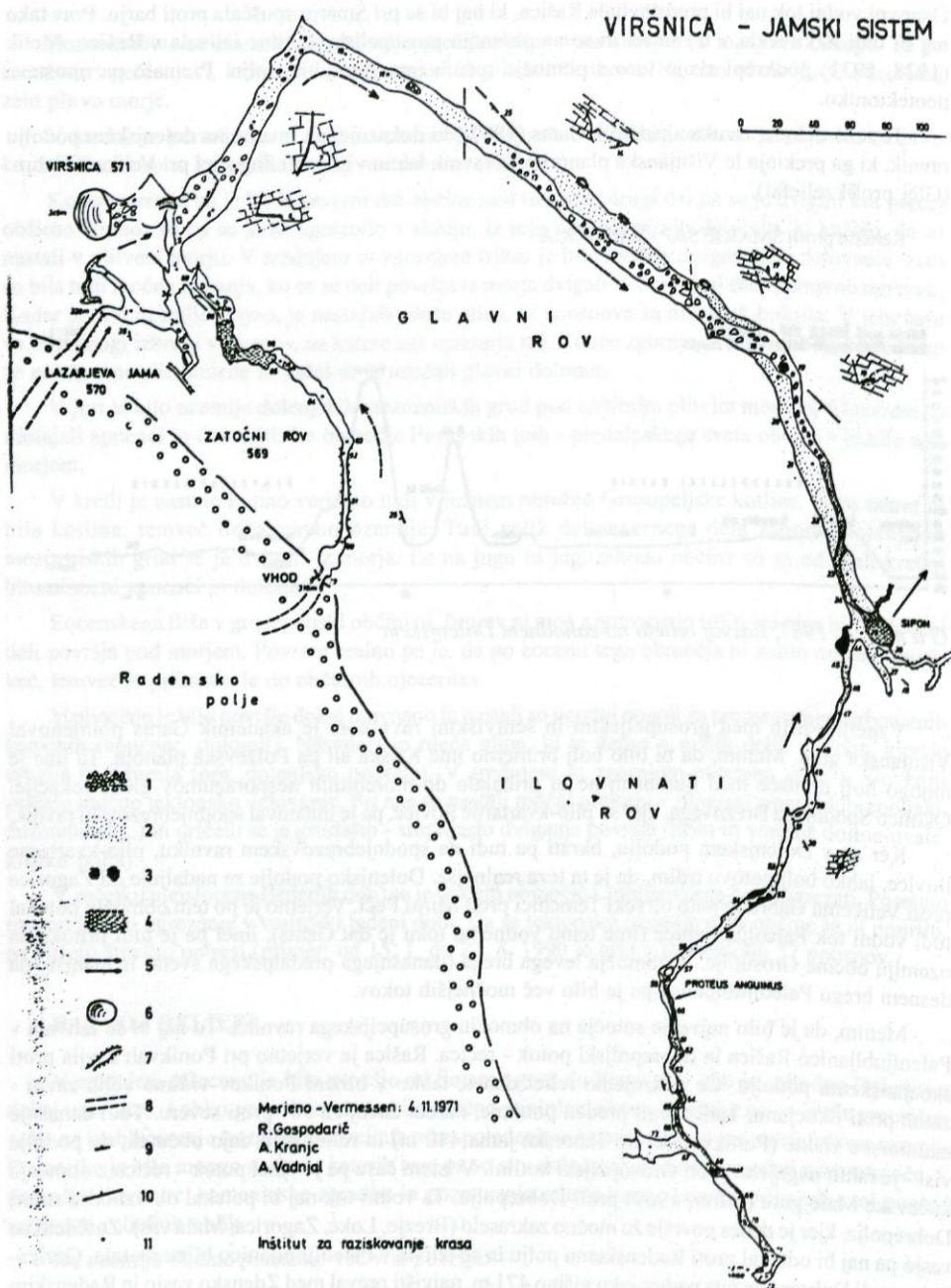

G a m s . I., 1987, Razvoj reliefa na zahodnem Dolenjskem

Vzpetino-hrib med grosupeljskim in šentviškim ravnikom je akademik Gams poimenoval Višnjanska gora. Menim, da bi bilo bolj primerno ime Kriška ali pa Polževška planota. To ime je mnogo bolj domače med ljudmi in ne bi prihajalo do morebitnih nesporazumov glede lokacije. Okolico Spodnjega Brezovega, kjer so plio-kvartarne ilovice, pa je imenoval spodnjebrezovski ravnik.

Ker so v Dolenjskem podolju, hkrati pa tudi na spodnjebrezovskem ravniku, plio-kvartarne ilovice, lahko bolj gotovo trdim, da je ta teza realnejša. Dolenjsko podolje se nadaljuje od Zagorice proti Velikemu Gabru in nato ob reki Temenici proti Mirni Peči. Verjetno je po tem območju potekal tudi vodni tok Paleoljubljaničice (ime temu vodnemu toku je dal Gams), imel pa je tudi pritoke na ozemlju občine Grosuplje. Z območja levega brega (današnjega predalpskega sveta) le manjše, na desnem bregu Paleoljubljaničice pa je bilo več močnejših tokov.

Menim, da je bilo največje sotočje na območju grosupeljskega ravnika. Tu naj bi se izlivala v Paleoljubljaničico Rašica in dobrepoljski potok - rečica. Rašica je verjetno pri Ponikvah zavila proti škocjanskemu podolju. Če opazujemo relief danes, lahko v bližini Ponikev vidimo velik zavoj - zatok proti Škocjanu. Tudi sedaj, preden ponikne, naredi zavoj za 90° proti severu. Tudi današnje nadmorske višine (Ponikve 464 m, Taborska jama 440 m) in relief nam dajo občutek, da podolje visi - je rahlo nagnjeno proti Grosupeljski kotlini. V istem času pa je tek el potok - rečica z območja kočevske Male gore (Sifrer, 1969) proti Dobropolju. Ta vodni tok naj bi potekal ob vzhodni strani Dobropolja, kjer je danes površje že močno zakraselo (Brezje, Loke, Zagorica, Mala vas). Za Zdensko vasjo pa naj bi odtekal proti Radenskemu polju in se izlival v Paleoljubljaničico blizu motela. Gorica-holm sredi Dobropolja ima nadmorsko višino 471 m, najvišji preval med Zdensko vasjo in Radenskim poljem pa ima 466 m nadmorske višine. Iz tega bi se dalo sklepati, da je Gorica del prvotnega površja, čeprav je bila tudi erozijsko znižana v zadnji ledeni dobi, ko tu ni več tekla voda. Podolje Zdenska vas - Boštanj ima dva dela:

- Suha dolina med Zdensko vasjo in Čušperkom poteka v smeri sever - jug in ima že delno zakraselo dno v nad. višini približno 410 m. Te suhe struge se drži tudi cestna povezava med Doberepoljem in Radenskim poljem.

- Severni del, od Polic do Boštanja, pa poteka v dinarski smeri. Ta del je nižji, če pa sklepamo po višini humov Kopanj (391 m) in Boštanj (374 m), je voda gotovo tekla proti severu grosupeljskega ravnika.

Ali je tekkel pritok Paleoljubljanice tudi s korinjske planote, mimo današnjih izvirov Krke in Luč, kakor trdi Melik, pa ne bi trdil.

S pleistocenom so se pričele ledene dobe in toplejša medobdobja (interglacial), ko se je močno spremenilo delovanje notranjih in zunanjih sil. V pleistocenu je enoten dolenski ravnik začel razpadati. Začeli so se močni prelomi na dolenskih mezozojskih grudah v dinarski smeri. Ko se je začela Kriška planota dvigati, se je dvignil tudi spodnjebrezovski ravnik, ki ga zaradi majhne erozijske moči Paleoljubljanica ni mogla erodirati. Zato je spremenila svoj tok, verjetno po žužemberškem prelomu proti Krki. Torej se je skrajšal tok Paleoljubljanice.

Še mnogo bolj verjetno pa je, da se je začelo Radensko polje tektonsko zniževati in je privabilo vse vode s severnega dela grosupeljskega ravnika. Ker ima Radensko polje široko obliko (Gams 1987), je gotovo tu tekla večja reka, ki je ob vzhodnem robu izoblikovala veliko ponikalnic. Danes je del teh ponikalnic še aktiven v nižji nadmorski višini. Najbolj znan je Viršnica - jamski ponorni sistem Šice ob vzhodnem robu polja.

Nad Lazarjevo jamo je vhod v suhi rov Viršnice 29,04 m (349,08 m nad. viš.) nad Zatočnim rovom pa je ta vhod 31.10 m. Iz tega lahko sklepamo, da je bila tu globinska erozija pogojena z močno tektoniko. Hkrati je začel tudi dobrepoljski potok ponikati v tem območju. Iz topografske karte bi se dalo sklepati, da je ponikal v poliški uvali pod Čušperkom, katere dno je za cca. 10 m višje od dna Radenskega polja pri Zatočnem rovu. To bi se dalo sklepati tudi s pomočjo slepega llovnatga rova (glej skico). Ta rov ima smer proti robu polja, vendar je zasut in bi se ga le z natančnimi meritvami dalo locirati izven jame ob robu polja. S tega območja je voda tekla proti izvirov Krke.

Po mnenju Šercelja (1966), so najstarejše odkladnine na Ljubljanskem barju iz mindla. Gotovo je le to, da v wurmu, morda pa celo v delu zg. rissa, Paleoljubljanica še ni tekla proti Grosupeljski kotlini, temveč je nastalo na barju jezero - pozneje pa se je rečni tok preusmeril proti Savi.

V času ledenih dob, posebno wurma, je nastalo na ozemlju občine veliko tektonskih prelomnic. Zato so nastale mnoge rebri (hribi) in ravniki (Habič, 1988).

Na skici so naslednja območja na ozemlju občine Grosuplje:

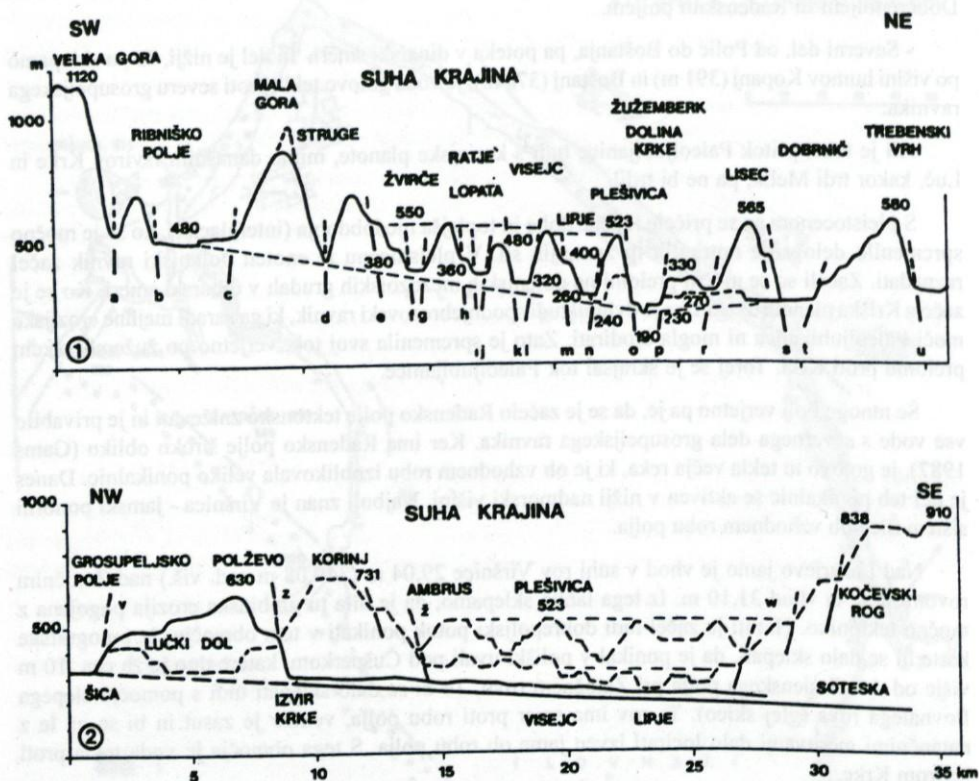
- dobrepoljska reber, ki je zelo strma vzhodna stran Male gore in se širi nad dobrepoljskim ravnikom in struškim dolom. Glej grafikon, profil pobočja A;

- Vzhodnodobrepoljska reber¹, imenuje se tudi tisovska reber, je manj strma in tudi bolj položna ter nižja od Dobrepoljske rebri ob Mali gori. Glej grafikon, profil pobočja B+C;

- Stranska reber se širi nad desnim bregom zgornje Krke do Soteske.

Nad njo se začena Korinjska planota;

- Žužemberška reber je nad levim bregom Krke, najbolj izrazita je od Valične vasi proti Žužemberku, ko se močno približa strugi reke;

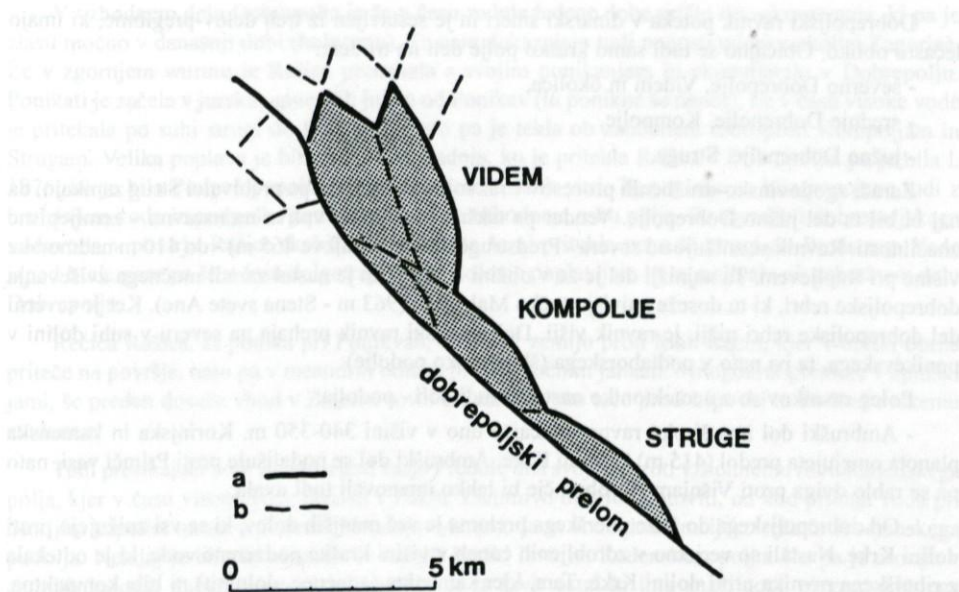
Sl. 2. Prečni (1) in vzdolžni (2) morfološki presek zahodne Suhe krajine, a-u reliefne strukturnice na prelomnih conah, rebri: a - velikogorska, b - bukovniška, c - malogorska, d - dobrepoljsko-kukovska, e - seška, f - žlebenska, g - zvirška, h - retlanska, i - jarška, j - lopaška, k - selska, l - visejska, m - cerska, n - gradenska, o - stranska, p - žužemberška, r - zališka, s - dobrniška, t - vrbovska, u - trebenjska, v - slivniška, kriška, z - znojilsko-kočevska, ž - ambruška, w - smuška.

H a b i č, P., 1988, Tektonska pogojenost kraškega reliefa zahodne Suhe krajine

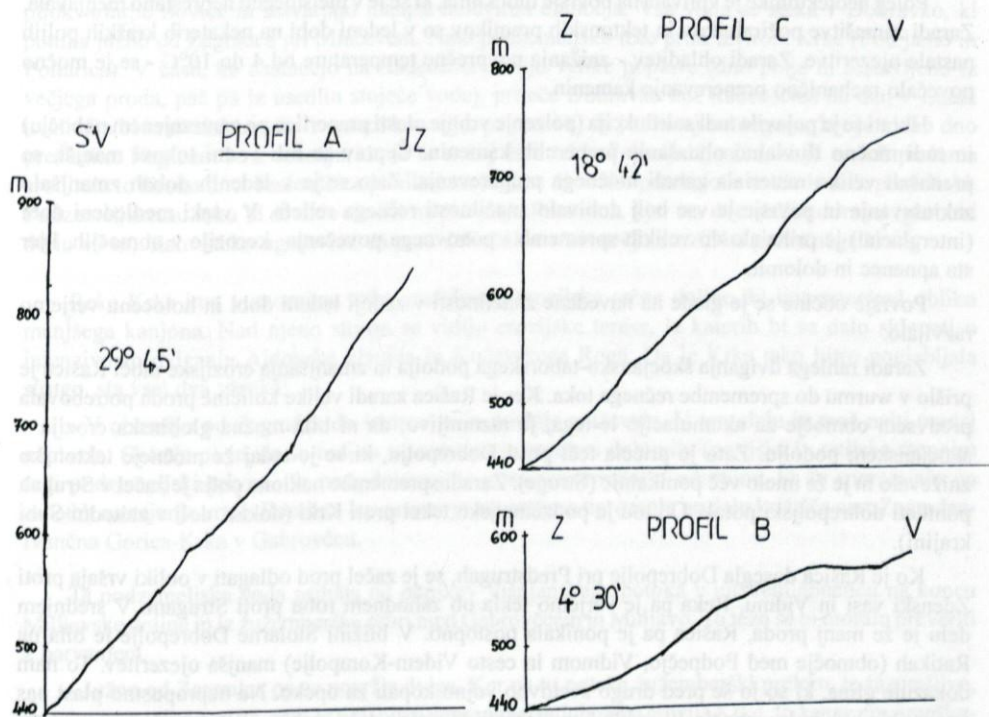
- Gradiško-znojilsko prečna reber je nad izviri Krke. Nastala je ob prečnem prelomu na dinarsko smer. Ta strma reber je zelo zanimiv in še neresen geomorfološki problem Slovenije. Morda je to strmo pobočje pogojeno z izviri Krke in retrogradensko erozijo, ki bi bila povezana s prelomnico in kamenino.

Te rebri se zvišujejo od vzhoda proti zahodu in zato je bilo verjetno močnejše delovanje na zahodni strani (Mala gora) kot pa na vzhodni (žužemberška reber).

Med dvignjenimi deli so ravniki - polja. Največji je dobrepoljski, ki ga imajo nekateri za samostojno enoto in ga ne štejemo k Suhi krajini.

H a b i č. P., 1988, Tektonska pogojenost kraškega reliefa zahodne Suhe Krajine

Grandovec, I., 1986, Geografija severnega dela Dobropolja z obrobjem

Dobrepoljski ravniki poteka v dinarski smeri in je sestavljen iz treh delov-pregibnic, ki imajo lečasto obliko. Običajno se tudi samo kraško polje deli na tri dele:

- severno Dobrepolje, Videm in okolica,
- srednje Dobrepolje, Kompolje,
- južno Dobrepolje, Struge.

Zaradi zgodovinsko-druženih procesov v razvoju izrazoslovja pa prebivalci Strug zanikajo, da naj bi bil ta del južno Dobrepolje. Vendar pa takšno mnenje ne vpliva na naravno - zemljepisne značilnosti. Ravniki se znižujejo od severa - Predstruge 456 m (Ponikve 465 m) - do 410 m nadmorske višine pri Rapljevem. Ta najnižji del je že v občini Kočevje in je nastal zaradi močnega zviševanja dobrepoljske rebri, ki tu doseže najvišjo točko Male gore (963 m - Stena svete Ane). Ker je severni del dobrepoljske rebri nižji, je ravniki višji. Dobrepoljski ravniki prehajajo na severu v suhi dolini v ponikevskega, ta pa nato v podtaborskega (škocjansko podolje).

Poleg ravnikov so z neotektoniko nastajali tudi doli - podolja:

- Ambruški dol ima široko ravno vrtačasto dno v višini 340-350 m. Korinjska in kamenska planota omejujeta predol (415 m) k dolini Krke. Ambruški dol se podaljšuje proti Primči vasi, nato pa se rahlo dviga proti Višnjam. To območje bi lahko imenovali tudi uvala.

- Od dobrepoljskega do žužemberškega preloma je več manjših dolov, ki se vsi znižujejo proti dolini Krke. Nastali so verjetno v zdrobljenih conah v višini kraške podzemne vode, ki je odtekala z ribniškega ravnika proti dolini Krke. Tam, kjer kamenina (apnenec, dolomit) ni bila kompaktna, se je jamski strop začel počasi ugrezati, voda pa je toliko časa odnašala kamenje, dokler ni prišla na površje.

Poleg neotektonike je vplivala na površje tudi klima, ki se je v pleistocenu neprestano menjavala. Zaradi zamašitve požiralnikov in tektonskih premikov so v ledeni dobi na nekaterih kraških poljih nastale ojezeritve. Zaradi ohladitev - znižanja povprečne temperature od 4 do 10°C - se je močno povečalo mehanično preperevanje kamenin.

Hkrati se je pojavila tudi soliflukcija (polzenje vrhnje plasti preperline po zamrznjenem pobočju) in tudi močno fluvialno obnašanje preperelih kamenin. Čeprav so bili vodni tokovi manjši, so prenašali veliko materiala zaradi močnega preperevanja. Zato se je v ledenih dobah zmanjšalo zakrasevanje in površje je vse bolj dobivalo značilnosti rečnega reliefa. V vsaki medledeni dobi (interglacial) je prihajalo do velikih sprememb - ponovnega povečanja korozije v območjih, kjer sta apnenec in dolomit.

Površje občine se je glede na navedene značilnosti v zadnji ledeni dobi in holocenu verjetno razvijalo.

Zaradi rahlega dviganja škocjansko-taborskega podolja in zmanjšanja erozijske moči Rašice je prišlo v wurmu do spremembe rečnega toka. Ker je Rašica zaradi velike količine proda potrebovala predvsem območje za akumulacijo le-tega, je razumljivo, da ni bila možna globinska erozija v škocjanskem podolju. Zato je pričela teči proti Dobrepolju, ki se je tedaj že močnejše tektonsko zniževalo in je že imelo več ponikalnic (Struge). Zaradi spremembe naklona polja je začel v Strugah ponikati dobrepoljski potok. Od tod je podzemeljsko tekkel proti Krki (dokaz: doli v zahodni Suhi krajini).

Ko je Rašica dosegla Dobrepolje pri Predstrugah, se je začel prod odlagati v obliki vršaja proti Zdenski vasi in Vidmu. Reka pa je verjetno tekla ob zahodnem robu proti Strugam. V srednjem delu je že manj proda, Rašica pa je ponikala postopno. V bližini Stolarne Dobrepolje je bila na Ratikah (območje med Podpečjo, Vidmom in cesto Videm-Kompolje) manjša ojezeritev. To nam dokazuje glina, ki so jo še pred drugo svetovno vojno kopali za opeko. Na nepropustno plast nas opozarjajo tudi hidrogena tla, ki so kljub melioraciji še vedno dokaj zahtevna za kmetijsko obdelavo (Grandovec, 1986).

V vzhodnem delu Dobrepolja je že v času zadnje ledene dobe prišlo do zakrasevanja, ki pa je zlasti močno v današnji dobi (holocenu). To nam dokazujejo tudi pogosti udori v okolici Zagorice. Že v zgornjem wurmu je Rašica prenehala s svojim ponikanjem in akumulacijo v Dobrepolju. Ponikati je začela v jurskih apnencih južno od Ponikev (tu ponikne še danes). Le v času visoke vode je pritekala po suhi strugi do Predstrug, nato pa je tekla ob zahodnem robu proti Kompoljam in Strugam. Velika poplava je bila leta 1933, zadnja, ko je pritekla Rašica v Dobrepolje, pa je bila l. 1976, ko je bila Podpeč popolnoma odrezana od ostalih vasi. Te poplave so bile pogojene tudi z bruhanjem vode iz podpeške jame in estavel ob zahodnem robu polja. Po zgraditvi dobrepoljskega vodovoda v povirju Rašice (kobilji Curek) le-ta še ni pritekla po suhi strugi do Predstrug. Vode izpod Male gore pa še v času dolgotrajnejšega deževja poplavlja in se razlivajo ob zahodnem delu Dobrepolja.

Rečica Rašica, ki ponika pri Ponikvah, teče pod zemljo proti Mali Račni, kjer v obliki obrha priteče na površje, nato pa v meandrih odteka proti Zatočnim jamam. Mnogokrat ponikne v apniški jami, še preden doseže vhod v Zatočni rov. Pod zemljo nato teče proti Lipovki in Podbukovskemu studencu.

Tudi presihajoči izvir Zelenka pod vasjo Predole ima svoj tok proti vzhodnemu robu Radenskega polja, kjer v času visoke vode ponika v Peklu. Zanimivo bi bilo ugotoviti, od kod prihaja voda pri Marijini kapelici na severni strani Kopanja. Menim, da ta voda podzemeljsko teče iz škocjanskega podolja. Nekdaj je bilo to območje le manjši kraški izvir na Radenskem polju. Ko pa je erozija v zadnjih ledenih dobah odnesla del površja, je ta izvir ostal in ima značilnosti piezometričnega (vodno-kraškega) izvira.

Skoraj vse vode z obrobja Grosupeljske kotline meandrirajo po njenem dnu, pri tem pa odnašajo pliki kvartarne ilovice in ustvarjajo manjša močvirna območja. Vsa voda se steka v Dobravko, ki ponika južno od Zagradca pri Mlačevem. Nato podzemeljsko teče proti izvirom Krke (Pod jamo in Poltarica). V času, ko nastanejo na Radenskem polju velike poplave (dno polja ni sestavljeno iz večjega proda, pač pa iz usedlin stoječe vode), priteče Dobravka kot Radensčica na dan v Lučki uvali. Da bi ta uvala nastala le zaradi korozije, pa menim, da je skoraj nemogoče, ker je njeno dno preširoko. Nagibam se k mnenju, da je tu nekaj časa tekla Paleoljubljanka, ki je zaradi preloma erodirala to široko dno. Radensčica ponikne na jugu te dinarsko potekajoče uvale in teče proti Krki. Podzemeljskemu toku bi se dalo slediti na območju Prestrana, kjer sta dve večji udornini (globoki 60 in 49 m). Zato lahko ugotovim, da je ta del občine v območju erozijsko pretočnega krasa.

Reka Krka ima v zgornjem toku značilnosti erozijske rečne doline, ki ima ponekod obliko manjšega kanjona. Nad njeno strugo se vidijo erozijske terase, iz katerih bi se dalo sklepati o intenzivnem dviganju Ajdovske planote in Kočevskega Roga. Da je Krka tako hitro poglabljala strugo, sta vsaj dva vzroka:

- V območju od Zagradca do izvirov se je površje zniževalo. V tem delu je moč najti precej naplavin. Gotovo pa je, da so tudi tu v pasastem in zrnatem dolomitu (norijska in retijska stopnja) tudi podzemeljski tokovi. To nam dokazujejo posamezne manjše udornine, ki že spominjajo na začetek nastajanja vrtač. Posebno lep primer je neprestano ugrezanje na delu križišča cest Zagradec-Ivančna Gorica-Krka v Gabrovčcu.

Ta podzemeljska voda prihaja od ponikev Višnjanskega potoka v jurskem apnencu na koncu Muljavске doline in iz žužemberške rebri med Gabrovčcem in Muljavo. To tezo se bi moralo preveriti z barvanjem.

- Južno od Zagradca pa se površje dviga. Ker pa tu poteka žužemberški prelom, je razumljivo, da so tu kamenine pretrte, zato je tudi hitro napredovala globinska erozija Krke. In ker se novomeško-krška kotlina ugreza, ima vodni tok še toliko večjo erozijsko moč.

Geološka karta prikazuje prečni prelom nad izviri Krke; ta poteka proti Mali Ilovi Gori. Prav tako prikazuje prelom iz severnega Dobrepolja proti Hočevju. Ob tem prelomu so številne vrtače, vendar pa menim, da tu ni tek el površinski vodni tok, ker v hočevskem podolju ni moč najti proda, ki bi na to spominjal. Znojilsko-gradiška reber nad izviri Krke pa je po mojem mnenju nastala zaradi ugrezanja rečne doline od izvira do Zagradca. Območje ob izviru je s treh strani obdano s prelomnimi conami. Kraški izviri Krke pa so še pospešili hitrejšo erozijo v izvirnem zatrepu.

Po dvigu spodnjebrezovskega ravnika je manjši pritok Paleoljubljanice postal samostojni tok - Višnjica. Po pretoku Paleoljubljanice v Krko je Višnjica tekla po njeni strugi po dolenjskem podolju. Ta vodni tok se je tudi vrezoval ob prelomu med Leskovsko in Kriško planoto. Tudi Stiški potok je bil pritok Višnjice, ki se je izlivala v Temenico, verjetno v bližini Velikega Gabra. Da še ni preteklo veliko časa, ko je Višnjica tekla proti vzhodu, nam dokazuje tudi nekdanja struga Stiškega potoka, ki se je zlival v Višnjico bolj proti vzhodu od današnjega sotočja. To nam dokazuje tudi prod, ki so ga jeseni 1992 odkrili pri gradnji ceste do cerkve sv. Jožefa v Ivančni Gorici. Ta je bil približno 80 cm pod današnjim površjem, v širini dobrih desetih metrov čez celotni izkop za gradnjo temeljev ceste. Struga - prod - nam kaže, da je potok tek el vzhodno od zdravstvenega doma proti jugovzhodu. Tudi pri gradnji Livarja so našli na prod. Stiški potok je prenašal velike količine proda, ker je njegova struga do naselja Stična v območju manj prepustnih kamenin, hkrati pa je soteska potoka v prelomnem območju. Tudi izvir vode ob cesti proti šolskemu centru približno sto metrov od ceste Ivančna Gorica - Stična kaže na nekdanji vodni tok. Območje te suhe struge je v holocenu že zajelo rahlo zakrasevanje, zato tudi v Stiškem kotu lahko govorimo o fluvioikrasu. Do spremembe toka Stiškega potoka je prišlo lahko tudi zaradi prelomnice, ob kateri danes teče proti Višnjici. Ta ugotovitev je v nasprotju z Gamsovo tezo, 1987, po kateri naj bi bil tu namakalni kanal. Ta teza je malo verjetna tudi zaradi obdobja - časa, ko naj bi tu potekal, ker se v nekaj tisoč letih, odkar je civilizacija na tem območju (Vir), ne bi mogla popolnoma zasuti struga kanala.

Mnogo težje pa je ugotoviti vzroke za pretok Višnjice v Krko. O tem sta veliko pisala Melik, 1931, in Gams, 1987. Verjetno bi se dalo pri razlagi tega pretoka uporabiti ugotovitve obeh znanstvenikov:

- Od Ivančne Gorice proti dolini Krke poteka ob zahodnem robu Muljavske doline črnelški prelom. Območje proti Kriški planoti se je začelo sredi wurma dvigovati, Muljavška dolina pa ugrezati.

- Žužemberška reber pri Muljavi se je zelo počasi dvigala.

- Muljavski potok naj bi z retrogradno erozijo ob prelomnici prišel do znižujočega se dna muljavske doline, Melik, 1931.

- Menim, da ta retrogradna erozija ni bila nemogoča, ker še danes v bližini žage Brezje ponika potoček Bržiček, ki pa je nekdanj po sedanji strugi Višnjice na območju žužemberške rebri tek el proti Krki. Verjetno je Višnjica spremenila svoj tok proti Muljavi potem, ko se je ta dolina začela rahlo ugrezati. Suha dolina pri Trebežu ima obliko slepe doline in kaže na to, da bi lahko tu Višnjica najprej ponikala in nato podzemeljsko tekla proti Krki, v katero bi se lahko zlivala pri Virju. Še danes v času nizke poletne vode že precejšen del ponikne na jugovzhodu Muljavske doline, kjer je rečno korito v apniški podlagi. V času močnih poplav konec wurma pa je prišlo lahko do pretoka od nekdanjih ponikalnic po nižjem podolju (dolini) proti muljavskemu potoku in preko njega v Krko. Za to tezo bi bilo dobro poiskati nekdanjo ponikalnico v bližini Trebeža. Menim, da to ne bi bilo nemogoče, ker so tu sivi gosti apnenci z litotidami podobne starosti kot ob vzhodnem robu Radenskega polja, kjer so danes ponikalnice voda Grosupeljske kotline in tistih, ki izvirajo na zahodu tega polja.

Po pretoku Višnjice h Krki so na območju šentviškega ravnika tekli le manjši potoki, ki pa so ob stiku s koralastimi grebenskimi apnenci ponikali. Kljub majhni erozijski moči pa so mehke pliokvartarne ilovice razrezali, tako da ta pokrajina daje vtis mehkega dolenjskega rahlo valovitega

površja. Ta rahlo vzpeta območja bi verjetno že lahko imenovali gričevje. Potoki tečejo s severa (predalpskega sveta), kjer je triasni pasast in zrnat dolomit norijske in retijske stopnje, proti jugo - dobski uvali, katero dosežejo le v času visoke vode.

Dobska uvala je južni del šentviškega ravnika, po katerem je tekla Paleoljubljana, pozneje pa tudi Višnjica. Ta uvala bi se lahko imenovala tudi podolje. Dobsko uvalo - podolje - je trasa magistralne ceste Ljubljana - Zagreb precej razdelila. Za poplavne vode so pod cesto zgrajeni prepusti za pretok vode. Ob nizki in srednji vodi ne priteče v to uvalo - podolje - noben vodni tok. Drugače pa je v času visoke vode:

- Virski studenec ob visoki vodi naplavlja proteuse (proteje), teče mimo zaselka Gomile in vasi Vrhpolje proti Artiži vasi in Velikim Pecam. Tu je manjše sotočje s potokom Glogovica. Ko Špaja jama ne more več sprejemati vode, se le-ta razliva po ulegninah proti jugu in jugovzhodu.

- Večji potok je Šentpavelščica, ki v suši ponika severno od Doba. V deževnem obdobju pa teče pod cestnim prepustom in se razliva proti zahodu in jugu, kjer nastane manjše poplavno jezerce. Proda tu ni, temveč prevladujejo melj, glina, drobni in grobi pesek (Gams, 1987).

Dobska uvala - podolje - se konča med Bičem in Zagorico, kjer se voda v plitvi ulegnini zadržuje kar nekaj mesecev v hladnejši polovici leta. V celotni dobski uvali - podolju - je na nekaterih območjih že močno zakrasevanje, zato je tudi ta pokrajina fluvioakraška.

ZAKLJUČEK

Geomorfološki razvoj površja občine Grosuplje je prvi poskus strnjenege pregleda razvoja reliefa naše občine. O posameznih enotah je napisano že nekaj prispevkov, ki pa jih je potrebno jemati z določeno rezervo.

Zavedam se, da bodo bodoča znanstvena raziskovanja razvoja posameznih reliefnih oblik postavila tudi moja videnja ponckod na glavo. Vendar pa menim, da le neprestano iskanje, delo in terensko opazovanje, lahko, kljub nekaterim napačnim pogledom, pripelje do večje razjasnitve razvoja površja, na katerem živimo in ga občudujemo, skozi geološka obdobja.

LITERATURA IN VIRI

- B u s e r, S., 1974, Osnovna geološka karta 1:100 000 - tolmač lista Ribnica, Beograd.
- B u s e r, S., 1984, Nekaj novosti o geologiji Dolenjske, Ljubljana.
- G a m s, I., 1962, Nekatere značilnosti Krke in njenih pritokov, Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto.
- G a m s, I., 1987, Razvoj reliefa na zahodnem Dolenjskem. Geografski zbornik, zv. 26. Ljubljana.
- G a m s, I., 1974, Kras. Ljubljana.
- G o s p o d a r i č, R., 1972, Viršnica - jamski sistem Šice ob Radenskem polju. Naše jame 12, Ljubljana.
- G r a n d o v e c, I., 1986, Geografija severnega dela Dobropolja z obrobjem ..., diplomska naloga. Dobropolje.
- G r e g o r i č, V., 1969, Nastanek tal na triadnih dolomitih. Geologija 12, Ljubljana.
- H a b i č, P., Strukturne oblike v kraškem reliefu Dolenjske in Bele Krajine. Dolenjska in Bela Krajina. Ljubljana. 1984.
- H a b i č, P., Tektonska pogojenost kraškega reliefa zahodne Suhe Krajine. Acta carsologica 17. Ljubljana 1988.
- H e r a k, M., 1987, Geologija. Zagreb.
- K r a n j c, A., 1984, Speleološke značilnosti osrednje Dolenjske in Bele Krajine. Dolenjska in Bela krajina. Ljubljana.
- M e l i k, A., 1919, Pliocensko porečje Ljubljanice. Geografski vestnik 4, Ljubljana.

- Melik, A., 1931, Hidrografski in morfološki razvoj in srednjem Dolenjskem. Geografski vestnik 7, Ljubljana.
- Melik, A., 1955, Kraška polja Slovenije v Pleistocenu. Dela 3 Inštituta za geografijo SAZU, Ljubljana.
- Novak, D., 1981, Od kod prihaja voda k izviru Krke. Proteus 43, Ljubljana.
- Premru, U., s sodelavci, 1977, O geološki zgradbi Dolenjske. Geologija 20, Ljubljana.
- Šercelj, A., 1963, Pelodne analize pleistocenskih in holocenskih sedimentov Ljubljanskega barja. Razprave IV razreda SAZU, Ljubljana.
- Šifrer, M., 1969, Kvartarni razvoj doline Krke. Tipkopis v Geografskem inštitutu AM ZRC SAZU, Ljubljana.
- Šifrer, M., 1984, Poglavitne značilnosti geomorfološkega razvoja Dolenjske s posebnim ozirom na poplavnih območjih. Dolenjska in Bela Krajina. Ljubljana.
- Šebinger, C., 1971 Geološke razmere Dobrepolja. Zbornik občine Grosuplje zvezek 3, Grosuplje.

OPOMBE

¹ Peter Habič napačno poimenuje geografsko ime Dobrepolje. Piše ga "Dobro polje". Naziv za to kraško polje pa je vedno bil Dobrepolje, zato morajo razpravljalci paziti, ko iz samostalnika izpeljujejo pridevniške ali druge oblike.

² Lučko uvalo imenuje Gams, 1987, Lučki dol.

KOVAČI IN KOVAČIJE OD ČRNELA DO BAKRCA

*Jakob Müller**

Železnica Ljubljana - Novo mesto, zgrajena 1894. leta, je vasi, ležeče ob cesti Ivančna Gorica - Žužemberk, oddaljena od pomembnejših prometnih tokov, vendar so bili kraji kmetijski, za delo in vožnjo so uporabljali vprežno živino, zato so imeli dela tudi kovači.

Prva kovačnica južno od Ivančne Gorice je na Malem Črnelu, v vasi, ki leži nekaj sto metrov vzhodno od ceste proti Muljavi, ob vznožju Slemen. Vas je leta 1910 imela 9 hiš in 47 prebivalcev, leta 1991 pa 14 stanovanj in 43 prebivalcev. Črnelo je v listinah prvič omenjeno med letoma 1225 in 1250.

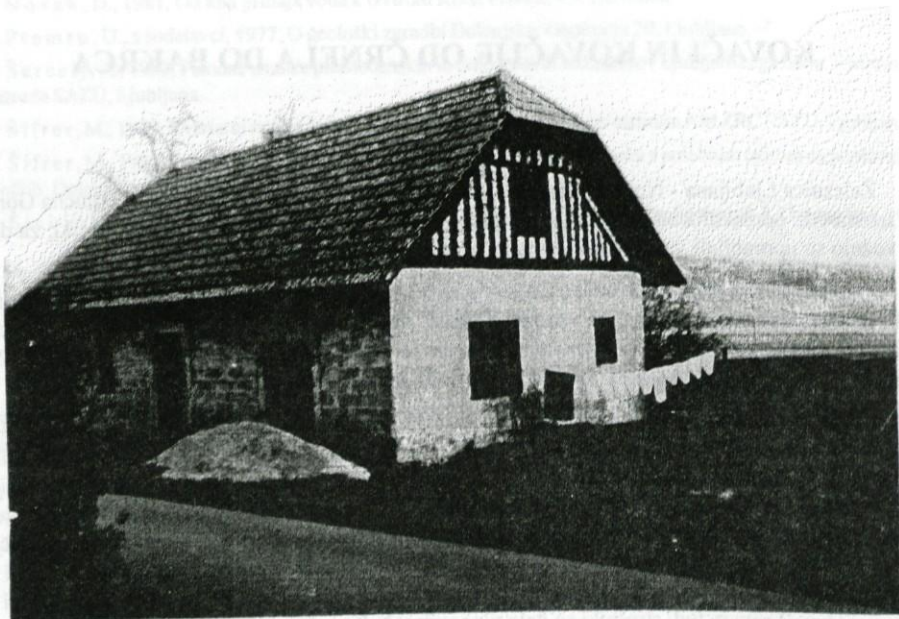
Hišo s kovačnico /M. Črnelo 1/ si je pred letom 1941 zgradil Anton KASTELIC /1907-1943/, Barbčev sin iz Leščevja oz. Kravjeka. Za kovača se je izučil doma pri očetu. Ko se je oženil z Erjavčevno, po domače Hribarjevo z V. Črnela, si je na ženinem domu postavil tudi leseno kovačijo. Potem je kupil zemljišče na M. Črnelu, in sicer od Kavška, in si zgradil pritlično hišo s stanovanjem in kovačnico, prvotno leseno kovačijo pa uporabil za drvarnico. Kovačnica je v južnem delu pritličja. Hiša je dvokapnica na čop, brez venca in s paradano: presledki med pokončnimi lesenimi stebri so zapolnjeni s kamnitim polnilom. Gradivo, cementne bloke, je za gradnjo hiše izdelal iznajdljivi in nadarjeni kovač sam in tudi strešniki so delo njegovih rok. Kovačnica meri 4 m krat 4 m, tla so zbita ilovica, strop je lesen. Vhod v kovačnico je s cestne /zahodne/ strani - lesena dvokrilna vrata so 2 m visoka in 1,35 m široka. Okno meri 1,27 m krat 1,27 m in gleda na jug. Kovačnica je brez dimnika in podkovališča: konje so privezovali pred kovačnico.

Oprema kovačnice je običajna: ognjišče z nožnim mehom, panj z nakovalom, delovna miza z primežem, kalilno korito, ročni vrtni stroj. Večino drobnega orodja si je kovač naredil sam. Elektrike kovačnica ni imela, delalo se je pri petrolejki. Anton Kastelic je opravljal kovaška in podkovska dela: koval konje, izdeloval vozove - zanje je izdeloval tudi lesene dele - in popravljal ter izdeloval kmečko orodje: plevke, srpe, zlasti pa je slovel po nožih krivcih z roževinastimi platnicami.

Največ dela je imel ob deževnih dnevih, ko kmetje niso mogli delati zunaj na polju. Pri delu mu je pomagala žena, včasih sosed - pogosto pa kar stranka. Pomočnika je potreboval zlasti pri težjih delih, npr. pri vlečenju obroča na kolo. Zunaj ob kovačnici je bil zabit v tla močan kol. Kolo sta pomagača na dveh koncih držala z natezalnikoma /"grajfcigarjema"/, tj. daljšima drogovoma s kavljem na koncih - kovač pa je tolkel po razbeljenem železu, da se je obroč čim tesneje oprijel platišča.

H kovaču Kastelicu so hodili naročniki s krškega in šentviškega področja: kravenjski kovač je bil daleč znani izdelovalec voz ter krivcev. Kovačnica je nehala delati leta 1943, ko je kovač padel kot partizan Levstikove brigade. Pozneje je še nekaj koval sin Tone, ki pa je sorazmerno mlad umrl.

Na jugozahodni strani Slemen leži vas Leščevje, ki jo od severa zapira Brezovica, z južne strani pa Žični vrh. Od Muljave je oddaljena dva kilometra. Leta 1910 je štela 16 hiš oz. 60 prebivalcev, leta 1991 pa je imela 12 stanovanj oziroma 39 prebivalcev. Ob zahodnem robu Slemen je stal grad Kravjek, v listinah prvič omenjen leta 1243. Njegovi lastniki so bili med drugimi tudi Ravbarji in pozneje Födransbergi. V leščeškem zaselku Kurji Parkelj stoji opuščena BARBČEVA kovačija, v kateri so delali štirje rodovi kovačev.

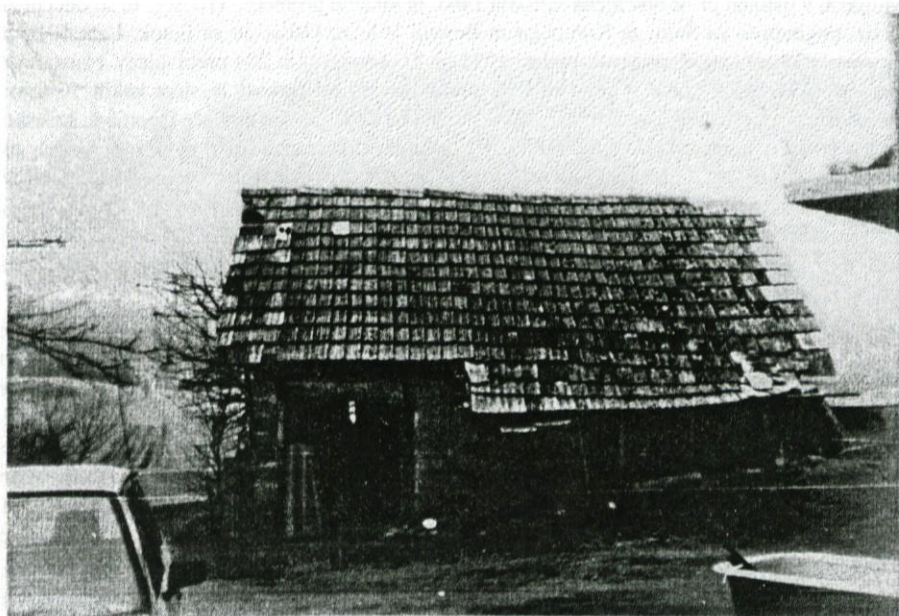

Kasteličeva kovačija na Črnelu. Foto: A. Grošelj, 1993.

Kovačija je lesena dvokapnica, krita je bila s škodlami. Kovačnica meri 5 m krat 6 m, vhodna vrata so visoka 1,80 m in široka 0,63 m. Prostor ima 3 majhna okna. Tla so zbita ilovica, stropa ni. Kovačijo je postavil, ne daleč proč od stanovanjske kmečke hiše, kovač Kastelic, doma izpod Ivančne, ki je od graščine kupil zemljišče v Leščevju. Elektrike ni bilo v kovačnici nikoli, kovalo in delalo se je pri petrolejki. Oprema: ognjišče /brez dimnika/, nožni meh, lesen panj z nakovalom, delovna miza s primežem. Železo je kovač kalil v škafu vode tako, da je s šopom slame ometal po razbeljenem kosu. Varil je z rdečo, v okolici nabrano ilovico, ki jo je posul po razžarjenem železu in nato obdelal s kladivom. Les za oglje je dal kdo od naročnikov, oglje pa si je kovač kuhal sam, in sicer kakih 10 dni, pri čemer je spal in jedel pri kopi. Kope si je delal v Jeričkovi hosti v Mevcah, v Vrhovskem in drugje.

Od kravenjskih kovačev so poleg začetnika znani še njegov sin Ignac KASTELIC /1875-1963/, vnuk začetnika Anton KASTELIC /1907-1943/, ki si je postavil svojo kovačnico na Črnelu, in Jože ČOŽ /1932-1992/, pravnik začetnika: poročil se je k Mevčanu v Mevce, si tam uredil kovačnico za lastne potrebe, delal pa je tudi kot kolarski in tesarski pomočnik. Tudi za njegovega deda Ignaca je znano, da voz ni samo okoval, ampak je zanje izdelal tudi lesene dele. Izdeloval pa je tudi drobna kmečka orodja: vejnike, sekire, plevke, brane, popravljal drevesa ipd. Delovno orodje, tudi svedre, si je izdelal sam. Poleg mož so v kovačnici delale tudi žene in hčeri. Po vojni je kovačija delala samo še za domače potrebe ali pa usluge za najbližje sosede.

K Barbčevi kovačiji je spadalo okoli 4 ha zemljišč in hoste, gojili so dve kravi, s katerima so vozili in celo orali, ter 2 prašiča. Ker je bila kovačija odmaknjena, so se ukvarjali tudi z drugimi obrtni, zlasti lesnimi, ter s kmetijstvom.

Barbčeva kovačija. Foto: A. Grošelj, 1993.

Kravenjska kovača (od leve): Jože Čož in Ignac Kastelic.

Muljava, v listinah prvič omenjena šele leta 1463, je lokalno prometno križišče: tu so odcepi za Sušico oz. pogovorno za Šico, za Kompolje in Bojanji Vrh, za Oslico in za Potok. Leta 1910 je Muljava imela 33 hiš in 155 prebivalcev, leta 1991 pa 81 stanovanj in 284 prebivalcev. Najstarejša še znana ŠTROHNOVA kovačija je stala v zaselku vzhodno od cerkve, in sicer kakih 50 m od gospodarskega poslopja. Narejena je bila iz blata, služila pa je za potrebe domače kmetije in soseske. V kovačiji je delal Franc ZUPANČIČ /1859-1927/, kmet in priučeni vozni in orodni kovač, ter njegov sin Alojz ZUPANČIČ, katerega hči Angela se je poročila s kovačem Leopoldom BREGARJEM /1904-1978/, doma z M. Kompolja. Leopold se je za kovača učil od 1916-1920 pri svaku Gašperju Golobu v Zadobrovi pri Ljubljani in naredil v Ljubljani tudi podkovsko šolo. Sprva je delal pri Brezniku na Muljavi kot samostojen kovač, leta 1933 pa si je postavil novo hišo na robu gozda nedaleč od tastove, Štrohnove hiše.

Zahodni del dvokapne stavbe z opečnato kritino zavzema kovačnica, v vzhodnem delu pa so stanovanjski prostori. Leta 1942 so hišo požgali Italijani, zato se je kovač Leopold za nekaj let preselil v staro Štrohnovo kovačijo. Po vojski so požgano hišo obnovili, podaljšali za podkovališče in nekoliko nadzidali. Vhod v kovačnico je zdaj z zahodne strani, prvotno pa je bil s severa, tj. pravokotno na os hiše. Ognjišče stoji na južni strani, pod oknom na severu teče delovna miza s primežem, tla so zbita ilovica, 3,50 m visok strop je lesen. Kovačnica ima dva varilna aparata, nožni okrogli meh, ročni vrtalni stroj (prenos 1:1,5) in nakovalo. Korito za kaljenje stoji pred kovačnico.

Bregar je bil podkovski, vozni in orodni kovač. Izjemno dobro je znal podkovati vola. Izdeloval je krivce za trte, plevke, sekače za veje, podkve, popravljaj pluga, brane, verige, vage, krampe, motike in sekire, po letu 1955 tudi mlatilnice. Bil je strokovnjak za kaljenje. Prvi voz gumar je naredil leta 1957, ko so dobili tudi elektriko. Sicer pa je bil dober pevec - član zbora Josipa Jurčiča na Muljavi - in harmonikar, ki je igral tudi po svatbah. Delo se je začelo ob 5. uri zjutraj in se pogosto končalo ob 9. ali 10. uri ponoči. Pri delu v kovačnici je sodelovala tudi žena, za kovača pa se je ob očetu priučil tudi sin Polde.

Dva kilometra vzhodno od Muljave ležijo Male Kompolje, ki so leta 1910 imele pet hiš oz. 25 prebivalcev, leta 1991 pa 9 stanovanj oz. 20 prebivalcev - in imajo kovačijo pri OKLJUKARJU /M. Kompolje 6/. Zgradil jo je Ludvik URŠIČ /1931/, ki se je za kovača izučil v Šentvidu pri Pušu. Strokovno šolo je obiskoval v Stični in Celju, pomočniški izpit pa je naredil v Idriji leta 1949. Delal je v kovačnici v Šentvidu, ki jo je vodil Puš, in v Agroservisu v Ivančni Gorici. Koval je vozove. Skupaj s kovačem Jožetom Smrekarjem sta imela delovno normo: okovati 5 voz na mesec. Bila sta pridna in urna in sta dobro zaslužila.

Ko si je leta 1973 sezidal kovačijo doma, je šel "na privat". Največ je delal ograje, vrata in gumarje. Lesene dele zanje mu je izdeloval kolar Ivan Mavsar s Mrzlega Polja. Naročniki so bili zlasti Hrvatje. To so bili 3- do 4-tonski vozovi, dva gumarja pa sta imela 7 ton nosilnosti: za prevoz lesa. Kovane ograje je delal za Krajino in za Grosuplje. Konj ni koval, ker ni bilo zaslužka, pač pa je popravljaj tudi avtomobile.

Kovačija je bila sprva samostojno poslopje, pozneje je nadzidal stanovanje in prizidal garažo. Kovačnica meri 5 m krat 7 m, strop je visok 3,50 m, tla so zbita ilovica. Ima ognjišče z dimnikom, meh z ventilatorjem in delovno mizo pod velikim oknom. Poleg kovaškega varjenja sta na razpolago tudi aparata za avtogeno in elektro varjenje. V kovačnici stojijo tudi stružnica, brusilni aparat in rezilke. Razen kovačije ima Uršič še okoli 7 ha zemljišč in gozdov in redi 6 glav goveje živine.

V zaselku Brezje /Muljava 28/, kilometer jugozahodno od vaškega središča, je delovala BREZNIKOVA kovačnica. Najstarejši znani kovač v njej je Janez SMREKAR, doma iz Drašče vasi, ki je podpisan na kamnitem koritu za kaljenje, stoječem pred vhodom v domačijo. Korito nosi letnico 1854. Poslednji lastnik kovač je bil ADAMIČ /u. 1929/, doma iz Dobrepolja. Bil je neki tako močan, da je dvignil voz, držeč ga za soro, in potrkal z njegovimi kolesi ob tla. Adamič je bil podkovski, vozni in orodni kovač. Njegove sekire in kuhinjski noži se še uporabljajo v okolici. Tudi

Breznikova fužina z mlinom. Foto: A. Grošelj, 1993.

za zvonove v korinjski cerkvi je naredil železno opremo. Po gospodarjevi smrti je nekaj let pri Brezniku koval Leopold BREGAR z Muljave.

Breznikova kovačnica je zavzemala manjši, zahodni del poslopja ob Višenjci, v vzhodnem delu je bil malen. Stavba je dvokapnica, krita z opeko, strop v kovačnici je bil lesen, tla pa ilovnata. Kovačnica je imela norca, težko kladivo, ki ga je gonila Višnjica - bila je torej fužina! V nasprotnem severozahodnem vogalu je stala ješa. Podkovališča ni bilo.

Brezniki so poleg mlina in kovačnice imeli tudi vodno žago /prim. Adamič 1974/ in kmetijo. Nad vhodom v domačijo je v niši freska sv. Florijana, ki jo je pred letom 1941 naredil neki Jug. Isti je slikal tudi v cerkvi na bližnji Šici.

Krka, lokalno gospodarsko, cerkveno in prometno središče, je imela 1910. leta 56 hiš in 291 prebivalcev, leta 1991 pa 91 stanovanj in 193 prebivalcev. Sestavljajo jo trije zaselki: Videm - v listinah se prvič omenja leta 1250, cerkev pa že leta 1135 - z odcepom proti Gradičku, Mali Videm ob cesti proti Hočevju in z odcepi za Podbukovje in za Luče pred vasjo, za Korinj pa za vasjo, ter Gmajna z odcepom proti Trebnji Gorici in Znojilam.

Na Gmajni, ob mostu na levi strani Krke, je delovala MAGOVČEVA najemniška kovačnica /Krka 13/. Zgradil jo je Anton Magovac, oče sedanjega gospodarja, ki je preuredil poslopje žganjekuhe. Magovci, po rodu Žumberčani, so imeli trgovino, pošto in gostilno, v kateri so se ustavljali vozniki, ki so pripregali konje zaradi klanca proti Lučam, ter Bločanje s kupljenimi volmi. Za voznike so imeli Magovci velik hlev z vrati na obeh koncih.

Vhod v kovačijo je bil s ceste proti Znojilam oz. Trebnji Gorici. Poleg običajne opreme je stal v kovačiji meh na električni pogon. Kovač najemnik pred letom 1930 je bil domačin Anton MURN, po vojni pa nekaj let Franc SMREKAR iz Drašče vasi. Najemnik je lastniku odslužil najemnino s kovaškimi uslugami, zaslužek od dela ostalim pa je bil njegov. Zdaj je pri Magovcu kmečki turizem: na razpolago so sobe in domača hrana.

V Krški vasi - prvič v listinah omenjeni leta 1350; leta 1910 je imela 34 hiš oz. 132 prebivalcev, leta 1991 pa 48 stanovanj oz. 136 prebivalcev - si je leta 1930, ko se je izučil, zgradil ob stanovanjski hiši kovačnico s podkvališčem Anton MURN (1909-?), vozni, podkovski in orodni kovač. Kovaška obrt mu je pred vojno kar dobro šla, zato je imel več vajencev: Staneta Zupanca, po domače Špančevega iz Znojil, Andreja Habjana, po domače Reštovega iz Trebnje Gorice, in Brezovčevega s Korinja, pomočnik pa je bil Alojz Godec, po domače Jernejev iz Trebnje Gorice.

V kovačnici so se med vojno zbirali somišljeniki partizanov in vsi vajenci in pomočnik so kot partizani padli, razen Reštovega. Avgusta 1942 so kovača Murna okupatorji internirali na Rabu. Ko so se med potjo, zastraženi na tovornjaku, ustavili na dobrepoljskem Vidmu, so se jim nekateri domačini posmechovali, kovač Murn pa jih je zavrnil: Ko pridemo nazaj, se boste peljali vi, ampak nazaj ne boste prišli. Po vrnitvi jeseni 1943 je Murn odšel v partizane. Bil je okrožni sekretar OF, zadrževal se je pri Špintku v Gabrovčcu ter v Hribarjevi hiši v Velikih Lesah. Jeseni 1944 je bil kovač v 15. diviziji. Po vojni je še nekaj koval v svoji kovačnici, potem je postal predsednik zadrugne ekonomije, ustvarjene iz odvzetih zemljišč. Ko je zadruga propadla, si je v Virju, zaselku Globočca, pri žagi naredil barako, kjer je izdeloval hrbe za sirkove krtače in metlišča. Leta 1952 je odšel delat v Rog, kjer so sekali gozdove - v treh tednih je zaslužil za kravo. Še istega leta je domačijo s kovačnico prodal in se preselil v Ljubljano. Tu je "štancal" za neko podjetje, potem pa odšel delat v Nemčijo.

Smrekarjeva kovačija v Podbukovju. Foto: A. Grošelj, 1993.

En kilometer od Krke oddaljeno Podbukovje leži na desnem bregu reke pod Šiškim hribom. Leta 1910 je imelo 39 hiš oz. 162 prebivalcev, leta 1991 pa 49 stanovanj in 104 prebivalce. V listinah se prvič omenja leta 1393. V prometno zamaknjeni vasi si je pri GAŠPERJU oz. pri KOROŠCU zgradil kovačijo Franc SMREKAR /1926-1993/. Za kovača se je izučil doma v Drašči vasi pri očetu Alojzu, podkovsko šolo je končal v Ljubljani in delal dve leti kot kovač pri vojakihi v Vršču. Po vrnitvi je leta 1954 naredil mojstrski izpit v Novem mestu, se oženil in leta 1955 zgradil kovačijo v Podbukovju. Po šestih letih samostojne obrti je zaradi prevelikih davkov odšel v IMP v Ivančno Gorico, kjer je skupaj z Uršičem s Kompolj koval vozove. Po 18 letih dela se je zaposlil v Kovinastroju na Grosupljem kot popravljalec polizdelkov.

Smrekar je bil podkovski, vozni in orodni kovač. Koval je konje s Korinja, Ravnega Dola, Znojil, Globočca, Krke, z zagraškega in ivanjskega konca. Največ dela je bilo ob sobotah. Koval je tudi Bločanom, ki so gonili konje in govedo od Karlovca. Po letu 1975 so se vse bolj uveljavljali traktorji. Poleg trdih voz in gumarjev je koval tudi samokolnice in kola /"šajtrge"/, in sicer prvi v okolici take z gumijastimi kolesi. Poleg popraviljanja kmečkega orodja je izdeloval tudi srpice, motike, plevke pa tudi črpalke za gnojnico.

Kovačijo sestavljata kovačnica v pritličju in majhno stanovanje nad njo. Pred vhodom ima napušč za podkovališče. V kovačnici z zbitimi ilovnatimi tlemi je ješa z dimnikom, nožni meh, nakovalo, miza s primežem ter ročni vrtalni stroj. Do leta 1955 je elektrika zadoščala samo za žarnico, pozneje si je kovač segreval ogleje z elektriko in tudi avtogeno varil. Na ješi je kotanja za kremenčev pesek, ki ga je posipal ob premočnem taljenju železa. Oglje je dobival s Korinja ter Laz, kjer so ga kuhali Francin in drugi.

Pred leti je kovač gojil tudi šest glav živine - kravo in bike, mrvo pa je dokupoval.

V Marinči vasi - v listinah prvič navedena leta 1382, s 17 hišami in 96 prebivalci v letu 1910 in 35 stanovanji oz. 91 prebivalci 81 let pozneje - je kovačija pri VEHOVCU /Marinča vas 17/. Zgradil jo je sedanji gospodar Jože IŽANEC /1931/, doma iz V. Gabra. Za kovača se je izučil na V. Loki leta 1952, delal nato v Zagradcu in se zaradi prevelikih davkov zaposlil v industriji: pri Toplovodu, nato v Litostroju in na koncu pri IMP.

Kovačijo pri Vehovcu, kjer se je poročil, si je sezidal leta 1975. Bil je podkovski, vozni in orodni kovač, vajencev ni imel. Kovačnica v dvokapnici, kriti z opečnato kritino, ima betonski tlak in enak 3 m visok strop. Oprema: ješa, delovna miza s primežem, nakovalo na lesenem panju, električni brusilni stroj. Gojili so tudi kravo, teleta in 2 prašiča, zdaj imajo 4 krave in 5 prašičev.

9. nov. 1944 so domobranci in Nemci ubili tasta sedanjega gospodarja, starega 47 let, in taščo, staro 44 let. Ostalo je pet sirot, ki od države niso dobile nikoli kake podpore ali denarne pomoči.

Na Fužinah pri Zagradcu je bilo od 16. do srede 19. stoletja industrijsko kovaštvo, povezano s taljenjem železne rude, o čemer govori poseben članek v letošnjem ZOG.

Zagradec je imel leta 1910 28 hiš s 94 prebivalci, leta 1991 pa 42 stanovanj oz. 73 prebivalcev. V listinah se prvič pojavi leta 1463. Lastnik ŠORČEVE kovačije je bil kovač Jože PLUT /1907-1991/, doma iz Valične vasi. Za kovača se je izučil pri tetinem možu kovaču Ignacu Mestniku v Drašči vasi. Po vojaščini je leta 1946 v Novem mestu naredil kovaški izpit in z ženo sta kupila od občine zemljišče na sejmišču v Zagradcu. Kovačijo si je zgradil ob stranski cesti proti Gabrovki, s kletjo in hlevom poleg v pritličju in s stanovanjem v nadstropju. Oprema kovačnice: ognjišče, sprva nožni meh, nato ventilator, ročni vrtalni stroj in nakovalo.

Obrt je sprva kar dobro nesla, saj je bilo dela veliko. Popravljal je kmečko orodje, izdelal okoli 100 voz gumarjev. Plutov vajenec je bil Ignac Hočevnar iz Tolčan, pri kovaških delih pa je kovaču pomagala tudi žena. Delalo se je od 5. ure zjutraj do 10. ure zvečer. Leta 1973 se je upokojil, vendar je kovaške usluge nudil tudi po upokojitvi.

Dokupil je 1 ha orne zemlje, vinograd, zgradil si je zidanico, doma pa pod in kozolec. Gojili so 1-2 kravi ter prašiča. Med vojno je bil 3 mesece v internaciji, po vrnitvi pa se je izmikal tako domobrancem kot partizanom.

Zagraški kovač Jože Plut z ženo.

Ambrus, lokalno središče v Krajini na desni strani Krke, se v listinah prvič omenja leta 1433. Leta 1910 je imel 61 hiš oz. 245 prebivalcev, leta 1991 pa 71 stanovanj in 275 prebivalcev. Iz polpreteklega časa sta v vasi znani dve kovačiji: PEREGRINOVA, ki je na mestu sedanjega združnega doma, ter zasilna kovačija pri DOLNJIH HOČEVARJIH na bregu vzhodno od cerkve. Slednja je delala le med vojno kaki dve leti, v njej pa različni kovači. Peregrin NOVAK /1905-1972/ iz Ambrusa se je izučil kovaštva v Zagradcu. Leta 1936 si je v rojstnem kraju sezidal kovačijo s stanovanjem v gornjem delu. V kovačnici je bilo ognjišče, nožni meh, panj z nakovalom, ročni vrtni stroj in delovna miza s primežem ter drobno kovaško orodje. Novak je bil podkovski, vozni in orodni kovač. Po nekaj letih, vsekakor pred letom 1940, je kovaštvo opustil in začel odkupovati zelišča.

Med vojno je kovač delal za OF, v kovačiji in osnovi šoli pa je bila postojanka legijcev. Ob napadu partizanov na Ambrus marca 1943 so partizani kovačijo požgali. Novakovi so se rešili v Žužemberk. Ker je bila na kovačevo glavo razpisana italijanska nagrada, se je Novak umaknil v

Belo krajino, nakar so ga partizani zaradi bolezni evakuirali v Italijo. Po vojni kovačija ni bila obnovljena, na njenem mestu pa stoji zdaj zadružni dom. Kovač Novak si je naredil stanovanjsko hišo v Stični.

Primča vas, naselje sredi ravnice 2 km jugovzhodno od Ambrusa, se v listinah prvič omenja leta 1288. Leta 1910 je imela 29 hiš in 114 prebivalcev, leta 1991 pa 23 stanovanj in 92 prebivalcev.

Na koncu vasi proti Višnjam je zgradil kovačijo Miha HOČEVAR /1848-1918/, doma iz Rošljeve hiše na Bakrcu. V pritličju je bila kovačnica, nad njo pa stanovanje. Ko je leta 1926 poslopje pogorelo, kovačnice niso več obnovili. Miha je bil izučen podkovski, vozni in orodni kovač. Pri delu mu je padel v oko žareč železni okrušek, zato je oslepel in ni dovolil, da bi kateri od njegovih 9 sinov postal kovač. Z očetom je v kovačnici delal sin Alojz, ki se je oženil v Zagorje ob Savi in se pred letom 1941 odselil v Belgijo.

V okolici Ambrusa so kovačije še na Kalu, na Kamnem Vrh, v Brezovem Dolu in na Bakrcu.

Kal, 1 km severozahodno od Ambrusa, je v listinah prvič omenjen leta 1433. Leta 1910 je imel 35 hiš oz. 171 prebivalcev, leta 1991 pa 26 stanovanj in 98 prebivalcev. Južno od cerkve stoji ob cesti ČOPARJEVA kovačija /Kal 19/. To je velika stanovanjska hiša s kovačnico v kletnem delu ter napuščem za podkovališče. Zgradil jo je Henrik RUS /1912/. Izučil se je leta 1930 pri Ignacu Tomšiču v Štihovi kovačnici na Vidmu. Pet let pozneje je dobil lastno obrt. Izpit za voznega kovača

Kalski kovač Henrik Rus.

je delal v Novem mestu: izdelal je drevo: kozolec, dole, lemež in črtalo, kar je trajalo 1 teden. Podkovsko šolo, ki je trajala 6 mesecev, je končal v banovinski podkovski šoli v Ljubljani. Dopoldne je bilo praktično delo, vendar ljudje niso radi vodili konj "učencem" v roke, zato so se večinoma delale podkve in kovaške drobnarije - popoldne pa je bila šola. Za izpit je naredil volovsko in konjsko podkev.

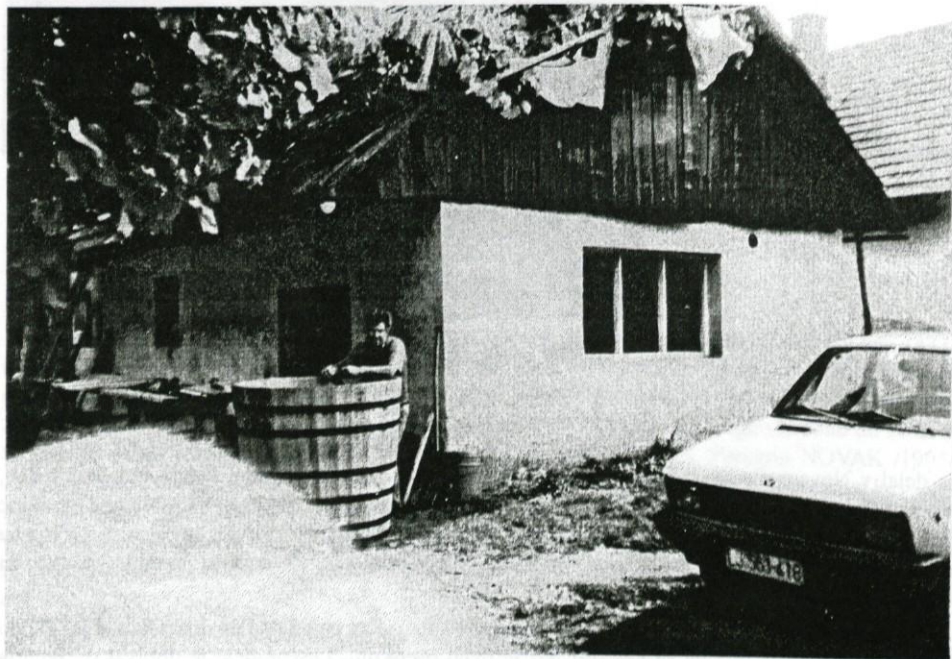
V kovačiji na Kalu je delal sam, včasih tudi celo noč, sicer pa od dne do dne. Okoval je 600 do 700 gumarjev, trdih voz pa še več. En voz je delal osem dni. Lesene dele je dobival od kolarja Mavsarja z Mrzlega Polja.

Med vojno je bil doma: delal je v kovačnici in hodil kdaj v hosto kovat konje tudi partizanom. V Čoparjevi kovačnici so partizani naredili top. Ko so partizani leta 1945 vas bombardirali in nato zažgali, sta ostali le dve hiši na Kalu nepoškodovani, ena od njiju je bila kovačija.

Kovačnica je bila velika 9 m krat 6 m, poleg je bilo skladišče za oglje, za les ipd. Tla so bila zbita ilovica, strop lesen in ometan. Oprema: ognjišče, nožni meh, ročni vrtni stroj, čeber za kaljenje, delovna miza, primež in panj z nakovalom ter elektrovarilni aparat. Pred vrati zdaj opuščene kovačije še stoji trinožnik /"frajpok"/, na katerem so se konju po kovanju pobrusila kopita.

Naročniki v Čoparjevi kovačnici so bili Dobropoljci, Stružanci, iz ambruške župnije, Hinj, Žvirč, Zagradca in celo od Krke. Dela je bilo in tudi zaslužka. Kovač je gojil 6-7 krav ter 1-3 prašiče. Posestvo je podedoval.

Kamni Vrh leži severovzhodno od Ambrusa na pobočju istoimenskega hriba. V listinah je prvič omenjen leta 1444. Leta 1910 je imel 17 hiš oz. 78 prebivalcev, leta 1991 pa 17 stanovanj oz. 52 prebivalcev. Kovačnico ima Anton HROVAT, po domače RATLANOV /1934/, kmet, ki zna spretno prijeti za vrsto obrti: čevljarstvo, mizarstvo, kolarko, tesarstvo, zidarstvo in kovaško. Za kovaška dela je najprej uporabljal kar kmečki štedilnik, potem si je uredil prijetno delavnico v gospodarskem poslopju ob hlevu: tla cementna, strop lesen, ješa z dimnikom, panj s 4 orodji - nakovalom, primežem, električnim brusilnikom in škarjami. Delovno mizo mu je naredil kolar Žlicarjev iz Brezovega Dola. Na njej je vrtni stroj. Vari na oglje, ki si ga kuha sam. Izdeluje plevke, srpice, nórezke /krivce za zobotrebe/, kljukice /vejnike/, popravlja svoja in vaška orodja in podkuje konja, vendar so v vasi samo še trije. Električno - enofazni tok - so dobili leta 1954, trifaznega pa leta 1970.

Kovač Hrovat pred svojo kovačnico. Foto: A. Grošelj, 1993.

Ima posestvo 25 ha, večinoma hosto in vinograd s šmarnico ter batuškem. Žena in sin sta zaposlena v Ambrusu.

Brezovi Dol, 3 km vzhodno od Ambrusa, je križišče cest proti Visejcu, Plešivici in Bakrcu. V listinah je prvič zapisan leta 1350. Leta 1910 je imel 42 hiš oz. 163 ljudi, leta 1991 pa 45 stanovanj oz. 168 prebivalcev.

Kovačijo je imel Jože ŠOBA, imenovan Žov, rojen v ZDA leta 1909. Njegov oče je bil doma z Vidma pri Krškem, mati pa je bila domačinka, Brezovka. Ko je oče v Ameriki umrl, se je mati z otroki leta 1914 vrnila v rodni kraj in štiri leta pozneje umrla. Jože /1909-1989/ se je izučil za kovača pri Pušu v Radohovi vasi. Na zemljišču svojih starih staršev, po domače Matijevih, si je v Brezovem Dolu sezidal kovačijo, krito z opeko. Dela podkovskega, voznega in orodnega kovača je opravljal sam do vojne, ko je postal partizanski komandant. Pozneje se je premislil in postal domobranec. Ob koncu vojne se je umaknil v Avstrijo in od tam z družino v Argentino. Ljudje v Brezovem Dolu, ki so kovača poznali, vedo povedati, da je bil tako močan človek, da bi mrzlo železo vlekel.

Bakrc je ena od najmanjših vasi v občini Grosuplje: leta 1910 je imel 8 hiš oz. 20 prebivalcev, leta 1991 pa 4 stanovanja in 13 prebivalcev. V listinah se do leta 1500 ne omenja, torej je verjetno nastal pozno. Tudi prometno je zamaknjen: povezan je z Brezovim Dolom - še dolgo po letu 1945 samo s kolovozom -, z Višnjami ter - s poljsko potjo - z Visejci. In vendar sta na Bakrcu delovali kar dve kovačiji: ROŠLJEVA /Bakrc 4/ in pri KOVAČEVIIH /Bakrc 2/. Lastnik prve je zdaj Alojz HOČEVAR /1933/, ki ve povedati, da ima kovaštvo pri njih že več kot tristoletno tradicijo: kovači so namreč bili tudi njegov oče Janez, ded Janez, praded Anton in pradedov oče Frenk. Pravzaprav sta pri Rošljevi ohranjeni dve kovačiji. Starejša je narejena v bregu pod cesto in jo zdaj uporabljajo za zidanico. Bila je last deda sedanjega kovača. V njej se je kovalo do leta 1943. Ded je bil podkovski, vozni in orodni kovač, popravljal in izdeloval pa je tudi lovske puške in pištole. Ko se je nekoč sprožila puška in v hiši ubila enega izmed njegovih otrok, se je nehal ukvarjati s puškarstvom. Opremeljena je bila z ognjiščem brez dimnika, nožnim mehonom, panjem z nakovalom, vrtnim strojem in delovno mizo s primežem. Tla so bila ilovnata, strop lesen.

Drugo, kamnito kovačijo z velikim podkovališčem je naredil oče Janez HOČEVAR /1883-?/, ki se je, kot vsi Rošljevi kovači, izučil pri svojem očetu. Pri delu so mu pomagali zlasti sinovi Ivan, Jože in Alojz ter hči Cilka.

Podkovališče ima betonska tla. Oprema kovačnice je običajna, v prostoru je tudi elektrika - včasih so podkovali tudi 15 konj v enem dnevu. Izdelovali so tudi drobno kmečko orodje: kljukce /vejnike/, motike, svedre za ročno vrtanje skal ipd., kar so prodajali Hinjčanom in Žužemberčanom. Oglje so si kuhali sami, zadnja leta zlasti v Švedrovem talu vzhodno od hiše.

Marca 1943 so se na Bakrcu spopadli partizani in legijci. V Hočevarjevo kovačijo se je zatekel ranjen partizan in oče mu je obvezal nogo. Po vojni so spoznali, da je bil ranjenec tovariš Maček - Matija! Partizani so se zaradi premoči nasprotnikov morali umakniti, toda čez dva dni so se vrnili in vse hiše na Bakrcu požgali. Ker so bili požigalci slovenskih domov uradno po vojni samo fašisti, piše v Savniku 1971, 124, da so Bakrc marca 1943 požgali Italijani. Rošljevi so nato 7 let stanovali v kovačnici, ki zaradi kamnitih zidov ni pogorela. Družina je poleg očeta in matere ter starih staršev imela 9 otrok, stanovali pa so v prostoru, ki je služil podnevi za kovanje.

Kovačevo kovačijo je zgradil ded sedanjega lastnika Jože MIKLIČ, ki sta mu pri kovaškem ognjišču sledila sin Janez MIKLIČ /1884-1970/ in vnuk Janez MIKLIČ /u. 1945/. Slednji se je izučil na Dvoru in med vojno nekaj časa delal pri Dolnjem Hočevarju v Ambrusu. Očetu in bratu je v kovačnici pomagal tudi sedanjí gospodar Ignac Miklič. Trije bratje Miklič, med njimi tudi kovač Janez, so bili protirevolucionarni borci in so "pokopani" v Kočevskem Rogu.

Mikličeva kovačija na Bakrcu. Foto: A. Grošelj, 1993.

Vsi trije rodovi Kovačevih so bili podkovski, vozni in orodni kovači. Njihovi naročniki so bili kmetje iz vasi Visejec, Višnje, Brezov Dol, Prevole, Ratje. Tudi Kovačevim je kovačnica po vojni, ko jim je pogorela hiša, služila za "stanovanje", v podkovališču so pa kovali. Kovačija je pritlična dvokapnica ob stranski cesti, krita z bobovcem. Oprema: ognjišče, nožni meh, panj z nakovalom, delovna miza. Elektrike v kovačiji niso imeli. Oglje so si kovači kuhali sami.

Kovačevi so se ukvarjali tudi s kmetovanjem: imeli so 11 ha zemlje oz. gozda, gojili so dve kravi ter 2-3 prašiče. Oče Janez je delal tudi v Ameriki.

Navedenki

Adamič, F. /1974/: Mlinska kolesa, stope in žage. ZOG, 6 /1974/, str. 310-321.

Savnik, R. /1971/: Krajevni leksikon Slovenije: 2. knjiga, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1971, str. 123-124.

Ustni viri /1992-1993/

Bregar, Polde, kovačev sin, Muljava.

Čož, Frančiška, r. Kastelic, Leščevje 12.

Hočevar, Alojz, kovač, Bakrc 4.

Hočevar, Ana, kovačeva žena, Primča vas.

Hrovat, Anton, kovač, Kamni Vrh 6.

Ižanc, Ljudmila Albina, kovačeva žena, Marinča vas 17.

Magovac, Anton, Krka 13.

Jaklič, Ana, Muljava 28.

Mikličeva, Bakrc 2.

Nadrah, Alojz, Malo Črnelo.

Novak, Line, kovačev sin, Stična.

Plut, Marija, kovačeva žena, Zagradec 5.

Poljanec, Anton, Gabrovčec 15.

Rus, Henrik, kovač, Kal 19.

Smrekar, Franc, kovač, Podbukovje 12.

Šoba, Marjan, kovačev nečak, Cesta na Poljane 14, Šentvid pri Lj.

Tekavec, Anton, Muljava 27.

Uršič, Ludvik, kovač, Male Kompolje 6.

Lov in lovstvo se v lovskih družinah na območju občine Grosuplje odvija na različnih področjih o lovu in lovstvu. Ti so se v obdobju po drugi svetovni vojni različno izmenjevali, v lovu pa ostali enaki ali zelo podobni. Po njih se je tudi v naših lovskih organizacijah lov in lovstvo uradilo vse od prvega povojnega zakona, ki je bil že zavržen, in prvega po republiških zakonih (iz let 1946, 1954, 1966 in 1974, ki iz zadnjega med njimi iz vsega tudi sledi). Čeprav so se posamezni posvetilci določila v teh zakonih sprejemala, je njihova vashina v globali ostajala enaka. V njihovem se hoteo k temu razlikovalci so videli, tako pa, če v uradu ne govorno eno od osnovnih razlikovalci, to je, da se vsi navedeni zakoni, po katerih sledi razpravi (iz l. 1974), odpravljati v osnovni lov, ne pa varstvo (divjaki) divjaki in njih izločevanje iz narave (divjaki) ter okoliščine lov celote. Ispolnjevanje določil globalnih pregledov in pregledov se vseh po njih karakterizira razločevanje globalni. Razločevanje, da ne uporabimo izrazu razločevanje. V tej temi je tudi treba gledati in ne prepuščati.

V literaturi, ki je razpravala o lovstvu, tako tudi 2001 lahko opazimo razne podrobnosti (prispevki v III. in VIII. svetovni zbornik in ne razpravi po področju ena kategorizacija.

LOVSKA ZAKONODAJA IN ORGANIZACIJA

Na območju občine Grosuplje so po določilih zakonov lovski organizaciji lovskih družin.

Po okoliščini lova območja so 1946 na 6 D Krka) pa do 1974 na (Dobrušje) površine, v povprečju vsaka pa, se vseh 1.121 območje na 1.100 ha.

Lovske družine imajo po zakonu pravico in dolžnost, da upoštevajo z lovskimi in z divjadi - njih. Zato se (takrat) združujejo v lovski organizaciji.

Divjad je zakonoma pravica in dolžnost vseh divjih divjaki, ki spadajo vseh vrst divjadi (Vrtnikovi) in se delijo na dva vrsta: vrsta (Vrtnikovi) in pivo (Vrtnik).

Sednji zakon - zakon o varstvu, govori in lovu divjadi in o upravljanju lovskimi - iz l. 1974 - kaže med divjadi 130 vrst divjih divjaki (vrtnikovi in pivo). Lovske organizacije so med drugim izdelavo lovskih organizacij, na katerih sta dva pivo in se pravišnje vrste lova na dva.

* Izdelano 1980, Slovenski 23, dipl. vel., dr. sc.

LOV IN LOVSTVO V OBČINI GROSUPLJE

Stane Valentinčič*

UVOD

Zbornik občine Grosuplje (ZOG) je že dvakrat objavil prikaz lova na območju občine Grosuplje (1, 2).

V III. zvezku ZOG je prikazana lovska organizacija z osmimi lovskimi družinami, kot so bile oblikovane l. 1949, njihovo članstvo in divjad do l. 1967. V VIII. zvezku ZOG je objavljeno - poleg podatkov z organizacijskega področja - gibanje članstva v lovski družini (LD) Grosuplje - in odstrel divjadi od l. 1946 do 1976.

Leta 1986 je ob svoji 40-letnici LD Grosuplje izdala priložnostno brošurico, ki se je bomo v naslednjem analitičnem prikazu stanja in razmer v loviščih občine Grosuplje tudi poslužili (3).

Pri tem se bomo - glede na to, da je organizacija osmih lovišč z malimi spremembami ves čas ostala (skoraj) enaka kot l. 1949 - omejili na LD Grosuplje, in to na temo o divjadi v l. 1992, in sicer z dveh vidikov: glede na vrste in število divjadi ter na njeno gibanje.

Lov in lovstvo se v lovskih družinah na območju občine Grosuplje odvija po veljavnih zakonih o lovu in lovstvu. Ti so se v obdobju po drugi svetovni vojni različno imenovali, v bistvu pa ostali enaki ali zelo podobni. Po njih se je tudi v naših lovskih organizacijah lov in lovstvo urejalo vse od prvega povojnega zakona, ki je bil še zvezni, in potem po republiških zakonih (iz let 1949, 1954, 1966 in 1974, ki je zadnji med njimi in velja tudi sedaj). Čeprav so se posamezna pomembna določila v teh zakonih spreminjala, pa je njihova vsebina v globalu ostajala enaka. V našem sestavku se bomo k tem razlikam še vračali, lahko pa že v uvodu ugotovimo eno od osnovnih konstatacij, to je, da so vsi navedeni zakoni, pa tudi sedaj veljavni (iz l. 1974), obravnavali v osnovi lov, ne pa varstvo (divjih) živali in njihov življenjskih stanišč (biotopov) ter ekosistemov kot celote. Spričo današnjih globalnih trendov in gibanj jih sama po sebi karakterizira nesodobnost (globalna, družbena), da ne uporabimo izraza zaostalost. V tej luči je tudi treba gledati ta naš prispevek.

V literaturi, ki je navedena na koncu, bodo bralci ZOG lahko spoznali razne podrobnosti (prispevki v III. in VIII. številki ZOG), ta naš sestavek pa podajamo enciklopedično.

LOVSKA ZAKONODAJA IN ORGANIZACIJA

Na območju občine Grosuplje je po današnjem stanju osem lovskih organizacij (lovskih družin).

Po ekstenziji le-te obsegajo od 3940 ha (LD Krka) pa do 6394 ha (Dobropolje) površine, v povprečju vzeto pa, za vseh 8 LD, okroglo po 5.300 ha.

Lovske družine imajo po zakonu pravico in dolžnost, da upravljajo z lovišči in z divjadjo v njih. Zato se (lahko) združujejo v lovsko-gojitvena območja.

Divjad je zakonska oznaka za določene vrste divjih živali, ki spadajo med vretenčarje (Vertebrata) in se delijo na dva razreda: sesalci (Mammalia) in ptice (Aves).

Sedanji zakon - imenuje se Zakon o varstvu, gojitvi in lovu divjadi ter o upravljanju lovišč - iz l. 1974 - šteje med divjad 130 vrst divjih živali (sesalcev in ptic). Lovskim organizacijam nalaga med drugim izdelavo lovsko-gojitvenih načrtov, na katerih temelju potem le-te pripravljajo svoje letne načrte.

* Ljubljana 61000, Slovenska 25; dipl. vet., dr. sc.

Lovske organizacije se na teh osnovah (lahko) med seboj dogovarjajo o določenih zakonskih postavkah, za svoje člane pa (lahko) določajo posebne daljše (ali vsaj eno leto trajajoče) lovske režime za posamezne vrste divjadi. Vse to so obveznosti društvenega značaja, ki pa se znotraj organizacije praviloma strogo upoštevajo in uporabljajo, prekršitelji pa disciplinsko sankcionirajo.

To je treba reči zato, da se ve, da bi lovsko članstvo izpolnjevalo ali vsaj v glavnem upoštevalo razne režime varstva narave in okolja, če bi bili določeni, prav tako, kot to velja za izvrševanje lova ipd.

DIVJAD, GOJITEV, LOV IN ODSSTREL

V ZOG III so navedeni številčni podatki o vrstah divjadi in odstrelu za vseh osem lovskih družin na območju občine Grosuplje do leta 1967. V ZOG VIII pa so navedeni podatki o vrstah divjadi in odstrelu le za LD Grosuplje, od pričetka evidence leta 1948 do l. 1976, in to posebej za srnjad, sicer pa za vso ostalo odstreljeno divjad (sesalci in ptice). V pričujočem prikazu bomo sledili modelu, ki je uporabljen v ZOG VIII, prikaz o odstreljih pa bomo razširili še na nekatere druge vrste divjadi.

Poudariti želimo, da vsi ti (in torej tudi navedeni) prikazi o številčnosti v njih zajetih vrst divjadi temeljijo na številkah o odstreljih in ne na njihovi številčnosti (staležih) in njihovem gibanju v loviščih živečih vrst divjadi. Pri nas namreč ni mogoče prikazati številčnosti (po lovsko staležev) dejansko živeče divjadi, ker:

- se pri nas ne prakticira ugotavljanje tega števila; lovsko-gojitveni načrti sicer temeljijo na teh kazalcih, vendar se za ugotavljanje dejanske številčnosti ne uporabljajo, kar bi teoretično bilo mogoče (po raznih metodah, kot so npr. izračun po Linkolnovem indeksu, štetje ptic, kot se uporablja v ornitologiji ipd.),

- tudi kadar podatki o številčnosti slonijo na preštevanju - ki se tu in tam prakticira, na primer za ugotavljanje števila medvedov - ti podatki niso verodostojni ali pa le izjemoma,

- se naše lovske organizacije poslužujejo OCENE številčnosti. Kolikšna pa je zanesljivost ocene v odnosu do stvarnosti (števila, staležev), naj prikažemo s primerom (št. 1) LD Grosuplje, ko je l. 1988 načrtovala in potem uresničila odstrel naslednjih vrst divjadi:

VRSTA DIVJADI	ODSTREL	
	Načrt	Realizacija
Srnjad	120	146
Zajec	60	38
Jazbec	10	10
Kuna	4	1
Pižmovka	20	5
Dihur	3	1
Fazan	250	313
Velika rasa	150	243
Gozdni jereb	5	-
Kljunač	10	6
Kozica	10	6
Golob - grivar	20	2
Grlica	10	-
Njivska gos	10	-
Ostale race	10	-
Kragulj	2	-
Skobec	2	-

K navedenemu primeru št. 1 se bomo v nadaljevanju še vračali. Iz tega primera (lahko bi jih navedli še več) sklepamo, da ostanejo edino številke o Odstreljih bolj ali manj zanesljivi kazalci o staležih v lovišču živečih vrst divjadi pa tudi o njihovem gibanju - rasti ali padanju oziroma stagniranju.

Zato bomo v nadaljevanju prikazali podatke o evidentiranih (zabeleženih) odstreljih določenih vrst divjadi v LD Grosuplje, in to v štirih tabelah:

- pregled odstrela nekaterih vrst (z lovskega vidika pomembnejših) divjadi od začetka evidentiranja, t.j. od l. 1948 do vključno 1992,
- odstrel divjadi, ki se ne smatra za pomembno,
- odstrel srnjadi, kot številčno pomembnejše vrste in
- odstrel nekaterih vrst divjadi za sedemletno obdobje 1986 - 1992.

Skupina a

Lovsko leto	Zajec	Lisica	Divji prašič	Jelen	Fazan	Poljska jerebica	Velika raca
1948	53	12	-	-	-	-	15
1949	133	9	6	-	-	-	-
1951	108	10	3	-	-	-	-
1954	83	28	3	-	-	-	4
1955	91	10	1	-	2	-	25
1956	84	14	2	-	2	-	13
1957	22	32	-	-	7	-	33
1958	33	20	-	-	10	-	10
1959	38	17	8	1	9	10	12
1960	37	22	3	-	20	21	12
1961	42	25	8	3	29	15	21
1962	31	58	11	3	19	8	25
1963	?	58	4	1	28	-	15
1964	48	58	4	1	28	-	15
1965	62	41	4	1	9	-	15
1966	125	31	2	3	4	-	6
1967	101	62	8	11	26	11	34
1968	133	53	1	8	24	22	8
1969	137	44	7	9	64	20	-
1970	80	29	9	8	36	16	-
1971	89	40	1	7	59	26	15
1972	116	40	4	3	37	4	21
1973	130	41	1	1	30	12	-
1974	92	38	5	5	166	12	-
1975	53	37	8	4	199	9	52
1976	60	38	16	10	181	4	32
1977	38	47	13	12	164	9	55
1978	21	37	8	18	47	2	58
1979	20	65	15	10	3	2	65
1980	-	47	16	11	148	-	88
1981	15	102	16	6	175	-	66
1982	12	55	10	-	262	-	64

1983	24	51	16	3	242	-	145
1984	26	12	12	2	232	-	87
1985	48	18	23	1	203	-	99
1986	51	26	2	3	221	-	78
1987	46	24	30	-	243	18	136
1988	38	19	15	2	313	11	243
1989	92	4	18	5	480	-	247
1990	59	13	40	8	315	-	88
1991	43	11	13	9	263	-	83
1992	56	14	10	5	289	-	234

Skupina b

Lovsko leto	Kuna			Divja			Gozdni jereb	Veliki		Kozica
	Medved	zlat.	Dihur	Vidra	Jazbec	mačka		Gosi	kljunač	
1948	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1949	-	-	-	-	-	4	3	-	3	4
1951	-	-	-	-	2	1	16	-	-	-
1954	-	-	1	-	10	-	6	1	-	-
1955	-	-	-	-	2	-	4	-	-	6
1956	-	-	-	-	1	-	6	-	1	-
1957	-	-	-	-	-	-	1	3	-	11
1958	-	-	1	-	2	-	5	10	-	-
1959	-	-	1	-	6	1	6	-	-	2
1960	-	1	1	-	2	1	6	-	3	15
1961	-	-	2	4	8	1	6	-	2	15
1962	-	-	3	-	-	2	6	-	4	-
1963	-	-	5	1	10	-	-	-	-	-
1964	-	-	5	1	10	-	-	-	-	-
1965	-	1	4	1	2	-	2	-	4	12
1966	-	1	2	-	5	2	1	-	-	-
1977	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-
1978	2	-	-	-	2	-	-	-	3	2
1979	1	-	-	-	6	1	-	-	5	-
1980	-	2	-	-	4	-	-	-	1	14
1981	-	1	-	-	9	-	-	-	-	5
1982	-	-	-	-	-	-	1	-	-	11
1983	-	-	-	-	11	-	-	-	8	8
1984	-	-	-	-	8	-	-	-	4	3
1985	1	4	-	-	6	-	-	-	6	2
1986	-	1	1	-	6	-	-	-	3	2
1987	-	1	-	-	6	-	-	-	2	2
1988	-	1	1	-	10	-	-	-	4	6
1989	-	1	1	-	5	-	-	-	3	10
1990	1	-	-	-	7	1	-	-	5	-
1991	-	3	-	-	4	-	-	-	4	8
1992	-	-	-	-	4	-	-	-	3	16

Skupina c. Odstrel srnjadi v LD Grosuplje od 1948 do 1992

Lovsko leto	Srnjaki	Srne	Mladiči (oba spola)	Skupaj	Registriran pogin
1948	-	-	-	-	-
1949	11	3	-	14	-
1951	5	7	1	13	-
1954	5	7	1	13	-
1955	9	14	7	30	-
1956	10	15	2	27	-
1957	11	3	3	17	-
1958	8	5	3	16	-
1959	9	10	9	28	-
1960	11	8	4	23	-
1961	13	12	9	34	-
1962	18	14	10	42	-
1963	6	5	1	12	-
1964	6	5	1	12	-
1965	13	12	13	38	-
1966	ni podatkov			41	-
1967	15	6	6	27	-
1968	20	15	11	46	-
1969	23	17	16	56	-
1970	23	12	11	46	34
1971	24	18	21	63	-
1972	17	17	17	51	-
1973	24	15	25	64	-
1974	26	26	26	77	17
1975	26	26	29	81	-
1976	30	30	40	100	10
1977	35	35	47	117	5
1978	42	42	51	135	7
1979	42	37	52	131	3
1980	34	28	47	109	2
1981	41	25	39	105	2
1982	42	29	23	94	11
1983	47	27	38	111	7
1984	41	34	37	112	17
1985	53	31	37	121	11
1986	-	-	-	110	29
1987	?	?	?	139	22
1988	?	?	?	146	15
1989	?	?	?	158	16
1990	?	?	?	150	34
1991	?	?	?	195	20
1992	115	79	80	236	38

d. dodatni pregled odstrela nekaterih vrst divjadi v LD Grosuplje za zadnjih 7 let

Lovsko leto	Golobi Grlice	Pižmovka	Kragulj	Skobec
1948	14	39	1	-
1987	5	14	-	3
1988	2	5	3	1
1989	3	12	-	-
1990	4	.	2	4
1991	-	1	-	2
1992	-	-	-	-

Analitične pripombe ob prikazu odstrelov divjadi pod a, b, c in d

Za navedeno relativno dolgo (44 let) časovno obdobje evidentiranih odstrelov 19 vrst divjadi v LD Grosuplje je mogoče ugotoviti določene zakonitosti glede več parametrov - to so vrste lovne divjadi, številčna gibanja v teku let, menjanje stopnje ogroženosti vrst divjadi, vpliv družbenega dogovarjanja itd. - za LD Grosuplje. Glede na naše poznavanje razmer bomo te zakonitosti - z izjemo številke - posploševali za vse lovske organizacije na območju občine Grosuplje, iz razlogov, ki jih bomo razložili v naslednjem poglavju.

Uvodoma naj še dodamo, da v časovnem prikazu odstrela uporabljamo samo eno polletje, to je prvi del lovskega leta, ki se v statistikah običajno navaja z dvema letnicama (npr. 1948/1949), kot je bilo v rabi dolgo časa. Lovsko leto namreč zajema dve polovici: poletje/jesen in zima/pomlad. Vendar se odstrel v veliki meri opravlja v prvi od teh dveh polovic (poletje/jesen).

Náš prikaz nam daje naslednjo sliko:

1. Malo je vrst divjadi, kjer je odstrel do neke mere konstanten. To bi v glavnem veljalo za 9 živalskih vrst: poljski zajec, lisica, divji prašič, srnjad, jelenjad, jazbec, fazan, poljska jerebica in velika raca (mlakarica) - vendar tudi pri teh z velikimi nihanji, ki jih je mogoče razložiti takole:

a) za srnjad in jelenjad (cervidi) je v začetku prikazanega obdobja (in še nekaj let po tem) veljala prepoved odstrela cervidov, ki jo je jeseni l. 1945 izdal maršal Tito za zaščito teh dveh vrst, ki se jih je takrat smatralo za redke;

b) najstalneje vrste divjadi v odstrelu so: poljski zajec, lisica, divji prašič in raca mlakarica. Pri zajcu so vidni občasni dvigi in padanje odstrela, ki najverjetneje ustrezajo tudi gibanju staležev. Za lisico je možno reči, da v zadnjem času na število (nižjega) odstrela vpliva akcija proti steklini (močnejši odstrel, vakcinacija). Za dvig odstrela (staleža) divjih prašičev bi bila razlaga v režimu (prepovedi) odstrela določenih starostnih kategorij (vodečih samic).

2. Začetek odstrela nekaterih vrst sovпада z določenimi človekovimi odločitvami in dejanji: poleg začetka odstrela cervidov (zaradi prepovedi iz l. 1945) se začne sredi petdesetih let t.i. nasajanje umetno odgojenih fazanov, ki se nadaljuje in še potencira, kar velja tudi za jerebico, vendar v mnogo manjši meri (umetna gojitve je mnogo bolj zahtevna od gojitve fazana ali race). Pri slednji je opazno dviganje številčnosti tudi z začetkom nasajanja umetno vzrejenih rac.

Za medveda je dolgo veljala zakonska omejitev odstrela, potem je bil odstrel omejevan z dovolilnico državnih organov (ministrstva), zadnjih 15 let pa, ko so omenjene omejitve odpadle, številčnost medvedov pa narasla, je bil odstrel medveda samoupravno omejevan, tako na primer so se lovske družine na območju občine Grosuplje dogovorile, da smejo letno upleniti (vse skupaj) le 3 medvede.

Določene omejitve pri odstrelu (medved, jelenjad, prašič) izvirajo tudi iz dogovarjanja v okviru lovsko-gojitvenega (krimsko-notranjskega) območja.

3. Vidimo pa, da vrste, ki so nekoč bile predmet odstrela, to niso več, vsaj ne po programu odstrela, kar si razlagamo z različnimi okoliščinami:

- vidra, katere odstrel je v občini Grosuplje zabeležen nazadnje l. 1967, izumira, ne samo zaradi (nikoli velikega) odstrela, pač pa bolj zaradi spremenjenih hidrografskih razmer (regulacija potokov) pa tudi zaradi naraščanja človeške populacije;

- podobno je z gozdnim jerebom, za katerega je od 1975 evidentiran le en odstrel; pri njem gre verjetno za vpliv ekoloških sprememb, kar pa zahteva določeno študijo;

- za goši in druge race (razen mlakarice), ki v prikazu evidentiranega odstrela ne figurirajo že več kot dve desetletji, je mogoče reči, da njihov odstrel nikoli ni bil visok, saj njihove selivske poti v glavnem ne potekajo prek alpskega prostora, morda pa bi se dalo iskati vzrok za manjšo prisotnost drugih rac (razen mlakarice), to so regeljci, kreheljci, črna liska itd., tudi v zelo pojačani kompetitivnosti mlakarice, ki jo redno vlagajo.

4. S tem pa smo že pri pojavu "vlaganja" določenih vrst (predvsem) perjadi (fazan, raca mlakarica), kar se dogaja že dolga leta in predstavlja pomemben dejavnik.

V raznih rejskih centrih, predvsem v Sloveniji, nabavljajo lovske družine, zlasti velja to za LD Grosuplje, skoraj vsako leto večje število te perjadi, jo nekaj časa (poletni meseci) drže v zaprtih prostorih (fazanerija, račarnik) in jih na jesen spustijo v lovišče. Tu ne gre toliko za krepitev (naravnega) fonda teh vrst pernatih divjadi (ali pa sploh ne), ampak je namen teh dejavnosti - lov, v veliki meri takoimenovani turistični lov (odstrel).

Ta "gojitvena" dejavnost, resda namenjena izključno ekonomskim interesom (lov domačih lovcev, lov tujih lovcev - turistov) in v tem kontekstu bolj ali manj uspešna oziroma pozitivna, pa lahko ima oziroma že ima negativne ekološke posledice. Omenili smo že možnost kompetitivnega vpliva na izginotje drugih vodnih pernatih vrst (druge race, liska), posledica pa je tudi izginotje - recimo jim tako - pravih divjih mlakaric: te vložene mlakarice izgube mik in obeležje divjosti in postanejo takorekoč (na pol) domače ptice. Za fazana in zlasti poljsko jerebico je treba reči, da jima biotopi na območju grosupeljske občine ekološko ne (ali malo) ustrezajo, zato v obliki naravne populacije na tem območju niso prisotne in brez dodatnega nasajanja (vlaganja) izginejo.

5. Za ujede, ki jih kot stalno perjad najdemo na območju lovskih organizacij občine Grosuplje - to so krakulj (*Accipiter gentilis*), skobec (*Accipiter nissus*), kanja (*Buteo buteo*) in navadna postovka (*Falco tinunculus*) - je mogoče ob navedenem analitičnem prikazu reči sledeče:

- odstrel krakulj in skobca se, kot se vidi tudi iz navedenega primera (1), za LD Grosuplje za l. 1988 še planira in se, kot se vidi iz dodatnega pregleda pod c), tudi uresničuje. To preneha z l. 1992, ko se tema vrstama pojača varstvo (l. 1993 pride prepoved odstrela), medtem ko evidenca odstrela ne kaže odstrela kanje pa tudi ne postovke (ki je lovci dejansko ne odstreljujejo, medtem ko se za kanjo to ne bi moglo trditi).

6. Pregled pod c), ki sicer kaže le krajše obdobje (zadnjih sedmih let) za LD Grosuplje, pa opozarja na to, da je odstrel kolombin (golobi, grlice) padel na ničlo, kar dokazuje, da je tudi njihova številčnost (močno) upadla. Težko je trditi, ali gre dejansko za naravni pojav zmanjšanja njihove populacije ali pa za bolj ali manj efemerni pojav, vendar bi se dalo navesti vsaj en antropogeni dejavnik, ki bi govoril za zmanjšanje odstrela, to je večletno intenzivno odstreljevanje oziroma prodajanje odstrela tujim turistom - lovcem, v prvi vrsti Italijanom.

7. Naša analiza gotovo pove še marsikaj razen navedenih refleksij, predvsem pa (tudi) to, da v evidencah odstrela niso navedene še številne druge, dostikrat zelo številčne vrste divjadi, ki po zakonu to so, ki so in tudi morajo biti predmet lovskega gospodarjenja in ki jih lovci redno v manjši

ali večji meri tudi odstreljujejo. To so na primer koracide - vrane, srake, šoje, potem pa tudi neverice in polhi (ki jih lovijo v pasti).

8. Ob analizi odstrela posebno zbode v oči odstrel srnjadi. Lahko bi ga razdelili na tri obdobja. Prvo (povojno) obdobje (zapovedanega) varovanja srnjadi je pustilo sledi, tudi po prenehanju prepovedi, v odnosu lovcev do odstrela srnjadi ("štednja"), to je nekako od 1945. do 1955. l. To se potem nadaljuje s fazo (1955-1975), ko se tendence štednje umikajo tendencam po večjem odstrelu, zlasti ko začne srnjad poginjati zaradi zajedavskih bolezni; potem pa sledi faza močnega dviga (števila) odstrela (od 1976 dalje), kar pa je nedvomno odraz večje številčnosti srnjadi; srečujemo se z znanim fenomenom, značilnim za Evropo sploh, ki ga označuje "eksplozija" populacije srnjadi (pa tudi jelenjadi).

Značilnosti lovskega gospodarjenja oziroma upravljanja lovišča

Glede na določila lovskega zakona so lovske organizacije upravljalci lovišča in divjadi v njem.

Uvodoma bodi povedano, da je le-to značilno za vse lovske družine v Sloveniji in tako tudi za one z območja občine Grosuplje (z izjemo numeričnih kazalcev seveda), čeravno bomo povzeli zaključke le na primeru LD Grosuplje, ki je podrobneje prikazana.

Za to je več razlogov: delovanje lovske organizacije temelji na isti lovni zakonodaji, organizacijsko spadajo v isto (višje) lovsko združenje (LZ Ljubljana, LZ Slovenije), katerega navodila in sklepe v celoti spoštujejo in jih celo natanko izvajajo. Lovsko-članska populacija v vseh teh lovske družinah je v socialnem in izobrazbenem pogledu v bistvu enaka in enako misleča, občinski uravnavni in kontrolni organi so za vse te LD skupni, in ne nazadnje je LD Grosuplje neke vrste vzorčna osnovna lovska organizacija za to območje.

Osnovna izhodišča lovskega gospodarjenja

SPLOŠNI IN SKUPNI CILJI. Dejstvo je, da je pri tem vodilna usmeritev ekonomskega značaja, v prvi vrsti, seveda, lovsko-ekonomskega, predvsem v odnosu do temeljne lovske organizacije (lovske družine) pa tudi širše gledano (npr. lovni turizem, ki je nacionalnega gospodarskega pomena). V isto skupino je mogoče šteti tudi, recimo mu tako, posebni lovski užitek, to je pridobivanje lovske trofeje, ki so izrazito osebno pomembne in pomenske, včasih tudi širše pomenske. Temu dodajamo še različne druge osebne užitke, ki nimajo ekonomskega značaja v neposrednem smislu, kot so: rekreacija v naravi, privrženost svetu divjadi, urjenje v strelstvu pa še nekatere druge veščine, kot so sposobnost orientiranja v naravi, sposobnost opazovanja življenja v naravi in samo opazovanje okolice, kar vse ima tudi določen nacionalni pomen itd.

Med cilje lovske organizacije pa ne moremo šteti lastnosti, kot so: globalno varstvo okolja, integralno varstvo divjih živalskih vrst, celo ne tistih, ki spadajo po zakonu med divjad, varovanje biotopov in ekosistemov, varstvo narave v celoti - čeprav je slovenska lovska organizacija le-to proklamirala že pred leti in čeprav se svetovna lovska organizacija CIC (Conseil international de la Chasse), ki ji pripada tudi slovenska lovska organizacija, od pred nekaj leti imenuje Conseil international de la Chasse et de la Conservation du Gibier (Mednarodni lovski svet in svet za varstvo divjadi).

Izvajanje lovske zakonodaje in podzakonskih predpisov

Za slovenske lovske organizacije, tedaj tudi za lovske družine na območju občine Grosuplje, je značilno bolj ali manj dobesedno izvajanje navedenih predpisov in v ne manjši meri tudi številnih

notranjih (lastnih) predpisov (pravilnikov, poslovnikov itd.).

Za kontrolo izvajanja vseh teh predpisov imajo lovske organizacije svoje posebne organe, v prvi vrsti so to disciplinske komisije, ki poslujejo po sprejetem poslovniku. Prav tako imajo tudi višje lovske organizacije organe sankcioniranja prekrškov in protizakonitih prestopkov.

V splošnem veljajo lovske organizacije za organizacijsko in disciplinsko trdne - da ne rečemo trde - društvene organizacije.

Združevanje

Ne samo da osnovnim lovskim organizacijam združevanje ni tuje, ampak ga prostovoljno sprejemajo in se po dogovorih ravnaajo. Razen združevanja v lovske zveze se združujejo v: bazensko organizacijo, lovsko gospodarsko območje (krimsko-notranjsko), znano je tudi dogovarjanje preko državne meje. Za območje grosupeljske občine pride v poštev dogovor o gojitvi oziroma varovanju medveda, risa, jelenjadi in divjih prašičev. To velja tako glede posebnega (za navedene vrste divjadi) lovnega režima kot tudi za plačevanje odškodnin za (gospodarske idr.) škode, ki jo napravi divjad navedenih vrst.

Gospodarjenje investicijskega in splošno lovskega značaja

Obeležje mu dajeta dve opciji, to je nakup zemljiških parcel in lovski objekti: lovske koč, objekti za vzrejo divjadi, lovni objekti, kot so npr. lovske preže raznih tipov in namenov. Potem so tu še drugi objekti, kot npr. strelišča, in končno lovsko orožje in psi. Poudariti je treba prvo opcijo - nakup zemljiških parcel. To se je razširilo posebno v zadnjem času; LD Grosuplje je naprimer v l. 1993 lastnica 39 parcel v skupni izmeri 135.799 m². Uporabljajo jih predvsem za obdelavo, tj. zasejavanje kultur, ki služijo divjadi za hrano, obenem pa naj bi jo odvrčale od takoimenovanih lovskih škod, poljskih in gozdnih.

Lovski turizem

Z ekonomsko miselnostjo v lovskih družinah se je vse bolj razmahnila dejavnost lovskega turizma. Le-temu dajejo podporo tudi združenja lovske organizacij (lovske zveze). Ta dejavnost se po eni strani vklaplja v družbene težnje po pridobivanju deviz, po drugi pa krepi ekonomske sposobnosti lovske družin: omogoča nabavo divjadi za "vlaganje" v lovišča in s tem uspešnejši lov, omogoča tudi več nabave zemljiških parcel idr.

Razlike v metodah takoimenovane gojitve divjadi (v naravi)

Za razlago termina takoimenovane gojitve divjadi v naravi je moč reči, da je to termin, ki se v slovenskih lovskih organizacijah praviloma ali celo izključno uporablja. Ta termin se zelo razlikuje od termina, ki ga uporablja npr. angleško govoreča (in misleča) sfera, to je nadzor (če tako prevajamo ustaljeni termin control), in ki pomeni po eni strani mnogo manj vmešavanja človeka v naravo biocenozo, po drugi pa mnogo več - to je tudi intervencija v primeru ogroženosti (posameznih) vrst. V tem prikazu ostajamo pri uporabi termina gojitev divjadi; pri tem pa nimamo v mislih reje divjadi v zaprtih prostorih v oborah, ograjah ipd., ampak v naravi. Osnovna različnost teh metod se izraža zlasti glede dveh skupin divjadi: tistih vrst, ki so, smatrane ekonomsko - v širšem smislu - pomembne za lovce in za lov, in one druge, ki to niso, ali vsaj v glavnem niso. V prvo skupino je mogoče v lovskih organizacijah na območju občine Grosuplje (kot, seveda, tudi drugod) šteti po, običajno v

lovskih organizacijah uporabljeni razvrstitvi (ki pa odstopa od znanstvene zoološke razvrstitve), naslednje vrste: navadni jelen, srna, poljski zajec, divji prašič, fazan, poljska jerebica in rasa mlakarica, v drugo skupino pa vrste: gozdni jereb, kljunač, kozica, gosi in druga vodna in obvodna perjad (razen race mlakarice); sem spadajo še ostali dlakarji - jazbec, obe kuni, obe podlasici, dihur, vidra, pižmovka, veverica, polh. Sem lahko še prištejemo, glede na gojitev, redkejšje vrste: zveri - medved, lisica, ris, volk, ujede - kragulj, skobec, kanja in postovka ter korvide (vrane) - krokarja, vrano, srako, šojko. Nazadnje so tu še vrste, ki jih zakon tudi šteje za divjad in v navedenih loviščih živijo stalno ali le občasno, kot so sove, orli, mrhovinarji in še morda katera vrsta.

Bistvene razlike med modeli gojitve pa so sledeče: predvsem v prvi skupini je za režim gojitve značilno: ugotavljanje staležev (števila), načrtovan in kontroliran odstrel, krmljenje (krmišča, mrhovišča, kaluže itd.), specialni režimi odstrela, vlaganje, t.j. dodajanje določenega števila individuov teh vrst v lovišče (iz narave ali iz vzrejališč), stroga in bolj ali manj podrobna evidenca o staležu, spolni in starostni strukturi (odstrela), o boleznih in poginih itd.

Lovsko-gojiteljski odnos do druge skupine divjadi pa je bistveno drugačen od pravkar navedenega odnosa do divjadi iz prve skupine. Pa tudi v tej drugi skupini je med posameznimi podskupinami razlika v metodah gojitve. So vrste divjadi, ki se že tradicionalno lovijo, in sicer: gozdni jereb (petelinček, kokoška se ne lovi), vodna in obvodna perjad (gosi, race - razen mlakarice, liska), zveri: lisica, mustelide, pižmovka, pa ujede - kragulj, skobec, kanja. Za te vrste ni evidentiranja o staležih (številih), odstrel se sicer načrtuje v zakonskih rokih in uresničuje, če je priložnost, zanje ne veljajo nikakršni (drugi) gojitveni ukrepi (npr. krmljenje, napajališča, selekcijski ukrepi itd.), podrobne evidence odstrela (po spolu, po starosti ipd.) ni.

Poseben je odnos do druge podskupine, ki je sicer številna, to so vrane, srake, šojke. Tudi za to skupino ni nikakršnih gojiteljskih ukrepov, tudi ne evidentiranja (staležev, odstrela).

Končno je tu še podskupina, ki je po zakonu ali po kakem drugem dogovoru varovana, to pa so vrste: vidra, divja mačka, veverica, postovka, krokar, orli (accipitrinae), jastrebi (accipitridae), sove. Gre za močno ogrožene ali celo iztrebljene vrste. Zanje se pa tudi ne programirajo ukrepi varstva, kot je izpuščanje primerkov za pojačanje naravne populacije v lovišče, reintrodukcija iztrebljenih vrst ali kakršenkoli gojitveni ukrep. V zadnjem času je med divjad po zakonu prištet tudi polh (Glis glis), ki pa se ne odstreljuje, ampak lovi v posebne polšje pasti, in to šele od 25. septembra dalje.

Ocena dejavnosti lovskih organizacij tega območja z vidika varstva narave oziroma naravnega okolja sploh

Spis Lov in lovstvo v občini Grosuplje je študijsko-analitični prikaz relevantnih razmer v lovskih organizacijah z navedenega območja, ki dopušča določeno oceno tudi z naravovarstvenih vidikov na relaciji lovstva organizacija - varstvo okolja na tem območju. Na kratko jih je mogoče povzeti v naslednjem.

Poleg izrazite ekonomske naravnosti gledišč in dejanj v lovstvu bi kazalo področja dejavnosti lovskih organizacij intenzivneje preusmeriti v smislu varstva narave, s končnim namenom in ciljem, izboljšati razmere v naravi in s tem tudi v lovstvu.

Preusmeritve, ki bi tem namenom ustrezale, bi lahko bile:

- pristopiti k načrtnemu ugotavljanju prisotnosti vseh vrst divljadi (ali tudi drugih živali) ob sedanji lovski organizaciji, ko so za vse predele vsakega lovišča stalno zadolženi posamezni člani LD, pa tudi na druge načine, takorekoč mimogrede;

- čim točneje evidentirati, razen prisotnosti vrst in njih števila, tudi druge populacijske lastnosti, kot kraj in čas pojavljanja, stalnost ali le prehodnost, gnezdenje in ostali parametri razmnoževanja,

kompletitivnost, bolezni, pogini itd.;

- preučiti potrebe in možnosti varstva ne dovolj zaščitenih vrst, ki jim morda še ne preti iztrebitev, so pa ogrožene; to je na primer jazbec, ki se mu življenjski pogoji slabšajo, golobi in grlice, ki jih je donedavno bilo mnogo več, sedaj pa se čuti izrazit padec števila; tudi varovanju populacije poljskega zajca bi veljalo posvetiti več pozornosti itd.;

- omejitev gojenja določenih vrst divjadi v ograjenih in drugače omejenih površinah, brez škode za naravno populacijo, bi koristilo tudi lovu;

- posvečati pozornost tudi ugotavljanju populacije, odstrelu in evidenci vran, srak, šoj pa tudi polhov in drugih (redkih) vrst;

- vključevati se gmotno in dejavno v razne relevantne projekte introdukcije in reintrodukcije vrst, v raziskovalne projekte v biocenozah;

- v nemanjši meri sprožati ali pa se pridruževati projektom varstva ekosistemov z vsemi njihovimi komponentami: varovanje močvirij, voda, čim prirodnejše poljsko in gozdno gospodarjenje, na naravi prijaznih osnovah, proti kemizaciji nastopati z biološkimi metodami tudi v gospodarstvu, zdravstvu itd.;

- razvijati in se priključevati neposrednim projektom varstva divjih živali, npr. boju proti steklini, ograditvi avtocest zaradi varovanja divjadi, in sicer tako, da ne bo ovirano njeno naravno gibanje.

Glede na možnosti in usposobljenost lovskih družin je to mogoče, posebej še, ker so to organizacije, ki spoštujejo disciplino, imajo finančna sredstva iz lova (ki pa jih vlagajo v nabavo parcel ipd.), razpolagajo pa tudi z izdatnim človeškim potencialom.

Predvsem pa je potrebno preusmerjanje miselnosti in potem tudi akcij.

K tej preusmeritvi bo do določene mere pomagala tudi uredba o strožjem varovanju ogrožene farme divjadi, veljavna od 1. X. 1993.

Literatura:

1. S. Valentinčič. Lov na območju sedanje občine Grosuplje po drugi svetovni vojni, Zbornik občine Grosuplje, III, 1971, 211-219.
2. Valentinčič S., I. Šporar. 30 let lovske družine Grosuplje, ZOG VIII, 1976, 279-388.
3. Lovska družina Grosuplje. 40 let lovske družine Grosuplje, brošura, 1986.
4. Lovska družina Grosuplje. Letna poročila 1986 do 1992.

POPIS PREBIVALSTVA, GOSPODINJSTEV, STANOVANJ IN KMEČKIH GOSPODARSTEV V OBČINI GROSUPLJE

*Ivan Ahlin**

Leto 1991 je leto velikih sprememb v življenju Slovencev, pa tudi občanov občine Grosuplje. V tem letu je bil opravljen tudi redni popis /vsakih deset let/ prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev. Uredniški odbor Zbornika občine Grosuplje se je odločil, da objavi nekatere podatke iz popisa, z željo, da bi jih skupno z že objavljenimi v Zborniku 17, stran 95 do 102, koristno uporabljali.

Na Grosupljem, julij 1993

METODOLOŠKA POJASNILA

Podatki popisa prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991 se nanašajo na stanje opolnoči 31. 3. 1991, po teritorialno politični razdelitvi, veljavni ta dan.

NARODNOSTNA PRIPADNOST

V popisu prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991 je bilo tako kot v vseh popisih prebivalstva po II. svetovni vojni tudi vprašanje o narodnostni pripadnosti. Skladno z 214. členom Ustave Republike Slovenije je bila vsakomur zagotovljena popolna svoboda izjavljanja in opredeljevanja narodnostne pripadnosti. Dolžnost popisovalca je bila, da je na osnovi določil vpisal natančno tak odgovor, kot ga je povedala popisana oseba. Za tiste, ki na to vprašanje niso želeli odgovoriti, je popisovalec vpisal "ni želel odgovoriti" ali "ni se želel opredeliti", za tiste, ki so želeli, da popisovalec kot odgovor na to vprašanje vpiše Jugoslovan, je popisovalec vpisal ta odgovor.

V vseh popisih po II. svetovni vojni je bilo vprašanje o narodnostni pripadnosti postavljeno na isti način, prav tako se je uporabljala ista klasifikacija za prikazovanje rezultatov. Upoštevati je treba le metodološke razlike pri prikazovanju Muslimanov in Jugoslovanov.

Osebe jugoslovanskega rodu, ki so se štele za Muslimane v smislu etnične in ne verske pripadnosti, so se lahko narodnostno opredelile za Muslimane prvič leta 1961. Pred tem so bile opredeljene kot "Jugoslovan - neopredeljen". Osebe, ki so se štele za Muslimane v smislu verske in ne narodnostne pripadnosti, so se opredelile po narodnostni pripadnosti tako, kot so želele, npr.: Turki, Albanci, Srbi, Hrvati itd. Ob popisu leta 1961 so državljani Jugoslavije, ki se niso podrobneje narodnostno opredelili, odgovorili "Jugoslovan - narodnostno neopredeljen". Enak odgovor je veljal tudi za osebe, ki so za narodnostno pripadnost navedle pokrajinsko - regionalno pripadnost (npr. Gorenjec, Hercegovec, Bunjevec ipd.). Tuji državljani, ki se niso narodnostno opredelili, so bili

* Grosuplje 61290, Taborska 17

prikazani kot "narodnostno neopredeljeni". Leta 1971 je bila sprejeta klasifikacija, ki je ustrezala ustavnim določbam o enakopravnosti vseh narodov in narodnosti in o pravici prebivalcev, da prosto izjavijo narodnostno pripadnost, vključno s pravico, da se narodnostno ne opredelijo, če se ne želijo. V tej klasifikaciji, ki je veljala tudi ob popisu prebivalstva 1981 in 1991, so vsi prebivalci razvrščeni v dve osnovni skupini:

- "narodnostno opredeljeni" in
- "narodnostno neopredeljeni".

Osebe, ki se niso narodnostno opredelile, so bile oz. so razvrščene v tri skupine:

1. Narodnostno se niso opredelili (po 41. členu Ustave SFRJ leta 1971 oz. 170. členu Ustave SFRJ leta 1981 oz. 170. člena Ustave SFRJ in 214. členu Ustave Republike Slovenije leta 1991)
2. Opredelili so se kot "Jugoslovan".
3. Opredelili so se po regionalni pripadnosti.

Prva od navedenih podskupin je bila prvič vpeljana v klasifikacijo za popis leta 1971 in s tem je bilo prebivalcem omogočeno, da uveljavijo svojo pravico, ki jo daje ustava, in se narodnostno ne opredelijo.

Prebivalci so ob zadnjih treh popisih lahko izjavili, da so "Jugoslovani", čeprav taka izjava ne pomeni narodnostne opredelitve.

Kadar se je nekdo namesto narodnostno opredelil regionalno, je bil tak odgovor upoštevan kot "opredelil se je po regionalni pripadnosti".

MATERNI JEZIK

Materni jezik je jezik, ki se ga je oseba naučila v zgodnjem otroštvu v krogu družine oz. drugem primarnem okolju, kadar je otrok živel pri sorodnikih, v domovih ipd. Če se je oseba v zgodnjem otroštvu naučila več jezikov, je to jezik, za katerega je popisana oseba menila, da je njen materni jezik.

Za osebe, mlajše od 15 let, so podatke o maternem jeziku dali starši oz. skrbniki.

VEROIZPOVED

Vprašanje o veroizpovedi oz. verski pripadnosti je bilo ob popisih zadnjič postavljeno leta 1953. Na sprejem odločitve, da se v popisu prebivalstva 1991 zastavi tudi to vprašanje, je vplivalo dejstvo, da religija (vera) predstavlja eno od družbenih kategorij, katere vpliv je velik, saj večina prebivalstva pripada eni ali drugi veroizpovedi.

Stalno prebivalstvo brez oseb, ki delajo v tujini, in družinskih članov, ki z njimi živijo v tujini

V tabelah je prikazano stalno prebivalstvo Republike Slovenije. Po definiciji popisa so to vsi tisti prebivalci nekega naselja, ki so izjavili, da v njem stalno prebivajo. V številu stalnih prebivalcev so zajeti tudi vsi, ki v času popisa (31. 3. 1991 ob 24.00) niso bili v naselju stalnega prebivališča, pač pa so bili začasno v drugih naseljih Republike Slovenije oz. naseljih drugih republik nekdanje Jugoslavije in se le občasno vračajo v naselje stalnega prebivališča. Med stalno prebivalstvo so všeti tudi tisti, ki so bili v času popisa na delu v diplomatsko-konzularnih predstavništvih, mednarodnih organizacijah oz. so jih njihova podjetja in druge organizacije napotila na dela, ki jih

ta opravljajo v tujini. Zajeti so tudi družinski člani, ki so bili z njimi v tujini. Niso pa zajeti stalni prebivalci, ki so bili v času popisa odsotni zato, ker delajo pri tujem delodajalcu ali samostojno, in tisti družinski člani, ki z njimi živijo v tujini.

Aktivno prebivalstvo

Aktivno prebivalstvo so vse osebe, ki opravljajo poklic in za svoje delo prejemajo dohodke v naravi ali denarju. Aktivni so tudi tisti, ki iščejo prvo ali ponovno zaposlitev, ter tisti, ki služijo vojaški rok ali prestajajo kazen odvzema svobode, če so bili pred tem zaposleni. V kmečkih gospodarstvih veljajo za aktivne tudi pomagajoči družinski člani (osebe, starejše od 14 let, ki ne obiskujejo šole) in kmečke gospodinje, če se pretežno ukvarjajo s kmečkimi deli.

Osebe z lastnimi dohodki

Osebe z lastnimi dohodki so tiste, ki niso aktivne, so pa ekonomsko samostojne, ker živijo od dohodkov svoje prejšnje zaposlitve (upokojenci, delovni invalidi itd.) ali prejšnje zaposlitve enega od družinskih članov ožje družine (družinski člani). V to skupino spadajo tudi tisti, ki imajo socialno podporo, štipendisti, če živijo izključno od te ipd.

Vzdrževano prebivalstvo

Vzdrževani so vsi tisti, ki nimajo lastnih dohodkov, ampak jih vzdržujejo starši, sorodniki ali druge osebe.

Dejavnost

Dejavnost so vsa opravila in aktivnosti, ki jih podjetja, zavodi in drugi pravni subjekti izvajajo in opravljajo. Aktivno prebivalstvo je razvrščeno po dejavnosti na podlagi Enotne klasifikacije dejavnosti. Klasifikacija obsega 14 področij, ki jih združujemo v 4 sektorje:

primarni: kmetijstvo in ribištvo, gozdarstvo in vodno gospodarstvo

sekundarni: industrija in rudarstvo, gradbeništvo, obrt in storitve

terciarni: promet in zveze, trgovina, gostinstvo in turizem, osebne storitve, stanovanjsko-komunalne dejavnosti

kvartarni: finančne, tehnične in poslovne storitve, izobraževanje, znanost, kultura in informacije, zdravstvo in socialno varstvo ter družbenopolitične skupnosti, samoupravne interesne skupnosti in družbenopolitične organizacije.

Stanovanje je gradbeno povezana celota, namenjena za stanovanje, in ima eno ali več sob z ustreznimi pomožnimi prostori (kuhinja, kopalnico, straniščem, predstobo, shrambo ipd.) ali pa je brez pomožnih prostorov ter ima en vhod ali več posebnih vhodov.

Stanovanje za počitek in rekreacijo je po definiciji stanovanje, v katerem gospodinjstvo ni stalno prijavljeno, uporablja pa ga izključno za počitek in rekreacijo, občasno ali več mesecev v letu.

Soba je prostor, namenjen za stanovanje, ki je od drugih prostorov stanovanja ločen z zidovi, ima direktno dnevno svetlobo, površina pa znaša najmanj 6 m².

Površina stanovanja je seštevek površin vseh prostorov, ki so v sestavi stanovanja, ter vsota površin: loggie (75 % celotne površine), pokritih teras (50 % celotne površine), balkonov in teras (25 % celotne površine).

Leto zgraditve je določeno z letom zgraditve stavbe, saj se večinoma leto zgraditve stanovanja ujema z letom zgraditve stavbe. Za stavbe, ki so bile močno poškodovane ali skoraj uničene, kasneje pa rekonstruirane oz. sanirane in jim je na ta način podaljšana življenjska doba, je upoštevano leto rekonstrukcije oz. sanacije in ne leto zgraditve. Za stanovanja, ki so v povečanem ali adaptiranem delu stavbe, je upoštevano leto povečave oz. adaptacije.

Opremljenost stanovanja z napeljavami vodovoda, kanalizacije, električnega toka in centralnega ogrevanja je bila zbrana za vsako stanovanje posebej. Zaradi boljšega vpogleda v kvaliteto stanovanj so ti znaki obdelani v kombinacijah. V stanovanju je napeljava vodovoda, kanalizacije, električnega toka in centralnega ogrevanja, če vsaj v enem prostoru obstaja ustrezna napeljava, ne glede na to, ali je bila v kritičnem trenutku popisa priključena na javno omrežje ali na kakšen drug objekt.

Pomožni prostori:

- Kuhinja je v stanovanju, če je prostor, ki je pri gradnji ali kasneje pri predelavi (adaptaciji), namenjen za kuhinjo. Kot kuhinja je upoštevana tudi takoiimenovana "čajna kuhinja". Kuhinja, sestavljena iz jedilnega in delovnega prostora, ki medsebojno nista popolnoma ločena, je vsa upoštevana kot kuhinja.

- Kopalnica je v stanovanju, če je v stanovanju prostor, kjer je kad in prha in v kateri so napeljave vodovoda in kanalizacije, ne glede na to, ali sta priključena na javno ali lastno omrežje.

- Stranišče v stanovanju je lahko v posebnem prostoru ali v kopalnici.

Naseljena stanovanja so del stanovanjskega sklada, ker vključujejo stanovanja:

- ki jih eno ali več gospodinjstev uporablja za stalno stanovanje,
- ki jih uporabljajo osebe, ki stanujejo v naselju popisa zaradi dela ali šolanja,
- gospodinjstev, ki so na začasnem delu v tujini, v kritičnem trenutku popisa pa v njihovem stanovanju nihče ne stanuje.

Za osebe v stanovanju so upoštewane osebe, ki so stalno prijavljene v tem naselju, ter osebe, ki začasno (zaradi dela ali šolanja) stanujejo v tem naselju.

Niso upoštewane osebe v skupinskih stanovanjih in osebe v poslovnih in zasilnih prostorih.

Povprečna površina stanovanja na osebo je izračunana za vsako posamezno stanovanje z delitvijo skupne površine stanovanja s številom oseb, ki stanujejo v tem stanovanju.

Pismenost

Podatek o pismenosti je zbran le za osebe, starejše od 10 let. Pismena je vsaka oseba, ki zna prebrati in napisati pismo. Pri tem je vseeno, v katerem jeziku in v kateri pisavi zna brati in pisati.

V popisu se je štelo, da so pismene vse osebe, ki so dokončale vsaj 3 razrede osnovne šole.

Šolska izobrazba

Podatek o šolski izobrazbi je bil zbran za vse prebivalstvo, razen za predšolske otroke in učence osnovnih šol. Zato je v tabeli 1 prikazana le najvišja dokončana šola za prebivalstvo, starejše od 15 let. Najvišja dokončana šola pa je šola, z dokončanjem katere si je oseba pridobila najvišjo stopnjo šolske izobrazbe. To lahko doseže:

- z dokončanjem redne šole (osnovna, srednja, višja, visoka)
- z dokončanjem šole, ki nadomešča redno šolo (šola za izobraževanje ob delu)
- z uspešno opravljenimi izpiti na redni šoli
- z uspešno dokončanim tečajem za skrajšano šolo, s katerim je po veljavnih predpisih oseba dobila določeno šolsko izobrazbo.

Kmečko gospodarstvo

Kmečko gospodarstvo ima tisto gospodinjstvo, ki uporablja:

- a. najmanj 10 arov obdelovalnih zemljišč
- b. manj kot 10 arov obdelovalnih zemljišč, vendar ima najmanj:
 - kravo in tele ali kravo in mlado goved ali
 - kravo in dve odrasli drobnici ali
 - pet odraslih ovac ali
 - tri odrasle prašiče ali
 - štiri odrasle ovce in prašiče skupaj ali
 - 50 odrasle perutnine
 - 20 čebeljih panjev.

Gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom po viru dohodka

Podatek o viru dohodka dobimo iz odgovora o poklicu posameznih članov gospodinjstva in njihovih rednih dohodkov.

Vir dohodka je samo iz kmetijstva, to so gospodinjstva, katerih aktivnost članov je omejena na lastno kmečko gospodarstvo, ki je tudi izključno vir dohodka tega gospodinjstva. Vsaj en član tega gospodinjstva mora biti aktiven kmet.

Mešani vir dohodka imajo gospodinjstva, katerih člani so aktivni v lastnem kmečkem gospodarstvu in zunaj njega v kmetijskih ali nekmetijskih dejavnostih. Vir dohodka je skupek dohodkov iz kmečkih in nekmečkih dejavnosti in morebitni lastni dohodki ali dohodki iz kmetijskih dejavnosti in lastnih dohodkov.

Vir dohodka iz nekmetijstva imajo gospodinjstva, katerih aktivnost članov je omejena na nekmečke dejavnosti. Noben član gospodinjstva ne sme biti aktiven kmet.

V kategorijo gospodinjstev brez vira dohodka spadajo gospodinjstva, katerih člani so vzdrževani, oziroma delajo v tujini in jih metodologija popisa ne obdela po poklicu.

Uporabljana zemljišča

Uporabljana zemljišča so vsa zemljišča, ki jih je gospodinjstvo uporabljalo v času popisa. To so: njive in vrtovi, sadovnjaki, vinogradi, travniki, pašniki, trstičja in močvirja, gozd in nerodovitna zemlja, kot so poti, dvorišča, stavbna zemljišča in podobno.

Uporabljana kmetijska zemljišča so površine obdelovalnih zemljišč, pašnikov, trstičij in močvirij.

Uporabljana obdelovalna zemljišča so površine njiv in vrtov, sadovnjakov, vinogradov in travnikov.

Popisana so bila vsa uporabljana zemljišča, ne glede na to, ali so ta zemljišča na območju občine, kjer je gospodinjstvo, ali v drugi občini ali celo prek državne meje.

Viri: Popis prebivalcev, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991
Statistični letopis 1991

PREBIVALSTVO PO NARODNOSTNI PRIPADNOSTI

1

SKU-PAJ		NARODNOSTNO OPREDELJENI															
		Slo- venci	Itali- jani	Mad- žari	Romi	Albanci	Av- strijci	Bol- gari	Če- hi	Črno- gorci	Grki	Hrvati	Mak- donci	Musli- mani	Nemci	Polj- ki	
REPUBLIKA SLOVENIJA		1965986	1727018	3064	8503	2293	3629	199	169	323	4396	23	54212	4432	26842	546	204
GROSUPLJE		28151	26494	-	3	52	8	-	-	2	18	-	398	9	131	2	-

PREBIVALSTVO PO MATERNEM JEZIKU

		MATERNI JEZIK														
	nizo- zemski	nor- veški	poljski	romun- ski	rusin- ski	ruski	slo- vaški	srbski	srbo- hrvatski	šved- ski	turški	ukra- jinski	vla- ški	židov- ski	drugi jeziki	nez- nano
REPUBLIKA SLOVENIJA	38	12	323	303	49	235	168	18407	81220	59	187	172	56	37	2300	52552
GROSUPLJE	-	-	-	2	-	5	-	129	499	-	-	1	-	-	3	569

2

PREBIVALSTVO PO NARODNOSTNI PRIPADNOSTI (NADALJEVANJE)

		NARODNOSTNO OPREDELJENI										NARODNOSTNO NEOPREDELJENI			
		Romu- ni	Rusi	Rusi- ni	Slo- vaki	Srbi	Turki	Ukra- jinci	Vlahi	Židje	Drugi	narod- nostno se niso oprede- lili po čl. 214 ustave	oprede- lili so se kot jugo- slovani	oprede- lili so se po regio- nalni pripa- dnosti	Nezna- no
REPUBLIKA SLOVENIJA		116	170	57	141	47911	155	213	38	37	1178	9011	12307	5254	53545
GROSUPLJE		1	2	-	-	288	1	1	-	-	4	52	47	44	584

3

PREBIVALSTVO PO MATERNEM JEZIKU

	SKU-PAJ	MATERNI JEZIK														
		slo- ven- ski	itali- janski	mad- žarski	rom- ski	alban- ski	an- gleški	bol- garski	češki	danski	fran- coski	hrvat- grški	hrvat- sko srbski	mako- donski	nem- ski	
REPUBLIKA SLOVENIJA	1965986	1727360	4009	9240	2847	4022	155	131	467	4	108	33	52110	3276	4603	1543
GROSUPLJE	28151	26442	4	3	94	19	-	-	2	-	2	-	343	12	13	9

4

PREBIVALSTVO PO VEROIZPOVEDI

VEROIZPOVED										
SKUPAJ	islamska	judovska	katoliška	pravoslavna	protestantska	prootolstalski kult	druge veroizpovedi	verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	ni želeli odgovoriti	neznano
REPUBLIKA SLOVENIJA	29719	201	1403014	46819	19000	346	254	3993	85485	294318
GROSUPLJE	124	1	23688	282	16	1	-	4	475	3184

5

PREBIVALSTVO, KI OD ROJSTVA ŽIVI V NASELJU STALNEGA PREBIVALIŠČA, TER PRISELJENI GLEDE NA OBMOČJE IN LETO PRISELITVE

		PRISELJENI												
		iz območja						leta						
OD ROJSTVA ŽIVDO V NASE- LJU STAL- NEGA PREBI- VALI- ŠČA		iste občine	druge občine Republi- ke Slove- nije	druge repub- like nekdaj- nje Jugosla- vije	tujine	neznano	1940 in prej	1941- 1945	1946- 1960	1961- 1970	1971- 1980	1981- 1991	nezna- no	
REPUBLIKA SLOVENIJA	1965986	1007579	401384	390836	130039	24890	11258	45821	20250	175045	167856	237313	253035	59087
GROSUPLJE	28151	14608	6568	6143	478	241	113	614	194	1905	2146	3208	4965	511

6

PREBIVALSTVO PO SPOLU IN AKTIVNOSTI (BREZ OSEB, KI DELAJO V TUJINI IN DRUŽINSKIH ČLANOV, KI Z NJIMI ŽIVLJO V TUJINI)

	SKUPAJ		AKTIVNI				OSEBE Z LASTNIMI DOHODKI		VZDRŽEVANI		DELEŽ %	
	skupaj	ženske	skupaj	opravlja poklic	ženske		skupaj	ženske	skupaj	ženske	aktivni od vsega prebival- stva	aktivnih žena od vseh žena
					skupaj	opravlja poklic						
REPUBLIKA SLOVENIJA	1913355	989712	945766	878789	441384	415103	441197	262619	526392	285709	49.4	44.6
GROSUPLJE	27752	14200	14397	13552	6685	6420	5154	3133	8201	43802	51.9	47.1

7

AKTIVNO PREBIVALSTVO, KI OPRAVLJA POKLIC, PO DEJAVNOSTI (BREZ OSEB, KI DELAJO V TUJINI IN DRUŽINSKIH ČLANOV, KI Z NJIMI ŽIVIJO V TUJINI)

		DEJAVNOST														
SKUPAJ		industri- ja in rudar- stvo	kmetij- stvo in ribištvo	gozdar- stvo	vodno gospo- darstvo	gradbe- ništvo	promet in zveze	trgovina	gostin- stvo in turizem	obrt in osebne storitve	stano- vanjsko komu- nalne dejavnosti	finančne, tehnične in poslov- ne storitve	izobra- ževanje, znanost, kultura in infor- miranje	zdrav- stveno in soci- alno varstvo	družbe- nopol- skup., SIS, družbe- nopol- organi- zacije	neznano
REPUBLIKA SLOVENIJA	878789	314033	114612	5096	787	40643	45578	76115	28276	45804	10644	48750	52253	52754	38275	4169
GROSUPLJE	13552	3506	2329	37	7	838	882	1534	319	913	319	699	736	772	579	82

8

ZAPOSLENI PO NASELJU STALNEGA PREBIVALIŠČA IN KRAJU DELA, NEZAPOSLENI, DNEVNI MIGRANTI TER UČENCI IN ŠTUDENTI (BREZ OSEB, KI DELAJO V TUJINI IN DRUŽINSKIH ČLANOV, KI Z NJIMI ŽIVIJO V TUJINI)

	S P O L	ZAPOSLENI										UČENCI IN ŠTUDENTI			
		skupaj	delajo v naselju stalnega prebiva- lišča	zaposleni zunaj naselja stalnega prebivališča						NEZA- POSLE- NI	UČENCI IN ŠTUDENTI				
				skupaj	v drugem naselju v občini	v drugi občini Repub- like Sloveni- je	v drugi republiki nekdanje Jugosla- vije	v tujini	neznano		zaposle- ni dnevni migranti	učenci osnovne šole	učenci srednje šole	učenci in študenti dnevni migranti	
REPUBLIKA SLOVENIJA		735584	338755	396829	258095	134551	2041	404	1738	444095	59247	230308	94091	36534	169125
	M	383412	163473	219939	138844	78249	1356	339	1151	239197	35248	118645	46645	16686	84513
	Ž	352172	175282	176890	119251	56302	685	65	587	204898	23999	111663	47446	19848	84612
GROSUPLJE		10777	1698	9079	3457	5592	6	2	22	8966	705	3520	1347	392	3458
	M	5700	844	4856	1863	2973	2	2	16	4787	466	1789	633	192	1713
	Ž	5077	854	4223	1594	2619	4	-	6	4179	239	1731	714	200	1745

9

STANOVANJA IN STANOVALCI, VRSTA STANOVANJ IN LETO ZGRADITVE

	SKU- PAJ	STANOVANJA PO ŠTEVILU SOB					LETO ZGRADITVE				
		pose- bne sobe	garso- njere eno- sobna stan.	dvo- sobna	tri- sobna	štiri- sobna	pet in več- sobna	do 1918	1919 1945	1946 1970	1971 1980 1985 1991
REPUBLIKA SLOVENIJA											
ST	652422	3786	101793	220070	191679	85925	49008	108459	49344	193614	164287
O	1961200	6247	204427	504227	633733	315166	196919	282021	132383	564540	536358
GROSUPLJE											
ST	8853	49	980	2904	2772	1420	727	1314	594	2387	2172
O	28014	70	2069	7871	9402	5511	3087	2904	1469	7707	7849
											1116
											4084
											3561

10

ŠTEVILO VSEH STANOVANJ PO LASTNIŠTVU, ŠTEVILO NASELJENIH STANOVANJ PO NAČINU UPORABE IN SKUPNO ŠTEVILO GOSPODINJSTEV

	LASTNINA STANOVANJA				NASELJENA STANOVANJA, KI JIH GOSPODINJSTVO UPORABLJA KOT					Skupaj gospo- dinjstev v stano- vanjih	
	SKU- PAJ	družbena		zasebna		SKU- PAJ	lastnik v individualni hiši	lastnik v več stanovanjski hiši	imetnik stanovanjske prave		najemnik celega stanovanja brez stano- vanjske prave
		v individualni hiši	v več stanovanjski hiši	v individualni hiši	v več stanovanjski hiši						
REPUBLIKA SLOVENIJA	652422	13010	189028	399042	51342	343246	9407	200560	16641	635331	
GROSUPLJE	8853	119	710	7774	250	6560	173	873	197	8272	

STANOVANJA IN STANOVALCI, NAPELJAVA IN POMOŽNI PROSTORI V STANOVANJH IN VRSTA MATERIALA

NASELJE	STANOVANJA PO ŠTEVILU SOB						LETO ZGRADITVE			stano- vanja v stavbah iz trdega materiala
	SKU- PAJ	central. ogrev. vodovod kanal. električni tok	vodovod in električni tok	samo električni tok	brez napeljav	kopalnica	stranišče	kuhinja		
REPUBLIKA SLOVENIA										
ST	652422	412023	223213	15	14111	3057	564903	585294	642243	634855
O	1961200	1322075	604089	80	30982	3978	1756639	1801737	1945274	1919848
GROSUPLJE										
ST	8853	5685	2784	-	323	61	7347	7541	8778	8515
O	28014	19993	7383	-	558	80	24824	25435	27917	27336

POVPREČNA POVRŠINA STANOVANJA NA OSEBO V NASELJENIH STANOVANJIH

POVPREČNA POVRŠINA STANOVANJA NA OSEBO													
DO 6 m ²		6,1 - 10,0		10,1 - 12,0		12,1 - 15,0		15,1 - 20,0		20,1 - 25,0		NAD 25 m ²	
ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB
6320	32198	36274	171610	30202	136523	74593	309630	136435	502165	97283	307449	244591	501636
66	398	518	2583	369	1812	936	4182	1931	7694	1291	4546	3064	6799
REPUBLIKA SLOVENIJA													
GROSUPLJE													

13

NASELJENA STANOVANJA IN DRUŽBENA NASELJENA STANOVANJA PO ŠTEVILU
GOSPODINJSTEV IN OSEB

	SKUPAJ		STANOVANJA V KATERIH STANUJE						SKUPAJ GOSPO- DINJSTEV V STANO- VANJIH	STANOVANJA V DRUŽBENI LASTI		
			eno gospodinjstvo		dve gospodinjstvi		tri in več gospodinjstev					
	ŠTEVILO STAN.	ŠTEVILO OSEB								ŠTEV. STAN.	ŠTEV. OSEB	ŠTEV. STAN.
REPUBLIKA SLOVENIJA	625697	1961200	613752	1903317	9830	51033	603	4324	635331	197693	199233	561346
GROSUPLJE	8125	28014	8069	27427	100	569	1	6	8272	779	781	2373

14

STANOVANJA ZA POČITEK IN REKREACIJO PO LETU ZGRADITVE, NAPELJAVI IN POMOŽNIMI
PROSTORI TER MATERIALU ZUNANJIH ZIDOV STAVBE

	SKU-PAJ	LETO ZGRADITVE			OPREMLJENOST Z NAPELJAVO					STANOVANJA S POMOŽNIMI PROSTORI			STANO-VANJA V STAVBAH IZ TRDEGA MATERI-ALA
		do 1970	1971-1980	po 1980	centralno ogrevanje, vodovod, kanal, električni tok	vodovod, kanal, in električni tok	vodovod in električni tok	samo električni tok	brez napeljave	kopalnica	stranišče	kuhinja	
REPUBLIKA SLOVENIJA	26374	10456	5965	7739	4852	17604	-	2365	1553	15311	19712	23885	24963
	1043	317	266	429	182	772	-	46	43	667	841	950	988

15

STANOVANJA ZA POČITEK IN REKREACIJO PO ŠTEVILU SOB, POVRŠINI IN VRSTI STAVBE

	SKU-PAJ	STANOVANJA PO ŠTEVILU SOB					STANOVANJSKA POVRŠINA					SKUP. NA POVRŠINA m ²		STANOVANJA V		
		eno-sobna	dvo-sobna	tri-sobna	štiri-sobna	pet in več sobna	do 20 m ²	21-40	41-60	61-80	čez 80 m ²	počit-niških hišah	družinskih hišah	drugi vrsti stavbe		
REPUBLIKA SLOVENIJA	26374	10943	9333	4208	1290	587	2851	11381	7238	2895	2009	1195993	19154	4006	3214	
GROSUPLJE	1043	325	412	239	54	13	83	368	375	142	75	50522	935	91	17	

16

ŠTEVILO IN MOČ TRAKTORJEV IN KOMBAINOV, ŠTEVILO PRIKLOPNIKOV, POVRŠINA HLEVOV IN PROSTOROV ZA SHRANJEVANJE TER PROSTORNINA SILOSOV (nadaljevanje)

	TRAKTORJI				KOMBAINI		PRIKLOPNIKI		HLEVI, m ²		PROSTORI ZA SHRANJEVANJE, m ²		SILAŽNI SILOSI m ³	
	ENOOSNI		DVOOSNI		ŠTEVI-LO	KW	NA-VADNI IN KIPER	SAMO-NAKLADALNI	ZA GOVED IN KONJE	ZA PRAŠIČE	STROJEV	PRIDEL-KOV		
	ŠTEVI-LO	KW	ŠTEVI-LO	KW										
GROSUPLJE	1029	9307	2246	63235	9	297	978	946	109861	14662	74792	46276	33909	
GOSPODARSTVA S KMEČKIM GOSPODARSTVOM, SKUPAJ	118	1077	230	6668	1	29	113	105	13489	1726	7748	5627	4208	
ČISTO KMEČKO	523	4749	1196	34345	6	191	537	549	61562	8505	44035	24231	21830	
MEŠANO	387	3471	817	22110	2	77	326	289	34331	4400	22809	16299	7816	
NEKMEČKO														
BREZ DELOVNE SILE	1	10	3	112	-	-	2	3	479	31	200	119	55	

17

KMEČKA GOSPODARSTVA PO SKUPNIH UPORABLJANIH ZEMLJIŠČIH	SKUPAJ	SAMO IZ KMETU- STVA	MEŠANI VIR				IZ KMETIJSTVA			BREZ DELOVNE SILE	
			skupaj	kmečki in nekmečki	kmečki, nekmečki in lastni dobrodi	kmečki in lastni dobrodi	skupaj	nekmečki	lastni dobrodi		nekmečki in lastni dobrodi
GROSIUPLJE	3492	376	1344	728	388	228	1754	747	436	571	18
BREZ ZEMLJE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DO - 0,10 HA	10	-	1	1	-	-	9	4	3	2	-
0,11 - 0,50	425	27	51	22	16	13	345	210	65	70	2
0,51 - 1,00	222	25	48	25	7	16	149	61	48	40	-
1,01 - 2,00	345	30	99	52	25	22	210	86	61	63	6
2,01 - 3,00	257	25	71	39	22	10	160	70	45	45	1
3,01 - 4,00	210	18	86	50	18	18	105	36	34	35	1
4,01 - 5,00	194	31	59	35	14	10	103	29	24	50	1
5,01 - 6,00	182	20	66	36	18	12	96	42	25	29	-
6,01 - 8,00	288	35	119	64	33	22	132	55	29	48	2
8,01 - 10,00	242	22	118	73	27	18	101	31	26	44	1
10,01 - 15,00	546	55	291	161	93	37	198	70	42	86	2
15,01 - 20,00	312	44	174	88	59	27	312	34	22	37	1
20,01 - 25,00	259	44	161	82	56	23	53	19	22	22	1
25,01 - 30,00	259	44	161	82	56	23	53	19	22	22	1

18

ČLANI GOSPODINJSTEV S KMEČKIM GOSPODARSTVOM PO AKTIVNOSTI IN VIRU DOHODKA (nadaljevanje)

KMEČKA GOSPODARSTVA PO VIRU DOHODKA	ČLANI GOSPODINJSTVA		AKTIVNI ČLANI GOSPODINJSTVA			Z VZDR- ŽEVA- NI	OSEBE NA ZAČAS- NAM DELU V TUJNIH IN GOSPO- DARIL- ŽINSKI ČLANI							
	SKUPAJ	MOŠKI	POV- PREČ- NO NA GOSPO- DINJ- STVO	KMETJE NA SVO- JEM GOSPO- DARSTVU	AKTIVNI IZVEN SVOJEGA GOSPODARSTVA									
					IZVEN SVOJE- GA GOSPO- DAR- STVA			Z LAST- NIMI DOHOD- KI						
									SKUPAJ	MOŠKI				
GRUPPE														
GOSPODINJSTVA S KMEČKIM GOSPODARSTVOM, SKUPAJ	12843	6323	3,7	2164	961	4549	2652	1993	3965	172	2167	634	587	262
ČISTO KMEČKO	705	329	1,9	515	146	-	-	-	176	14	-	-	64	29
MESANO	5841	2909	4,3	1649	715	1935	1163	682	1522	53	1100	287	239	75
NEMECKO	6257	3061	3,6	-	-	2614	1489	1311	2250	82	1067	347	273	152
BREZ DELOVNE SILE	40	24	2,2	-	-	-	-	-	17	23	-	-	11	6

19

PREBIVALSTVO, STARO 15 IN VEČ LET, PO SPOLU, ŠOLSKI IZOBRAZBI IN PISMENOSTI

S P O L	BREZ ŠOLSKE IZOBRAZBE		1-3 RAZREDOV OSNOVNE ŠOLE		4-7 RAZREDOV OSNOV- NA ŠOLA		SREDNJE ŠOLE					VIŠJE ŠOLE	VISOKE ŠOLE	NEZ- NANO	
	skupaj	nepis- meni	skupaj	nepis- meni	skupaj	poklicne delo- vodske in poslo- vodske šole	gimna- zija	tehnične in druge stro- kovne šole	šole za srednje usmer- jeno izobra- ževanje						
REPUBLIKA SLOVENIJA	1561628	9909	5920	17810	1314	238885	468782	669158	303198	38944	215541	111475	70779	67233	21072
	M 744982	3633	2269	8113	610	104878	176818	369983	196840	13800	102670	56673	30979	40398	10180
	Ž 816646	6276	3651	9697	704	134007	289964	299175	106358	25144	112871	54802	39800	26835	10892
GROSUPLJE	21623	152	113	345	18	4172	6088	9378	4496	515	2388	1979	772	502	214
	M 10424	55	44	170	9	1796	2386	5324	2970	206	1133	1015	301	289	103
	Ž 11199	97	96	175	9	2376	3702	4054	1526	309	1255	964	471	213	111

20

PODJETJA PO PODROČJIH DEJAVNOSTI, 31. 12. 1990

Grosuplje	Gospodarstvo												Negospodarstvo			
	skupaj	industrija in rudarstvo	kmetištvo in ribištvo	gozdarstvo	vodno gospodarstvo	gradbeništvo	promet in zveze	trgovina	gostinstvo in turizem	obrt in osebn e storitve	stanovanjsko komunalne dejavnosti	finančne, tehnične in poslovne storitve	izobraževanje, znanost, kultura in informacije	zdravstveno in socialno varstvo	družbenopolitične skupnosti, sist in družbenopolitične organizacije	
191	27	3	-	-	-	12	2	65	4	17	3	54	2	1	1	

21

PODJETJA PO VRSTAH, 31. 12. 1990

Grosuplje	191														
	javno podjetje	družbeno podjetje	zasebno podjetje	pogodbeno podjetje	zadružno podjetje	podjetja za zaposlovanje invalidov	skupna finančna organizacija	sestavljena oblika združevanja	delniška družba	družbe z omejeno odgovornostjo	komanditna družba	družbe z neomejeno odgovornostjo	zadružna	druga oblike orga.	
	-	16	6	-	-	1	1	-	-	165	-	-	2	-	

22

OBRATOVALNICE PO DEJAVNOSTIH, 31. 12. 1991

	Skupaj	Obrt in osebne storitve	Gradbeništvo	Promet	Trgovina	Gostinstvo in turizem	Poslovne in tehnične storitve	Kmetijstvo, ribištvo in školjkarstvo
Grosuplje	751	426	73	117	60	62	10	3

40 LET ABC TABOR GROSUPLJE

*Marjan Ahlin**

Krajevni ljudski odbor Grosuplje je 31.10.1951 ustanovil Splošno trgovsko podjetje Grosuplje, ki je poslovalo v treh poslovalnicah: v Grosupljem, Šmarju in Vel. Mlačevem. V istem času sta bili ustanovljeni še Splošno trgovsko podjetje Ivančna Gorica in Splošno trgovsko podjetje v Dobropolju. Vsa ta podjetja so nastala iz Okrajnega magazina, ki je obstajal od 1948 do 1951.

Ob ustanovitvi je bilo zaposlenih 23 delavcev. Lokali so bili skromni in najeti od zasebnikov ali pa od Splošnega ljudskega premoženja (SLP). Podjetje je poslovalo kot maloprodajna preskrbovalna organizacija, njegov prvi direktor pa je bil Stane Marinšek. 16. 5. 1953 se je Splošno trgovsko podjetje preimenovalo v Trgovsko podjetje TABOR in to leto se šteje kot ustanovitev podjetja z imenom, ki obstaja še danes. Ob preimenovanju podjetja je bilo pridobljeno tudi dovoljenje za prodajo na debelo. V tem času je TABOR že imel 5 prodajaln in centralno skladišče, ki je bilo skupaj z upravo v zelo skromnih prostorih na mestu sedanje Kovine. Že v tem letu se je število poslovnih enot povečalo na 9, zaposlenih pa je bilo 38 delavcev.

Posamezne poslovne enote so začele poslovati po naslednjem vrstnem redu:

01. 11. 1951	1. Pri pošti - Grosuplje, Kolodvorska c.
01. 11. 1951	2. Šmarje-Sap
01. 11. 1951	3. Veliko Mlačevo (Pri Froncu)
10. 09. 1952	4. Velike Lašče (Grmada)
25. 09. 1952	5. Ig pri Ljubljani (Vintgar)
06. 06. 1953	6. Škofljica (Čebelica)
25. 05. 1953	7. Višnja Gora (Gora)
10. 08. 1953	8. Velenje
25. 10. 1953	9. Grosuplje (Pri mostu)

Povprečna obračunana marža v letu 1953 je bila 6,6 %, povprečni koeficient obračanja pa je znašal 7. Poslovalnice s specerijskim blagom so imele koeficient obračanja 11, manufakture in ostale trgovine z mešanim blagom pa med 4 in 5.

V letu 1953 je imelo podjetje v uku 5 vajencev, ki so izmenoma obiskovali vajeniško šolo v Kranju. Povprečni zaslužek na delavca je na uro znašal 42,55 din (0,6 dolarja). Povprečen mesečni zaslužek na uslužbenca pa je bil 8.675 din (125 dolarjev).

V letu 1958 je bila zgrajena upravno-poslovna zgradba, Tabor pa je od Kmetijske zadruge pridobil še 7 poslovnih enot. V tem letu se je v Ivančni Gorici ustanovilo Trgovsko podjetje Vir s 13 poslovnimi enotami. Na pobudo Občine Grosuplje je v letu 1962 prišlo do združitve trgovskih podjetij Tabor in Vir v eno delovno organizacijo TABOR s 37 poslovnimi enotami in skupno 128 zaposlenimi delavci, direktor pa je postal Janko Petek.

Prvih deset let poslovanja Tabora je minilo v obdobju, ko družba ni bila naklonjena trgovini, saj se je takrat gradila težka in predvsem proizvodna industrija, trgovina pa je opravljala le nekakšno funkcijo razdeljevanja blagovnih in prehrabnenih proizvodov v zastarelih najemniških lokalih.

* *Grosuplje 61290, Perovo 37, ing. gradb.*

Možnosti za razvoj trgovine so bile skope, zato je bilo tudi vlaganje v poslovne objekte praktično nemogoče. Po 1960. letu je trgovina prevzela skrb za potrošnika, pričelo se je obdobje boljše ponudbe trgovskega blaga za široko potrošnjo. Ta proces je zahteval sodobnejše oblike prodaje in delitev prodajaln po vrstah blaga, torej je to začetek specializiranih trgovin. V letu 1962 je bila odprta prva samopostrežna trgovina v Grosupljem, kar je pomenilo pomemben preobrat v načinu prodaje. V naslednjih letih je sledil odkup treh trgovskih lokalov od Občine Grosuplje in nakup lokala na Adamičevi 8.

V letu 1967 pa je moral Tabor 6 poslovnih enot odstopiti Agrokombinatu, ker so bile le-te v njegovih najemniških prostorih. Za TABOR je bila ta izguba boleča, na drugi strani pa izziv za vlaganje v nove objekte. V tem času so bile zgrajene trgovine v Šmarju, Ivančni Gorici, Šentvidu, Krki in Strugah, vzporedno z gradnjo pa so se posodabljali tudi obstoječi lokali, predvsem se je vlagalo v novo opremo in inventar.

Na koncu leta 1975 je imel Tabor 36 trgovin, dva bifeja in centralno skladišče ter upravno zgradbo.

Površina vseh trgovin je znašala 2563 m², skladišč pa 4905 m². Lastnih trgovinskih površin je bilo 69 %, skladišč pa 88 %. Od teh lokalov je imel Tabor 19 najemnih, in sicer 2 od društev, 9 od kmetijskih zadrug in drugih podjetij in 8 od zasebnikov. Med letoma 1970 in 1975 je bilo zgrajenih 343 m² trgovin in 3221 m² skladišč v skupni vrednosti 10.480.910 din.

V tem času je bilo zaposlenih 182 delavcev, od tega 126 žensk ali 69 %. Poleg teh pa je bilo še 57 učencev.

V letu 1974 je TABOR začel graditi novo centralno skladišče, ker stari prostori ob Partizanski cesti v Grosupljem niso več zadoščali. V prvi fazi je bilo zgrajenih 3000 m² skladišč, po nekaj letih pa še 1000 m² in vsi spremljevalni objekti, potrebni za veleprodajo in komercialo. V začetku 80. let je moral TABOR vrniti poslovne prostore, najete pri Kmetijski zadrugi Stična. To je bil tudi začetek hujše konkurence, saj je izguba teh prostorov predstavljala 8-procentni izpad celotnega prihodka. Ta dogodek je TABOR še bolj prepričal spoznanju, da je izhod le v širitvi lastne prodajne mreže. V tem času so bile zgrajene nove sodobne samopostrežne trgovine v Dobropolju, Grosupljem in Višnji Gori, ki so zapolnile vrzel.

Vse investicije so bile dokončane z lastnimi sredstvi, kar je vplivalo na zaostajanje osebnih dohodkov zaposlenih, saj so v kritičnem letu 1984 zaostajali 20 % za OD v gospodarstvu.

Po spremembi ustave in sprejemu Zakona o združenem delu se je spreminjala tudi organiziranost delovne organizacije. V začetku leta 1970 je bil TABOR soustanovitelj Združenega trgovskega podjetja ABC, v letu 1976, po združitvi ABC s Pomurko, pa je postal član SOZD ABC Pomurka. Tako je bila dosežena povezava med primarno in predelovalno proizvodnjo ter trgovino. Leta 1978 so na osnovi nove samoupravne organiziranosti nastali trije TOZD-i, in to Maloprodaja, Veleprodaja, Gostinstvo Polževo in Delovna skupnost skupnih služb. 01. 01. 1990 pa je prišlo do ponovne združitve TOZD-ov v novito delovno organizacijo ABC Pomurka Tabor, trgovina, gostinstvo in turizem p.o. SOZD ABC Pomurka je konec septembra 1991 razpadel in od 09. 03. 1992 je podjetje registrirano kot ABC Tabor, trgovina, gostinstvo in turizem p.o.

V preteklem desetletju je TOZD Gostinstvo kar dobro poslovalo, kupilo in posodobilo je poslovno enoto Rubin ter zgradilo novo gostišče Brdavs v Dobropolju in bife v Višnji Gori in Škofljici. Uspešno poslovanje je pogojevala dokaj monopolna situacija na trgu in posojanje gotovine drugim zaradi slabe likvidnosti in visokih obresti.

TABOR je veliko sredstev vložil v gradnjo stanovanj za svoje delavce; v obdobju 1966 do 1984 je bilo podeljenih 129 kreditov za gradnjo stanovanjskih hiš v skupnem znesku 13.522.000,00 din. Če ta znesek primerjamo s povprečnimi plačami, je to znašalo 2.530 povprečnih plač, kar pomeni, da je posameznik prejel v povprečju 19,6 povprečnih OD. Največji znesek pa je znašal 68 povprečnih plač.

V 1986. letu je imel TABOR 35 trgovskih lokalov, 14 gostinskih in 4000 m² skladiščnih prostorov z ustrezno, dokaj moderno opremo, in 900 m² upravnih prostorov.

V obdobju do leta 1990 je TABOR še nadaljeval z naložbeno dejavnostjo v objekte, opremo in računalništvo. Povečeval se je seveda tudi promet, kar je razvidno iz tabelaričnega prikaza. V tem času so nadgradili stavbo uprave v Grosupljem, rekonstruirali gostilno Pri Rusu v moderno samopostrežno restavracijo, na Škofljici pa zgradili novo samopostrežno trgovino s štirimi poslovnimi enotami. V obdobju od l. 1986 do 1990 je delovno organizacijo kot glavni direktor vodil Jože Košak.

Po letu 1990 posluje ABC TABOR kot enovita organizacija, v svojem sestavu pa ima Veleprodajo, ki ima tudi konsignacijsko skladišče PODRAVKE, 36 trgovin in 16 gostinskih enot.

V sedanjem obdobju se na področju trgovine gotovo največ spremenilo, saj je konkurenca izredno velika, predvsem pa nelojalna, ker država še ne funkcioniра.

Kljub vsem težavam, s katerimi se srečuje tudi trgovina, je TABOR v zadnjem času investiral v izgradnjo nove samopostrežne trgovine v Stični, adaptiral restavracijo Mini, uredil je zunanost ter zgradil prizidek pri Maku, povečal skladišče in uredil trgovino Dom - Oprema na Škofljici, adaptiral najstarejši objekt Kovine ter asfaltiral celotni kompleks.

Posebno pozornost so posvetili nabavi računalniške opreme za trgovine, skladišče in upravo. Nabavljenih je bilo 20 osebnih računalnikov in obnovljen računski center z računalnikom ADRIA. Vrednost računalniške opreme po nabavni vrednosti je 35 milijonov SIT. Prav tako se je vlagalo tudi v ostalo opremo.

Trajni viri sredstev so s stališča lastnine še vedno družbeni kapital, ustvarjen pretežno z lastno dejavnostjo, deloma pa na osnovi zakona o nacionalizaciji.

V zvezi z Zakonom o lastninskem preoblikovanju podjetij tudi v TABORU intenzivno pripravljamo potrebno dokumentacijo za pripravo programa lastninjenja v delniško družbo.

Po zaključnem računu za leto 1992 je bila vrednost družbenega kapitala 861.558.189,00 SIT, to pa seveda še ni prava vrednost za lastninjenje, saj ravno v tem času pripravljamo vrednotenje podjetja v skladu z Zakonom.

Tabor je v preteklosti od Občine kupil štiri lokale, ki so sedaj predmet denacionalizacije, poleg tega sta še dve zahtevi za vrnitev trgovskih lokalov, en lokal na Škofljici pa je bil že vrnjen lastnikom.

V letu 1993 razpolaga Tabor s 17.000 m² poslovnih površin. Poslovnih enot je 38, in sicer 2 veleprodajni, 18 živilskih, 3 železnine z gradbenim materialom, 5 tekstilnih, 3 pohištvene, 1 trgovina s čevlji in papirjem ter 6 gostinskih enot. 10 živilskih trgovin posluje na samopostrežni način, Market v Grosupljem pa je voden računalniško po sistemu črtne kode že od leta 1992.

Glede na hudo konkurenco privatnih trgovin in gostišč je TABOR razvil tudi sistem "franchisinga" in v zadnjih dveh letih oddal svojim delavcem 1 trgovino in 5 gostinskih lokalov po taki pogodbi. Hotel Polževo pa je v klasičnem najemu že tretje leto.

NEKATERI KAZALCI RAZVOJA ABC TABOR

LETO	Celotni prihodek (v 1000 din, SIT)	Celotni prihodek (v USA \$)	Dobiček v 1000 din, SIT	Dobiček v USA \$	Št. zap.
1953	179.625	2.574.000	880	12.613	38
1954	271.098	3.885.000	1.788	25.628	52
1955	292.295	4.189.000	2.161	30.974	48
1956	314.082	4.292.000	2.329	31.830	53
1957	479.790	6.397.000	2.859	38.120	59
1958	480.275	6.243.500	2.868	37.284	75
1959	568.788	7.394.200	2.447	31.811	75
1960	754.166	9.804.100	3.482	45.266	80
1961	1.647.608	21.968.100	27.357	364.760	96
1962	1.204.920	15.663.900	15.942	207.246	128
1963	1.317.454	7.066.000	28.512	152.064	132
1964	1.702.844	9.081.800	125.412	668.864	130
1965	2.248.035	9.465.400	193.612	815.208	129
1966	26.484	8.051.100	1.180	358.720	136
1967	28.863	8.543.400	1.163	344.248	131
1968	30.653	8.828.100	1.179	339.552	136
1969	33.855	9.479.400	1.169	327.320	136
1970	42.257	11.493.900	1.372	373.184	145
1971	55.800	11.731.876	1.174	246.819	147
1972	70.811	13.105.313	3.609	667.940	148
1973	85.061	15.284.179	2.855	513.011	149
1974	112.830	15.191.690	3.083	415.108	164
1975	140.066	16.337.551	3.442	401.471	182
1976	172.048	18.809.021	4.923	538.203	197
1977	213.570	22.060.018	5.541	572.345	201
1978	305.450	29.367.996	11.639	1.119.040	220
1979	481.395	40.279.676	14.568	1.218.956	320*
1980	637.455	30.591.091	26.478	1.270.657	334
1981	841.699	27.267.277	34.383	1.113.872	330
1982	1.071.033	20.586.502	45.000	864.952	333
1983	1.486.131	14.226.566	53.522	512.644	336
1984	2.258.877	13.332.907	72.685	429.019	338
1985	4.104.754	16.139.909	96.379	378.963	338
1986	9.145.212	24.270.710	244.882	649.898	350
1987	22.200.426	19.321.457	543.007	472.589	345
1988	64.274.547	14.744.798	1.449.293	332.473	352
1989	85.538	26.760.000	9.136	853.804	351
1990	414.940	38.934.449	16.973	1.592.662	347
1991	892.825	15.748.500	25.860	456.143	319
1992	2.230.972	22.603.452	33.386	338.256	280

* pridružitvev Gostinstva Polževo

OPOMBA:

V štiridesetletnem obdobju je bilo več devalvacij; vsi zneski so bili takrat v veljavi. Za primerjavo pa smo te zneske preračunali v ameriške dolarje po Odredbi o koeficientu povečanja dolarskih cen, po 31. 12. 1970 pa po dnevnem tečaju Narodne banke Jugoslavije oziroma Slovenije.

Vzporedno z naložbeno dejavnostjo je TABOR dokajšnjo skrb posvečal razvoju in kadrom, v zadnjem času pa seveda tudi reklami, ki je z razvojem trgovine vse bolj potrebna. Sedanja izobrazbena struktura zaposlenih v Taboru je naslednja:

I	stopnja	23 delavcev	8,2 %
II	stopnja	17 delavcev	6,1 %
III	stopnja	15 delavcev	5,4 %
IV	stopnja	170 delavcev	60,7 %
V	stopnja	42 delavcev	15 %
VI	stopnja	12 delavcev	4,3 %
VII	stopnja	1 delavec	0,3 %
SKUPAJ:		280 delavcev	100 %

Trenutno je TABOR vezan z ABC Trgovina d.o.o., ki z ostalimi člani pokriva približno 20 % slovenskega trga. V letu 1991 je bil Tabor po podatkih Gospodarskega vestnika na osnovi bruto dobička razporejen na 284. mesto med 300 največjimi podjetji v Sloveniji, leta 1992 pa na 215. mesto. Tudi ta podatek kaže, da se Tabor kljub težkim razmeram prilagaja situaciji in ne ostaja na mestu.

Taborovi delavci so v letu 1992 za 7 % presegali povprečne osebne dohodke v Sloveniji, v letošnjem letu pa so le-ti tudi zaradi administrativnih odločitev države padli, vendar pa so še vedno nekaj procentov nad povprečjem gospodarstva Slovenije.

ABC TABOR Grosuplje vstopa v peto desetletje kot renomirana trgovska hiša, ki z maloprodajo pokriva področje treh občin, z veleprodajo pa 10 občin. Vse navedeno daje dovolj dobro garancijo, da bo TABOR tudi kot bodoča delniška družba, ob dobri poslovni politiki, še naprej posloval kot stabilna in kvalitetna trgovska hiša s posluhom za kupca.

NOVA CERKEV V IVANČNI GORICI

*Vladimir Brezar**

Ivančna Gorica, eno najhitreje rastočih naselij v zadnjih dveh desetletjih, je lani dobila novo cerkev.

Spontani razvoj kraja, ki je bil na začetku zgolj železniška postaja za Stično, je mogoče pripisati splošnim družbeno-gospodarskim tokovom, katerih značilnost je bila koncentracija industrije v velikih središčih in dnevna migracija delovne sile iz okolice. Bližina ceste, železnice in delovne sile pa je omogočila tudi nastanek nekaterih industrijskih obratov v samem kraju. Tako je kraj postal satelit Ljubljane, v smislu produkcijskih enot, in spalno naselje. Intenzivna graditev stanovanj, deloma v manjših blokih, pretežno pa v individualni enodružinski stihiji, je dala kraju današnji videz in značaj. Zavzemala je velike nove površine med postajo in križiščem obeh večjih cest v smereh sever - jug in vzhod - zahod. Javni program se je razvijal nesmotrno in kraju ne daje tiste identitete, kot bi jo moral. Deloma je razpršen po starejših stavbah z drugačno pomensko konotacijo, deloma pa je postavljen v zgradbe brez pravega značaja ali na napačnem kraju.

Tako stanje seveda na Slovenskem ni nobena izjema.

* Ljubljana 61000, Ilirska 14, dipl. ing. arh.

Naselje je po številu prebivalstva doseglo tisto kritično maso, ki v organiziranosti pastoralnega delovanja katoliške cerkve narekuje zasnovo samostojne župnije. Ta je kar dolgo delovala v skrajno neprimernih pogojih: bogoslužni prostor je bil urejen v stari hiši sredi naselja. Stiska je vzpodbudila župljane in njihovega župnika, gospoda Kastelica, k odločitvi o gradnji novega župnijskega središča. Nekajletni trud, požrtvovalno delo in prispevki v denarju in materialu so obrodili žetev: novembra 1992 je bila nova zgradba blagoslovljena in odprta.

Pot do lokacije nove cerkve je bila zamotana in odločitev težavna. Na razpolago so bile tri možnosti: v strogem središču - tu bi bila zgradba utesnjena, brez zunanje prostora in blizu nevarnega križišča; druga možnost je bila na vrhu griča na severnem robu naselja - ta položaj je povsem na robu župnijskega območja in pešpot do njega bi bila preko popolnoma zazidanega južnega pobočja praktično onemogočena; tretja lokacija, ki je nazadnje obveljala, je jugovzhodno od središča na položnem griču med železnico in bodočo avtocesto. Položaj je dominanten, navezan na zgodovinsko izpričano rimsko pot, ki vodi tod mimo na sever proti Stični. Pridobitev zemljišča je potekala brez večjih ovir. Ob predvidenem dolgoročnem razvoju naselja, ki okrog tega griča načrtuje gosto in pretežno stanovanjsko zazidavo, bo nova cerkev stala blizu interesnega središča kraja in cele župnije.

Zgradba župnijskega središča danes združuje programe, ki so bili včasih večinoma ločeni: glavni bogoslužni prostor s pripadajočimi stranskimi prostori, bivalne prostore (župnišče), učilnice za verouk, pa še prostore za različne dejavnosti in oblike združevanja, kot so župnijski sveti, srečanja, prireditve, praznovanja in dobrodelne akcije. To predstavlja tipološko zagato, ko v enem objektu ni več mogoče adekvatno sporočati vsebine, ne da bi bila prizadeta simbolika cerkve kot božje hiše in ne da bi župnišče dobilo večji pomen, kot mu gre.

Zasnova cerkve v Ivančni Gorici zato sledi zamisli, ki celoto zgradbe razlomi na tri geometrične in simbolne enote ter jih razpostavi na scenski način. Vsak od teh delov ima svojo notranjo funkcijo in na zunaj sooblikuje prostor s svojim specifičnim nagovorom. Zvonik je krajinska dominanta, vidna kilometre daleč kot oznaka kraja in cilj poti z vseh strani župnije. Od blizu, ob vznožju griča ali na ploščadi pred zgradbo, prevzame prevladujočo vlogo slavalok, simbol vhoda, ki je dejansko postavljen v njegovi osi, obenem pa glasnik nečesa, kar je za njim in je najpomembnejše: osrednji cerkveni prostor. Stavbno krilo župnišča tvori jugovzhodno stranico ploščadi, ki proti cerkvi dobi značaj majhnega trga, proti jugozahodu pa vlogo razgledišča, balkona, mesto vizualnega kontakta z drugimi cerkvami na gričih in z dolensko pokrajino.

Glavni cerkveni prostor sprejme 200 do 400 ljudi (odvisno od razporeditve sedežev); ob konicah, za velike praznike, pa se da razširiti v preddverje, na kor, v stranski prostor za matere z otroki in v glasbeno sobo za korom. Na ta način, to se je pokazalo tudi ob otvoritveni slovesnosti, gre v cerkev tisoč ljudi in več. Sliši se pretirano, a župnija je v preteklih letih hitro rasla in tudi v bodoče bo, čeprav počasneje; cerkve pa so se vedno gradile za zelo dolga obdobja.

V luči pokoncilskih liturgičnih sprememb je cerkveni prostor vedno bolj podoben avditoriju, kjer sta pomembni dobra vidnost in slišnost; razdalja med ljudmi in oltarjem se manjša zaradi vzpodbujanja k aktivnemu sodelovanju pri obredu. Tako se tisočletno nihanje med longitudinalno in centralno zasnovo spet nagiba k odprtemu, enotnemu volumnu. Omejitev gradnje v višino iz ekonomskih razlogov je popolnoma spremenila proporcije prostora in tudi njegove akustične lastnosti: te morajo biti regulirane s fiziko lupine in ne več z njeno geometrijo. Tudi "sakralnost" prostora ali mistično vzdušje v smislu srednjeveških cerkvenih notranjščin je tako težko ustvariti; še najbliže je današnji cerkveni prostor baroku, ki pa je tudi v zavesti ljudi najbolj "domač": svetla, vesela cerkev, s kontrasti med ostrimi profili arhitravov in mehko lupino svodov. Cerkveni prostor v Ivančni Gorici je geometriziran v območju sten, ki se v lomljenih ploskvah raztezajo okrog njega, se dvigajo, spuščajo, luščijo za vdor svetlobe od zunaj - preko njih pa lebdi baldahin v obliki kasetiranega stropa, napetega v rahlem loku.

Lupina notranjega prostora se ne izraža na zunanji podobi stavbe. Tako dvojnost je mogoče opaziti v nekaterih zgodovinskih obdobjih, v drugih spet ne. Pri sodobnih dvoranskih stavbah je to običajno, ker gre za velike dimenzije konstrukcije pri premoščanju izjemnih razpetin. Če je konstrukcija spodaj vidna in lepo oblikovana, je lahko sestavni, celo odločilni del notranje arhitekture - takih primerov je precej tudi med novejšimi cerkvami pri nas. Druga možnost, ki je izrabljena v Ivančni Gorici, pa je samostojno oblikovanje stropa, ki sledi od strehe neodvisnemu konceptu prostora in tudi njegovim akustičnim zahtevam.

Strma, piramidalno zasnovana streha, pokrita z rdečim bobrovcem, in bele obodne stene tvorijo zunanjo podobo cerkve, ki jo na zahodni strani, torej proti naselju, preglasijo simbolni arhitekturni členi zvonika in portala. Namenoma preprosta geometrija, ki izhaja iz kvadrata in diagonale, se odraža tudi v podrobnostih strehe, napuščev, oken in zlasti zvonika: ta sicer v osnovnih razmerjih sledi lokalni in širši tradiciji, ne posnema pa formalno nobenega "sloga" in ostaja v mejah abstraktnega geometričnega ogrodja.

Novembra lani je bila cerkev sv. Jožefa predana svojemu namenu. Še zdaleč pa ni dokončana. Nujno potrebna oprema je improvizirana. Prezbitarij, spovednice, orgle, klopi, dnevna kapela - vse to čaka na nadaljnje investicije tako v samo opremo kot tudi v tisto, kar je v cerkvi prav tako nujno - v umetniška dela. Prazne bele stene čakajo ... Enako velja tudi za ureditev okolice. Nadaljnji razvoj kraja bo, tako kot je bilo v zgodovini običajno, prispeval tudi k rasti in bogatitvi cerkve. Vsako desetletje in vsaka generacija bosta dodala svoje in tako pustila za seboj sled v prostoru in času.

V kraju se zato že pripravljali krajinski umetniški projekt, ki bi se bil odločil za eno od dveh možnosti: ali se bi zasnovali pri Komunalnem podjetju v Ljubljani, ter lokalnega dokumentarista, ki bi bil pri razvoju kraja v Grosuplju. V prvotnih zamislih je bilo predvidenih več lokacij, vendar je bilo ob preverjanju pozitivnih in negativnih pogojev in pregledu različnih, da se uporabi zmirljive ob okoljsko novi točki, ki ni nikoli izšla svojemu namenu. Projekt se je razdelil v dva dela, novo pa se prenesli v živalsko podjetje kraj iz Škofje Loke, in se jo še dokonča.

Da se pripravijo in dolo delno postavijo, pri začetku gradbenih delov, karstnega jarka so izvedli g. Antan Hecover, g. Jaka Knap, g. Jaka Vilmaš, g. Gregor Brager in drugi, ki so bili na naloge. Poslednji medtem poskušajo, da se umetniški delovni del začne do leta 1993, kar je nekako, vendar pogoj za celotno izvedbo naslednjega dela.

Medtem, da je bilo pozitivno in dragoceno, da se bili v edinstveni deli vseh dejavnosti, katerim bi bi bili družbeni center naselja. Vsem je bila skupna misel, da bodo v novih in prostornih prostorih lahko izvajali aktivnosti, ki krajem razvijajo in dajejo kraj višjo kulturno raven. Primarna zamisel je bila, imeti v kraju dostojen veljavni prostor za kulturne in športne prireditve. Čistili naj bi imeli primarno prostora za svojo dejavnost, pri tem tudi krajem skupnost. Predvidena je bila tudi soja za nižje razrede, vzgojno-izobraževalni prostori ter jedilnice in pripadajoči pomožni prostori.

V začetku leta 1987 je bil izdelan idejni projekt razvoja društvenega centra pod staro cerkvo, v katerem so bile zajete vse osnovne dejavnosti.

Člani odbora so idejni projekt prebrali in ocenili za sprejemljivi, vendar tudi opozorili, da je finančni aspekt, ki naj bi jih bil na razpolago (samoprihodek) ne bi mogel razkriti vsega, kar predvideva. Omenili so, da se bi bilo treba, in sicer tako, da bi se v 1. fazi izgradili veljavna društvena, drugi gradnji in prostori krajem skupnosti, ki vključujejo tudi krajem knjižnica. V marcu 1987 je bila podpisana pogodba in izdelani so bili projekti in dokumentacija za 1. fazo gradnje predvidenih objektov. Izbrani so bili izdelani in postavljeni temelji v septembru 1987.

Junija 1987 je bila v Zvezih prireditelj v sporu na medsebojno dogovor v tem kraju, katere organizatorici sta bili občina Grosuplje in občina Škofja Loka. To je bilo tudi priložnost, da se prizadevanja krajanov KS Koka priležejo postopno izvedbo krajem skupnosti društven center.

Spomladi leta 1988 je bila podpisana pogodba za izvedbo gradbenih del, ki so bili potekali vse leto. Veliko del so opravili krajem sami, predvsem tisti, ki niso zahtevali višje strokovnosti. Ob koncu 1988, in v začetku 1989, ko so deli že pokrili. Do oktobra v oktobru 1989 so opravili še vsa ostala dela, kot so jih določale finančne možnosti.

DRUŽBENI CENTER KRKA V OČEH PROJEKTANTA

*Tone Zalaznik**

S krajani Krke oziroma odborom za gradnjo Družbenega centra sva se s kolegom Janezom Zatlerjem d.i.a. srečala jeseni 1986. Takrat so člani odbora posredovali prve podatke o nameravani gradnji, ki so potrebni projektantu za pripravo in izdelavo idejne zasnove gradnje.

V kraju so zato že izglasovali krajevni samoprispevek, izdelana sta bila ureditveni načrt, ki so ga zasnovali pri Komunalnem podjetju v Ljubljani, ter lokacijska dokumentacija, izdelana pri Razvojnem zavodu v Grosupljem. V prvotnih zasnovah je bilo predvidenih več lokacij, vendar je bilo ob preverjanju pozitivnih in negativnih pogledov in pogojev gradnje odločeno, da se uporabi zemljišče ob nekdanji novi šoli, ki ni nikoli služila svojemu namenu. Pouk se je nadaljeval v stari šoli, novo pa so preuredili v šivalnico podjetja Kroj iz Škofje Loke, in je to še danes.

Da so priprave in dela dobro potekala, gre zahvala gradbenemu odboru, katerega jedro so tvorili g. Anton Hočevnar, g. Jože Kozinc, g. Jože Mišmaš, g. Gregor Bregar in ostali, ki jih vseh ne naštevam. Posebej moramo poudariti, da so omenjeni sodelovali od začetka do otvoritve v oktobru 1993, kar je redkost, vendar pogoj za uspešno izvedbo načrtovanega dela.

Menim, da je bilo pozitivno in dragoceno, da so bili v odboru člani vseh dejavnosti, katerim naj bi bil družbeni center namenjen. Vsem je bila skupna misel, da bodo v novih in primernih prostorih lahko izvajali aktivnosti, ki krajane združujejo in dajejo kraju višjo kulturno raven. Primarna zamisel je bila, imeti v kraju dostojno večnamensko dvorano za kulturne in športne prireditve. Gasilci naj bi imeli primeren prostor za svojo dejavnost, prav tako tudi krajevna skupnost. Predvidena je bila tudi šola za nižje razrede, vzgojno-varstveni prostori ter jedilnica in pripadajoči pomožni prostori.

V začetku leta 1987 je bil izdelan idejni predlog zidave družbenega centra pod eno streho, v katerem so bile zajete vse omenjene dejavnosti.

Člani odbora so idejni projekt pregledali in ocenili za sprejemljivega, vendar tudi ugotovili, da s finančnimi sredstvi, ki naj bi jih imeli na razpolago (samoprispevek), ne bo mogoče realizirati vsega, kar predvideva. Odločili so se za fazno gradnjo, in sicer tako, da bodo v I. fazi zgradili večnamensko dvorano, dom gasilcev in prostore krajevnih skupnosti, ki vključujejo tudi krajevno knjižnico. V marcu 1987 je bila podpisana pogodba za izdelavo investicijsko-tehnične dokumentacije za I. fazo gradnje predvidenih objektov. Načrti so bili izdelani in posredovani investitorju v septembru 1987.

Junija 1987 je bila v Znojilah proslava v spomin na medvojne dogodke v tem kraju, katere organizatorici sta bili občina Grosuplje in republika Slovenija. To je bila tudi priložnost, da se prizadevanja krajanov KS Krka proslavi s postavitvijo temeljnega kamna za bodoči družbeni center.

Spomladi leta 1988 je bila podpisana pogodba za izvajanje gradbenih del, ki so nato potekala vse leto. Veliko del so opravili krajani sami, predvsem takih, ki niso zahtevala visoke strokovnosti. Ob koncu 1988. in v začetku 1989. leta so dom že pokrili. Do otvoritve v oktobru 1993 so opravili še vsa ostala dela, kot so jih dopuščale finančne zmožnosti.

* Ljubljana 61000, Vipavska 20, dipl. ing. arh.

Od tod dalje so dela potekala, kot je običaj pri tovrstnih gradnjah: nabave in vzidave stavbnega pohištva, instalacije, grobi in fini ometi, grobi in fini tlaki, vse skupaj pa v odvisnosti od razpoložljivih finančnih sredstev. Dela so bila v glavnini zaključena tik pred otvoritvijo centra v septembru 1993.

TEHNIČNI PODATKI

Objekt je bil zasnovan v skladu z ureditvenim načrtom kraja in idejnim projektom ter predstavlja I. fazo gradnje družbenega centra Krka s sledečo vsebino:

- Glavnino objekta I. faze zavzema večnamenska dvorana dim. 17,5x11,5 m z 200 sedeži, ki ji pripadata še vhodna avla z vetrolovom in oder z manipulativnim prostorom. Kletni prostor pod odrom in avlo je namenjen začasni knjižnici, sanitarijam in garderobam. Podstrešni del enake površine je predviden za upravno dejavnost krajevne skupnosti. V pritličju so poleg dvorane prostori za dejavnost gasilskega društva: garaža za dva gasilska avtomobila in gasilsko opremo ter manjši prostor za operativne sestanke.

- Konstruksijsko je objekt grajen klasično, kot masivna zgradba. Dvorano sestavljajo armiranobetonski stebri v rastru 9.5/12.00 m. Preko stebrov so postavljeni leseni ločni lepljeni nosilci, ki nosijo klasično koncipirano ostrešje, sestavljeno iz nosilnih lesenih leg in špirovcev. Medetažne konstrukcije so izvedene v obliki armiranobetonskih plošč, naslonjenih na opečne zidove oziroma armiranobetonske sople. Objekt je toplotno in hidroizoliran. Obdelava je klasična: apneno-cementni izdelki z lesenimi oblogami in zatrepi, ki so v kraju avtohtoni.

V objektu sta v celoti izvedeni elektro- in vodovodna instalacija, instalacijo centralne kurjave še dokončujejo.

- Povedati je treba, da je družbeni center zaključen v predvideni I. fazi, vendar pa manjka II. faza, v kateri sta predvidena štirirazredna osnovna šola s pripadajočimi prostori ter poseben prostor za kulturno dejavnost. S predvideno II. fazo gradnje bi družbeni center res zaživel v polni meri.

Poudariti je treba, da so v sklopu centra že zgradili zunanje športno igrišče za roket, mali nogomet in košarko. To daje centru še posebno živahnost, in kar je še pomembnejše, krajani, željni športne aktivnosti, lahko trenirajo in se rekreirajo v domačem okolju.

Sestavek končujem z ugotovitvijo, da trud nadvse delovnih domačinov in ostalih, ki so prav tako po svojih močeh priskočili na pomoč, res ni bil zaman. V septembru in oktobru leta 1993 so se vrstile zaključne prireditve glasbenih in drugih skupin. Dvorana je bila vedno polna navdušenih obiskovalcev. Upam, da bo tudi v bodoče tako in da se bodo želje različnih govornikov ob odpiranju centra uresničile.

Vsem krajanom Krke in še posebej prizadevnemu odboru, ki je vztrajal od začetka do konca, iskrene čestitke z željo, da bodo tudi naprej trdno odločeni, opraviti načrtovano delo do kraja.

OSEBNI STIKI LOUISA ADAMIČA Z EDVARDOM KOCBEKOM V LETU 1949

*Mihael Glavan**

Uvod

Edvard Kocbek je bil po svojem življenjskem nazoru nosilec in glasnik velike ideje socialne osvoboditve človeka in prvenstva osebne svobode. V zelo kratkem času, v desetletju od 1941 do 1951, je doživel usodo, vzpone in bremena ideologa in tvorca socialne in politične revolucije, odrinjenega sopotnika in oporečnika v duhovnem izgonu lastne države. Taka je bila njegova življenjska usoda. Hkrati izraz njegovega duhovnega profila kristjana in personalista in odraz osvobodilnega boja ter komunistične in socialne revolucije. V primežu notranjih in zunanjih silnic je gorela in snovala Kocbekova močna ustvarjalnost, ki je rodila izjemne sadove v besedni umetnosti (poezija, proza, dnevnik, esej) in v sociološki, politični ter filozofski misli. Predvsem zaradi njegovega ustvarjalnega deleža na vseh teh področjih, ki pa je tesno povezan z njegovo zasebno in družbeno usodo, je Kocbek nedvomno ena največjih duhovnih postav slovenske narodne biti, ne samo v času svojega življenja, temveč v 20. stoletju sploh.

V istem času kakor Kocbek je tudi Louis Adamič zelo pomembno in odmevno vstopil v slovensko politično življenje.

Literarno in širše kulturno sta seveda oba delovala že dobro desetletje poprej. Do osebnega stika med tema izpostavljenima ustvarjalcema je seveda moralo priti. Prišlo bi gotovo že v letu 1932, ko je Adamič prvič potoval po Sloveniji in Jugoslaviji, če ne bi bil Kocbek tedaj na študiju v Franciji. Tako se je njuno prvo srečanje pač dogodilo šele 21. januarja 1949, kmalu po Adamičevem prihodu na daljši obisk v staro domovino. Potem jih je bilo v tem letu še več, vse do jeseni, ko je Adamič odpotoval v svojo Ameriko, kjer se je njegova osebna in politična usoda kmalu nevarno zavozlala in tragično razpletla.

Stiki Louisa Adamiča in Edvarda Kocbeka so eden od najvažnejših členov v verigi Adamičevih povezav s Slovenijo, ki je doslej bistveno manjkal v analizah Adamičevih duhovnih razmerij s sodobniki. Kocbekovi izjemni vestnosti pri zapisovanju svojih pričevanj se moramo zahvaliti, da lahko vsaj zdaj, po 45 letih, prvič in v docela neokrnjeni obliki objavimo dnevniške zapise o njunih srečanjih in reminiscencah nanje.

Besedilo terja tudi natančnejšo vsebinsko obravnavo in zlasti še ovrednotenje ter umestitev tega dogajanja v celoto Adamičevega kulturnega in političnega dela za povojno Slovenijo in Jugoslavijo, pa tudi za genezo njegovega literarnega dela iz tega časa. Taka analiza bo gotovo kmalu opravljena, za sedaj pa, z dovoljenjem njegovih sinov, kot njen temelj objavljamo Kocbekove zapise.

17. januarja

V Jugoslavijo prišel Louis Adamič.

21. januarja

Ko sem prišel na svoje mesto v dvorani in pozdravil Vidmarja¹, me je predstavil Louisu Adamiču, ki je sedel med njim in F. Kozakom². Adamič se je dvignil in me prijazno pozdravil. Čez nekaj časa

* *Ivančna Gorica 61295, Stična 140, prof.*

se je obrnil znova k meni in me vprašal, če se moreva kaj videti. Sledilo je kratko izmenjavanje besed o prihodu, počutku, Ivu Pirkoviču. Adamič govori lepo slovenščino, je lepo oblečen in razodeva v svoji civilizaciji osebno kulturo. Je mirnejši in slovesnejši človek, kakor sem si to do zdaj predstavljal. Nekaj izrazito slovenskega je na njem. Čudno, po kretnjah me spominja na Izidorja Cankarja.

26. januarja

V pavzi³ mi je dejala Mira Pucova, da je na nekem razgovoru v klubu Miško Kranjec naštel med tistimi književniki, ki pišejo dober jezik, tudi mene.

Pohvalil sem njen sestavek o Adamiču⁴. Rekla je, da odgovarja ljudem, da ga je napisal Moša Pijade.

29. januarja

Pino M.⁵ mi je prinesel pismo za prijatelja iz Amerike, ki naj bi ga Adamič usmeril na pravo mesto. Prosil me je, naj bi pismo na Adamiča prebral, kakor tudi drugo pismo na prijatelja v Ameriki.

8. februarja

Sedel sem v prijetni literarni družbi: Mira⁶, Joco⁷, Mihelič⁸, Bor⁹, Klopčič¹⁰, nekaj časa Desanka Maksimović, potem je prišel Adamič, ki pa me zgleda ni prepoznal ali pa je iz gradiva, doslej nabranega, dobil do mene rezervo. Z Miro sta precej časa govorila. Med nama je precej časa sedel tudi Čolaković¹¹, pomudil se je tudi Vidmar in nazadnje Kardelj, ki sem mu že v precejšnji omamljenosti nekaj pripovedoval o mojem Dnevniku¹². On mi je pritrdjeval, čeprav sva resno govorila.

16. februarja

Slišal, da je Adamič že malo izrazil težave, ki jih čuti, ko naj Jugoslavijo prikaže v naprednem amerškem svetu. Pravi namreč pravilno, da bo tem bolj nižal Sovjetsko zvezo, čim bolj bo višal Jugoslavijo. Začutil je zakonitosti medsebojne pogojenosti med razlago ruskega in jugoslovanskega stališča ter postal zaskrbljen. Najbrž je zaradi tega sklenil, da ne napiše reportaže, temveč roman. Pravijo, da si je izbral za snov izseljenca iz Tržiča, ki odide v Ameriko, postane tam majhen, uspešen tovarnar, rodi sinove in hčerke, jih spravi v lepe službe, sam pa začuti močno domotožje, se vrne, najde po vojni doma novi red - socializem, se vključi vanj ter doživi globoko preobrazbo. V tej obliki bi povedal Amerikancem, česar se ne da povedati v reportažni ali celo v politični obliki. Zelo dobro ga razumem, dvomim le v uspeh njegovega opisnega načina, ki je preveč racionalen, preveč konstrukcijski in premalo izvirno umetniški.

8. marca

Snoči bil na akademiji AFŽ, ki danes praznuje svoj praznik. Kakor je AFŽ ena najpošastnejših združb na svetu, ker hoče ženskost do skrajnih možnosti politizirati in tako združiti dvoje najoddaljenejših pojmovanj, tako je bilo tudi vzdušje čudno, površno in stalno na meji med težo in lahkoto. Pevski in kulturni program nista mogla strgati računa in laži. Govor Ade Krivičeve je bil monstrum, popolna amuzičnost. Ne samo zato, ker je trajal tričetrt ure, kar je za akademijo docela nedopustno, temveč je bil muzej vseh političnih fraz in vzor mrtvega prednašanja. Dvorana je odpirala precejšnjo praznino, tretjina sedežev nezasedenih. Ob taki priliki se človek na poseben način zabava. Bil sem nekam objesten, malce zaradi Mice Šlandrove, ki je ob meni sedela, malce zaradi Louisa Adamiča, ki se je nesrečno držal, malce pa zaradi "speakerce", ki je ves program mešala.

10. marca

Vidmar je povabil Adamiča in mene po večerji na razgovor, ki naj bi se razpletel okrog mojega Dnevnika. Tako smo se snoči dobili in se razgovorili do 1^h ponoči.

Prvič sem se pogovarjal intenzivneje s tem človekom. Opazil sem, da nagiba v jecljanje, ravno toliko, da pokaže napako, pa jo že takoj premaga. Le na koncu, ko se je pojavila tudi v njem

utrujenost in je hitreje govoril, je bila napaka vidnejša. Zelo prijetno in s polnim glasom se zasmeje, kadar pride razgovor do prijetnejše točke. Kadar pomisli, se v fotelju rad nagne nazaj in se s polno dlanjo pogladi po bradi. Rad točno misli in izbira preproste figure. Način mišljenja razodeva intelektualca, ki je mnogo pretuhtal in prebral. Pozna etnografske drobnarije s Kitajskega, ve, da so rimski vojaki nosili vrečice žita v svoji prtljagi in da jim je taka hrana varovala zobe, pozna orožje, gospodarstvo, tehniko, diplomatski in vojaški svet. Zelo navdušeno je pripovedoval o pozitivni Ameriki, o njenih velikih možeh, od katerih najbolj ceni Macphersona¹³ in Whitmana¹⁴, za katerega pravi, da je njegov "prerok in Bog". Na drugi strani pa opozarja na njene negativnosti, na nevarne duhovne elemente v njej, med katere šteje ameriški klerikalizem. Nevarnost, ki se bliža današnji Ameriki, je gospodarske in duhovne narave. Gospodarska nevarnost je v tem, da bodo vodilni krogi hoteli brezposelnost zmanjšati z industrijsko dejavnostjo, ki ji ne bo za cilj proizvajanje standardnih potrebščin za ves svet, temveč predvsem proizvajanje oboroževalnih sredstev. Duhovna nevarnost pa je v tem, da se bo razvil tako popolnoma nekritičen strah pred komunizmom, da bo povzročil novo protireformacijo, ne da bi Amerika prej sploh doživela kakršno koli reformacijo. V tem pogledu je nevaren kardinal Spellman¹⁵, ki ga imajo za bodočega papeža, ker je zelo sposoben človek, vendar pa v službi panamerikanske in protikomunistične ideje, če se sme tako reči. On kontrolira mnoge važne kulturne ustanove, poleg tega pa izvaja množičen pritisk na javno mnenje.

Sicer pa je prizvok njegovih besed razodeval ljubezen do njegove nove domovine. Pozneje je jasno izrazil, da se mu zdi Amerika bogata in sposobna zemlja, da je njen narod svojstven, da mu ne moremo reči niti mlad niti star, da je pred 100 leti začel izražati svojo izvirno in bogato kulturo, da je to ustvarjanje pretrgala izredna industrializacija, ki je privedla v deželo milijone priseljencev in komplicirala družbeni in duhovni položaj, vendar ji je usoda v prihodnosti brez dvoma določila izreden položaj. Adamič je mnenja, da se bo moč socializma pokazala prav v Ameriki, kjer so za socializem pripravljeni in dani vsi zunanji, tehnični pogoji.

Tesno s to mislijo je izrazil tisto najvažnejšo, ki jo je v teku večera v raznih variantah še ponovil, misleč namreč, da vidi v jugoslovanskem, posebno v slovenskem osvobodilnem in socialističnem procesu tako bogato in zanimivo ter uporabno izkustvo, da je nujno pomembno za ves zahodni razvoj. Dve stvari je v tem procesu posebej poudaril: povezanost vseh družbeno in politično naprednih ljudi, partijcev in nepartijcev, ter moralno in tehnično organski razvoj revolucije. Oba momenta se mu zdita izredno dragocena, pomenita mu namreč polno upoštevanje pogojev in tistih okoliščin, ki so pravi človeški revoluciji potrebni. Logika takih spoznanj mu jugoslovansko revolucionarno izkustvo na eni strani približuje zahodnim narodom, ki se bojijo komunistične enostranosti v gledanju na človeka, narod, religijo, kulturo ter na izvedbo revolucije, na drugi strani pa (mu) omogoča razumevanje spora med ZSSR in Jugoslavijo.

Meni so bila njegova spoznanja več kot všeč, bila so mi dokaz, da gre možu mnogo bolj za resnico, kakor sem si to dozdaj predstavljal. Z vso resnostjo je tudi ta večer opozarjal na pomanjkljivosti naše publicistike v inozemstvu. Dejal je, da je skoraj vse prebral, kar se v anglosaksonskem svetu piše o Jugoslaviji in da nikjer in nikoli ni našel prave razlage vojnih in povojnih procesov, kakor se zdaj sam z njimi seznaja. Malo ga sicer moti diriganost od zgoraj in šibko znanje ter izvajanje zakonov od spodaj, toda striktno je v Jugoslaviji tako, da ni mogoče boljše. Zakon o ljudskih odborih se mu (zdi) temeljni zakon prihodnje demokracije. Pozival nas je, da nekaj ukrenemo, da začnemo zunanjemu svetu posredovati svoje izkustvo, svoja načela, svoje življenje, sicer bosta nastali dve nepopravljivi škodi: doma se bo Jugoslavija zakrležila, izsušila, zamrla, zunaj pa ne bodo sprejeli možne in pravilne pobude v odločilnih trenutkih sodobnega razvoja.

Iz vseh teh razlogov hoče prebrati moj Dnevnik, da si ustvari še jasnejšo podobo o nastajanju sodelovanja, o intimnejših izkustvih in o vsebini problematike, ki je vzporedno nastajala.

Nato je še enkrat dejal, da moramo na vsak način dobiti potrdilo za svojo ustvarjalno revolucijo od zunaj, sicer se bo izgubila v praznem, kajti naš pomen ni toliko v petletki in socializmu, pač pa v stvariteljskem pojmovanju demokracije in socializma.

Mimogrede nam je pripovedoval o Churchill¹⁶, Eisenhowerju¹⁷, Wallaceu¹⁸, o Titu, dr. Štamparju¹⁹, Meštroviću¹⁰, svojih vtisih v Tržiču in na Rogu, jaz pa sem mu pripovedoval o desantu na Drvar in o dogodkih, ki so sledili.

Izredno zanimiv, skoraj neverjeten je bil podatek, ki ga je povedal vmes in ki se tiče napetosti med ZSSR in USA. Dejal je, da bi 1. 1947 skoraj izbruhnila vojna. Tisti krogi, ki so za vojno, so skonstruirali potek incidenta med zavezniškimi četami na meji STO-ja²¹ z Jugoslavijo. Stvar naj bi se izvršila takole: ameriški agent naj bi kot jugoslovanski oficir s karavlo napadel ameriško patrolo in jo masakriral. Ameriški zapovednik Trsta naj bi pri priči - to naj bi se zgodilo popoldne - odredil kazensko ekspedicijo proti Jugoslaviji. Ameriška vojska bi zgrmela v Jugoslavijo in jo zasedla. Incident na naši meji naj bi se zgodil tisti hip, ko bi bil ameriški poslanik na oficialnem obisku v sovjetskem zunanjem ministrstvu v Moskvi zaradi neke tekoče zadeve. Sredi razgovora naj bi mu izročili brzojavko o dogodkih na tržaški meji in o kazenski ekspediciji. Pri priči bi moral Molotov²² postaviti vprašanje: "Kaj boste storili?" Sovjeti bi bili seveda v veliki tehnični zadregi in bi verjetno opustili vojaško pomoč v smislu vojaške pogodbe, ki sta jo sklenili ZSSR in Jugoslavija. Amerikanci so špekulirali prav na to slabost Sovjetske zveze. Če bi Sovjetska zveza ne priskočila z vojaško silo na pomoč Jugoslaviji, bi Amerika ubila dve muhi na en udarec: prvič bi ji Jugoslavija padla v naročje kot zrela hruška, drugič pa bi s tem izredno padel ugled Sovjetske zveze. Noben satelit bi se več ne mogel naslanjati na njene pogodbe in obljube. V tedanji Evropi bi nastala panika.

Adamič ima te podatke za popolnoma verodostojne, zvedel jih je od Oskarja Langeja, poljskega delegata v UNO, s katerim sta prijatelja. Zvedel jih je ob tisti priliki, ko je SZ v vprašanju balkanske komisije in njenih predlogov osemkrat uporabila pravico veta. Ta pogosti veto v korist satelita je bil javnosti zelo sumljiv. SZ je hotela - potem ko je zvedela za ameriški naklep - javno povedati, da z vsemi silami podpira satelite.

Vidmar je pristavil, da je prepričan, da SZ resnično ne bi niti takrat niti danes branila Jugoslavije pred ameriškim napadom.

Adamič gre zdaj za tri tedne v Francijo in Italijo. Zdi se, da je človek samote. Ta večer mi ga je človeško približal. Mislim, da bi mi znal še marsikaj zanimivega povedati. Ko sva šla sama domov, me je vprašal, če poznam češkega teologa Hromadko²³ in švicarskega teologa Karla Bartha²⁴.

5. aprila

Po koncertu²⁵ sem se podvzval k Vidmarju, kjer me je čakal Adamič, ki se je vrnil predsinočnjim iz Italije, kjer je tri tedne živel v Firenci. Njuni družbi se je pridružil tudi Ferdo Kozak. Ker sta bili obe ženi navzoči, je Vidmarjeva žena telefonirala še po Zdravko, ki je čez nekaj časa prišla.

Najbolj sem bil seveda radoveden na vtis, ki ga je na Adamiča napravilo prebiranje mojega rokopisa. Dejal mi je: "Z veseljem sem ga prebral, zelo dobro, odlično je napisan, mnogo mi je povedal, potrdil me je v misli, da je slovenski osvobodilni boj med jugoslovanskimi osvobodilnimi boji najzanimivejši in da je v slovenskem osvobodilnem gibanju najzanimivejše prav to, kar izraža vaša knjiga. Najbolje bi bilo prevesti jo, ker bi zahodni svet avtentično spoznal velik korak, s katerim ste ostvarili svoj socializem na poti do novega reda. Obžalujemo, da je knjigo zaradi njene osebne in slovenske intimnosti težko prevesti, na primer v angleščino. Pač pa se bavim z mislijo, da bi o vaši knjigi napisal članek, študijo, kajti to bo za ameriško javnost zanimivo pričevanje. Najbolj pa občudujem vaše nadvse korajžno krščansko stališče, vi ste res izreden kristjan. Jaz mislim, da je takih ljudi zelo malo na svetu. Prav presenečen sem, škoda, da ne znate angleški, mislim, da bi pri nas našli tuintam sebi sorodnega človeka in njegovo knjigo ali izpoved. Škoda, da bo vaš drugi del izšel šele čez leto dni, tako rad bi ga že bral."

Obljubil sem mu del svojih zbranih člankov, predavanj, referatov in govorov, ki sem jih zbral. Prav tako sem mu obljubil kopijo zbirke pisem, napisanih duhovnikom.

21. aprila

Pridno sem prevajal Mounierja. V pripravi na Adamičev obisk sem postal nekam bistrogleden in izvršil zdravo, čeprav neprijetno miselno introspekcijo.

Adamičev obisk me je vznemiril. Mojemu sodelovanju v osvobodilni fronti in mojemu krščanskemu izražanju posveča vedno več svoje pozornosti. Potem ko je prebral Pisma duhovnikom, je njegova pozornost postala še bolj premišljena. Pravi, da hoče o tem konkretnije pisati. Še več, dozorela mu je misel, da bi temu posvetil posebno knjigo z naslovom Težko je biti kristjan. Pravi, da ne more priporočiti mojega Dnevnika v prevod, ker je preveč slovensko intimen in ker mnogočesa, kar bi Ameriko zanimalo, ne povem dovolj izčrpno. Pač pa predlaga, da bi uporabil gradivo Dnevnika, da bi uporabil Pisma duhovnikom, moje ostale članke in opise, če le mogoče tudi drugi del Dnevnika, predvsem pa da bi se z menoj razgovoril, ker bi rad zvedel za ves moj razvoj. V ta namen bi bila najboljša obširna biografija, kajti modernemu človeku bo približal problematiko le na konkretni osebi ali dogodku in v tem primeru gre za oboje. Če bi bil dovolj močan pisatelj, bi tvegval biografski roman, pod izmišljenim imenom sveda, ki bi povzel tudi Vidmarja.

Predlog je izrazil kot prošnjo. In ker sem bil v načelu za to, da se sodelovanje med komunisti in kristjani razglasi kot konkretna in premišljena zgodovinska resnica, ki ima lahko velik pomen za zahodni svet, sva se začela meniti o načinu dela in o obliki knjige. Predvsem je potrebno mnogo stvari razjasniti, kar se da le v večkratnih razgovorih. Ne bi rad, da bi nastala iz tega zgolj senzacionalna knjiga, ne bi pa rad, da bi bilo to težko, zamotano, zgolj dokumentarno delo, kakršna so nekatera. Dejal sem, da mu zaupam, ker vidim že iz naslova, ki ga predlaga, da gleda na vprašanje kultivirano. On se je prav tako zavaroval z razlago, da gleda na versko stvarnost kot pozitivnost, vendar pojmuje knjigo kot prispevek k sodobnemu humanizmu, k reševanju moderne svobode.

Ta predlog me je presenetil in vznemiril, tako da sem bil po njegovem odhodu ves večer potoglav. Tudi ženo je to presenetilo, tako da se niti razgovoriti nisva mogla. Rešil sem se v korekture Dnevnika, ki so ležale na mizi.

Adamičevo prvo delo bo daljši članek ali krajša knjiga o maršalu. Imela bo samo naslov Tito. V njej bo hotel razložiti novo Jugoslavijo in deloma celo novo pozicijo jugoslovanskega komunizma, predvsem pa psihološko-moralno resničnost novega reda, kakor jo razumejo ljudje in kakor bi jo rad ujel v njeni iracionalni obliki.

Med drugim sva govorila o materializmu in dialektiki, determinizmu in religiji, o dogmatizmu in o izrednem pomenu kominformskega stališča, odnosno njegovih pozitivnih posledicah.

8. maja

Jože Rus me je obiskal v pisarni. Takoj po prvih uvodnih besedah mi je povedal, da je bil v dolgem razgovoru z Adamičem in da sta se menila vso pot do Beograda v salonu o okoliščinah in poteku osvobodilnega gibanja. Rusu se je v razgovoru odprla tista pozabljena resnica. Ta resnica se glasi, da smo nepartijci (on je danes partijec) bili od vsega (začetka) nekoalicijsko povezani s partijo in da ni lepo, če se danes stvari prikazujejo tako, kakor da smo od početka bili preračunani, strankarski, interesni sodelavci in da smo se šele v Pogleški izjavi odpovedali prvotnim koalicijskim tendencam. Trenja, ki so nastajala na terenu med aktivisti, bi se dala interno urediti brez takega hrupa, ki je dal urbi et orbi napačno podobo notranjega stanja. Rus pravi, da še danes ne razume razloga za tisto deklaracijo in da šele danes razume, zakaj sem se tako trdovratno upiral njeni upravičenosti. Rus je dejal: "Čim dlje smo od tistih dni in čim dlje vztrajam, tem bolj se čudim partiji, da vodilne ljudi iz prvotnega osnovnega kroga postavlja v senco, pušča namerno vnemar, ko bi jih verjetno še prekleto potrebovala."

15. junija

Adamič je prišel na Župančičev pogreb in se popoldne oglasil pri meni. V pogovoru o rokopisu druge knjige sva prišla na nekatere misli včerajšnjega pogovora z V. K.²⁶ Adamič se vedno bolj

konkretno bavi s knjigo o Titu. Pravi, da vedno bolj spoznava, da Tito ni le močan politik, strateg in zanimiv človek, temveč mnogo več, simbol nečesa, kar prihaja, kar prebujata in prevzema ljudi. Seveda je to simbol političnega in družbenega vizionarnega značaja. Čutim, da Adamiču ni do konca jasno, kaj naj bi v zgodovinski logiki prihodnosti ta simbol vsebinsko predstavljal. Pravi, da se dnevno v Beogradu prepira z ameriškimi in angleškimi žurnalisti in zavrača njihovo primero Tita z diktatorjem, posebno Ducejem in Göringom. Čutim, da ga je resnični čar Titove osebnosti tako prevzel, da ga istoveti s čarom inkarnacije novega humanizma, ki ga svet upravičeno odnekod pričakuje.

Seveda je čar Titove osebnosti zelo konkreten. Adamič je zadnje čase dosti govoril, enkrat je bil sedem ur skupaj z njim. Pravi, da se je nazadnje v intimni družbi tako odkril, da je postal človeček kakor vsi drugi, pripovedoval je o svoji bolehnosti materi, ki jo je imel rajši od očeta, o tem, kako je izgubil vero kot ministrant, ko ga je župnik udaril z nogo, ker ga ni znal obleči, češ: "Zapamti, pusti, kad nezaš!" Pripovedoval je, kako je odšel v tovarno, kako je pred tem izbiral med krojačem in ključavničarjem (Ranković je krojač), kako je bil v avstrijski vojski med dobrimi sabljači (sabljanje je eden najspretnjših športov), kako je na sodišču odgovarjal, kako je živel v ječi, kako je prišel znova v Rusijo, kako si nikoli ni pridobil zaupanja vodilnih sovjetskih ljudi, kako je silil domov in so ga pustili le zato, da bi si doma vrat zlomil in bi se ga znebili, kako je kot sekretar vodil zelo spretno in osebno izvršno politiko, kako je prihajal v prve rahle konflikte že v začetku osvobodilnega boja, kako se je okrog AVNOJ-a stvar poostila in tako vodila ves čas do konca, ker se je Tito odločil izvesti radikalne spremembe v vsej Jugoslaviji, medtem ko so se Rusi z Angleži pogodili za 50:50 vpliv na Jugoslavijo, kako so Tita v Rusiji sprejeli hladno, brez sodelovanja sovjetskega ljudstva in je to zanj bil eden najvažnejših dnevnih življenju.

Na stvarnost nove Jugoslavije gleda Adamič prav tako nejasno. Marksizma ne pozna dovolj, ne občuti njegove notranje logike, ki ne prispeva le k družbenemu napredku, temveč pripravlja tudi absurd pozitivizma. On je mnenja, da je pravilno, da se z vsemi sredstvi čim prej ustvari velika industrijska podlaga za gospodarsko neodvisnost in se ne zaveda, da je to danes le polovica pogojev za svobodo in človečnost. Ostal pa je pri svoji misli, da v posebni knjigi obdela konfesionalno in versko problematiko Jugoslavije. Pravi, da je prišel do novega, pretresljivega gradiva o koljačih med pravoslavni in katoliškimi duhovniki. Dejal sem mu, da vse to poznam, da pa zame to ne more predstavljati gradivo zoper samo koncepcijo krščanstva.

20. avgusta

Sinoči sem poslal Adamiču lomljen odtis TOVARIŠIJE. Te dni odhaja v Ameriko. Izredno sem vesel, da z menoj kljub občudovanju do mene in nerazumljivi pohvali ni navezal tesnejših stikov.

OPOMBE

¹ Josip Vidmar.

² Ferdo Kozak.

³ Bili so na koncertu v Slovenski filharmoniji.

⁴ Pisatelj Louis Adamič zopet v domovini. Tovariš V/1949 št.4, str. 77. Podpisano z začetnicami P. M., zato "Moša Pijade".

⁵ Pino Mlakar.

⁶ Mira Puc, kasneje poročena Mihelič.

⁷ Jože Udovič.

⁸ France Mihelič.

⁹ Vladimir Pavšič (Matej Bor).

¹⁰ Mile Klopčič.

¹¹ Rodoljub Čolaković-Ročko.

¹² Dnevnik je izšel konec leta 1949 z naslovom *Tovarišija*.

¹³ James Macpherson (1736-1796), škotski pesnik (Ossian).

¹⁴ Walt Whitman (1819-1892), ameriški pesnik; pesmi v svobodnem ritmu s tematiko o ameriški demokraciji in bratstvu med ljudmi (*Travne bilke*).

¹⁵ Francis Joseph Spellman (1889-1967), konservativni ameriški kardinal in newyorški nadškof.

¹⁶ Winston Churchill (1874-1965), britanski konservativni politik in državnik, v tem letu ni bil več predsednik vlade;

Nobelov nagrajenec.

¹⁷ Dwight D. Eisenhower - Ike - (1890-1969), ameriški vojskovodja in politik; v 2. svet. vojni pomočnik poveljnika ameriških in zavezniških sil; v tem času še zmeraj vojaško-politična osebnost.

¹⁸ Henry Agard Wallace (1888-1965), levičarski predsedniški kandidat 1948.

¹⁹ Andrija Štampar (1888-1958), hrvaški strokovnjak za socialno medicino, v tem času prvi predsednik JAZU, eden od ustanoviteljev in prvi predsednik Svetovne zdravstvene organizacije (WHO).

²⁰ Ivan Meštrović (1883-1962), znameniti hrvaški kipar; v tem času živel v ZDA.

²¹ Svobodno tržaško ozemlje.

²² Vjačeslav M. Molotov (1890-1986), sovjetski politik; v tem času zunanji minister.

²³ Josef Lukl Hromádka (1889-1969), češki protestantski teolog in filozof.

²⁴ Karl Barth (1886-1968), protestantski teolog (cerkvena dogmatika).

²⁵ Koncert v Slovenski filharmoniji. Nastopala sta francoski violinist Jean Fournier in pianistka Ginette Doyen.

²⁶ Vlado Kozak.

SVETOPISEMSKI SLOG HLAPECA JERNEJA IN NJEGOVE PRAVICE AVTORJA IVANA CANKARJA V PREVODU LOUISA ADAMIČA

*Nike Kocijančič**

Cankarjeva novela *Hlapec Jernej* in njegova pravica je bila napisana spomladi in poleti leta 1907, kmalu po parlamentarnih volitvah, katerih se je udeležil tudi Ivan Cankar kot socialdemokratski kandidat. Volitve so prav gotovo močno vplivale na nastanek tega dela, saj je pisatelj menda dejal svojemu bratrancu Izidorju Cankarju, da je Jernej zasnoval še v predvolitvenem boju kot agitacijsko brošuro, pa so se stvari obrnile drugače in nastala je njegova "najboljša novela".

Jernej so že takoj po izidu začeli slaviti kot eno najboljših proznih del v slovenščini. Nekateri so se navduševali nad socialističnimi idejami, drugi nad izjemno izdelanim slogom. Že leta 1908 Vladimir Levstik trdi, da Jernej zasluži ime največjega slovenskega proznega dela, ne zaradi vsebine, temveč zaradi sloga². Tudi Ivan Prijatelj, ki sicer hvali politične cilje novele, zapiše, da je bil Cankar v prvi vrsti in predvsem stilist: "Nekeč mi je dejal, da ga telesno zaboli, če se mu ponesreči stavek..."³

Slog Cankarjevega Jerneja - slog, ki ga po Levstikovem mnenju zaznamuje "monumentalna enostavnost"⁴, po sodbi dr. Tominška pa "klasična lapidarnost"⁵ - je že leta 1909 analiziral Venceslav Bele in zapisal, da je jasno razvidna vzporednost med tehnično strukturo Cankarjevega in svetopisemskega sloga.⁶ Petinsedemdeset let kasneje je tudi dr. Bratko Kreft primerjal Cankarjevo besedilo z jezikom starih prerokov in vidcev. Po njegovih besedah "ponekod to niti ni več ritmična proza", temveč "svobodni epski stihi".⁷ Vzor Cankarjevega sloga mu ni neznan, saj zapiše, da Cankar "pripoveduje svojo parabolo ... v stilu ljudskemu človeku tradicionalno najbližje knjige - Biblije".⁸

Hlapca Jerneja in njegovo pravico je v angleščino prvi prevedel Lojze Adamič. Prevod je bil objavljen leta 1924 pod naslovom *Yerney's Justice*, leta 1930 pa sta ga ponovno prevedla H. C. Sewell Grant in Sidonie Yeras. Slednji prevod so leta 1968 z nekaterimi manjšimi popravki ponatisnili v Ljubljani.

V pričujočem prispevku nas bo predvsem zanimalo, v kolikšni meri je Lojzetu Adamiču v prevodu uspelo razpoznati in ohraniti značilen slog Cankarjevega dela. Najprej pa moramo na kratko določiti, kaj sploh je prevod oziroma, kaj na bi bil. Odgovor na to vprašanje ni lahek. Tako na primer Vladimir Nabokov pravi, da je najokornejši dobesedni prevod tisočkrat bolj uporaben od najlepše parafraze⁹ in svoje prevode tudi dejansko do te mere prilagodi izhodiščnemu jeziku, da so ti skorajda neberljivi. Po mnenju Edwarda Fitzgeralda (1809-63) pa prevod omogoča popolno svobodo pri oblikovanju, izvorno besedilo postane le glina, iz katere prevajalec izoblikuje umetniško delo v ciljnim jeziku glede na svoje estetske kriterije in kriterije časa, v katerem živi. Modernejši predstavnik te prevajalske smeri je tudi Hans J. Vermeer, ki se je s svojo t.i. "skopos teorijo" izrazilo usmeril v ciljni jezik in ki trdi, da je pomemben samo učinek: prevod mora imeti učinek pri bralcih v ciljnim

* *Ljubljana 61000, Podrožniška pot 1, prof. angl. j.*

jeziku kar se da podoben učinku izvirnega besedila na bralca v izhodiščnem jeziku. Medtem ko znana angleška poznavalka teorij prevajanja, Susan Bassnett-McGuire, v svojih *Translation Studies* določi prevod na naslednji način: "Prevod ponavadi pomeni prenos besedila iz izhodiščnega jezika v ciljni jezik, pri tem pa skušamo ohraniti tako površinski pomen besedila v izhodiščnem jeziku kot tudi jezikovne zgradbe izhodiščnega jezika čim bliže pomenu in zgradbi besedila v ciljnem jeziku, vendar pa moramo obenem paziti, da ne izmaličimo popolnoma zgradbe ciljnega jezika."¹⁰ V idealnem prevodu bi torej morali ohraniti pomen in zgradbo izhodiščnega besedila. Vendar George Mounin po pravici trdi, da je prevod le relativno uspešen postopek¹¹: idealnih prevodov ni; 'napake' in 'odklone od originala' lahko najdemo v vsakem prevodu, ne glede na njihovo izdelanost. Eugene A. Nida, "oče" prevajalskih znanosti, zato takole opisuje težavnost prevajalske dejavnosti: "Priznati moramo, da pri prenosu vedno prihaja do neizogibnih sprememb v pomenu, ki so ponavadi povezane z določeno mero izgub, predvsem kar zadeva vtis, ki ga naredi izvirno sporočilo (na sprejemnika v izhodiščnem jeziku, op. prev.). Čim večja je literarna kakovost izvirnega sporočila, tem večja je sprememba besedila in izguba (v prevodu), kajti literarna kakovost ponavadi pomeni največji možni izkoristek duha izhodiščne jezikovne zgradbe: sorazmerna sposobnost uporabe duha jezika sprejemnika zato zahteva od (prevajalca) precej izjemne sposobnosti."¹² Prevajalec se mora torej odločiti, ali bo skušal ohraniti predvsem pomen ali pa zgradbo izvirnega besedila; odloči pa se ponavadi glede na to, kaj je po njegovem mnenju v delu pomembnejše. Zdi se torej, da je določitev prevoda predvsem odvisna od prevajalčevega pojmovanja prevoda. Prevajalec ima tri možnosti: lahko se usmeri izključno na izhodiščni ali na ciljni jezik ali pa poskuša ohraniti ravnotežje med obema.

Za Adamiča bi lahko dejali, da se je usmeril v ciljni jezik, t.j. v angleščino, in je skušal doseči isti vtis, kot ga je delo naredilo nanj v slovenščini, čeprav dr. Jerneja Petrič zapiše, da so "njegovi prevodi" bolj ali manj uspešne prireditve prvotnih besedil, in ne pravi prevodi. To prirejanje je, se zdi, predvsem posledica stopnje njegovega obvladanja angleščine."¹³ V nasprotju s to trditvijo lahko ob analizi njegovega prevoda Hlapca Jerneja opazimo, da Adamič precej sistematično opušča določena mesta v delu in da njegova priredba ni posledica nepopolnega znanja ciljnega jezika, temveč jasno izražene "teorije" literarnega prevajanja. V svojem romanu *Orel in korenine* Adamič delno razkrije svoja prevajalska načela. V opombi spregovori sicer o srbohrvaškem jeziku, vendar bi njegovo stališče lahko prenesli tudi na prevajanje iz slovenščine: "Subjektivne lastnosti srbohrvaškega jezika so tako zelo različne od lastnosti angleščine, da bi dobesedni prevod besed, izraženih v tako napetih trenutkih, bil napačen. S tem, ko sem si vzel svobodo romanopisca ... skušam podati ta spor (gre za zapisnik s procesa, op. prev.) z uporabo po mojem mnenju najustreznejših prevodov."¹⁴

Isto načelo ga je vodilo pri prevajanju Cankarjevega Jerneja: kot svoboden romanopisec je zapisal precej svojevrstno razumljenih prevedkov. Njegova interpretacija dela gre tako daleč, da v prevodu ne najdemo celih epizod, na primer epizode, v kateri Jernej sreča mater s slepim otrokom v naročju¹⁵, ali pa uvodnega odstavka, za katerega Bratko Kreft trdi, da je zaradi svojega ritma in groze, zaradi svoje ubeseditve, zaradi svojih simbolov, videnj in resničnosti opozorilo, ki spominja na Apokalipso sv. Janeza:¹⁶

"Obstrmeli so ljudje na Betajnovi in so plahi povesili glave, zakaj vzdignilo se je na hribu in je stopilo v dolino kakor črna smrt. Velika in tiha senca je stopila v dolino: glava teman oblak, noge silne jagnedi na loki; svetla kosa, na rami sloneča, pa se je bleščala tja do Ljubljane."¹⁷

Prevedka teh povedi pri Adamiču ne bomo našli. Vzrok je morda njegovo načelo, da prevajalec-avtor lahko izpusti dele, ki se mu ne zde pomembni za celoten vtis, ki ga daje neko literarno delo. Adamič na podlagi tega načela lahko tudi spremeni zaključne povedi povesti in iz Jerneja naredi socialističnega mučenca. S požigom Jernej "tedaj poplača pravico s krivico", je zapisal prvak socialdemokratov Etbin Kristan, vendar pa to Adamiču ni bilo pogodu. V svojem predgovoru k prevodu Hlapca Jerneja je zapisal, da Jernej predstavlja veliko silo delovnega ljudstva, ki so ji

neznane sile in mehanizmi, ki premikajo industrijo in življenje. Jernejevo poslednje dejanje pa se mu zdi simbolična predstavitev razrednih revolucij in njihovih posledic.¹⁸ Zaradi tega ne ve, kaj bi storil s Cankarjevim pozivom k usmiljenju in ga zato kratko malo spremeni:

... ko so stopili Jernejevi pogrebci iz ognja, so bili črni v roke in v obraz. - Tako se je zgodilo na Betajnovi. Bog se usmili Jerneja in njegovih sodnikov in vseh grešnih ljudi! (232)

A: ... while the people of the village, his righteous judges and executioners, stood by inflamed faces illumined by the furious red blaze that was consuming Yerney and the fruit of his toil. (101)

Težko je verjeti, da Adamič ni znal prevesti "Bog se usmili ...", predvsem ker nekaj listov pred koncem lahko beremo:

... ti se usmili mene, popotnika, tvoje pravice željnega! (222)

A: ... have mercy upon me, who am in search of Thy holy justice. (86)

Adamič pa ni popravljaval le vsebine, tudi slog se mu je zdel prepust, preveč je bilo ponavljanj. Vprašanje je, ali ni nemara Adamič načrtno skušal uničiti značilni biblični slog izvirnega besedila, v katerem mrgoli sinonimnih, antitetičnih in sintetičnih paralelizmov in bolj ali manj spremenjenih navedkov iz Svetega pisma. Zdi se, da se je Adamič odločil za prevod prav te novele predvsem zaradi njene vsebine (ki jo je, kot smo videli, delno preoblikoval) in je zato svoje branje Jerneja vtisnil tudi v slog prevoda. Iz Cankarjeve "najboljše novele" je skušal ponovno narediti politični pamflet. Zato se je odločil za bolj neposreden, ljudski slog. Tako je spustil mnoge povedi, kot na primer naslednji primer sinonimnega paralelizma:

Morda je še dolga cesta, morda je še težka pot, s kamenjem posuta, z robidovjem zastražena. (200)

A: brez prevedka

Izpustov in priredb je v delu ogromno, navedli bomo le nekatere tipične primere:

Lažje izkopljete v kresni noči zlat zaklad, nego pravico ob belem dnevu. (218)

A: brez prevedka

Saj nisem dobro slišal, saj nisem dobro razumel; tako niste ravnali, taka ni vaša sodba, sodniki! (215)

A: brez prevedka

Prav tako bi težko razložili, da so naslednje spremembe posledica ne dovolj temeljitega znanja angleškega jezika:

Ne pritožujva se, Jernej: kjer so ljudje krivični, tam je Bog pravičen! Dali so nama palico, pokazali so nama nezaželeno pot - Bog pa nama je odprl dom tako imeniten, kakor ga je dodelil samo popotnikom in romarjem! (193)

A: Yerney, we've nothing to complain about; if man is unjust, great Nature still believes in justice and compensation. They give us the pilgrim's stick, they tell us to travel on, but Nature - call it God if you like - gives us a better home. (48)

"Great Nature" in "Nature - call it God if you like" kot ustreznici besedi "Bog" nam olajšata odgovor na vprašanje, čemu se v Adamičevem prevodu pojavljajo takšni odmiki od izvirnika, in sicer tako pomenski kot slogovni, saj je očitno, da Adamič skuša vnesti v prevod svoj pogled na svet in umetnost in zato temu primerno prireja delo samo.

V tej luči moramo razumeti tudi njegov prevedek znanega Jernejevega očenaša, enega izmed najlepših primerov sintetičnega paralelizma v Hlapcu Jerneju. Cankar je ob neki priliki priznal svojemu bratrancu Izidorju, da je "dneve in dneve" visel nad tem kratkim očenašem¹⁹, ko si je

prizadeval dokončno oblikovati ta verjetno najumetnejši del novele. Adamiču so se ti "stilistični dodatki" očitno zdeli nepomembni, tako da je skoraj celoten odlomek kar izpustil, ohranil je le tri stavke:

Oče naš, kateri si v nebesih ... tvoje pravice iščem, ki si jo poslal na svet! Kar si rekel, ne boš oporekel; kar si napisal, ne boš izbrisal! Ne v ljudi ne zaupam, ne v svojo pravico ne zaupam, v tvoje pismo zaupam. Oče naš, kateri si v nebesih ... neskončno si usmiljen, daj beraču vbogajme; neskončno si pravičen, daj delavcu plačilo! Oblagodari hlapca, ki je pravice lačen in žejen, nasiti ga in napoji! Samo ukaži, pa bo živa tvoja beseda in bo napolnila vsa srca, da bodo spoznala pravico!... Oče naš, kateri si v nebesih ... ne izkušaj jih predolgo, dotakni se s prstom njih oči, da bodo čudežno izpregledala; in tudi svojega hlapca ne izkušaj predolgo, ker je že star in nadložen: in potolaži ga, ker je potrht in slab od bridkosti! Oče naš, kateri si v nebesih ... (187)

Ker prevajalec, po njegovem mnenju, lahko tudi izpušča besedilo, če se mu zdi dolgovечно, je to tudi storil.

Adamič pogosto spreminja tudi zvrst jezika in videti je, kot bi skušal jezik približati proletarskemu govoru:

Postelja res ni bogvekaj, tudi kosilo bi bilo lahko boljše; ampak dokler se nisem potepal in dokler nisem kradel, še takega kosila nisem imel in tudi take postelje ne! Zato sem si reč nekoliko premislil in zdaj se mi ne godi slabo. - Kaj pa ti, očka? Ali si šele na stara leta začel, da se tako pusto držiš? (209)

Ne bom prosil in ne bom jokal, moja pravica je božja pravica; kar je sam ustanovil, ne bo razdiral, kar je govoril, ne bo tajil! (230)

Ker se vsak postopek prevajanja začne z branjem in interpretacijo določenega besedila, je končna oblika prevoda bistveno odvisna od prevajalčeve bralne sposobnosti, saj vsak bralec / prevajalec drugače sprejema določeno besedilo. Kakor ugotavlja J. Lotman, bralec vedno zavzame enega od štirih bistvenih položajev sprejemnika:

1. Lahko se usmeri le na vsebino sporočila.
2. Lahko dojame kompleksnost zgradbe dela in način, po katerem različni sloji besedila delujejo drug na drugega.
3. Lahko namenoma izpostavi določen sloj besedila in ga uporabi za določen namen.
4. Lahko odkrije sestavine, ki sicer niso bistvene za genezo besedila, in uporabi besedilo za svoj namen.²⁰

A: Our Father which art in Heaven ... I want justice ... I've faith in Thee ... (39)

A: The bunk isn't anything to brag about, and the chow, too, could be better, but before I began stealing I didn't even have that. So don't think that I'm kickin'. How about you? You started kinda late, didn't you? (70)

A: Nothing doing - no more pleading and weeping from me! I won't kneel, I won't weep! I want His justice! What did He make it for if any cop can spit and sneer at it? (98)

Glede na navedeno, lahko to kratko analizo sklenemo z ugotovitvijo, da se po tej klasifikaciji Adamič s svojim prevodom Hlapca Jerneja giblje nekje med tretjo in četrto opredelitvijo bralca, saj je v svojem prevodu namensko preoblikoval izvorno besedilo in ga prilagodil svojim političnim in umetniškim načelom.

OPOMBE

- ¹Izidor Cankar, Zbrani spisi XI, Nova Založba, Ljubljana, 1930, str. 374.
- ²Vladimir Levstik, "Literarno pismo", Slovan, (januar 1908), 11.
- ³Dr. Ivan Prijatelj, 'Domovina, glej, umetnik!', Cankarjev zbornik (Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1921), 26.
- ⁴Vladimir Levstik, "Literarno pismo", Slovan (januar 1908), 11.
- ⁵Dr. Josip Tomižšek, "Ivan Cankar: Hlapec Jernej in njegova pravica", Ljubljanski zvon (Ljubljana: 1907), 756.
- ⁶Venceslav Bele, "Cankar in Biblija", Čas 3 (1909), 352.
- ⁷Dr. Bratko Kreft, Spremnja študija v: Ivan Cankar, Hlapec Jernej in njegova pravica, Knjižnica Kondor, vol. 114 (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984), 117.
- ⁸ibid., 117.
- ⁹Po Poem into poem, ed. George Steiner, Penguin Books (Cox&Wyman Ltd: London), 25.
- ¹⁰Susan Bassnett-McGuire, Translation studies (London in New York: Methuen, 1980), 2.
- ¹¹Georges Mounin, Les Problemes theoriques de la traduction (Gallimard: 1963), 3.
- ¹²Eugene A. Nida, "Scence of Translation", Language, vol. 45, 1969, 492.
- ¹³Jerneja Petrič, "Adamičevo prevajanje slovenskih umetnostnih del v angleščino", Slavistična revija 26, vol. 4 (Založba Obzorja Maribor, 1978), 417.
- ¹⁴L. Adamič, The Eagle and the Roots (New York: Doubleday&Company, Inc.), 330.
- ¹⁵Ivan Cankar, "Hlapec Jernej in njegova pravica" v Cankar-dela III (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985), 199.
- ¹⁶Bratko Kreft, Foreword to Bailiff Yerney and His Rights (Ljubljana: DZS, 1968), XI.
- ¹⁷I. Cankar, Dela III, ed. F. Bernik, D. Moravec, T. Pavček, 2. del Hlapec Jernej in njegova pravica (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985), 163. Vse nadaljnje navedbe izvirnika se nanašajo na to izdajo.
- ¹⁸L. Adamič, Predgovor k Yerney's Justice (Vanguard Press: New York), IV-V.
- ¹⁹Izidor Cankar, Obiski, Knjižnica Kondor 39 (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1960), 8.
- ²⁰Juri Lotman, Struktura Hudožestvenoga Teksta (Moskva: Iskustvo, 1970).

PESMI ROZALIJE CODELLI, VIŠENJSKE BARONICE

*Priredil ter s prevodom in uvodom opremil Ciril Ahlin**

Javnosti predstavljamo doslej neznano pesniško delo Rozalije baronice Codelli roj. baronice Taufferer, ki se je rodila v Baronovem gradu pri Višnji Gori (Weixelbach, tudi Weichselbach) 3. septembra 1852, živela večji del svojega življenja tu, bila lastnica tega gradu od 1891 dalje in tu umrla 21. januarja 1938. Pokopana je pri višenjski farni cerkvi sv. Tilna, kakor nam pove plošča, vzdana na desni strani pročelja. Prav tu sta pokopani njeni hčerki Myriam in Julija, njen oče Moritz in brata Leodegar in Benno in drugi. Čeprav se je Rozalija štela za Nemko in ni govorila ali pisala po naše, je vendar med nami živela in delovala; njeno delo in njen pomen sta torej del naše zgodovine. - Zbornik občine Grosuplje bo v prihodnjem letniku objavil podrobnejši opis njenega življenja in zgodovino njenega rodu, ki se je od 1664 dalje odvijala v Višnji Gori. Na Slovenskem so zelo redka fevdalna gospostva in gradovi, ki so bila 3 stoletja v rokah ene same rodbine, ampak so se gospodarji menjavali že v nekaj letih ali desetletjih; tudi zato zaslužijo Tauffererji posebno pozornost.

Tu podajamo podrobnejši izbor te nemške pesnice-baronice. Njen Baronov grad (redkeje imenovan Turn ali Višnje ali Codellijev grad) je stal dober streljaj zahodno od Višnje Gore na gričku, obdanem s temnim zelenjem in z edinstveno lepim pogledom na mestece in vso bujno, razgibano okolico. Požgali so ga partizani v jeseni 1943 zaradi težkih stisk nemških ofenziv; požgali so tudi bližnji Auerspergov grad s sodnim arhivom in osnovno šolo s šolskim arhivom. Po vojni so okoliški graditelji razvozili še razvaline Baronovega gradu, tako da od njega dobesečno ni ostal kamen na kamnu! Tudi prostor je ves pozidan z novimi hišami.

Rozalija se je le eno leto šolala pri uršulinkah v Ljubljani, potem so jo učile doma nemške guvernante. Poleg materine nemške govorice se je učila še francosko in angleško. Za božič 1866 ji je guvernanta Caroline Purschka podarila vezano spominsko knjigo večjega formata, obsegajočo blizu 200 strani. Do 1869 so ji nato razne prijateljice, a tudi starejši sorodniki in znanci "za spomin" vpisovali odlomke iz raznih knjig, kot je to stara navada s spominskimi knjigami. Naslednjih 11 let pa ni vanjo nihče več pisal, čeprav je bilo do tedaj porabljenih šele prvih 65 strani. 30. XI. 1880 pa je Rozalija (v Benetkah?) v to knjigo napisala originalno črtico, štiri strani prav lepe proze o utripu beneškega mesta zvečer. Kot da je napisala pismo. Takoj nato sledijo 3 aforizmi, 19 pesmi, od tega 2 epski (Caradrius in Der Lootse), par nekončanih poskusov pesmi, na koncu pa nekaj Schopenhauerjevih in drugih odlomkov iz filozofskih knjig. Sledi še veliko nepopisanih listov do konca. (Od tega objavljamo tu 14 pesmi.)

To je vse doslej znano Rozalijino pesniško delo. Baje je bilo tudi to rešeno iz že gorečega gradu. Gospa Mihaela Zajc-Jarc iz Višnje gore je Spominsko knjigo podarila Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Več zapisov med temi je opremljenih z datumom in krajem zapisovanja. Vselej je navedena letnica 1882 ali 1883, a ker je precej pesmi nedatiranih, ostane doba njenega pesnjenja negotova, vsekakor blizu njenega tridesetega leta. Med kraji dvakrat negotovo predpostavljamo Benetke, dvakrat je navedena Ljubljana in petkrat Baronov grad. Iz vrstnega reda z gotovostjo domnevamo, da tri zaporedne datume brez letnice (26. 8. jutraj, 26. 8. zvečer in 27. 8.) lahko štejemo v leto

* Kamnik 61240, Kranjska cesta št. 4/D, dipl. pravnik

1882, z relativno gotovostjo pa kot kraj zapisa teh treh štejejo Baronov grad. Majhna kronološka nedoslednost zapisov in prosto v knjigo vložen list z osnutki istih pesmi kaže, da je deloma prepisovala v samo knjigo verze iz zapiskov na drugih listih.

Najdaljša je epska pesnitev *Der Lootse*, v knjigi 13 strani, če ne štejejo 10 strani, ki so iz sredine teksta iztrgani (verjetno iztrgala avtorica). Dvojni o (*Lootse*) v tej pesmi o ladijskem krmarju je najbrž Rozalijina pomota (ladijski krmar = *Lotse*).

Ni lahko rešiti vprašanja, ali so pesmi, črtica ali aforizmi Rozalijino lastno delo. Pisava je sicer Rozalijina, ni pa nikjer njenega podpisa. Razen časovnih in krajevnih okoliščin nas o njenem avtorstvu prepriča nedokončanost pesmi *Lebenslauf*, *Gondellied in Ost und West*, odnosno obstoj variant, več vsebinskih popravkov itd. Zapisovala jih je torej avtorica. Ni dvoma.

Skladno z navado tistega časa so vse pesmi v vseh verzih dosledno rimane, dosleden je tudi ritem. To določno kaže, da je Rozalija napisala mnogo verzov prej kot te, saj je za tako zmožnost absolutno potrebna večletna vaja. Vendar to, da svojih pesmi ni omenila v svojih spominih (50 let kasneje), in to, da je pesmi skrila brez podpisa v staro spominsko knjigo (saj vendar ni šlo za pomanjkanje papirja), kaže, da ni želela veljati za pesnico.

Skleпам, da je bilo pesnjenje mladi baronici pribežališče v najhujši dobi življenja, ko ji je februarja 1878 v Pulju umrl zaradi jetike po 5 letih zakona srčno ljubljeni mož, baron Carl Codelli s Kodeljevega (Turn ob Ljubljani); bolan je bil že pred poroko in življenje z njim v Pulju je bilo na zunaj hudo skromno, vsebinsko pa groteskno, saj je pred vrati vidno sedela Smrt, ki se ni dala odgnati. V kratkem času je rodila 3 otroke, ki so ji ostali. Njena silna ljubezen je doživela hud poraz; v srcu so ji ostali "meči in rezila", ki so ji celo ob novih ljubezenskih poskusih povzročali "strahovite bolečine". Zatekla se je torej v pesniško izpovedovanje. Opisi duševnega trpljenja v njenih pesmih se zde morda pretirani, vendar sem prepričan, da niso. Ob moževi smrti je imela 26 let. Preostalih 60 je ostala vdova.

Njen sin Anton Codelli je 1891 postal graščak na Kodeljevem, izkazal se je kot iznajditelj, tehnično izredno nadarjen mož. Nemški napad 1941 in dogodki, ki so mu sledili, so seveda onemogočili Nemcem življenje pri nas. Rozalija je bila že mrtva, ostala je pri nas.

Viri bodo objavljeni v nadaljevanju v prihodnjem letniku.

In dieses Lebens Wanderschaft
Ein ewiges Kommen und Geh'n.
Zum Willkommgruss kaum aufgerafft
Muss wieder man sich scheiden seh'n.

Von des Schicksals Hauche die Segel geschwellt
Gleiten die Boote in's Meer.
Was der Hafen ein Weilchen freundlich gesellt,
Oft trifft sich's im Leben nicht mehr.

Erinnerung ist ja das Bleibende nur
In dem ewigen Wechsel der Zeit;
Im Geiste verfolgend der Freunde Spur
Bewahrst dir das Gestern im Heut.

Venedig im Winter 1882
auf eine Fotografie geschrieben,
welche ich Gab. G. sandte.

V popotovanju tega življenja
večno prihajanje in odhajanje.
Komaj se dvigneš k pozdravu dobrodošlice,
se moraš spet ločiti.

Od diha usode so ti napeta jadra,
čolni drsijo v morje.
Kar je pristanišče kratek čas prijazno družilo,
se često v življenju več ne najde.

Samo spomin je vendar tisto, kar ostane
v večnem spreminjanju časa;
v duhu sledeč sledi prijatelj
boš ohranil včerajšnji dan v današnjem dnevu.

V Benetkah pozimi 1882,
napisano na fotografijo,
ki sem jo poslala Gab.G.

TÄUSCHUNG

In herrlicher, wonniger Schöne
Ward einstens das Glück mir bemessen;
Dann ward mir's vom Schicksal Geraubt. -
Konnt's nimmer und niemals vergessen! -

Nun stand eines glanzvollen Tages,
Vom Dufte des Lenzes umflossen,
Hold lockend das Glück wieder da -
Bis jubelnd an's Herz ich's geschlossen.

Doch als ich die Huldgestalt fasste,
Da fühl't' ich's wie Schwerter und Klingen!
So liess in die wogende Brust
Mit furchtbarem Schmerze mir dringen!

Dahin war das schimmernde Trugbild!
Wie Lufthauch entwallt und verschwunden!
Muss heissen den lieblichen Wahn
Noch heute mit blutenden Wunden!

April 1883

SLEPILO

V veličastni, blaženi lepoti
mi je bila nekoč odmerjena sreča;
potem mi jo je uropala usoda.
Nikdar in nikoli nisem mogla tega pozabiti.

Tako sem stala nekega bleščečega dne,
od vonja pomladi oblita,
prijazno vabila srečo, naj se vrne -
dokler je nisem vriskajoč priklenila k srcu.

Toda ko sem zgrabila blaženo postavo,
sem začutila to kot meče in rezila!
Tako sem povzročila, da mi je vzvalovljene prsi
prebodla strahovita bolečina.

Zbežala je lesketajoča se varljiva slika!
Kot dih zraka odbegla, izginila!
Klicati moram ljubki privid
še danes s krvavečimi ranami!

April 1883

GUTER TROST!

In kalter Ruhe liegt der Teich,
Gefroren sein Gewässer;
Rings startt um ihn der Schnee so bleich -
Ob's besser so? Ob's besser?

Wogt' heut noch mild die klare Flut
Im Wellenspiel darüber,
Leicht kühl't' ich da die inn're Glut -
Und Alles wär' vorüber!

Nein, Mondscheinkind! so leichten Kauf
Wirst du dein Leid nicht ledig!
Trägst schlimm' res noch (verlass dich d'rauf!)
Eh' dir Nirvana gnädig!

DOBRA TOLAŽBA!

V mrzlem miru leži ribnik,
zamrznjeno njegovo vodovje;
okrog njega strmi sneg, tako bled -
Ali boljše tako? Ali boljše?

Če bi danes še milo gibal čisti tok,
prekrit z igro valov,
bi tukaj lahko hladila notranjo žerjavico -
in vse bi minilo!

O ne, otrok mesečine! Tako poceni
se svoje bolečine ne znebiš!
Še hujšega kaj poneseš (zanesi se na to!),
preden ti bo Nirvana milostna.

Aus Valvasors "Ehre des Hertzogthums Crain" - 1689.
Iz Valvazorjeve Časti vojvodine Kranjske.

SOMMER - MITTAG

Weixelbach 23. August 1882

Über Schloss und Hügel
Wölbt sich der Himmel blau.
Wie mit leichtem Flügel
Weht nur ein Lüftchen lau.

Sonnengold ergiesst sich
über den Waldessaum.
Grüne Dämm'ung bricht sich
Am hellen Wiesenraum.

Blumen nicken leise
Wie träumend fast sich zu.
Vögel ziehen Kreise,
Sanft sinkend dann zur Ruh'.

Müd' von Scherz und Spielen
Zwei Kindlein, lieb und traut,
Schlummernd niederfielen
Am blüh'nden Heidekraut.

Blondköpfchen, fest geschmieget
An Bruders stärk'rer Brust,
Im Traume jetzt sich wieget
Zu neuer Spiele Lust.

Glockentöne klingen
Wol durch die Mittagsruh'.
"Hörst du die Engel singen?"
Flüstern sich die Kinder zu.

Weixelbach am Ende der Rosalia - Epoche.
Baronov grad ob koncu Rozalijinih dni.

POLETNO POLDNE

Baronov grad, 23. avgusta 1882

Preko gradu in griča
se boči plavo nebo.
Kakor z lahko perutjo
veje samo mlačen veterček.

Sončno zlató se razliva
preko gozdnega roba.
Zeleni mrak prestopa
na svetlo travniško tlo.

Natihoma, kot v nekakšnem dremanju,
si prikimavajo rože med seboj.
Ptice rišejo kroge,
nežno iskaje mesto za počitek.

Dva otroka, ljubka, presrečna,
utrujena od šale in igranja,
sta dremaje omahnila
na cvetoči ledini.

Plava glávica, trdno prižeta
na bratove močnejše prsi,
se ziblje zdaj v spanju, nabira moči
za slast novih iger.

Zvoki zvonov se oglasijo
prijetno skozi opoldanski mir.
"Slišiš, kako prepevajo angeli?"
si šepetata otroka.

GLÜCKESTRAUM / EIN TRAUM

Ich träumte einen süßen Traum,
 Von Liebe und von Glück.
 Er war so hold! Ich sag' es kaum -
 Wie Frühlingssonnenblick!

Mein Herz, das schlug so leicht und frei;
 Es lachten Aug' und Mund.
 Wie wunderschön die Welt doch sei,
 Ward mir entzückend kund!

Mit jähem Schmerz bin ich erwacht;
 Es dunkelt um mich her.
 Entschwunden all die Zauberpracht -
 Die Welt so öd' und leer.

Laibach, Dezember 1882

26/8 Abends

GONDELLIED

Die Gondel stösst vom Ufer,
 Ich lieg' darin und träum' ;
 Ein Traum ist's nur, ein Traum ist's nur,
 Was mir nun widerfuhr.

Sta - lí, sta lá !

Mit Sang und Scherz
 Lagun' aufwärts,
 Wo leis' die Flut sich wiegt.

Sta - lí, sta lá !

Im Mondenschein
 So schmuck und fein
 Die Lido Insel liegt.

Es schlingt ein lieber Bursche
 Um mich gar traut den Arm.
 Nur enen Kuss, nur einen Kuss
 Ich doch ihm gönnen muss!

Sta - lí, sta lá !

SEN O SREČI / SANJE

Sanjala sem sladek sen,
 o ljubezni in o sreči.
 On je bil tako vdan! Kako naj izrazim -
 kakor spomladi sonca pogled!

Moje srce, to je bilo tako lahko in prosto;
 oko in usta, sam smeh.
 Kako prelep je vendar svet,
 mi je bilo-očarljivo vidno!

Zbudila me je nenadna bolečina;
 mračí se okrog mene.
 Izginil je čarobni sijaj -
 svet tako pust in prazen.

V Ljubljani, decembra 1882

26. 8. zvečer

PESEM O GONDOLI

Gondola odrine od kraja,
 jaz ležim v njej in sanjam.
 Le sen je to, le sen je to,
 kar se mi je zdaj zgodilo.

Sta - lí, sta lá !

S pesmijo in šalo
 po laguni gor,
 kjer se tiho zibljejo valovi.

Sta - lí, sta - lá !

V mesečini
 tako čeden in fin
 leži otok Lido.

Ovije prijeten dečko
 roko okrog mene prav ljubó.
 Le en poljub, le en poljub
 mu vendar moram privoščiti!

Sta - lí - sta - lá !

Das Wasser blinkt,
Ein Lied erklingt
So klar, so hell und frei!

Sta - li, sta lá !

Ob irgendwo
So schön und froh
Die Welt wol je noch sei?

"Wie blickt dein Aug' so schelmisch"
"Wie blüht dein Mund so rot!"
"Ich hab' dich lieb, ich hab' dich lieb",
"Du arger Herzensdieb!"

Die Turmuhr klingt,
Die Lust durchdringt
Mit zwölf gewalt' gen Schlägen.
Sta - li, sta lá !
Der Spuk ist aus -
Bin schon zu Haus' -
Muss mich zur Ruh' begeben!

27. AUGUST (Fragment)

Mild ist die Nacht. Die Glock' schlägt neun.
Ich steh' am Fenster, harre dein.
Das Wasser glänzt, die Welle rauscht.
Wie hab'ich bebend da gelauscht!

'Ne Gondel legt am Ufer an;
Er ist's! er ist's! Der theure Mann!
... Ein Fremder war's; ich sah es bald,
Wie er von fern vorüberwallt.

Und Kahn auf Kahn mit hellem Licht
Am Wate/r?! gleitet hin; dich bringt er nicht!
Hab' mir's zu deuten nicht gewusst,
Wie pocht das Herz mir in der Brust.

Zehn Schläge zittern durch die Luft -
Mir schien's wie Ewigkeit, die ruft!
'Ne Gondel wieder stösst an's Ziel;
Ein Irrlicht wol, das täuschen will!

Voda se svetlika,
pesem se glasi
tako jasno, tako svetlo in svobodno!

Sta - li - sta - lá !

Ali še kje
svet tako lep in vesel
pač bi mogel biti?

"Kako goljufivo gleda tvoje oko!
Kako rdeče cvetó tvoja usta!
Imam te rada, imam te rada,
ti zlobni tat src!"

Cerkvena ura bije,
prebode ugodje
z dvanajstimi močnimi udarci.
Sta - li - sta - lá !
Duh je izginil -
sem že doma,
se moram odpraviti k počitku!

27. AVGUST (Odlomek)

Mila je noč. Ura udarja devet.
Stojim pri oknu in čakam tebe.
Voda se sveti, val se oglašā.
Kako sem tam trepetajoča poslušala!

Neka gondola se prisloni ob breg;
on je! on je! dragi mož!
... Bil je neki tujec; hitro sem videla,
kako od daleč mimo koraka.

In čoln za čolnom s svetlo lučjo
drsi mimo ob obrežni plitvini; tebe ne prinese!
Nisem si znala razložiti,
kako mi tolče srce v prsih.

Deset udarcev zatrepeta v zraku -
zdelo se mi je kot večnost, ki kliče.
Spet neka gondola zadene ob cilj;
pač goljufiva svetloba, ki želi zavesti!

Mit leichtem Schwung springt nun an's Land,
den jubelnd ich alsbald erkannt!
Hell scheint der Mond in's Antlitz ihm,
So schön und edel, mild und kühn.

Die Thür fliegt auf, du stehst schon hier,
Reichst mir die Hand: Komm, folge mir!
"Dass lang' ich weilt", war Schicksals Schuld -
"Jetzt nimm uns Amor wohl in Huld!"

Wie sich's im "Felze" köstlich ruht,
Vor unberuf'nem Blick in Hut,
Ein theures Wesen nah' zur Seit',
Der Liebe sicher, Sorg' befreit!

Den Arm schlägst du nun um mich her -
Ich seh' hinaus in's Silbermeer.
Du biegst mir leis' den Kopf zurück:
"Nun schenk doch **mir** erst deinen Blick!"

Dich schau'ich ja, wohin ich blick'!
Wo du nur weilst, da ist mein Glück.
An dich nur denk'ich, Nacht und Tag.
Wie hast bezaubert du mich - sag'! -

Tief dunkelblau das Himmelszelt;
Vom Demantstrahl des Mond's erhellt,
Die Marmorhäuser ätherklar,
Wie Herberg' sel'ger Geisterschaar.

Ein Märchen mir ja alles scheint -
Dies Wunderbild - ich dir vereint!
Was ich im Traum nur sehnd sah,
Nun ist es wahr - mir selig nah!

"Was soll die Zähr' auf deiner Wang'?"
"Es ist um unser Glück mir bang!"
Du ziehst mich neckend fest an dich -
"Fort mit der Thrän' - sonst küsse ich!"

Wie war mir vor der Drohung bang'!!
Die Thräne stand im Aug' nich lang',
Die düstre Ahnung schnell verjagt;
Das Herz mir nun von Freud' nur sagt.

Dahingerauscht die Glückeszeit
Und was mir blieb, ist nichts als Leid!
Doch nein! Die Thräne blieb mir unversehrt
Und Niemand sei mir fürder wehrt!

Z lahkim korakom skoči na suho zdaj
ta, ki sem ga vriskaje takoj spoznala!
Svetlo sije mesec v njegov obraz,
ki je tako lep in plemenit, mil in drzen.

Vrata se leteč odpro, že stojiš tu,
podaš mi roko: Pridi, hodi za menoj!
"Da sem v zamudi, je krivda usode
Zdaj naj naju prevzame Amor v svoje varstvo!"

Kako se v krznu čudovito počiva,
varovana pred nepoklicanimi pogledi,
drago bitje blizu ob strani,
gotova ljubezni, prosta skrbi!

Zdaj položiš roko okrog mene -
jaz gledam tja ven na srebrno morje.
Nalahno mi upogneš glavo nazaj:
"No, pokloni **meni** prvemu svoj pogled!"

Saj gledam tebe, kamorkoli gledam!
Le kjer ti bivaš, tam je moja sreča.
Le nate mislim, podnevi in ponoči.
Kako si me začaral - povej!

Globoko temno plav je nebeški šotor;
osvetljen od demantnega mesečevega žarka,
marmornate hiše so eterično jasne,
kakor prenočišče blaženih zborov duhov.

Saj se mi vse zdi kot pravljica -
ta čudežni prizor - jaz združena s teboj!
Kar sem le hrepeneče gledala v sanjah,
je zdaj resnica - meni blaženo blizu!

"Kaj hoče solza na tvojem licu?"
"Mene je strah za najino srečo!"
Dražee me potegneš tesno k sebi -
"Stran s solzo - sicer poljubim!"

Kako sem se ustrašila te grožnje!!
Solza ni dolgo stala v očesu,
mračna slutnja hitro pregnana;
srce mi zdaj govori le o sreči.

Odhrumel je sreče čas
in kar mi je ostalo, je samo bolečina!
Vendar ne! Solza mi je ostala nedotaknjena
in nihče naj mi ne bo več vreden!

Weixelbach 1. September 1882

BERUFUNG?

Ich hab' ein bitt'res Leid erfahren,
So herb, so tief, so grausam schwer;
Ich fühlte mir die Seel' erstarren,
Erkannte mich fast selbst nicht mehr.

Nach Hilfe spähte ich vergebens,
Die Lind' rung brächt' nur meinem Weh' -
Ich trag' sie nicht, die Last des Lebens,
Wenn Hoffnung nirgend ich mehr seh'!

Bin fort nun in die Welt gezogen,
Hab' Länder, Menschen viel geschaut;
Von jeher Kunst - Natur gewogen
Hab' beiden mich zum Trost vertraut.

Umsonst! Nicht wollt' die Öde weichen,
Die in der Brust mir startt', so trüb;
Des Schönen Fülle konnt' nicht reichen
Die Qual zu stillen, die treu mir blieb!

Manch' Liebes mir die Menschen thaten,
Mit Geist und Herz mich zogen an,
Doch dies konnt' mir doch keiner rathen,
Wie Frieden wieder ich gewann! -

Der Menschen heitre Kreise meidend
Es hin zur Einsamkeit mich zog -
Wo doch auf's neue leidend
Der Kummer mich daniederbog.

Nach langem Weg auf steiler Höh',
Wo Tann' und Fichten ragen,
Ich eine klare Quelle seh' -
Hier will die Rast ich wagen.

Auf grünem Moos ein Lager steht,
Ja hier mir schon bereitet,
Zu Häupten lichtet Farnkraut weht,
Wo hell der Wildbach gleitet.

Müd' sink'ich auf den duft'gen Pfühl,
Umweht von Waldesrauschen.
Mein Blick in's Tannendunkel fiel,
Ich musst' dem Bache lauschen.

Baronov grad, 1. sept. 1882

POKLICANA?

Grenko zlo me je doletelo,
tako trpko, tako globoko, tako strahotno težko;
čutila sem, kako mi je duša hromela,
skoraj se nisem sama več prepoznala.

Zaman sem se ozirala, da bi mi kdo pomagal,
omilitev bi le doprinesla še več bolečin -
ne prenesem je, teže življenja,
če nikjer več ne zagledam upanja!

Odšla sem proč nato, po svetu,
videla sem mnogo dežel in ljudi;
ker sem bila od nekdanj nagnjena k umetnosti,
naravi, sem se obema zaupala s ciljem tolažbe.

Zaman! Ni se hotela umakniti puščoba,
ki mi je tako žalostno v prsih strmela;
niso pomagale množice lepot, da bi mi utišale
bolečino, katera mi je ostala zvesta.

Marsikatero ljubeznivost so mi storili ljudje,
z duhom in srcem so me dvigali,
a tega mi vendar ni mogel nihče svetovati,
kako bi prišla spet do miru.

Izogibala sem se vedrih krogov ljudi,
v samoto me je vleklo,
kjer me je, na novo trpečo,
upognila skrb.

Po dolgi poti po strmi višini,
kjer jelka in smreke štrlijo,
zagledam čist studenec -
tukaj si hočem privoščiti počitek.

Na zelenem mahu stoji šotor,
da, tukaj meni že pripravljen,
pri zgnavju veje svetla praprot,
kjer teče svetel divji potok.

Trudna omahnem na dišečo blazino,
obdano s šepetanjem gozda.
Moj pogled se je ustavil v temni smrek,
morala sem prisluhniti potoku.

Da plötzlich bricht ein gold'ner Schein
 Von Zweig' zu Zweige flammend,
 Jäh' durch das Dickicht nun herein
 Die Quelle hell umrahmend.

In den Wassern schwillt es leise
 Immer mächtiger dann an,
 Und aus der Wellen feuchtem Kreise
 Hebt sich ein reizend Weib hinan.

Heer ist ihr Antlitz, mild zugleich,
 Das Aug' voll süßem Feuer,
 In einem Arm viel Kränze reich,
 In anderem die Leier.

Hold beugt sie sich nun über mich
 Und spricht mit sanftem Lächeln:
 "Du thust mir Leid - wol kenn' ich dich,
 Möcht fort den Schmerz dir fächeln.

So lang du denkst, schon dienst du mir,
 Doch immer nur in stummer Weise.
 Stets fremde Zung' entlehnend dir
 Willst sprechen du zu meinem Preise.

Ich sah in deinem Herzen glüh'n
 Den heissen Wunsch schon lange
 Zu geben auch dein Wörtchen hin,
 Doch ward's dir stets zu bange.

Es muss ein Adler nicht nur sein,
 Der schwinget sich zur Sonn' empor -
 Es schwebet auch die Schwalbe klein'
 Aus Erdendunst und Staub hervor.

Wenn dich das Leid gar mächtig drängt
 Und nirgend Trost du finden kannst,
 Sprich **mir** es aus, was dich beenget,
 Was du verloren - je gewannst.

Sag', wie dein Hoffen ward vernichtet,
 Sing' deine Schmerzen, deine Freud',
 Wohin dein Streben war gerichtet,
 Wie dir der Kampf sich stets erneut.

Und willst du gänzlich dir entlieh'n,
 Leih' **Fantasie** dir ihren Flügel,
 Sie wird dich wieder aufwärts zieh'n
 Von deines Glückes Grabeshügel.

Tu nenadoma prodre zlat žarek,
 užigajoč se od veje do veje,
 nenadno skozi goščo,
 svetlo uokvirjajoč studenec.

V vodovju narašča potihoma
 in vse mogočnejše,
 in iz mokrega kroga valov
 se dvigne krasna žena.

Kot vojska je njen obraz, istočasno mil,
 oko polno sladkega ognja,
 v eni roki veliko bogatih vencev,
 v drugi lira.

Ljubo se skloni preko mene
 in z nežnim nasmehom spregovori:
 "Žal mi je zate - saj te poznam,
 rada bi ti odpodila bolečino.

Odkar misliš, že služiš meni,
 a vedno le na molčeč način.
 Vselej si izposodiš tuj jezik,
 kadar želiš mene slaviti.

V tvojem srcu vidim že dolgo
 žar vroče želje,
 da bi dodala tudi lastno besedico,
 vendar si se vselej ustrašila.

Ni treba, da je vselej orel
 tisti, ki se dvigne navzgor k soncu -
 tudi mala lastovica zleti
 ven iz zemeljske sopare in prahu.

Kadar te bol močno pritiska
 in nikjer ne moreš najti tolažbe,
 spregovori **meni**, kaj te stiska,
 kaj si izgubila ali pridobila.

Povej, kako je bilo uničeno tvoje upanje,
 poj o svojih bolečinah in radostih,
 za kaj si si prizadevala,
 kako se je vedno obnavljal tvoj boj.

In če si hočeš popolnoma uiti,
 si izposodi peroti od **fantazije**,
 katera ti bo pomagala dvigniti se
 od gomile tvoje sreče.

Was du gesehen und gedacht,
Dem gib nun Form und Leben;
Die Träume mancher wachen Nacht
Dir werden Lieder geben.

Den Blick gewendet aufs Geschick
Der Wessen, die du schufest,
Sinkt Friede auf dich selbst zurück,
Den du so sehnlich rufest.

Lass sein die Scheu und stimme an
Die traute Leier gleich zum Sange!
Reichst du zum Lorbeer nicht hinan,
Giebt's Veilchen doch am Hange!"

Weichselbach 6. September

ZWEI AUGENPAARE

Ich kenne wohl ein Augenpaar,
Das strahlt in tiefer Bläue,
Es blickt so hell, es blickt so wahr,
Beglückend stets aufs Neue.

Der Born der Liebe quillt darin
So heiter, klar und offen,
Wer hier sich giebt vertrauend hin,
Der darf auf 'Treu' wol hoffen.

So wie der Sommerhimmel blaut
Zur Mittagszeit hernieder,
So frei und hehr dies Auge schaut
Mir in die Seele wieder.

Ein anderes Augenpaar leuchtet
Wie Feuer, das schwarz nur erglüht.
'Ne Thräne die Lider ihm feuchtet.
- Ein Blitz schien's, der Wolken durchsprüht!

Auch hier seh' die Liebe ich brennen,
Doch froh nicht, nein traurig und heiss!
Ob's Qual, ob es Wonne zu nennen,
Zu sagen dies nimmer ich weiss.

Dem nächtlichen Sternhimmel gleicht
Dies Auge, so tief und so kühn.
Sein Zauber von mir nimmer weicht,
Zieht stets unergründlich mich hin!

Kar si videla in kar si premišljevala,
temu daj obliko in življenje;
sanje marsikatero prečute noči
ti bodo dale pesmi.

Ko obrneš pogled proti dobri usodi
bitij, ki si jih rodila,
bo spet pri tebi zavladal mir,
ki ga tako hrepeneče kličeš.

Pusti strah in obudi
ljubo liro takoj k petju!
Če ne boš dosegla lovora,
so na pobočju vendar vijolice!"

Baronov grad, 6. septembra

DVA PARA OČI

Oj pač poznam očesni par,
ki sije v globoki modrini,
gleda tako svetlo, gleda tako resnično,
osrečujoč vedno znova.

Studenec ljubezni izvira v njih,
tako veder, jasen in odprt;
kdor se mu zaupljivo prepusti,
pač lahko upa na zvestobo.

Tako, kot se poletno nebo plavo blešči,
v opoldanskih urah,
tako mi v dušo spet gleda
to oko, prosto in vzneseno.

Neki drug par oči se sveti
kot ogenj, ki samo črno žari.
Solza mu vlaži veke.
Zdi se kot blisk, ki presveti oblake!

Tudi tu vidim, kako gori ljubezen,
a ne vesela, ne žalostna in vroča.
Ali naj rečem muka ali užitek,
tega nikoli ne znam imenovati.

Nočnemu nebu je podobno
to oko, tako globoko in tako drzno.
Nikoli njegov čar ne zbeži od mene,
nerazložljivo me vedno privlačuje.

Weixelbach 25/8 1882

LEBENSLAUF [Bruchstück]

Den Wunsch nach ew'gem Glücke,
oh lass', oh lass' den sein!
Des Daneins schmale Brücke
schliesst solches Gut nicht ein.
Der Weg ist nicht so lange,
thust du nur deine Pflicht.
Wenn dir auf deinem Gange
Der Mut nur nicht gebricht !!!

Wenn Unglück auf dich stürmet
mit seiner ganzen Wucht;
Wenn Wolk' auf Wolk' sich türmet;
ergreife nie die Flucht!
Harr' aus auf deinem Posten,
ob heiss der Kampf auch sprüht:
Wo Stürme heftig tosten,
oft Abendrot erglüh't.

Dem Allgeist frei dich fügend
wirst einzig frei du sein;
Den eignen Schmerz besiegend
schliess dich dem Ganzen ein.
Was schliesslich du errungen,
mag's viel mag's wenig sein,
Das Schicksal hast bezwungen -
der Lohn, der harret dein!

NATUR UND LEBEN

Herbstlich' Nebelwallen,
Dürre Blätter fallen,
Kalte Winde wehen -
Mir ist ein Leid geschehen!

Regengüsse strömen,
Dumpfe Donner dröhnen,
Ferne Blitze flammen -
Kann mich nicht ermannen!

Bäche brausend schwellen,
Ufer überquellen,
Feld und Thal umfluten -
Herz, willst du verbluten?

Baronov grad, 25.8.1882

POTOK ŽIVLJENJA [Odlomek]

Željo po večni sreči,
oh pusti, oh pusti jo na miru!
Ozki most bivanja
take dobrine ne vsebuje.
Pot ni tako dolga,
če le vršiš svojo dolžnost.
Da le na tvoji poti
pogum ne odpove!

Če nesreča nate navali
z vso svojo silo;
če se oblak na oblak nagnete;
nikoli ne beži!
vztrajaj na svojem prostoru,
četudi boj vroče divja:
kjer so boji močno hrumeli,
često večerna zarja zasveti.

Če se prosto podrediš vseobsegajočemu Duhu,
boš posamezno svoboden;
premagujoč lastno bolečino,
se priključi Vseobsegajočemu.
Kar boš končno dosegel,
pa bodisi da je veliko ali malo,
usodo si obvladal -
to plačilo, to te čaka!

NARAVA IN ŽIVLJENJE

Jesenska megla se kopiči,
suho listje pada,
mrzli vetrovi pihajo -
meni se je zgodilo zlo!

Deževni tokovi derejo,
zamolkli gromi bobnijo,
daljni bliski gorijo -
ne morem najti poguma!

Potoki šumeč naraščajo,
bregove preplavljajo,
njivo in dolino oblivajo -
srce, ali mi boš izkrjavelo?

Stürme lauter hallen,
Waldesriesen fallen,
Vom Orkan erfasst -
Schmerz nicht von mir lasset!

Flocken weiss umtanzen
Kahler Bäume Lanzen,
Hüllen emsig Alles ein -
Lasse nur das Hoffen sein!

Schnee und Eisesblinken,
Frostig Niedersinken,
Starr das Leben -
Hab' mich ergeben!

IM NORDEN

Rot war die Sonne
Untergegangen,
Erde und Himmel
Dünste umfängen;
Nur eine Krone
Purpurnes Licht
Wolkengewimmel
Siegreich durchbricht.
Leuchtend sie strahlet
Nieder zu Thal,
Welches sich weitet
Herbstlich und fahl.
Düster hier wallet
Nebelgewirr,
woget und gleitet
Geisterhaft irr
Zwischen der Bäume
Kahlem Geäst,
Welches der kalte
Nordwind durchbläst.
Endlose Räume
Eintönig braun,
Frostig bemalte
Rings nur zu schaun.
Dort, wo der Moorgrund
Höher sich hebet,
Grünendes Schilfrohr
Rauschend sich reget,

Viharji glasneje bobnijo,
gozdni velikani padajo
v objemu orkana -
mene bolečina ne zapusti!

Snežinke bele letajo okrog
sulic golih dreves,
pridno vse pokrivajo -
vsaj upanje si pusti!

Sneg in ledeno svetlikanje,
zamrznjeno padanje,
strmeti v življenje -
vdala sem se!

NA SEVERU

Sonce rdeče
je bilo zašlo,
zemljo in nebo
so objele sopare;
samo nekakšna krona
purpurne luči
zmagovito prodira
skozi množico oblakov.
Bleščeče sije
tja dol v dolino,
ki se širi
jesensko in prsteno.
Tu mračno kipi
metez megla,
valovi in polzi,
kot duhovi blodi
med golim vejevjem
drevja,
katero mrzli
severni veter prepihava.
Brezmejni prostori,
enolično rjavi,
ledeno poslikani
se vidijo okrog samó.
Tam, kjer se močvirna tla
dvigajo više,
se zeleneč giblejo
šumeča stebila trsja,

Spiegelnd im Rund
 Sich in den bleichen
 Tümpeln des Torfmeer:
 Blinket ein Streifen
 Freundlich und licht.
 Kühn streckt im Bogen,
 Weit, weit hinaus,
 Schienen bezogen
 Drüben sich's aus -
 Länder verbindend,
 Fernen durchschlingend,
 Raum überwindend!
 Dämm'ung umfließet
 Ringsum das Land,
 Hell nur ergießet
 Himmelentsandt
 Leuchtend ein Strahl sich
 Nieder zur Bahn,
 Unsagbar herrlich
 Schimmernd hinan!
 Ei, wie das gleisset,
 Funkelt und blinkt!
 Wunder verheisset,
 Zauberhaft winkt!
 Eiserne Schienen
 Sind's nicht, nein Gold!
 Lockend von hinnen
 Weisen sie hold
 Hin nach dem Lande,
 Wo Alles blüht,
 Während im Norden
 Sturm dahin zieht.
 Hin nach dem Strande
 Wellenumrauscht,
 Wo allerorten
 Liedern man lauscht,
 Boote sich schaukeln,
 Segelnd im Blau;
 Hallen hoch ragen
 Blumengeschmückt,
 Säulenggetragen,
 Sonnendurchblickt!
 Sehrend die Arme
 Breite ich aus,
 Möcht' auf dem Strahle
 Gleiten hinaus,
 Dass mir erwarme

ki zrcalijo naokrog
 se v bledih
 šotnih tolmunih:
 leskeče se črta,
 prijazna in svetla.
 Drzno se širijo v loku
 daleč, daleč ven
 tračnice, potegnjene
 tja preko -
 dežele povezujoč,
 daljave prepletajoč,
 prostor premagujoč!
 Mrak obliva
 z vseh strani deželo,
 svetlo le se vlije
 - od neba poslan -
 svetel žarek
 navzdol do proge,
 nedopovedljivo prelepo
 se bliskaje!
 O kako se blešči,
 leskeče in iskri!
 Čudež obeta,
 čudovito miglja!
 Železne tračnice
 to niso, niti zlato!
 Vabeč
 ljubo kažejo
 proti deželi,
 kjer vse cvete,
 medtem ko na severu
 veje vihar.
 Tja proti obali
 med šumeče valove,
 kjer vsepovsod
 ljudje prisluškujejo pesmim,
 čolni se zibljejo,
 ko veslajo v plavem;
 dvorane segajo visoko,
 okrašene z rožami,
 sloneče na stebrih,
 od sonca presvetljene.
 Hrepeneč širim
 roke,
 rada bi na žarku
 drsela tja dol,
 da si ogrejem

Wieder das Herz,
Froh wieder schalle
Heiteren Scherz! -

Plötzlich so eisig
Weht es mich an.
Windstöße fegen
Brausend die Bahn;
Schatten fast grausig
Dunkelt's herein -
Völlig erloschen
Glanzvoller Schein!
Bleich liegt die Strasse,
Eisern das Band,
Wo holder Zauber
Golden gestammt!
Stehe im Dunkel
Einsam und trüb -
Denk an 's Gefunkel,
Das mir so lieb.

Laibach October 1882

BESCHWÖRUNG DER ABGEWANDTEN MUSE

O willst du mich auf ewig meiden
Meiner trüben Stunden Trösterin,
Die ja allein in meinen Leiden
Aufrecht hielt mir noch den kranken Sinn?

Soll ich auch **dir** nicht mehr die Klagen,
Los sich ringend aus der wunden Brust,
Der stillen Freundin, nicht mehr sagen,
Die allein um meinen Schmerz gewusst?

Sonst, wenn es mir im Busen wühlte,
Nachterfüllt mein ganzes Dasein schien,
Den **Menschen** ich mein Herz verhüllte -
Muse, dir nur leg' ich's offen hin!

Du sahst mich an mit mildem Blicke,
Leise floss in Liedern dann mein Weg,
Vom Schmerz bewegten Mund zurücke,
Wie des Flusses Well' zur ew'nen See.

spet srce,
da spet spregovorim
vedro šalo. -

Nenadoma me tako ledeno
spreleti.
Sunki vetra šumeče
pometajo progo;
skoraj grozeča tema
se gosti okrog -
povsem ugasnil
je bleščeči soj!
Bleda leži cesta,
železen tir,
iz katerega je izviral
mila zlata čarovnija!
Stojim v temi
žalostna in sama -
mislim na žarenje,
ki mi je tako ljubo.

Ljubljana, v oktobru 1882

ZAKLINJANJE NENAKLONJENE MUZE

O, ali me hočeš za vedno zapustiti,
tolažnica mojih tožnih ur,
ki je edina v mojih mukah
mi še pokonci držala bolnega duha?

Ali naj niti **tebi** več vzdihov,
ki se trgajo iz ranjenih prsi,
tihi prijateljci, ne izrečem,
ki si sama vedela za mojo bolečino?

Sicer, kadar je v mojih prsih trgalo,
je bilo vse moje bitje napolnjeno z nočjo,
ljudem sem svoje srce zakrivala -
tebi, Muza, samo sem ga odprtega pokazala!

Ti si me gledala z milim pogledom,
počasi je nato v pesmih iztekala moja bol
nazaj od ust, poganjanih od bolečine,
kakor val reke teče v večno morje.

Und Wort auf Wort und Thrän' auf Thräne
Rang von Mund und Aug' sich los,
Verklärt das Leid in Sangestöne,
Fühl't ich mich ein Schatten blos,

Der Erd-entrückt um Welten kreiset,
Schauend auf sein eigenes Geschick,
Wie Einer, dem man Bilder weiset
Im Marcherbuch vom Menschenglück!

Das Leben konnt' ich wieder tragen,
Schwebend so darüber hin,
Nicht sorgend mich um müß'ge Fragen,
Denen schon entrückt ich bin.

Warum hast **du** mich auch verlassen,
Meiner müden Seele letzter Trost? -
Die Fantasie mir läßt verblassen,
Späten Blüten gleich im Herbstes Frost!

Ich lieg' vor dir und weine, weine -
Stumm bleibt mir der Liedermund!
Im bitter quälenden Vereine
Bricht das alte Leid mir auf zur Stund'.

Kann's in Worte nimmer fassen -
Schweigend gehet an mir die Flammenglut;
Muss sie lohend brennen lassen,
Löschest du sie nicht mit milder Flut!

ICH KENN' EIN SPRÜHLEIN WUNDERBAR

Ich kenn' ein Sprüchlein wunderbar,
Das klingt so innig, süß und klar -
Das tönt so herrlich gross und frei -
Das klagt so weh' wie Schmerzensschrei!
Es jubelt hell und göttlich froh -
Es tröstet mild und heilet so.
Es spricht mit kühner Zuversicht -
Es stammelt bang' als wagt' es nicht.
Es schallt wie bitt'rer Vorwurf jetzt -
Es bittet wie zu Tod verletzt!
Zum Himmel zieht es hoch empor -
Die Hölle sich's zur Qual erkor !

In beseda za besedo in solza za solzo
se je izmikala od ust in očesa;
ko sem razodela bolest v pevskih glasovih,
sem se počutila kot senca,

ki, odtrgana od zemlje, kroži okrog svetov,
gledaje na svojo lastno usodo
kot nekdo, ki mu kažejo slike
v knjigi pravljič o človeški sreči!

Življenje sem spet lahko prenašala,
lebdeč nekako nad njim,
ne da bi me skrbela jalova vprašanja,
kakršna me več ne prizadenejo.

Zakaj si me tudi **ti** zapustila,
ti zadnja tolažba moje trudne duše?
Fantazijo mi pustiš zbledeti
kakor pozno cvetje v mrazu jeseni!

Ležim pred tabo in jokam, jokam -
nema mi ostajajo pesniška usta!
V grenko mučēči zvezi
izbruhne stara bolest ob času.

Z besedami ne morem nikoli obseči tega -
molčeč gre mimo mene ognjena vročina;
moram jo plamenečo pustiti goreti,
če je ti ne pogasiš z milim valom!

POZNAM PREČUDEN IZREK

Poznam prečuden izrek,
ki zveni tako pristrčno, sladko in jasno -
zveni tako veličastno veliko in svobodno -
toži tako tožno kot krik bolečine!
Vriska jasno in božansko veselo -
tolaži milo in tako zdravi.
Govori s pogumnim zaupanjem -
a jeclja boječē, kot bi si ne upal.
Zveni kot grenak očitek -
prosi kot smrtno ranjen!
Dvigne se do nebes -
pekel izbere za muke!

“NOTRANJE ŽIVLJENJE” UMETNIN FRANCETA KRALJA

Tine Kurent

Naš rojak France Kralj je bil velik iskalec, toda v vseh obdobjih svojega umetniškega razvoja je za njegova dela značilno to, kar sam imenuje “notranje življenje”.¹ Njegova umetnost se je začela z ekspresionizmom, z elementi primitivizma in s secesijskimi vplivi. Sledi prelom v “novo stvarnost”, ki se prelije v “rožnato periodo” in se zaključi z novim, pravzaprav “zadnjim obdobjem”.² Konstanta v vseh teh razvojnih fazah so gematrična sporočila v merah njegovih kompozicij.³ Glede mer pri slikah, v katerih so skrita gematrična sporočila, je treba vedeti, da jih katalogi navajajo natančno do enega, kvečjemu pol centimetra, morebitno razliko v milimetrih pa zanemarijo. Različni katalogi pogosto za isto sliko navajajo različne dimenzije; razumljivo, saj slika ni vedno enako široka, če jo meriš zgoraj ali spodaj. K razlikam pri meritvah okvirja, na katerega je slika napeta, prispevajo tudi mizarske tolerance. Kakorkoli že, vedeti je treba, da so izmerjene dimenzije slike praviloma nekaj večje od gematričnih mer, v katere je slikar vgradil svoja sporočila, kajti dekorativni okvir sliko nekoliko zmanjša. Samo pri preciznih kompozicijah, na primer pri tistih, kjer gre natančnost izmere do milimetra, se skladata gematrična in dejanska mera.

V tej razpravi bomo pregledali, kaj nam pripovedujejo Kraljeve umetnine, ki jih je predstavil v *Zborniku Občine Grosuplje* III Stane Mikuž, torej pet slik v olju na platnu, en lesorez in en kip iz žgane gline in lesa.⁴ Ta dela je Mikuž izbral kronološko kot najbolj značilna za posamezna obdobja. Poleg teh sedmih umetnin pa bom decitfriral še sliko, katere posebnost je v tem, da je slikar napisal na njej imena portretiranih dvakrat. Prvič s črkami, drugič pa gematrično s števili v merah. Ker je v tem primeru skladnost z abecedo zapisanih imen in gematričnih sporočil, skritih v številih, očitna, bom začel razpravo prav s to sliko.

Oljna slika *Kmečki in mestni otroci* ima gematrične mere 192 in 137 cm (Izmere iz mestne galerije v Ljubljani pravijo, da je slika z inventarno številko 116/S v vpisni knjigi I, fototeka št. 4344, velika 194,5 in 139,5 cm. Dejanska širina in višina slike sta torej po 2,5 cm večji od gematričnih.).

V številu 137 je naslov slike, OBISK NA KMETIH. Prav toliko šteje tudi avtorjev podpis, NASLIKAL F. KRALJ. Upodobljeni mestni otroci, ZLATKO, MILICA IN MICKA, veljajo 192, kmečki ANICA IN JOŽICA, OBE BOSI, pa 182, za 10 manj kot govori številka v meri 192 cm. Izravnava je v sporočilu KMEČKI IN MESTNI OTROCI SE IGRAJO NA DOLENJSKEM, ki šteje 442. Tretjina števila 442 znaša, če opustimo decimalke, 147, za 10 več kot gematrično število 137.

Slika *Paradiž* je v gematričnih merah 85 na 74 cm (Mikuževa meritev: 87 in 74 cm). V številih 85 in 74 so zapisana Kraljeva sporočila o sliki. V ta namen je slikar število 74 s prerazdeljevanjem razširil na dve novi števili:

$$74 + 1 = 75,$$

$$74 - 1 = 73.$$

Gematrično ime slike je PARADIŽ, ki velja 75. Glavna motiva na podobi sta rajsko drevo in ženska figura. DREVO SPOZNANJA DOBREGA IN ZLA šteje 294 oziroma 4-krat 73, če zanemarimo decimalke. Ženska postava je MOJA ŽENA, ki velja 85, ali tudi EVA V PARADIŽU, ki šteje 146 ali 2-krat 73. Končno je tu še slikarjev podpis. F. KRALJ P.⁵ šteje 150 ali 2-krat 75.

Mikuž opozarja v zvezi s to sliko na vpliv dunajske secesije, "predvsem dela slikarja Klimta", in sodi, "snov sama pa je težko razumljiva".⁶ "Notranje življenje" Kraljeve slike neposvečenim pač ni dostopno. Mikuževo razlaganje secesije se opira na Schopenhauerjevo filozofijo⁷: "Po (Schopenhauerjevem) umovanju je bil vidni svet le gol pojav, ničev videz, ki je dobil pomen in stvarnost le tako, ker je nekaj skozenj prosevalo in se tako izražalo - večna resnica. Nauk, ki ga je moral umetnik potegniti iz tega, je bil: predmet upodobiti tako, da bo ta resnica v njem vidna." V Kraljevem Paradižu pa mu "ta resnica" ni "vidna". Sicer je "le malo ljudi, ki morejo uresničiti to stanje objektivnega gledanja ... še manj pa je takih, ki morejo to, kar so gledali, izpovedovati - le resnični umetniki zmorejo to ... ves ta proces je stvar redkih izbrancev - genijev." Schopenhauer je bil mizangin, žensk ni maral, podobno kot Nietzsche ali Strindberg: "V ženi so videli nevarno čutno bitje, polno prevare in zlobe. To pojmovanje je v bistvu vsebovalo močna erotična in čutna doživetja ..." kot jih je predstavljal "likovno ... G. Klimt. Erotična interpretacija ob nekaterih likih žena je dostikrat prehajala celo v območje morbidnosti in cinizma." Kraljeva Eva je v primeri s temi "liki žena" kaj nedolžna, bliže je puncu, ki malo plaho in malo spogledljivo kuka skozi leščevje. K sliki se bomo še vrnili.

Slika *Portret umetnikove žene* meri gematrično 85 in 74 cm (Mikuž: 86,5 in 74,5 cm). Očitno naj bi bila ta Portret in slika Paradiž v istih merah. Zaradi izdelavnih in merilnih toleranc pa se oba para dejanskih mer nekoliko razlikujeta.

V številu 85 je skrit gematrični naslov slike, MOJA ŽENA. Slikarjev podpis, FRANCE K.P., pa šteje 74.

Slika *Rodbinski portret* meri gematrično 115 na 128 cm (Mikuž: 115 na 130 cm). Gematrično se slika imenuje PORTRET MOJE RODOVINE, kar šteje 257. "Manjša polovica" številka 257 je 128. Na sliki sta upodobljeni ŽENA IN HČERKA, kar šteje 115. Njuni imeni sta MILKA, LJUDMILA, ki se seštevata v 128. Podpis FRANCE KRALJ P. velja 115.

Sliko *Pogled z grajskega pobočja proti Rožniku*, kot jo imenuje Mikuž, je Kralj zasnoval v kvadratni obliki s stranico 137 cm (po Mikužu je slika velika 135 na 138 cm). Skleпам, da je širina dejansko prekratka zaradi mizarjeve napačne odmere letve za okvir, podobno kot pri *Paradižu* in *Portretu umetnikove žene*.

Slikarjev naziv za sliko, LJUBLJANA PROTI ROŽNIKU, šteje 137. V istem številu je tudi zapisano NASLIKAL F. KRALJ.

Lesores *Mati z otrokom* je v gematričnih merah velik 18 na 18 cm (Dejanske mere, kot jih je izmeril Mikuž, so prav tako 18 na 18 cm. Pri lesorezu pač ni takih toleranc kot pri izdelavi lesenega okvira, pa tudi dekorativni okvir ne prekriva samega odtisa.). Gematrični naziv MATI IN OTROK šteje 145, zaokrožena osmina tega pa je 18. Podpis IZ LESA IZREZAL K. pa šteje 180.

Iz žgane gline in lesa oblikovani kip *Kmečki par* je bil zasnovan v višini 60 cm (Tudi Mikuž ga je izmeril toliko.).

S prerazdeljevanjem je Kralj iz števila 60 dobil še dve novi števili:

$$60 + 1 = 61,$$

$$60 - 1 = 59.$$

O 15	Z 26	K 11	P 16	M 13	P 16
B 2	L 12	M 13	A 1	O 15	O 15
I 9	A 1	E 5	R 18	J 10	R 18
S 19	T 20	Č 3	A 1	A 1	T 20
K 11	K 11	K 11	D 4	Ž 26	R 18
N 14	O 15	I 9	I 9	E 5	E 5
A 1	M 13	I 9	Ž 26	N 14	T 20
K 11	I 9	N 14	-----	A 1	M 13
M 13	L 12	M 13	75	-----	O 15
E 5	I 9	E 5		85	J 10
T 20	C 3	S 19			E 5
I 9	A 1	T 20			R 18
H 8	I 9	N 14			O 15
-----	N 14	I 9			D 4
137	M 13	O 15	D 4	E 5	O 15
	I 9	T 20	R 18	V 22	V 22
	C 3	R 18	E 5	A 1	I 9
	K 11	O 15	V 22	V 22	N 14
	A 1	C 3	O 15	P 16	E 5
	-----	I 9	S 19	A 1	-----
	192	S 19	P 16	R 18	257
A 1		E 5	O 15	A 1	
N 14		I 9	Z 26	D 4	
I 9		G 7	N 14	I 9	
C 3		R 18	A 1	Ž 26	
A 1		A 1	N 14	U 21	
I 9		J 10	J 10	-----	
N 14	N 14	O 15	A 1	146	
J 10	A 1	N 14	D 4		Z 26
O 15	S 19	A 1	O 15		E 5
Ž 26	L 12	D 4	B 2		N 14
I 9	I 9	O 15	R 18		A 1
C 3	K 11	L 12	E 5	F 6	I 9
A 1	A 1	E 5	G 7	R 18	N 14
O 15	L 12	N 14	A 1	A 1	H 8
B 2	F 6	J 10	I 9	N 14	Č 3
E 5	K 11	S 19	N 14	C 3	E 5
B 2	R 18	K 11	Z 26	E 5	R 18
O 15	A 1	E 5	L 12	K 11	K 11
S 19	L 12	M 13	A 1	P 16	A 1
I 9	J 19	-----	-----	-----	-----
182	137	442	294	150	115

TABELA I.

M 13	L 12	I 9	T 20	A 1	B 2
I 9	J 10	Z 26	A 1	V 22	E 5
L 12	U 21	L 12	K 11	T 20	L 12
K 11	B 2	E 5	O 15	O 15	O 15
A 1	L 12	S 19	S 19	P 16	I 9
L 12	J 10	A 1	M 13	O 15	N 14
J 10	A 1	I 9	O 15	R 18	Č 3
U 21	N 14	Z 26	S 19	T 20	R 18
D 4	A 1	R 18	N 14	R 18	N 14
M 13	P 16	E 5	U 21	E 5	O 15
I 9	R 18	Z 26	B 2	T 20	-----
L 12	O 15	A 1	I 9	F 6	107
A 1	T 20	L 12	L 12	R 18	
-----	I 9	K 11	I 9	K 11	
128	R 18	-----	-----	R 18	K 11
	O 15	180	180	A 1	O 15
	Ž 26			L 12	N 14
	N 14			J 10	J 10
	I 9	B 2		A 1	I 9
	K 11	O 15		-----	N 14
F 6	U 21	D 4		247	K 11
R 18	-----	M 13	H 8		O 15
A 1	137	O 15	O 15		B 2
N 14		J 10	M 13		I 9
C 3		A 1	M 13		L 12
E 5		B 2	A 1		A 1
K 11	M 13	O 15	G 7		-----
R 18	A 1	D 4	E 5		123
A 1	T 20	M 13	A 1		
L 12	I 9	O 15	M 13		
J 10	I 9	J 10	A 1	N 14	
P 16	N 14	A 1	K 11	O 15	M 13
-----	O 15	-----	S 19	Č 3	O 15
115	T 20	120	G 7	I 9	Ž 26
	R 18		A 1	N 14	I 9
	O 15		S 19	D 4	N 14
	K 11		P 16	A 1	Ž 26
	-----	T 20	A 1	N 14	E 5
N 14	145	B 2	R 18	T 20	N 14
A 1		O 15	I 9	E 5	A 1
S 19		M 13	-----	R 18	-----
L 12	F 6	L 12	178	D 4	123
I 9	A 1	E 5		O 15	
K 11	N 14	Š 19		B 2	
A 1	T 20	N 14		R 18	
L 12	I 9	I 9		O 15	
F 6	N 14	K 11		I 9	
K 11	P 16	O 15		N 14	
R 18	U 21	V 22		Z 26	
A 1	N 14	D 4		L 12	
L 12	C 3	A 1		O 15	
J 10	A 1	U 21		-----	
-----	-----	-----		247	
137	119	183			

TABELA II.

Tako je dobil na razpolago kar tri števila.

Naziv FANT IN PUNCA velja 119, "manjša polovica" tega pa je 59. Gematrično se slika imenuje tudi TAKO SMO SNUBILI, kar velja 180 ali 3-krat 60.

Fant govori punci BOD MOJA, BOD MOJA, kar šteje 120 ali 2-krat 60, in obljublja T'BOM LEŠNIKOV DAU, kar šteje 183 ali 3-krat 61. Slika je očitno dobila davnih iz mladostne Gasparijeve slike *Bod' moja, bod' moja*⁸, na kateri je z narečnimi besedami ves tekst, "Bod' moja, bod' moja, t' bom lešnikov dau", tudi zapisan. Kralj se je Gaspariju zahvalil za navdih s stavkom HOMMAGE A MAKS GASPARI, ki šteje 178. Tretjina tega števila, če zanemarimo decimalke, je 59. Kralj je tako samo nadaljeval tradicijo predelave motiva z novim likovnim izrazom in zahvale za navdih predhodniku. Kot primer te tradicije lahko navedem Manetove predelave motivov, ki so jih še pred njim obdelali Velasquez, Goya, Ingres, Courbet in drugi.⁹

Kmečki par je nadaljevanje *Paradiža*. Biblični motiv Eve v Paradižu je na Kraljevi podobi osebno doživet. Drevo spoznanja na njem je sicer secesijsko tako preoblikovano, da ni več prepoznati leščevja, katerega sta Gaspari in Kralj doživljala po gmajnah, ki se vlečejo od Dolenjske na Notranjsko. Tudi biblični motiv *Paradiža* oz. *Kmečega para* je ponarodel: Nikjer ni zapeljivega Evinega jabolka, namesto tega fant snubi punco z lešniki.

Domačijski vpliv je pri Kralju zaznal že Stane Mikuž: "Njegov oče, ded in rodovi nazaj so bili podobarji, se pravi ustvarjalci ljudske plastike, ki se po svojem bistvu hrani med drugim tudi 's primitivnimi elementi'."¹⁰

Kljub temu, da je Kralj sam poudarjal v svojih delih "notranje življenje", sodi France Stele, da "v vsem njegovem delu prevladuje formalni problem pred motivnim in vsebinskim", priznava pa mu "meditativno naravo". V resnici pa je jedro Kraljevega dela "notranja vsebina", pomembnejša od zunanje oblike, ki jo je slikar v svojem iskanju tako pogosto spreminjal.

Navezanost na domače kraje, na družino, na ljubljeno ženo, je pri Francetu Kralju očitna v njegovi gematriji še bolj kot na vidni podobi njegovih umetnin. Stele, ki sicer ni znal brati gematričnih sporočil, je vendarle intuitivno občutil njihov čar, da "se v njegovem (Kraljevem, op. p.) delu vedno in vedno prebija na površje pristna slovenska sanjavost, poetična idiličnost, šegavost in ljubezen do grude."¹¹

Slika *Lastni portret pri slikanju freske* je v gematričnih merah 107 in 123 cm (Mikuž: 108 in 125 cm).

Gematrični naziv slike je AVTOPORTRET FR. KRALJA, ki velja 247. "Manjša polovica" tega števila je 123. Zaradi belca in vranca se slika imenuje tudi BELO IN ČRNO, kar šteje 107. Še več nazivov za sliko: NOČ IN DAN TER DOBRO IN ZLO, kar velja spet 247; KONJ IN KOBILA, ki veljata 123, sta prevzaprav MOŽ IN ŽENA, ki veljata prav toliko.

Verjetno so v sliki še druga dualistična sporočila, pa jih zaenkrat še ne znam prebrati.

V primerjavi z arhitektom Jožetom Plečnikom, ki je najpomembnejši gematrik 20. stoletja v Evropi, je komaj kaj mlajši slikar France Kralj s svojimi gematričnimi sporočili bolj skromen. Arhitektura v svoji prostorski kompoziciji pač dovoljuje več mer kot dvodimenzionalna slika.

Bilo bi zanimivo vedeti, ali so Kralj, Gaspari in arhitekt Jože Plečnik gradili svojo gematrijo vsak zase ali pa so morebiti le vedeli drug za drugega.

OPOMBE

¹ Katalog: *Fran in Tone Kralj*, Ljubljana, 1925.

² Tako je Kraljeva razdobja razvrstil Stane Mikuž.

³ Gematrija je prevajanje črk v številke in obratno. V najstarejših pisavah, hebrejski in grški, so posamezne črke služile tudi kot številke, zato je bilo mogoče zapisano besedo ali stavek izraziti tudi kot številko. V tistih časih, ko je nastala gematrija, so še računali s kamenčki. Z enim kamenčkom so lahko označili, na primer, en cekin (število 1) ali ducat jaje (število 2-krat 2-krat 3) ali eno stotnijo (število 2-krat 2-krat 5-krat 5) ali en teden dni (število 7). Zato imajo lahko gematrična števila, ki so 2-, 3-, 5-, 7-krat večja ali manjša, isti pomen. Ostanek mnogoterosti v pomenu števila je Sv. Trojica, tri božje osebe so en sam Bog.

Gematrija operira s celimi števili. Razred z lihim številom učencev se lahko razpolovi le na dve neenaki "polovici", če nočemo srednjega učenca presekati na dvoje, tako kot je ukazal modri Salomon, ko je moral dodeliti enega otroka dvema materama. Polovica lihega števila je zato v gematriji vedno "manjša polovica". Decimalke pri gematrični delitvi lahko zanemarimo.

Gematriki si šifriranje pogosto olajšajo s preračunavanjem števil, toda sposojeno morajo vedno vrniti.

France Kralj je za kodo uporabljal masonsko latinico, kjer A velja I, B 2, C 3, D 4 ... P 16, Q 17, R 18 ... V 22, W 23, X 24, Y 25 in Z 26. Črke Č, Š in Ž, ki jih ta latinica ne pozna, pri nas veljajo toliko kot C, S in Z.

⁴ Mikuž S., Slikar France Kralj. - *Zbornik občine Grosuplje*, III, Grosuplje, 1971, str. 99-107.

⁵ Črka P je kratica za PINXIT.

⁶ Mikuž S., op. cit., ima v mislih senzualnost Klimtovih lepotic.

⁷ Mikuž S., *Maksim Gaspari*, M. K., Ljubljana, 1977, poglavje Barva časa.

⁸ Mikuž S., *Maksim Gaspari* ..., slika št.2.

⁹ Kurent T., Bizovičar D., Edouard Manet, gematrik, - Razprava napisana septembra 1991 za revijo *Likovne besede*.

¹⁰ Mikuž S., Slikar France Kralj ..., str. 100.

¹¹ Steletov prikaz gesla *Kralj France* v SBL.

Slike

1. France Kralj, KMEČKI IN MESTNI OTROCI
2. France Kralj, PORTRET UMETNIKOVE ŽENE
3. France Kralj, PARADIŽ
4. France Kralj, POGLED Z GRAJSKEGA POBOČJA PROTI ROŽNIKU
5. France Kralj, RODBINSKI PORTRET
6. France Kralj, MATI Z OTROKOM
7. France Kralj, KMEČKI PAR
8. France Kralj, LASTNI PORTRET

1

2

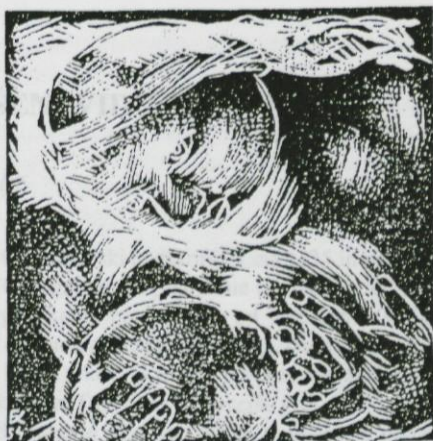
3

5

6

7

8

- 04 Črna ...
- 05 Kri ...
- 06 Super ...
- 07 Mi ...
- 08 ...
- 09 ...

OBNOVLJENE ORGLE V ŠENTVIDU PRI STIČNI

Edo Škulj*

Župnija Šentvid pri Stični je ena najstarejših far v Ljubljanski nadškofiji. Leta 1135 in ponovno leta 1141 je bila inkorporirana stiškemu samostanu. Obsegala je 72 podružnic na ozemlju od Save do Suhe krajine. Prafara je cerkveno pripadala Oglejskemu patriarhatu, od leta 1751 Goriški nadškofiji in končno od leta 1787 Ljubljanski škofiji oziroma poznejši nadškofiji. Župnijska cerkev sv. Vida, ki je dala kraju ime, se prvič omenja leta 1132. Cerkev, ki je bila prvotno romanska, je v sredini ohranjena, proti vzhodu in zahodu pa preoblikovana. Tudi obok je novejši, prej je bil namreč raven strop. Cerkev je posvetil ljubljanski nadškof Brigido, in sicer leta 1795, to je kmalu potem, ko je prišla v Ljubljansko škofijo. Iz tega obdobja so tudi glavni oltar, korne klopi in stranska oltarja.¹

Najstarejše orgle

Ena največjih dragocenosti v župnijski cerkvi sv. Vida so vsekakor orgle. Kdaj je cerkev dobila svoje prve orgle, ni znano. Vsekakor je moralo biti sorazmerno zgodaj, kar se je za praforo spodobilo. Ko Anton Lavrič govori o škocjanskih orglah, pravi: "Prvotne škocjanske orgle ... prinesene so bile že stare leta 1676, kakor je bilo napisano v levem sapniku, in sicer: ali iz Stične ali iz Št. Vida pri Stični. Napis se je glasil: Diese Orgel wurde unter damaligen Pfarrer Dismas Floriantschitsch aus (ta prostor je bil nečistljiv) Sittich im Jahre 1676 nach St. Cantian bei Gutenwerth überführt."² Možno je, da je na nečistljivem mestu pisalo Šentvid, sicer je vprašanje, kaj bi lahko bilo, če bi orgle prišle iz Stične, razen morda beseda Kloster ali Kirche ali kaj podobnega. Lavrič omenja tudi dispozicijo orgel, ki bi v obnovljeni obliki lahko bila naslednja:³

MANUAL

01 Principal	8'
02 Kopel	8'
03 Flavta	4'
04 Oktava	4'
05 Kvinta	2 2/3'
06 Superoktava	2'
07 Mixture	

PEDAL

08 Subbas	16'
09 Oktavbas	8'

* Ljubljana 61000, Dolničarjeva 1, dr. sc., tajnik Teološke fakultete

Mayerjeve orgle

Danes stojita na koru šentviške cerkve dve omari, ki gotovo nista v zvezi z omenjenimi orglami. Čeprav sta na prvi pogled zelo podobni, sta v resnici precej različni, in to po obliki in po okraskih. Starejša je manjša in je vdolana v korno ograjo, mlajša pa je večja in prosto stoji sredi prostornega kora. Zaenkrat še ni dognano (oziroma raziskano), kdo je postavil orgle sredi 19. stoletja. Morda je bil to Mandlin, orglar v Trebnjem, ki je rad postavljaj pozitiv v korno ograjo. Od teh orgel je torej ostala le omara oziroma obe omari, sicer pa o njih ne vemo ničesar. Le to bi se dalo sklepati, da so bile mehanične, s sapnicami na poteg, in da so imele dva manuala, kar je bilo za tisti čas že kar nekaj posebnega. Pozitiv na korni ograji je bil zelo verjetno hrbtni pozitiv, ker ga je imel organist za hrbtom, saj je imel igralnik pod orgelskim pročeljem.

Nekoliko zaradi dotrajanosti starih orgel, še bolj pa zaradi drugačne miselnosti, je župnija naročila nove orgle. Leta 1912 sta jih postavila Brata Mayer iz Feldkirchna na Predarlškem kot svoje 180. delo. Orgle imajo pnevmatsko trakturo in sapnice na stožce ter naslednjo dispozicijo:

I. MANUAL

01 Burdon	16'
02 Principal	8'
03 Gamba	8'
04 Gemshorn	8'
05 Gedeckt	8'
06 Flauto amabile	8'
07 Votla flavta	4'
08 Oktava	4'
09 Mixtura	2 2/3'

II. MANUAL

10 Flavtni principal	8'
11 Salicional	8'
12 Burdonček	8'
13 Eolina	8'
14 Vox coelestis	8'
15 Unda maris	8'
16 Fugara	4'
17 Flauto traverso	4'
18 Trobenta	8'

PEDAL

19 Principalbas	16'
20 Subbas	16'
21 Pianobas	16'
22 Kvintni bas	10 2/3'
23 Oktava	8'
24 Cello	8'

Šentviške orgle je v Cerkvenem glasbeniku predstavil novomeški organist in skladatelj Ignacij Hladnik. Potem ko izpiše dispozicijo in pohvali pnevmatiko ter delovanje mehovja, se spusti v nekatere podrobnosti: "Nekaj posebnega je 'trobenta', ki da orglam silo in blesk, možato sijajnost in popolnost, da res donijo kot malokateri, pa se poljubno izloči od pleno igranja. Milina posameznih izpremenov (registrov) je dovršena, in ker je pritisk sape le 85 mm, orgle ne hreščijo, ampak imajo dalekosežen ton. Gamba je posebno zadeta, ne premočna, flavte zaokrožene, milina salicionala in eoline očarljiva, burdonček ljubek, in v pedalu cello imenitno pogoden. Vešč organist si s trobento ustvari kombinacije, ki so naravnost očarljive, ker se da zvezati s solo pedal. Z eno besedo: orgle so mojstrsko dovršene in jih je uvrstiti med najboljše na Kranjskem."⁴

Brata Mayer sta postavila dvomanualne orgle v veliko omaro, ki sta jo zato podaljšala proti zadnji steni, malo omaro na korni ograji pa pustila prazno. Pročelje te omare je postalo le slepi pozitiv, omara sama pa prostor za note.

Šentviški instrument je značilen primer romantičnih orgel, ki so se pojavile proti koncu 19. stoletja. To stoletje je prineslo tri velike spremembe.

1. Glasbene spremembe. Ker je orgelski zvok raven oziroma enakomeren, so ga hoteli na različne načine oživiti: a) v severni Evropi so to poskušali s tremulantom, v južni pa z nihajoče sestavljenimi registri, vendar z godalnimi in ne več principalnimi; b) piščalje z naraščajočo glasnostjo. Piščalje določenega manuala so zaprli v omaro, ki je imela premakljive žaluzije. Z nožnim odpiranjem in zapiranjem le-teh je nastal pri posameznih registrih crescendo in decrescendo; c) splošni crescendo. Tudi tega je organist opravljal z nogo. Z njim so vstopali registri posamično, od najtišjega do najmočnejšega, do polnih orgel in po isti poti nazaj; d) orgle so hotele posnemati romantični orkester, ki se je v 19. stoletju naravnost razbohotil. Ker so godala hrbtenica simfoničnega orkestra, so množili godalne registre v orglah; e) iz istega razloga so množili osnovne 8' registre na račun alikvotov ali malih kričočev, kot so jih omalovaževalno imenovali; f) pozabili so na principalovo logiko, da je imelo vsako piščalje svojo principalovo osnovo. Ker so hoteli imeti na principalovo principal 8', so jim dali posebno barvo. Tako je imel prvi manual (principalni) principal 8', drugi flautni principal 8', tretji pa violinski principal 8'.

2. Tehnične spremembe. Splošni tehnični razvoj je prinesel tehnične spremembe tudi v orglah: a) nastal je prehod od sapnice na poteg na sapnico na stožce, to je od tonske sapnice na registrsko. Tako zvok ni bil več jasen, ker je nemogoče nastaviti vse stožce tako, da bi vse piščali hkrati zapele; b) prehod od mehanične na pnevmatično trakturo. Organist nima več neposrednega vpliva na začetek zvoka, ker nastane med pritiskom na tipko in začetkom glasu časovni zamik; c) s pnevmatično trakturo so prišli tudi razni pripomočki: npr. zbiralniki, tutti in podobno.

3. Zunanje spremembe. V dobi romantizma orgelsko pročelje ni več odražalo notranje strukture orgel. S pročelja ni bilo več jasno, koliko manualov imajo orgle in kakšna je njihova vloga. Oblikovanje prospekta je bilo prepuščeno arhitektu, dispozicija pa organistu. Po drugi strani so orglarji postali tovarnarji, orglarske delavnice pa tovarne orgel.

Prenova orgel

Brata Mayer sta postavila nove orgle leta 1912. Dolga leta so zvesto služile, celih 80 let. V tem obdobju je čas naredil svoje. V zadnjem času so orgle povsem odpovedale. Župnik Jože Koželj se je pogumno lotil zahtevne naloge - obnove orgel. Obnovo je zaupal orglarju Antonu Jenku iz Ljubljane, ki se dobro spozna na pnevmatične orgle. Hkrati se je pojavila misel, da bi se orgle predelale in dobile električno trakturo. Ker je bil za to potreben nov električni igralnik, je bilo odloženo, da se orgle povečajo z dveh na tri manuale. V začetku se je porodila misel, da bi se tretji manual namestil v orgelsko omaro na korni ograji, ki bi tako spet dobila smisel, saj je od Mayerjevih orgel služila le

za notno omaro. Žal to ni bilo mogoče, ker je omara premajhna za načrtovani pozitiv. Škoda. Prednost pozitivna na korni ograji je ta, da se njegov zvok takoj razlije po cerkveni ladji in postane neprimerno bolj navzoč. Orglar je postavil manual tretjega piščalja v spodnji del velike omare, od koder je odstranil mehovje in ga namestil nad stropom. Na tem mestu je piščalje samo nekoliko zadušeno.

Tretji manual, ki ima vlogo pozitivna, ima šest registrov z dvočevljsko principalno osnovo. Zanimiv je tudi jezičnik krummhorn 8' (krivni rog) iz regalske skupine, ki čudovito dopolni trobento drugega manuala. Tudi cimbal kot visoka mikstura dopolnjuje Mayerjevo miksturo na prvem manualu. Pozitiv ima baročne značilnosti, zato uspešno osvetli zvok romantičnih orgel. Pri vsem tem velja opozoriti, da se je načrt tudi v šentviških orglah držal izkušenega načela, da je treba stare orgle ohraniti takšne, kot so, saj so odsev svojega časa, hkrati pa se kot nova enota lahko poljubno dodajo "manjkajoči" registri. Tako sta prvi in drugi manual ter pedal Mayerjeva, tretji manual pa Jenkov. Še vedno lahko igramo samo na Mayerjeve orgle, lahko pa jih osvetlimo z dodatkom tretjega manuala. Zdaj imajo orgle naslednjo dispozicijo:

I. MANUAL

01 Burdon	16'
02 Principal	8'
03 Gamba	8'
04 Gemshorn	8'
05 Gedeckt	8'
06 Flauto Amabile	8'
07 Votla flavta	4'
08 Oktava	4'
09 Mixtura	2 2/3'

II. MANUAL

10 Flavtni principal	8'
11 Salicional	8'
12 Burdonček	8'
13 Eolina	8'
14 Vox coelestis	8'
15 Unda maris	8'
16 Fugara	4'
17 Flauto traverso	4'
18 Trobenta	8'

III. MANUAL

19 Kopula	8'
20 Cevna flavta	4'
21 Principal	2'
22 Sesquialtera	1 3/5'
23 Cimballi III	1 1/3'
24 Krummhorn	8'

PEDAL

25 Principalbas	16'
26 Subbas	16'
27 Pianobas	16'
28 Kvintni bas	10 2/3'
29 Oktava	8'
30 Cello	8'

Zdaj imajo v Šentvidu pri Stični trimanualne orgle s 30 registri in električno trakturo. Po številu manualov in registrov so popolnoma enake orglam v bližnji stiški baziliki. Sicer pa zdržijo primerjavo s vsemi orglami daleč naokrog.

OPOMBE

¹Prim. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, 324; Šematizem Ljubljanske nadškofije, Ljubljana 1993, 253.

²A. Lavrič, Orgle v župniji Škocjan pri Mokronogu na Dolenjskem, v: CG 60 (1937), 157.

³Prim. E. Škulj, Nove in obnovljene orgle I, Ljubljana 1990, 29.

⁴I. Hladnik, Nove orgle v Št. Vidu pri Zatičini na Dolenjskem, v: CG 35 (1912), 83.

ČAR GASPARIJEVE RISBE "BOD' MOJA, BOD' MOJA"

Tine Kurent

Čar v barvni risbi Maksima Gasparija¹, ki se imenuje *Bod' moja, bod' moja*², je skrit v merah te kompozicije. Risba sama je velika 28 na 32 cm, z obrobo vred pa 31,6 in 38 cm.

V največji meri, v številu 38, je zapisano ime slike: POLJUB šteje 76, to je 2-krat 38. V notranji višini, v številu 32, pa je zapisano, kaj je poljub: PIČICA NA I V BESEDI TI³ šteje 160, to je 5-krat 32. Toda Župančič je objavil junaško komedijo *Cyrano de Bergerac* Edmonda Rostanda⁴ šele leta 1923, dve desetletji po Gasparijevem *Poljubu*. Za to razpravo ni pomembno, kdo se je prvi domislil poetične definicije poljuba, ali Gaspari ali Župančič. Oba umetnika sta se redno videvala pri omizju Penatov, ki so se zbirali v gostilni pri Kolovratu. Verjetno je tam prišlo do verza, ki sta ga potem oba povzela; prvi ga je skril v gematrijo svoje slike, drugi ga je zapisal v svoj pesniški prevod francoske umetnine.

V številu 316 je ponovljen napis na risbi, signiran z avtorskim monogramom: BOD' MOJA, BOD' MOJA, T' BOM LEŠNIKOV DAU! M⁵. Iz tega lahko sklepamo, da je avtor napisal Gaspari, saj bi sicer po šegi gematrikov moral pripisati tudi Župančičevo inicialko. V številu 28 je zapisan kraj Poljuba. SEVŠČEK⁶ velja 84 ali 3-krat 28. V istem številu je tudi mojstrov podpis, M. GASPARI.

France Kralj je povzel motiv Gasparijeve risbe *Bod' moja* in ga poustvaril v svojem kipu *Kmečki par*.⁷ Brata Kralja sta povzela tudi druge Gasparijeve motive, na primer *Svatbo*.

Vprašanje je, kdo je vpeljal Gasparija, Kralja in zlasti arhitekta Jožeta Plečnika v gematrijo. Ali gre za en sam vir ali jih je bilo več.

OPOMBE

¹ Slikar Maksim Gaspari, 1883-1980, doma iz Selščka pri Cerknici. Več o Gaspariju v monografiji Mikuž S., *Maksim Gaspari*, MK., Ljubljana, 1977

² Barvna risba *Bod' moja, bod' moja* je nastala v kombinirani tehniki l. 1903, v času, ko je bil Gaspari sprejet na dunajsko Akademijo. Reprodukcijska je v Mikuževi monografiji.

³ Masonska gematrija ne pozna črk Č, Š, Ž, zato sem doslej pisal gematrične tekste brez strešic. Ker so mi očitali, da skušam s tem Plečnika - pisal sem ga v obliki PLECNİK - ponemčiti, bom odslej pisal po naše, čeprav šumnikov v gematriji ne poznajo. Veljajo pa črke Č, Š, Ž toliko kot C, S, Z.

⁴ Francoski pisatelj Edmond Rostand, 1868-1918, je napisal svojo junaško komedijo *Cyrano de Bergerac* leta 1897. Oton Župančič jo je prevedel v slovenščino leta 1923.

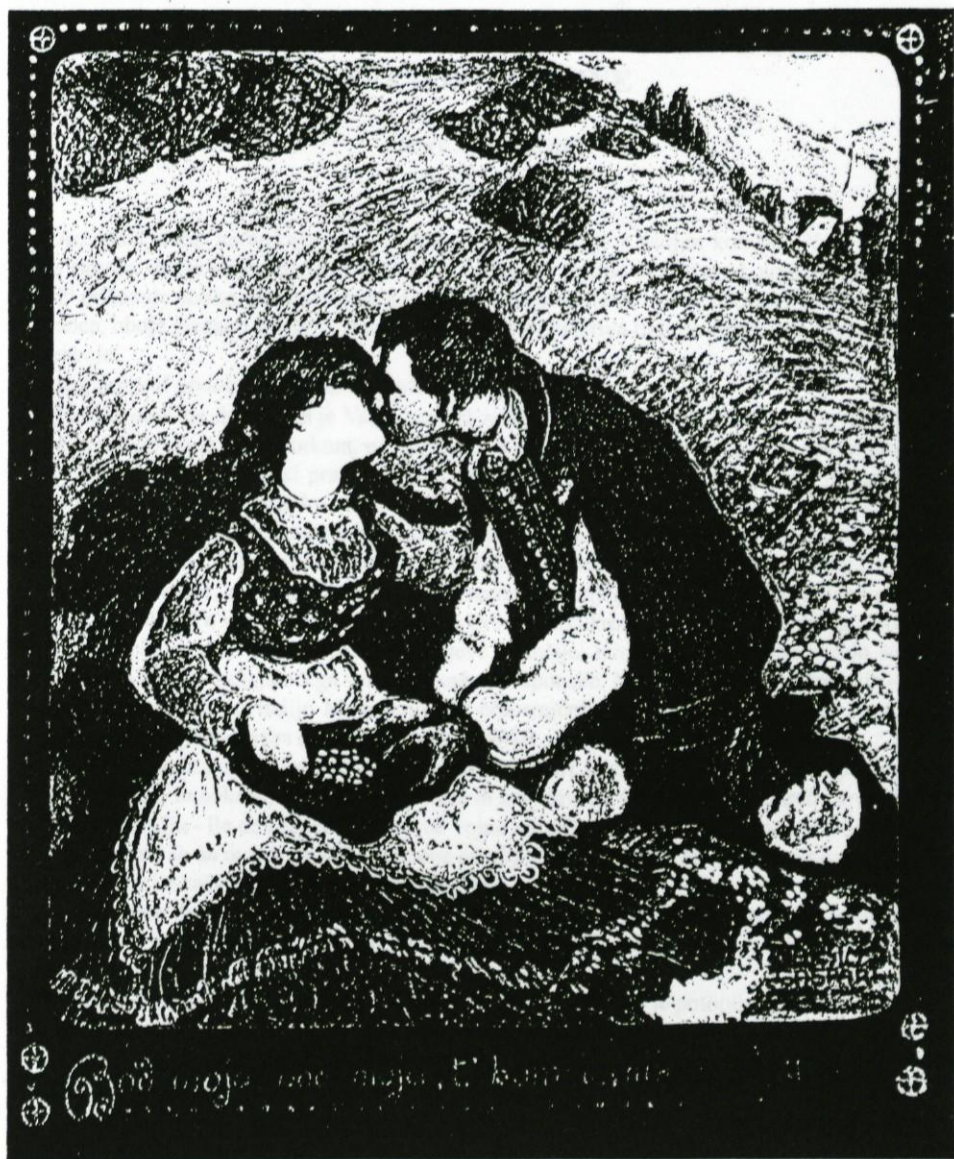
⁵ V narečju zapisano Gasparijevo snubljenje je povzel France Kralj v svojem kipu *Kmečki par* leta 1929.

⁶ Vas se uradno imenuje Selšček, vendar jo Gaspari imenuje narečno "Sevšček".

⁷ Kurent T., France Kralj, Gematrik. - Rokopis napisan za ZOG septembra 1991.

P	16	B	2	S	19
O	15	O	15	E	5
L	12	D	4	V	22
J	10	M	13	Š	19
U	21	O	15	Č	3
B	2	J	10	E	5
-----		A	1	K	11
76		B	2	-----	
		O	15	84	
		D	4		
		M	13		
		O	15		
P	16	J	10	M	13
I	9	A	1	G	7
Č	3	T	20	A	1
I	9	B	2	S	19
C	3	O	15	P	16
A	1	M	13	A	1
N	14	L	12	R	18
A	1	E	5	I	9
I	9	Š	19	-----	
V	22	N	14	84	
B	2	I	9		
E	5	K	11		
S	19	O	15		
E	5	V	22		
D	4	D	4		
I	9	A	1		
T	20	U	21		
I	9	M	13		
-----		-----			
160		316			

TABELA

Slika: Maksim Gaspari, *BOD' MOJA, BOD' MOJA*.

Vaša vloga v zgodovini Slovenije je bila zelo pomembna. V zgodovini Slovenije je bilo mnogo ljudi, ki so se borili za svobodo in pravico. V zgodovini Slovenije je bilo mnogo ljudi, ki so se borili za svobodo in pravico. V zgodovini Slovenije je bilo mnogo ljudi, ki so se borili za svobodo in pravico.

* Harry A. Christian, Sr., prof., Department of Spanish, Newark College of Arts and Sciences of Rutgers State University, New Jersey, U.S.A.

KOLAŽ MAKSIMILIJANA VANKE VIDENJE DRUGE SVETOVNE VOJNE

Henry A. Christian*

Tine T. Kurent

Ameriški slikar hrvatskega rodu Maksimilijan Vanka¹ je s svojim kolažem *Next War* izrazil svojo slutnjo, da bo vojna zajela ne le Evropo z njegovo rojstno deželo vred, ampak tudi Ameriko. Kolaž prikazuje obliko, ki na prvi pogled spominja na otok Ile de la Cite in obenem na parnik Ile de la France, oboje gledano z višine. Natančnejši ogled pa razkriva tudi na kompoziciji razsute napise in simbole.

Kaj pomeni podoba, razlagamo takole:

Pariški otok Ile de la Cite je Vanki simbol za Evropo, ladja Ile de France, ki je takrat vozila med Cherbourgom in New Yorkom, pa vez med Starim in Novim svetom. Da gre res za otok sredi Seine, kažejo vodoravni vitki pravokotniki - pariški mostovi čez reko. Da gre res za ladjo, priča poleg napisa tudi polovično sidro na kljunu. V napisu ILE DE FRANCE sta prvi in zadnji E zapisana s slabo vidno modro barvo, ostale črke so živo rdeče. Ali gre za fonetično igro, IL oz. ILL, v pomenu "bolan", in FRANC, kar se sliši enako kot FRANK, v pomenu "odkrit, svobodoljuben"?

Vankina Evropa, na kateri je z zastavo izrecno poudarjena Hrvaška in s trikoloro označena Francija, je bolna. Po njej so se razpasle kužne kali v obliki krožcev, kot da bi gledali gojišče skozi mikroskop. Največ kali nosi svastiko Hitlerjeve Nemčije. Krožci s piko simbolizirajo sonce in predstavljajo Deželo vzhajajočega sonca, mikadovo Japonsko. Nekaj krožcev je počrnjenih - očitno opozarjajo na fašistično Italijo Mussolinijevih črnosrajčnikov. Skratka, kužne klice so sile Osi. Diagnoza bolezni je zapisana devetkrat z besedo WAR.

Modre in rdeče puščice na sliki kažejo v različne smeri, tako kot smerokazi na križpotju Alicine Čudežne dežele, in nakazujejo zbežanost Sveta in negotovost, v katero smer je treba kreniti.

Vankina ladja - Ile de France je bila pred vojno največja in najbolj razkošna ladja na Atlantiku - vzbuja spomin še na dve drugi ladji. Ime ene od njiju, ATHENIA, je slikar sam zapisal. Ime druge pa je le nakazal z začetnico L na vrhu kompozicije.

Prvega dne druge svetovne vojne, 3. septembra 1939, je nemška podmornica torpedirala in potopila blizu irske obale britansko potniško ladjo ATHENIA, ko je izplula s 1480 ljudmi, potniki in posadko.

Tudi Lusitania je bila britanska potniška ladja. Tudi Lusitanio je potopila nemška podmornica, že v prvi svetovni vojni, 7. maja 1915. Tudi takrat je utonilo več kot tisoč ljudi, med njimi 139 državljanov ZDA. Nemci so s tem vojnim zločinom preračunano testirali razpoloženje Amerike, ki je takrat nihalo med izolacionizmom in angažiranjem na strani Antante. Močno jih je presenetilo, da je ameriško javno mnenje obsodilo njihovo piratstvo in se prevesilo od neodločnosti k odločitvi, da je treba Evropi in demokraciji pomagati. Preveč samozavestno so pričakovali, da se bo Amerika ustrašila in skrila v nevtralnost.

Vanka z napisoma L in ATHENIA opozarja na nemško agresivnost, enako nehumano v prvi kakor tudi v drugi svetovni vojni. Z velikim vprašajem nad črko L se ob tem sprašuje, ali bo Amerika razumela nauk iz potopitve Luzitanije.

* Henry A. Christian, univ. prof., Department of English, Newark College of Arts and Sciences of Rutgers State University, New Jersey, U.S.A.

Začetnici L in A zapiše Vanka še enkrat in ju razširi v ime L ADAMIC. Z velikim vprašajem nad črko L se sprašuje, ali bo svet razumel svarila, ki jih je takrat razglašal Louis Adamič. Oba, Vanka in Adamič, sta bila Američana, oba sta bila zaskrbljena zaradi fašistične grožnje.

Simbol vojaške grožnje predstavljata na kompoziciji dva lika. Vodoravni valj, zaključen z okroglo odprtino, na vrhu kompozicije na levi, predstavlja top; navpični priostreni valj z napisom WAR, na vrhu desno, pa spominja na letalsko bombo.

Na kompoziciji so še drugi napisi. Eni naštevajo ključna mesta - WASHINGTON, BEOGRAD, KORČULA, PARIS - drugi ključne osebnosti - HULL in CHANDLER, poleg že omenjenega Adamiča.

Cordell Hull, 1871-1955, je bil državni sekretar, to je zunanji minister ZDA, v vojnem času pa Rooseveltova desna roka. Ves čas je podpiral predsednikova prizadevanja, kako popeljati Ameriko iz izolacionizma na stran zaveznikov. Uho nad njegovim imenom opozarja, da je treba prisluhniti njegovim mislim. Za svoje delovanje je Hull takoj po koncu vojne leta 1945 dobil Nobelovo nagrado za mir. Vanka vidi v Hullu upanje na mir. Da sta imeni HULL in BEOGRAD na sliki tesno skupaj, ni slučajno. Hull je obiskal Beograd, takoj ko je Hitler stegnil lovke po Jugoslaviji, da bi odvrnil vlado od paktiranja z Berchtesgadnom.

Katerega Chandlerja ima Vanka v mislih, ni jasno. To ime nosi cela vrsta pomembnih mož, na primer ameriški notranji minister Zachariah Chandler, v letih 1875-1877, za časa 18. predsednika Granta, ali na primer William E. Chandler, ki je bil minister za mornarico za časa 21. predsednika Arthura, v letih 1882-1885. Lahko da gre za slednjega, ker je znal v kongresu doseči povečanje proračuna za oboroževanje mornarice. Med Chandlerji, ki so bili Vankovi in Adamičevi sodobniki, ne vidimo osebnosti, ki bi lahko služila kot navdih za kolaž.

Sporočilo Vankinega kolaža niha med zaskrbljenostjo in upanjem. Sveča še sveti na levi, to je zahodni ali ameriški strani kolaža, in budi upanje, da ne bo treba ponoviti znamenite ugotovitve, ki jo je ob začetku prve svetovne vojne, leta 1914, izrekel Sir Edward Gray:

The lamps are going out all over the World;
We shall not see them again in our time.

Vendar, sveča na Vankini podobi še gori.

Kolaž je visok $17\frac{1}{2}$ ", to je 105 šestin inča. Število 105 gematrično sporoča naslov kompozicije: $NEXT\ WAR = 14+5+24+20+23+1+18 = 105$.

V širino pa meri kompozicija $11\frac{1}{2}$ " ali 47 četrtin palca. S številom 47 je slikar signiral svoje delo: $VANKA\ FECIT = 22+1+14+11+1+6+5+3+9+20 = 47$.

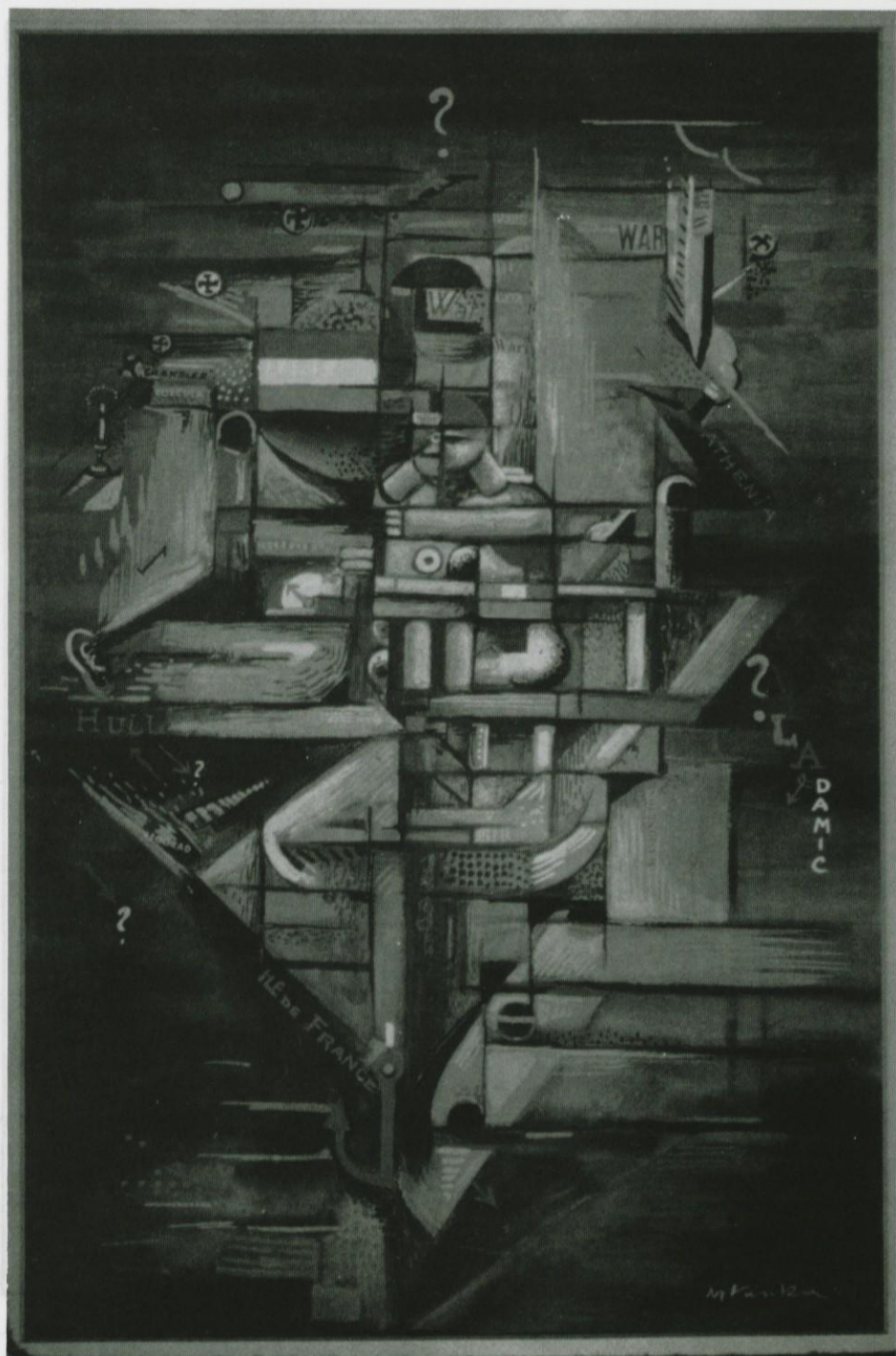
OPOMBE

¹ Slikar Maksimilijan Vanka je bil rojen v Zagrebu leta 1889. Tudi potem, ko je postal naturaliziran ameriški državljani, je ostal goreč hrvaški patriot. Nadvse se mu je priljubila Korčula, kjer je imel svoj drugi dom. Leta 1963 je utonil v Tihem oceanu pred mehiškim mestom Vallorte. Glej razpravo Vidan J., Maksimilijan Vanka i Louis Adamič. - *Forum*, 1-2, JAZU, Zagreb, 1984, str. 385-411.

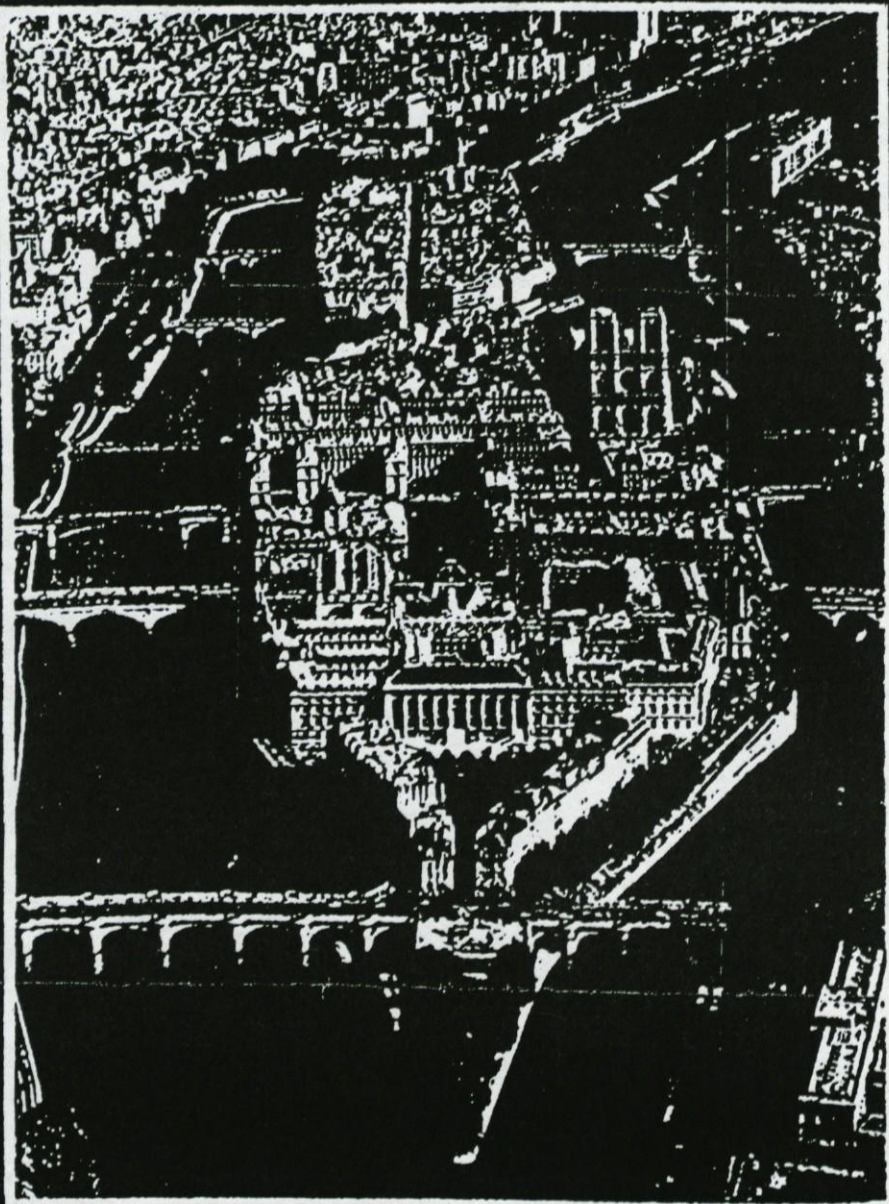
² Kolaž je leta 1990 poklonila ameriškem profesorju H. A. Christianu Vankova sorodnica na Korčuli.

SLIKI

1. Kolaž Maksimilijana Vanke Videnje druge svetovne vojne.
2. Posnetek Ile de la Cite iz zraka kaže pariški otok v obliki, ki se sklada z obliko ladje Ile de France na Vankovem kolažu.

Marko Kovač, Grosuplje XVIII, 1994

PARIS

ILE DE LA CITÉ

DOMAČIJSKE PESMI

Mihaela Zajc*

OB VIŠNJICI

Vlažna pot od polja
- tod je že večer -
med november kaplje
iščejo si smer.

Vse je vlažno, prazno
in temno na noč,
daleč tam v zapadu
zginja sončna moč.

Divja raca reže
sama vodno pot,
zakriči kdaj tožno,
mrtev že je trop.

RES POMLADNA

Gregor je raztresel mraz,
Jedert gorko sapico,
ej, na hrib naš in nad vas
seje leto pravljičo.

Potok moj prijatelj je,
begam z njim čez rosico,
sonce k nam kot boter spe,
išče mlado travico.

MAJNIŠKA MARIJA

Majniška Marija
sama je ostala,
nje starinska slika
tam je v dnu predala:

ni oltarčka v kamri,
šmarnic ni v kozarcu,
tudi bel prtiček
zgubil se je lani.

Stari so umrli
in odšli so mladi.
Majniška nedelja
vabi, vabi, vabi.

Majniška Marija
sama je ostala,
v prazno je domovje
sapa zapiskala.

* Višnja Gora 61294, Ciglerjeva 18

KADAR POTEMNI

Kadar potemni
nad domom gozd visoki,
kadar zašumi
vsak močni list drevesa,
ko seme zgodnjih rož se že otresa,
ko travniki za koso vnovič zažarijo,
takrat prihaja k nam
poletje.

Takrat izginjamo med dnevi,
pretoplega neba odsevi
store nas močne, srčne,
želimo družno si na njivah
vsega dosti,
pozabljamo,
kako smo svetu nagli gosti.

AVGUST

Šibje se ziblje.
Šape grmovja
gladijo potok.

Žarki kot svitek
topel na glavi;
gorko je v travi,

Struja izpira
kamenje belo,
drobno, sinjelo.

poldan se zbira.
Kača poletna
čaka na gazi.

Sonce priletno
sence pomelo
ob naši je vasi.

Iz zbirke: Ob Višnjici
Višnja gora 88/89.

ZELENI POLJANI

Ne bo te česal veter,
ne bo ti godla burja,
ne bo te mršil krivec.

In ptice te ne bodo našle,
ne rosa, žarki, ne snežinke,
srebrno vrbje te še vedno išče.

A murni v svoji bridki smrti
so stisnili se v tvoje suhe soke,
podobni tisočem žuželkam mrtvim.

Bo krsta zemlja vsa postala?
Bridkost domači kraj zdaj orje
in tuja sapa bilje poje.

Pogrebci strli tvoje so zelene prste,
udrli tvoje so hranljive prsi,
umrla si, zelena ti poljana.

MED HLADNO JESENJO

Tvoje dlani dišijo po mrvi
in ljube so tvoje mi temne obrvi
v čelu sanjavem.

Večne daljave
zemlje in host in ljudske davnine
mi daješ v naročje iz svoje globine -
kot da me kličeš močen in prvi,
med hladno jesenjo jaz čutim te v krvi.

KO ODHAJAŠ

Ko odhajaš,
se usmili praga,
ki te čaka,
ko odhajaš,
se usmili kruha,
ki je zate tukaj,
ko odhajaš,
se usmili naju,
nosi nas pri srcu,
ko odhajaš.

19. VII. 1988

na pragu poletja

Wenn Du gehst,
besinn Dich der Schwelle,
die auf Dich wartet,
wenn Du gehst,
besinn Dich des Brotes,
das immer für Dich da,
wenn Du gehst,
besinn Dich Unser,
trag Uns im Herzen,
wenn Du gehst.

Aus dem Slowenischen von Ludwig Hartinger.

Za vse v hiši Zarnikova 19, hiši odprtega praga.

KRONIKA, JUBILEJI, KULTURNI DOGODKI

80 LET PROF. DR. STANETA VALENTINČIČA

Mihael Glavan (po podatkih Staneta Valentiničiča)

Staneta Valentiničiča že dolgo poznate. To je tisti trden mož, veterinarski strokovnjak in ljubitelj narave, lovec in naravovarstvenik, ponosen Grosupeljčan in svetovljan, znanstveni in strokovni pisec, prijeten družabnik in eden od temeljnih skal Zbornika občine Grosuplje od vsega začetka.

Rodil se je 22. aprila 1913 na Grosupljem. Oče in mati sta bila Dolenjca, oče z Bičja pri Grosupljem, mati s Svibna pri Radečah. Na Grosupljem so imeli majhno posestvo in gradič Brinje. Stane je že pri treh letih ostal brez očeta in se morda tudi zato od rane mladosti samoniklo razvijal z lastnimi močmi in očmi, že zgodaj razmišljal z lastno glavo in si oblikoval svoje poglede na življenje. Ko se je z Grosupljega vozil v višje razrede klasične gimnazije v Ljubljano, je že pripadal Sokolu. Levičarska usmeritev ga je seveda vodila v Osvobodilno fronto proti fašizmu in okupatorjem. Že jeseni 1941 je bil izvoljen za predsednika grosupeljsko-stiškega okrožnega odbora OF. V tem obdobju, pa vso pomlad 1942 - Čudežna pomlad Radka Poliča - je okrožni odbor pod njegovim vodstvom pripravljala ljudsko vstajo na našem področju in povezoval mlade partizanske sile. Posebno vidna je bila njegova vloga po bitki na Jančah, ko je skupaj z Babnikom in dr. Podkoritnikom oskrboval številno (okoli 700 borcev) lačno vojsko, zlasti ranjence.

Valentiničičevo pogumno in zagnano delo v odporu ni moglo ostati skrito italijanskim okupatorjem, ki so ga s pomočjo domačih kolaboracionistov 11. junija 1942 aretirali, ga mrcvarili najprej v ljubljanskih zaporih, potem v Gonarsu, pa spet v Ljubljani in ga 24. sept. tega leta obsodili na dosmrtno ječo, ki jo je preizkušal v več italijanskih krajih, dokler se ni ob kapitulaciji Italije srečno vrnil. Toda dom je bil razdejan in mlada žena zaprta, zato se je takoj pridružil partizanom in kmalu postal načelnik veterinarske službe pri Glavnem Štabu NOV in PO Slovenije. Ob koncu vojne je že dosegel vojaško stopnjo majorja in ostal aktivni oficir JLA do konca leta 1954, nazadnje s stopnjo polkovnika. Ves čas je delal na svojem veterinarskem področju in po vsej Jugoslaviji razvijal vojaško veterinarsko službo. Da bi se v svoji stroki še izpopolnil, je leta 1952 prosil za študijski dopust in v naslednjem letu v Beogradu doktoriral na področju animalne patologije.

Mladi doktor veterine si je seveda želel znanstveno in pedagoško delati na ustrezni instituciji v svoji Sloveniji. Lahko si predstavljamo, kako težko je dosegel odpust iz JLA in prevedbo v znanstvenega sodelavca na Fakulteti za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo v Ljubljani. To mu je uspelo šele z novim letom 1955, potem ko je skoraj 10 let delal izven svoje ožje domovine. Osnove svojega znanstvenega in strokovnega dela je sicer postavil že prej, zlasti v Beogradu, kjer se je začel intenzivno posvečati področju lovstva in s pomočjo sodelavcev na tamkajšnji veterinarski fakulteti ustanovil celo prvo ustanovo te vrste v Jugoslaviji in v Srednji Evropi, toda polni strokovni razmah je dosegel šele v Ljubljani.

Njegova prva velika naloga je bila vzpostavitev veterinarske fakultete v Ljubljani. Ta je bila z vladnim odlokom uradno ustanovljena 12. junija 1953, priprave za njeno delovanje pa je prevzel poseben odbor matičarjev, ki ga je Stane Valentinčič vodil od junija 1955 do julija 1957, ko je bil imenovan za prvega predstojnika veterinarskega oddelka FAGV za naslednja štiri leta, torej do sept. 1961, ko so študij končali prvi diplomanti nove fakultete. Matičarji so pod Valentinčičevim vodstvom na osnovi preučevanja tujih veterinarskih fakultet oblikovali tudi našo. Odločili so se za 10-semestrski študij, znotraj razdeljen po vrstah živali. Posebno težko je bilo pridobiti nove prostore, kajti začeli so v lesenih barakah bivše Srednje veterinarske šole. Predvsem po Valentinčičevi zaslugi so postopoma pridobili sredstva od slovenske in zvezne vlade, pa še od Zadržne zveze Slovenije, tako da je bil 30. sept. 1961 odprt prvi novi objekt na Gerbičevi 60. Prof. dr. Stane Valentinčič je 25. aprila 1963 upravičeno prejel priznanje in nagrado Izvršnega sveta Slovenije z utemeljitvijo: za ustanovitev in nadaljnjo uspešno organizacijo pedagoškega dela na veterinarskem oddelku FAGV.

Bogato znanstveno in strokovno delo Staneta Valentinčiča lahko le pregledno preletimo, bolje in natančneje pa je bilo predstavljeno v strokovnih krogih. Za univerzitetnega učitelja je bil prvič imenovan 30. 9. 1957 z nazivom izredni profesor, junija 1966 pa je bil izvoljen za rednega univ. profesorja za zoohigieno in patologijo divjadi. Študijski predmet lovstvo je predaval tudi študentom gozdarske fakultete (1955-1979). Razvil je tudi magistrski študij gojitev in zdravstveno varstvo divjadi in na tem področju predaval tudi na univerzah v Zagrebu, Osijeku in Beogradu. Pri njem sta doktorirala g. Van Haaften iz Holandije in g. H. Reuss iz Avstrije, magistriral pa g. Muntasir iz Iraka.

Valentinčič je skupaj z Dopisno del. univerzo in LZS na fakulteti leta 1972 organiziral in 10 let vodil dopisno enoletno šolo za lovske tehnike. Leta 1958 je ustanovil Institut za zoohigieno in patologijo divjadi na Biotehniški fakulteti in bil njegov predstojnik do upokojitve l. 1983. Dekan BF je bil od 1969 do 1971, nato prodekan 1971 do 1973. Bil je član upravnega odbora ljubljanske univerze, kasneje tudi njenega univerzitetnega sveta. Izvršni svet LRS ga je 1961 imenoval za predsednika Strokovnega sveta za lovstvo, kateremu je predsedoval do konca svojega obstoja.

Dolga je vrsta njegovih znanstvenih raziskav in spisov. Mednarodno odmevne in velikokrat citirane so že njegove prve raziskave o divjem zajcu in jelenu, ki jih je opravil še v Beogradu, kasneje pa predvsem tiste s področja boleznih srnjadi. Njegov referat v St. Vincentu, Aosta (Italija) z naslovom *Über die natürliche Selektion beim Rehwild und insbesondere über die Rolle der Parasiten hierbei* je naravnano izrazito ekološko in je po vsej Evropi zbudil preokret od statično individualističnega k danes prevladujočemu ekološko dinamičnemu pogledu na boleznik naravi. Njegove ugotovitve so tudi empirično vplivale na gojitev srnjadi v Sloveniji, katere letni odstrel je porasel za več kot 300%.

Stane Valentinčič je seveda objavljajl v številnih domačih in tujih znanstvenih in strokovnih publikacijah. Njegova tovrstna bibliografija do leta 1976 obsega že 255 del, kasnejše objave, ki jih ni malo, še niso zbrane v celovitem popisu. Napisal je tudi priročnik *Bolezni divjadi* in prvi del *Priročnika*, ki ga je izdala Lovska zveza Slovenije. Imel je številna predavanja, predvsem iz lastne raziskovalne dejavnosti, v Sloveniji, Jugoslaviji in v mnogih evropskih mestih: Dunaj, Celovec, Salzburg, Hahnebaum, Milano, Torino, Bologna, Codigoro, Ravenna, Firenze, Parma, München, Brno, Warszawa, Helsinki, Pariz, London, Arnhem, Aarhus, Stockholm idr. Prejel je tudi številna priznanja po svetu (Milano, Torino, CIC v Parizu) in doma, npr. vojaška odlikovanja in priznanja, državna, lovska in veterinarska priznanja, na ljubljanski univerzi pa posebno priznanje za svoj prispevek k ustanovitvi in razvoju veterinarske fakultete v Ljubljani. Nenazadnje je treba omeniti, da sta se pri ustanavljanju in razvoju novih kateder za preučevanje divjadi nanj obrnili tudi dunajska in Münchenska univerza. Njegova strokovna avtoriteta je torej nesporna tudi v evropskem merilu. Prav zato je bil povabljen k strokovnemu sodelovanju pri izdajah Zeitschrift f. Jagdwissenschaft, pa tudi v italijanski znanstveni odbor, ki izdaja časopis *Ricerche di biologia della selvaggina*, in v častni odbor osrednje francoske znanstvene revije *Gibier Faune sauvage*. V vseh navedenih časopisih sodeluje še zdaj.

Prof. dr. Stane Valentinčič pa je seveda tudi naš dragocen sodelavec in član uredniškega odbora ZOG od vsega začetka. Neutrudno piše o naravi in lovstvu, pa tudi o lokalni zgodovini, naših pomembnih občanah in o svoji nepozabni mladosti. Želimo mu, da bi tako nadaljeval še veliko let.

PROFESOR DR. JOŽE KASTELIC, OB OSEMDESETLETNICI

France Adamič

Naš rojak iz Šentvida pri Stični in znameniti občan občine Grosuplje, klasični filolog, umetnostni zgodovinar, arheolog, slovenski pesnik in pisatelj v eni osebi, Jože Kastelic, je 18. avgusta 1993 dosegel osemdeset let življenja in nad petdeset let znanstvenoraziskovalnega dela. Gimnazijska leta je po zaslugi krajevnih dobrotnikov, zlasti beneficiata Jožefa Ovna, preživel v Marijanišču v Ljubljani, ki sta ga vodila prelat Andrej Kalan in prefekt mgs. Ante Kordin. Leta 1932 je maturiral na klasični gimnaziji, nato pa študiral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani klasično filologijo in antično zgodovino; njegov mentor je bil ugledni historik, profesor dr. Balduin Saria. Diplomiral je leta 1939, doktoriral pa iz klasične filologije s temo Antični snovni elementi v Prešernovem delu, delno objavljeno v Domu in svetu 1943. Disertacijo je zagovarjal l. 1943 pred profesorji Franom Bradačem, Milanom Grošljem, Antonom Ocvirkom in Franom Ramovšem.

Od decembra 1940 dalje je služboval kot tajnik realne gimnazije na Poljanah in nato na klasični gimnaziji v Ljubljani. Leta 1942 je bil imenovan za kustosa v Narodnem muzeju v Ljubljani, oktobra 1945 pa za ravnatelja. Med vojno je kot član sodeloval v aktivu OF v muzejih na Prešernovi cesti 20. V letih 1941 in 1943 se je študijsko izpopolnjeval v Italiji, leta 1968 je bil izvoljen za profesorja Filozofske fakultete v Ljubljani za umetnostno zgodovino starega veka, za rimsko provincialno arheologijo in za zgodovino starega veka, in to ostal do upokojitve leta 1983. Od 1985 do 1989 je honorarno predaval zgodovino starega veka na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Zdaj živi kot upokojenec v Ljubljani in na Dobravi nad Stično.

Že kot študenta so ga zanimale predrimske ostaline velike naselbine in nekropole venetsko-keltskega kulturnega kroga nad Virom, med Stično in Šentvidom; spoznaval je njihove skrivnosti in zanimivosti ob amaterskih kopačih in raziskovalcih, kmetu Albinu Hrastu (umrl v italijanski internaciji) in inženirju Ludviku Fedranu (ustreljen kot talec 1942) ter tedanjem kustosu v Narodnem muzeju v Ljubljani dr. Rajku Ložarju.

Kastelic je leta 1946 organiziral veliko izkopavanje monumentalne, komaj deloma izropane gomile v "dolini gomil", neposredno ob cesti Ivančna Gorica - Šentvid, kjer je našel pomembne najdbe (grob "kneginje" z zlatim

diademom in grob s konjsko opremo), delo pa je zatem prepustil priznanemu strokovnjaku in kolegu v Narodnem muzeju, dr. Stanku Gabrovcu, ki je nadaljeval in končal izkop gomile in proučeval tudi naselbino nad Virom. V konceptu zaščite Stične je Kastelic vključil nakup muzejske hiše na naselbini kot baze bodočih raziskovanj in načrtoval lokalno zbirko v Samostanu v Stični, ki je bil takrat še v veliki meri last države; dosegel je, da je Narodni muzej financiral izdelavo novih polikromnih vitraž namesto takrat uničenih v Opatovi kapeli, ter bil v prijateljskih stikih z opatom dr. Avguštinom Kastelcem.

Od leta 1948 do 1951 je vodil velika izkopavanja staroslovanskega grobišča na Pristavi na Bledu in ugotovil v njegovem gradivu dve stopnji - Bled I (zgodnje 7. stoletje) in Bled II. (8. do 10. stoletje). Čeprav je bila njegova teza, da gre tudi pri gradivu Bled I za staroslovanske ostaline, zmotna, pa se je vendarle prvič v teh izkopavanjih pokazala takoimenovana "staroselska faza" v slovenskem zgodnjem srednjem veku in bila tudi konkretno znanstveno utemeljena. Sodeloval je pri raznih izkopavanjih, aktivno pa v Demir Kapiji in na Trebeništu v Makedoniji. Bil je tudi pobudnik raziskovanj in izkopavanj pod "zvonom želja" v cerkvi na Blejskem otoku, ki jih je nato izvedel dr. Vinko Šribar.

Po zamisli arhitekta Toneta Bitenca je skupaj z občino Bled in županom Jožetom Kapusom spodbujal in skrbel za restavriranje Blejskega gradu; zaradi neuglednosti in dotrajanosti stavbe se je odločil za restavracijo, ne za čisto konservacijo. Ob tej metodi je možna diskusija in so upravičeni pomisleki, stavba pa je bila rešena.

V Narodnem muzeju je reorganiziral oddelke kot samostojne znanstvene enote, ki jim je dodal Numizmatični kabinet, skrbel za obširne nakupe in zamenjave literature v knjižnici, preuredil je zbirke in organiziral razne razstave, zlasti Umetnost situl od Pada do Donave 1962, navezal je vrsto stikov z muzejskimi in znanstvenimi ustanovami doma in v tujini, zlasti s Prazgodovinskim oddelkom Prirodoslovnega muzeja na Dunaju, z muzejem v Gradežu in Trstu, v okviru skromnih možnosti soglasja z muzejem v Celovcu, z muzeji in ustanovami v Zagrebu, Puli, Sarajevu in Beogradu, v Nemčiji pa predvsem z inštituti in univerzami v Münchnu, Tübingenu, Frankfurtu na Majni in Marburgu. Je dopisni član Nemškega arheološkega društva in član Inštituta za etruščanske in protozgodovinske študije v Firencah. Zasnoval je serije publikacij muzeja, revijo *Argo*, vrsto monografij za zbirki Situla in Arheološki katalogi Slovenije (zdaj Katalogi in monografije). Bil je urednik arheološkega področja v Enciklopediji Slovenije.

Že v gimnaziji je začel objavljati pesmi; bil je sodrnik in sourednik revije *Žar* na klasični gimnaziji v Ljubljani, nato je objavjal pesmi v Mladiki in Domu in svetu, nekaj tudi v Ljubljanskem zvonu in Dejanju. S spoštovanjem in hvaležnostjo se spominja dolgoletnega druženja s profesorjem Jušem Kozakom v Ljubljani in Šentvidu. Izdal je dve pesniški zbirki: 1940 *Prve podobe*, 1991 *Barve*, prvo kot član Literarnega kluba, drugo pri založbi v Novem mestu. Leta 1970 je z Dragom Šego in Cenetom Vipotnikom izdal veliko antologijo slovenske poezije *Živi Orfjej*, leta 1975, že po avtorjevi smrti, pa zbrano delo *Ceneta Vipotnika Zemlja zeleni spomin*.

Številni so njegovi zapisi, poročila in recenzije o slovenskih in tujih pisateljih v dnevnem časopisu in revijah. Pozornost in splošno odklanjanje je vzbudila njegova ostra, idejno-metodološko odklonilna, a vseskozi dobronamerna, čeprav morda nepremišljena, kritika Slodnjakove Zgodovine slovenskega slovstva (*Geschichte der slowenischen Literatur*). - Kastelic je član Društva slovenskih pisateljev in član slovenske sekcije PEN. Med prevodi sta vidnejši deli Emila Ludwiga Nil in prevod ter priredba Rimske zgodovine Theodorja Mommsena za zbirko Nobelovci. Napisal je uvodne besede za več razstav slovenskih likovnih umetnikov (Stojan Batič, France Gorše, Božidar Jakac, Boris Kobe) in fotografa Marjana Pfeifferja. Uredil je in s teksti opremil veliko reprezentativno mapo Marija Preglja: *Homer, Iliada - Odiseja* (Narodna galerija v Ljubljani).

Jože Kastelic se ukvarja predvsem z veliko umetnostjo antike in starega sveta sploh ter z zapletenim in ta čas v središču zanimanja stoječim problemom preživetja (survivalov) antike v evropski umetnosti in literaturi, do večje sinteze pa še prihaja.

Kljub obširni in visoko strokovni dejavnosti v slovenski kulturi ter vrhunskim dosežkom v vseh poklicnih dejavnostih je naš jubilar napisal tudi več pomembnih prispevkov in razprav za naš zbornik ter prikazal zgodovinske ostaline na območju naše občine, v drugih publikacijah pa je objavil več spisov, tudi o arheološki podobi občine Grosuplje. Krajani in občani smo ponosni na svojega rojaka, ki je doma in v svetu dosegel najširša in najvišja priznanja, ob jubileju mu prijatelji čestitajo z najboljšimi željami za zdravje in nadaljnje uspehe!

Bibliografija: Univerza E. K. v Ljubljani III., 1966-1976, I. del, 66-68;

Opuscula Iosepho Kastelic sexagenario dicata (1974), Situla 14/15 (z bibliografijo);

Iosephi Kastelic opera selecta (z bibliografijo 1988);

Enciklopedija Slovenije. Peta knjiga (1991), 13 (s sliko).

JOŽE GALE

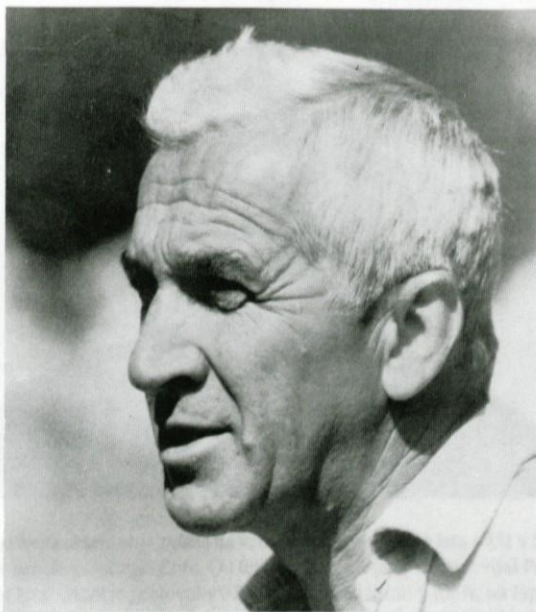
osemdesetletnik

Ivan Ahlin

Jože Gale, gledališki in filmski režiser, igralec in pedagog, se je rodil na Grosupljem 11. maja 1913. leta kot sedmi otrok očetu Francu in materi Francki, rojeni Žitnik.

Diplomiral je leta 1938 na gledališkem oddelku konservatorija v Pragi in dobil prvi angažma v ljubljanski Drami v sezoni 1938/1939. Naslednjih devet mesecev se je uril v vojaški sukni v Sarajevu in se po končani vojaščini vrnil v ljubljansko Dramo. Kritika je tedaj ob prav tako mlademu Stanetu Severju že opazila tudi Galeta in ga ugodno ocenila.

Toda že v januarju 1941 so ga poklicali kot rezervista na tako imenovano Rupnikovo linijo pod Tremi kralji nad Rovtami. Po italijanski okupaciji sta z Bojanom Stupico v Drami organizirala Narodno zaščito. Avgusta 1942 so oba aretirali in Gale je dalj časa preživel v zaporih Belgijske kasarne, v celici za talce. Leta 1943 je bil že v partizanih. Pot v partizane je slikovito opisal v prispevku "Iz mojega dnevnika" v Zborniku občine Grosuplje, št. 5 in 7.

Z igralsko skupino, sestavljeno iz članov Drame, je sodeloval pri prvi predstavi Klopčičeve enodejanke Mati za Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Nemško jesensko ofenzivo je doživel s Cankarjevo brigado v bitki na Ilovi gori. Januarja 1944 je bilo ustanovljeno Slovensko narodno gledališče za osvobodeno ozemlje. Med prvimi petnajstimi člani je bil tudi Jože Gale. 20. februarja 1944 se je na črnomaljskem odru dvignil zastor za otvoritveno predstavo Cankarjevega Kralja na Betajnovi. Kot Maks je spregovoril besede:

"Res, Francka, veliko se je spremenilo v tem času, ko sem se potikal po svetu ..."

Do pomladi 1945 je odigral še vrsto predstav. Zlasti je bil odličen kot Ferlež v Borovih Raztrgancih, kjer je bil kot izdajalska duša tako prepričljiv, da bi ga bili preprosti borci gledalci skoraj zares pokončali.

Marca 1945 je odletel z letališča ob Kolpi v Zadar, kjer je doživel osvoboditev. Zaradi gledaliških predstav je odpotoval v Trst. Tleče ruševine, dim, vojaki vseh vrst in narodnosti niso bili pravo okolje. V Ljubljano je prišel 11. maja 1945. Svojecev v mestu ni imel. Prenočil je, kot takrat, ko so ga izpustili iz zaporov, v Drami pod odrom, na kupu stare jute. Kot igralec se je vrnil v Dramo SNG. Že naslednje leto se je ponovno podal v Prago, na filmsko specializacijo v barrandovskih ateljeih. Sledilo je več desetletij dela v Drami SNG, Mestnem gledališču ljubljanskem, pri Triglav filmu in Viba filmu ter na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, kjer je bil profesor in rektor: zasnoval in oblikoval je filmsko - televizijsko študijsko smer in deloval na publicističnem področju.

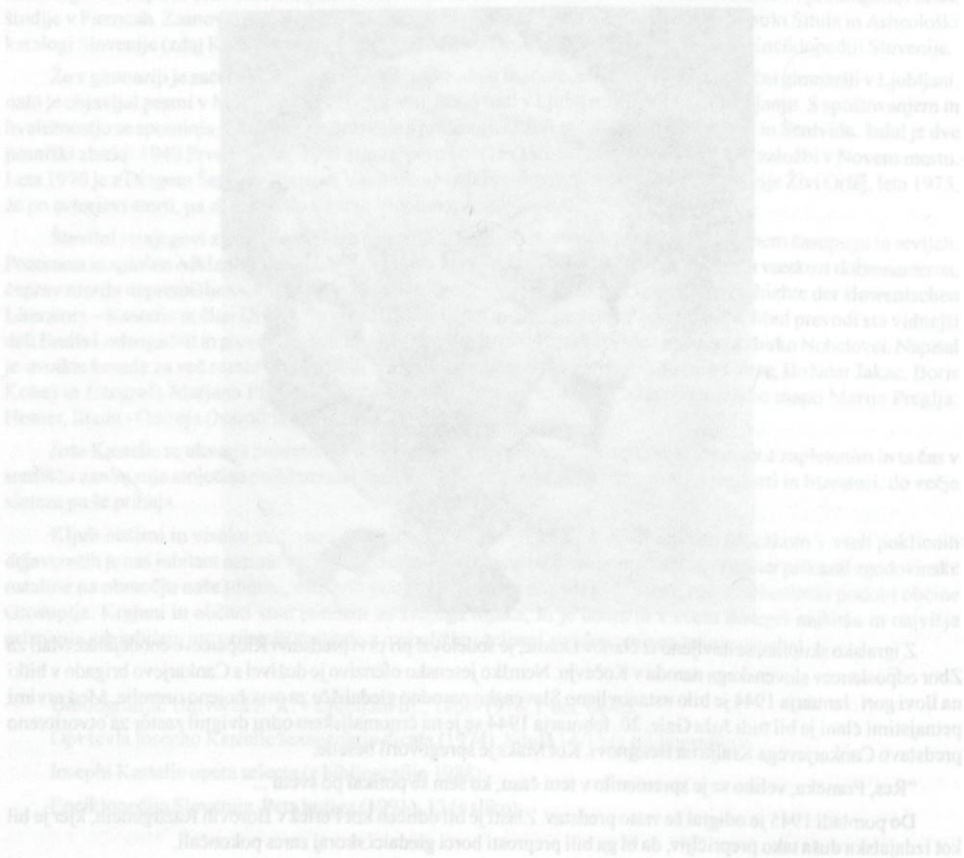
Desetletja so mimo. Petdeset gledaliških režij in nič manj vlog. Nekatere so ostale gledalcem v spominu. Kot filmski režiser je najprej režiral dokumentarne filme, potem pa devet celovečercev, med njimi tri nepozabne Kekec: Kekec, Srečno Kekec in Kekčeve ukane.

Pri gledaliških in filmskih delih je, če je bilo le mogoče, izbiral teme, ki so ga problemsko vznemirjale. Nekaj pripravljenih scenarijev in snemalnih knjig je ostalo v predalu, med njimi naročena nadaljevanka Kekčeve zgodbe in nova verzija prvega Kekca v barvah.

Poleg domačih je dobil tudi filmska priznanja v Edinburghu, Benetkah, Pekingju, Teheranu in Moskvi.

S Shakespearovim verzom IGRALCI SO PRIŠLI je naslovil knjigo, ki jo pripravlja. V njej skuša iztrgati pozabi vse tiste, ki so se odzvali klicu OF že v poletju 1942, njihova prizadevanja in tragični konec, kakor vse one, ki so prišli pozneje in dočakali osvoboditev.

Na Grosuplje rad prihaja. Rojstno hišo so pri širjenju tovarne porušili. Škoda! Domačih v kraju nima, ima pa dosti prijateljev. Želimo mu še mnogo let!

PEVEC MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI TONE KOZLEVČAR - OSEMDESETLETNIK

France Adamič

Svojo pevsko pot je začel v Ljubljani, ko je dopolnil 17 let. Peti ga je slišal dirigent in skladatelj Fran Venturini (1882-1952) in ga povabil v pevski zbor Sava, kjer so se zbirali odlični pevci - nekateri od njih so nadaljevali svojo pot v ljubljanski Operi. Iz tega zbora je izšel tudi kvartet Fantje na vasi. Tone je že pred vojno začel študirati petje pri Angelci Trost (1883-1962), sestri slovenskega pianista Antona Trosta (1889-1973). Po osvoboditvi se je vpisal na srednjo glasbeno šolo, solo petje je študiral pri prof. Sonji Ivančič in nato na Akademiji za glasbo pri profesorju Juliju Betettu (1885-1961). Kmalu so ga sprejeli v komorni zbor RTV Ljubljana; bil je tudi solist za slovenske narodne pesmi, pri tem pa ga je spremljal harmonikar Avgust Stanko. Po ustanovitvi 80-članskega mešanega pevskega zbora Slovenske filharmonije je bil več let član in solist obeh omenjenih zborov. Obenem je delal pri Koncertni direkciji kot referent za prirejanje koncertov v Sloveniji. Na pobudo naših rojakov v ZDA je bil leta 1950 ustanovljen Slovenski oktet, kjer je sodeloval kot član 27 let, več let pa je bil organizator in predsednik okteta.

Pot slavnega Slovenskega okteta se je začela na velikonočni ponedeljek leta 1951 v Šentvidu pri Stični, nastop pa je organiziral Tonetov prijatelj Gabrijel Zorc. Od tega koncerta naprej se je razvijal Pevski tabor, pri katerem je Kozlevčar sodeloval štiri leta. Oktet je gostoval v 32 državah, med njimi v ZDA, na Japonskem in Kitajskem. Za kulturno poslanstvo doma in v svetu je oktet dvakrat prejel Prešernovo nagrado in Red bratstva in enotnosti s srebrnim vencem. Ob 20-letnici okteta pa je Kozlevčar pripeljal oktet v svoj rojstni kraj Šentvid pri Stični. Na koncertu so sodelovali šentvidski pevski zbori: moški, ženski, mladinski in otroški. Pokrovitelj je bil predsednik takratnega IS SRS Stane Kavčič, nadomeščal pa ga je minister za prosveto in kulturo prof. dr. Vladimir Bračič.

V zahvalo našim izseljencem v ZDA, ki so omogočili turnejo okteta po Ameriki, je oktet postavil pred šolo v Šentvidu hrastovo skulpturo Ribničana Urbana, nato so postavili na kozlu tri vaške muzikante, puntarski spomenik in Desetega brata, pred zdravstvenim domom na vrtu pa kipe povodnega moža, matere in slepih miši, vse iz lesa iz Krakovskega gozda. Izbira hrastov, odkup in prevoz je Tonetovo delo, kipe pa je oblikoval prijatelj Peter Jovanovič. Vse to delo je spremljal in nesebično podpiral takratni predsednik občinske SZDL in kasnejši župan Janez Lesjak.

Tone Kozlevčar je sodeloval tudi z raznimi ansambli narodno-zabavne glasbe, s pokojno Tončko Maroltovo, njegovi pevski nastopi so posneti na gramofonskih ploščah. Kot Dolenjec je posnel mnogo vinskih zdravic in ljudskih pesmi. Prejel je številna priznanja, nagrade in odlikovanja, med njimi dvakrat red zaslug za narod, Galusovo zlato značko, Urbanovo nagrado občine Ribnica, diplomu častnega občana Ribnice, priznanje Turistične zveze Slovenije, plaketo Izseljenke matice Slovenije, priznanje mesta Ljubljana, diplomu društva upokojencev, priznanje Srečanja oktetov v Šentjerneju, grb mesta Karlovac, zlato uro mu je poklonil abesinski cesar Haile Selasie. Z oktetom je pel 17-krat maršalu Titu, pokojnemu papežu Pavlu VI, v baziliki sv. Petra v Rimu in še marsikje drugod.

Tone Kozlevčar je organiziral Ribniški oktet, katerega je vodil ali usmerjal 13 let. Pri tem sta mu pomagala Marija in Janez Peček, v njihovi hiši na Rudniku je imel oktet 3 leta pevske vaje. Dal je tudi pobudo za odkritje spominskih plošč dr. Marku Gerbecu in Stanku Vurniku v Šentvidu pri Stični.

Svoje 40-letno pevsko sodelovanje s Slovenskim in Ribniškim oktetom je Tone sklenil s koncertom v stiškem samostanu 26. aprila 1991, svoje spomine pa je objavljal v našem zborniku, pomembna je zlasti Kronika Slovenskega okteta (Zog 3, 109). Svoj življenjski jubilej je praznoval 21. aprila 1994. Želimo mu zdravja, lep pevski glas in oseбно srečo!

TINE KURENT, SEDEM KRIŽEV

Alojz Muhič*

Tine Kurent se je rodil pred sedemdesetimi leti v Osijeku na Hrvaškem. Njegova starša sta bila namreč zdomca: mati Tončka Adamičeva iz Praproč, oče Valentin, oficir, doma iz Višnje gore.

Tudi njegovo šolanje je bilo v znamenju zdomstva. Osnovno šolo, Njegaš po imenu, je v letih 1929-1933 obiskoval v Beogradu, Klasično gimnazijo v letih 1933-1942 in Fakulteto za arhitekturo v letih 1945-1952 v Ljubljani, podiplomski študij pa v letih 1956-1965 na *Architectural Association School* v Londonu in leta 1963 na *L'Ecole Française d'Athènes* v Grčiji.

Med vojno je bil pred maturo aretiran in interniran in Italiji. V *Campo di concentramento per internati civili* v Padovi in v CCIC v Monigu pri Trevisu je bil zaprt do padca fašizma. Po izpustitvi je delal kot nekvalificiran delavec do osvoboditve in do vpisa na Univerzo.

foto: Riko Adamič

Po diplomi je bil izvoljen za asistenta pri predmetih *Industrijske in Stanovanjske zgradbe*. Strokovno uveljavljanje je začel z udeležbo na javnih arhitekturnih natečajih, dobil je ducat nagrad in odkupov. Toda ob tem se je zavedel, da je njegovo znanje pomanjkljivo in lotil se je študija, predvsem kompozicije proporcij in modularnega ritma, s katerima se je seznanil med študijem v Angliji, v Ljubljani pa sta bili nekaj novega. Takrat so njegove študije sprožile posmehovanje, saj je veljalo, da je arhitektura umetnost, ki ne pozna nobenih pravil in nastaja iz čistega navdiha. Še hujše zgražanje je sprožila njegova prijava doktorske teze, saj doktorati na Fakulteti niso bili v navadi. Sčasoma se je antagonizem le polegel, učni načrt se je obogatil s predmetoma *Modularna kompozicija* in pozneje *Teorija oblikovanja in arhitektonske kompozicije*. Zdaj v projektivi na Slovenskem že upoštevajo modularni ritem in proporcijo, asistenti in profesorji na Fakulteti pa že vsi nosijo svoj doktorski naslov.

* Ljubljana 61000, Dražgoška 43, dipl. ing. arh., dr. sc., univ. prof.

Radovednost ga je vodila na vedno nova področja, ki do takrat niso bila primerno obravnavana. Njegove študije o osvetlitvi, o požarni varnosti, o standardizaciji in o prefabrikaciji v arhitekturi so doslej že prerasle v obvezne ali fakultativne predmete na rednem oziroma podiplomskem študiju Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

Svoje študente je skušal usmerjati v raziskovanje problemov. Zato je bil njegov Studio razmeroma majhen; pravil je, da vprašanj več kot desetih študentov ne more obvladati. Takrat je največji Studio na Šoli štel več kot sto študentov. Delal je kot pedagog v Studiu in bil tudi mentor pri magistrskih nalogah in doktoratih. Štirje njegovi študenti so zdaj univerzitetni učitelji.

Ker se je posvetil raziskovanju neznanega - in ob tem zanemarljivo praktično projektiranje - je postal trn v peti avtoritetam. Proglasili so ga za "nekreativnega", ob releksiji so mu odrekli profesorski naziv in grozilo mu je, da ga bodo pognali z Univerze. Vendar so se takrat po letih more razmere le toliko liberalizirale, da do izključitve ni prišlo.

Če je verjeti astrologiji, je Tine Kurent tipičen škorpion: mikajo ga neznana področja, stvarjem hoče prodreti do dna, vsaki reči skuša priti do konca. Slednje ima tudi svojo temno plat: vodi ga v spore s kolegi - ne zna potrpeti, ampak vprašanje žene na ostrino, nekaj ga tira, problem proučiti, osvetliti ali celo razkrinkati. Vedoželjnost in poglobljanje v neznano, ki sta dragoceni lastnosti za raziskovalca, ga vodita tudi na področja, o katerih se ne govori. Odtod njegovo zanimanje za gematrijo v umetnosti, zlasti v arhitekturi. Tudi ta njegova nekonvencionalnost je izzvala smešenje in celo zmerjanje. Neznano pač povzroča strah, odpor in sovražnost.

S hvaležnostjo pripoveduje o svojih učiteljih. V spominu so mu zlasti Milič Bukumirovič, ki mu je v razredu prepustil risanje in pozneje še računstvo; Alfonz Gspan, Ivan Vrečar in Milan Grošelj na gimnaziji; Stane Kregar, ki ga je učil slikanja; Edo Mihevc, Dušan Grabrijan in Boris Kobe na fakulteti; Arthur Korn in Mark Hartland Thomas v Angliji ter Georges Daux v Grčiji. Najboljši učitelj pa so mu, pravi, historične arhitekture in filozofije starih mojstrov, predvsem pa dela Jožeta Plečnika. Plečnik je bil eklektik, študiral je kompozicijske principe nekdanjih obdobij Evrope, Indije in Kitajske. Zato so njegove stvaritve odlični učbenik za arhitekturo.

Leta 1982 je ustanovil *Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo*, ureja ga še zdaj. Od leta 1974 dalje je bil sourednik časopisa *Srečno*, bil je tudi član uredniškega odbora za *Biografije in bibliografije Univerze v Ljubljani* za dekadi 1966-1976 in 1976-1986. Že od vsega začetka, od leta 1969, pomaga urejati *Zbornik občine Grosuplje*.

Za svojega člana so ga sprejela naslednja strokovna združenja: leta 1970 Jugoslovanski komitet za osvetljenje in istega leta tudi Slovensko društvo za osvetljavo; leta 1974 Društvo za študij varnostnih problemov *Srečno*, leta 1975 Društvo za antične in humanistične študije. Leta 1956 je bil izvoljen za člana v Architectural Association (AA, London); leta 1963 v Modular Society (MS, London); leta 1965 v International Modular Group (IMG, Paris); leta 1973 v Royal Institute of British Architects (RIBA, London); leta 1974 je bil povabljen tudi v članstvo American Association for the Advancement of Science (AAAS, Washington).

Kot gost je predaval na tujih univerzah in mednarodnih shodih v Beogradu, Sarajevu in Dubrovniku; v Londonu in Bristolu v Veliki Britaniji; v Torinu, Firencah in Palermu v Italiji; v Minneapolisu, Clevelandu, Chicagu, Pittsburgu in New Yorku v ZDA; v Džakarti in v Denpasarju na indonezijskih otokih Java in Bali, v Nikoziji na Cipru ter v Madridu v Španiji.

Njegove raziskave objavljajo in recenzirajo v številnih jezikih, v slovenščini, srbsščini in hrvaščini, v slovaškem in ruskem jeziku; v italijanščini, francoščini in španščini; v angleščini in nemščini; v jeziku Bahasa in v grščini, v mnogih deželah Evrope, Azije in Amerike.

Njegova bibliografija je preobsežna, da bi jo poskusili navesti. Kogar zanima, si jo lahko ogleda v *BBUL* iz let 1957, 1957-1966, 1967-1976, 1977-1986; v *ZLŠA* 1982, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992; v *Jubilejnem zborniku FAGG*, 1979-1989 in v Francis Hodgson's *Who's Who in Science in Europe*.

VALOVI REKE

Ob dveh skoraj pozabljenih obletnicah

Jakob Müller

27. marca 1993 je minilo devet desetletij od rojstva Vinka Žitnika: pesnika, pisatelja, dramatika, kronista in publicista, med vojno zanosno divjega besednega "branilca doma" in učitelja na vojaški šoli - zato je umrl daleč od domovine v Slovenski vasi pri Buenos Airesu 22. junija 1980, zamolčevan v Sloveniji domala 45 let - 8. januarja 1994 pa je minilo pol stoletja od smrti Anc Gale, pesnice in pisateljice, ki so jo domobranci, ker je bila umetniška besednica in sodelavka partizanskega upora proti tujcem, umorili v gozdu blizu Škofljice.

Anino liriko in prozo, objavljano po predvojnih revijah ali ohranjeno v zapuščini, je v knjigi Pesmi, povesti leta 1971 izdal Milan Dolgan, ki je o Galetovi večkrat tudi pisal, zato sta njena človeška pot in njena umetnost sorazmerno znani. Vinkov izredno obsežni ustvarjalni opus, v katerem je samo pesmi nad štiri tisoč, je deloma predstavila Janja Žitnik v reviji Srce in oko februarja 1990, v Slovenskem biografskem leksikonu pa je o njem objavila tudi informativno-vrednostni članek. Vinko je objavljaval v različnih revijah, časopisih in zbornikih od leta 1928 do prvih dni maja 1945 v Sloveniji, odtlej pa do smrti pa v slovenskih publikacijah v zamejstvu in po svetu. Prvo in edino knjigo pesmi z naslovom Pomlad je izdal leta 1937, izid druge zbirke Fanfara naših dni, odobrene za tisk februarja 1945, pa je prehitel konec vojne. V pesnikovi zapuščini je ostala dolga vrsta neobjavljenih zbirk pa tudi dnevnikov in druge proze, kar vse še čaka na ovrednotenje in - najboljše - seveda tudi na objavo.

Anino vojno liriko določajo pristna čustva narodne in domovinske ljubezni, prepojena z bolečinami osebne ljubezenske grenobe, s čustvi odpora proti tujcem, ki "divje pesmi pojo", samožrtvene predanosti, bojevniske odločnosti, s trepeti srca za življenje "jelenov v gorah", solidarnega sočutja z žrtvami in trdne, kljubovalne vere v slovensko svobodo. Seveda ni šla mimo Anine pesniške senzibilnosti tudi krutost vojnih dni: "pri nas, pri ljudeh, / je le greh in kri / in smrt in vrvi" - njena ljubezenska zvestoba pa se potrjuje in presega z vdano odpovedjo in etično očiščevalno močjo, ki se dotika tudi motiva partizanovih "krvavih rok": "Kadar bo konec vseh strašnih dni / in se bo zemlja v svobodi bliščala, / vrni se k meni samo za hip, / da ti bom roke krvave oprala."

Pesništvo Vinka Žitnika določajo tri velike teme: osebna, družbena in domačijska, v vseh pa se pojavlja tudi verska tematika. Izhodišče osebne tematike v Pomladi določa opojno-grenka "bela, neužita mladost", vključena v ljubezensko nerazcvetenost in nemoč. Družbena tematika se v medvojnem ustvarjalnem obdobju kaže v prizorih in dogodkih apokaliptičnega uničevanja, nasilstva in morij pa bratomornega kajnovstva in zavrženih dejanjih prevratništva, za protistrup katerega si pesnik želi "meča ognjenega, / biča iz škorpionov spletenega, / da iz trpeče, zmedene srede / bratov izbičal bi gadjo zalego" - končuje pa se z obvezno, največkrat versko privzdignjeno svetlobo nove dobe, v kateri bodo znova vzpostavljene stare vrednote bratstva, svobode in demokracije. Izhodišče Žitnikovega vojnega pesništva so "rdeči zločini" in prevratniško "zasužnjevanje", izraženo v zanosu, ki nevarno presega tako družbeno sorazmerje kot etiko. Vendar je Žitnik v dnevniku z začetka maja 1945 zapisal tudi misel, ki izničuje ideologijo vseh pesmi Fanfare: "Bili so ljudje, ki so se čutili brez greha in ki se jim je zdelo vse dovoljeno in ki so se opravičevali in posvečevali z dejstvom, da so bili in da so protikomunisti". Tretja, umetniško daleč najkvalitetnejša tematika Žitnikove poezije pa je domačijstvo: spokojne impresije domače pokrajine, hrepenenja po kmečkem domu, vaških starožitnostih, mladostni spomini, podeželska idilika, v kateri se združujejo pristen ljubezenski odnos, dolenska govorniška zanosnost in otroško iskrena vemost. Nikakor ni slučajno, da so bile v obe antologiji slovenskega zdomskega pesništva izbrane prav Žitnikove domačijske pesmi.

Narodno kulturo sestavljajo vse stvaritve slovenskega ustvarjalnega duha, zato so dela Vinka Žitnika prav tako obogatitev slovenstva kot so naše skupno bogastvo lirični biseri Ane Gale. Prava smer narodnega samoočiščevanja, duhovne poglobitve in pot sprave je misel, ki vidi, priznava in obžaluje predvsem lastne napake in zločine. Zato je naša zgodovinska bolečina smrt Ane Gale, sad zločinstva v noči gozdov, naša tragika pa je tudi smrt mladega duhovnega gospoda Tončka Hočevarja, ki so ga partizani po krutem mučenju pokončali v globinah molniških gozdov. Prav to dejanje zla je namreč, poleg krščanske nazorske izoblikovanosti, odločilno vplivalo, da se je Žitnik, sicer vnet slovanofil, ki se je še v letih vojne učil ruščine, postavil na stran domobranstva. Vse žrtve na obeh straneh in vsi zločini so sestavina naše zgodovinske zavesti, ki jih zaradi ljubezni do resnice moramo sprejeti in jih hkrati obžalujemo. Vinka in Ano je vojna sicer postavila na različna bregova, vendar sta naša skupna ljubezen in naša skupna bolečina, saj sta oba valova iste reke.

“Stična tudi budnemu evropskemu
očesu in kulturniku pomeni
redko dragocenost”

PATER MAVER (JOŽEF) GREBENC, CISTERCIJAN (1911-1993)

*Drago Samec**

Raziskovalec zgodovine stiškega samostana, predvsem njegove ustanovitve in prvega obdobja življenja cisterce, brskalec po arhivih in teže dostopni literaturi, pater, ki je kot redovnik in duhovnik samo 11 let lahko užival vonj častitljive starosti svoje ljubezni (samostana), se je od nje dokončno poslovil.

P. Jožef Grebenc, z redovnim imenom Maurus, se je rodil 8. sušca 1911. leta v Dolenjih Lazih pri Ribnici na Dolenjskem, kot četrti izmed desetih otrok. Leta 1934 je pel novo mašo v Stični in tudi v Ribnici.

V Stični je bil pater gostitelj, rektor stiške cerkve in arhivar, med vojno je pomagal in župnikoval v Žalni. Vojno viro je sam živo občutil. Leta 1943 so njega in brata Lojzeta, tudi cistercijana z imenom Placid, odpeljali v novomeške zapore. Po posredovanju sošolca Metoda Mikuža so ga po mesecu dni izpustili, p. Placid pa je kmalu za tem našel smrt pri Grčaricah. Po bratovem umoru se je moral od oktobra 1943 do maja 1944 skrivati pred partizani. Njegovo skrivališče je bilo v nalašč za to izkopenem rovu pod samostansko prešo, kamor mu je eden samostanskih prinašal hrano. V zatočišču je imel tudi elektriko, zato se je tudi tu lahko posvečal stiški zgodovini. V maju 1945 je moral bežati kot begunec čez Ljubelj na Koroško. Ustavil se v samostanu v Stamsu na Tirolskem, kjer je delal kot prefekt in pomagal po župnijah, vse do leta 1966 je bil tudi arhivar in knjižničar, potem pa je prevzel župnijo v Hubnu. Svojim župljanom je bil “pastor bonus”, odlikoval pa se je z zglednim življenjem, s srčno dobroto, človečnostjo, razumevanjem in humorjem.

Decembra 1992 ga je prizadela delna kap, v februarju se ga je lotila še pljučnica. Na veliko sredo, 7. malega travna 1993., mu je odpovedalo srce. Pokopali so ga na pokopališču v Hubnu.

Zaradi zgladne ureditve samostanskega arhiva v Stamsu, ki je najpomembnejši samostanski arhiv vse Tirolske, in za znanstveno delo ga je l. 1968 univerza v Innsbrucku vpisala v knjigo svojih častnih članov in mu podelila častni križ “Excellenti in litteris”.

Kmalu po prihodu v Stično se mu je prebudilo zanimanje za zgodovino stiškega samostana. Pred vojno je pomagal dr. Steletu pri konservatorskih delih v samostanu, pomagal je tudi Metodu Mikužu pri pripravi njegove prve disertacije.

Po vojni pa je začel tudi sam objavljati svoje izsledke.

- Njegov prvi članek, kolikor sem mogel ugotoviti, je bil objavljen v nemščini v slavnostnem zborniku ob 800-letnici smrti sv. Bernarda: *Aus der Gründungsgeschichte von Sittich, Festschrift zum 800-Jahresgedächtnis des Todes Bernhards von Clairvaux* (Wien, München), 1953, str. 119-166. Razprava je bila oddana pod naslovom *Vloga sv. Bernarda pri ustanovitvi Stične*, urednik pa je naslov priredil.

- Druga daljša razprava je bila objavljena v zborniku *Vrednote* (Buenos Aires), 3, 1955, str. 56-94 z naslovom *Doneski k zgodovini Stične: ustanovitev ter njeno prvo stoletje*.

- Edini njegov poljudni članek z naslovom *Osemstoletnica bazilike belih menihov v Stični* je izšel v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* za navadno leto 1957 (Celovec), str. 84-88, s slikami.

- Kulturnemu in političnemu orisu Evrope v času ustanovitve Stične in Bernardovemu odnosu do ustanovitve samostana je posvetil daljšo razpravo *Itinerar sv. Bernarda v letih Anakletove shizme: 1130-1138: zajem in korektura*

* *Grosuplje 61290, Ljubljanska 35, dipl. fil., bibliotekar*

zgodovinske časovnosti v posegih sv. Bernarda pri odpravi shizme 1130-1138 na podlagi stiškega ustanovnega datuma, ki je izšla v Zgodovinskem zborniku (ur. Marijan Marolt) (Buenos Aires), 1959, str. 7-69.

- Vrsti stiških opatov v začetku 16. stoletja in razjasnitvi kronologije le-teh posveti članek Poglavlje iz vrste stiških opatov: opat Janez Glavič 1500-1530, ki je izšel v Bogoslovnem vestniku 33, 1973, št. 3/4, str. 340-351. To je prvi članek, ki je izšel v domovini.

- Najobsežnejše in najpomembnejše njegovo delo o zgodovini obširne stiške posesti je Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135, Stična 1973, 253 str. s slikami. Knjigo je izdal stiški samostan. Naša znana zgodovinarja Bogo Grafenauer in Milko Kos v knjigi o avtorjevih dognanjih sodita pohvalno.

- Problematično kronologijo stiških opatov v začetku 15. stoletja rešuje v članku Stiški opati v prvi polovici 15. stoletja: (stiško-kostanjeviški problem), ki ga objavi v Meddobju (Buenos Aires), 17, 1979, str. 173-186.

- O materi vojvode Ernesta Železnega, zadnjem vojvodi, ki je bil umeščen na vojvodskem prestolu 1. 1414, je posvetil ne samo zgodovinarju zanimivo razpravo z naslovom Virida v Stični: zgodovinska razprava, ki je ugledala luč sveta tudi v Meddobju (Buenos Aires), 18, 1982, št. 1/2, str. 78-121.

- Stavbnemu kompleksu stiškega samostana skozi zgodovino in njegovi restavraciji pa nameni naslednjo razpravo Dokumentirana Stična: zgodovinska osvetlitev samostanskih stavb, ki je tudi izšla v Meddobju (Buenos Aires), 19, 1983, št. 3/4, str. 225-321, s tremi skicami.

- Nekakšen povzetek vsega njegovega dela, kjer v sintezi izpostavi pomembnejše dogodke ali dejanja, je članek Stična v Slovenski cerkvi, ki je izšel v zborniku Redovništvo na Slovenskem I, Benediktinci, cistercijani, kartuzijani (Pleterje, Stična), 1984, str. 43-52.

- Zadnje njegovo delo, kjer se je spet posvetil vprašanju izvora in povezanosti patriarha Peregrina s Stično, je knjižica z naslovom Oglejski patriarh Peregrin: njegov rod in izhodišče (stiški refren), Cistercijski samostan Stična, (1989), 15 str., s sliko Peregrina in stiškega grba s sklepnika.

O njegovem delu so pisali:

- pokojni zgodovinar France Dolinar v Meddobju 3, 1956/57, št. 3/4, str. 179-181 o razpravi v Vrednotah 1955;

- knjigo Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135 sta predstavila Jože Gregorič v Znamenju 3, 1973, št. 6, str. 557-558, in Stane Granda v Kroniki 23, 1975, str. 192-193.

Njegovo delo in življenje pa so predstavili:

- Jože Gregorič v svoji knjigi Cistercijani v Stični, Ljubljana 1980 na str. 154-156;

- Böhm, Rafaela: V službi Bogu in ljudem: življenjska pot p. Maurusa Grebenca, v Družini, 41, 1992, št. 33, str. 9, s sliko (intervju);

- C. (dr. Anton Nadrah): P. Maver (Jožef) Grebenc, cistercijan, v Družini, 42, 1993, št. 19, str. 12 (nekrolog);

- z osmrtnim listom pa so ga lepo predstavili tudi samostan Stams in občina Längenfeld.

Kljub življenju v tujini je ostal zavezan vse življenje svoji Stični, kamor je hodil le zadnja leta tudi na dopust. Na strokovno osvetlitev njegovega življenjskega prispevka k zgodovini stiške cisterce še čakamo. Najbrž se bo tudi temu posvetil dr. Mlinarič v svoji monografiji o Stični.

ZASLUŽNI IN ZNAMENITI OBČANI

France Adamič

Pred 30. leti, 18. marca 1964, smo se v Ljubljani živeči občani občine Grosuplje zbrali v gostilni Česnovar na Dolenjski cesti. Sestanka so se udeležili Erik Eiselt, Martin Perovšek, France Rome, Jože Žitnik in podpisani z namenom, da pripravimo ustanovitev Kluba Dolenjcev. Nato smo pridobivali člane in se vsako tretjo sredo v mesecu sestajali na istem mestu. Obravnavali smo naše osebne probleme, zlasti pa družbena, politična, gospodarska in kulturna vprašanja, ki zadevajo našo občino Grosuplje. Po več kot štirih letih dogovarjanja smo 21. decembra 1968 ustanovili Klub (veselih) Dolenjcev. V upravni odbor kluba (ki ni bil pravna oseba) so bili izvoljeni: za predsednika dr. Jože Žitnik, za podpredsednika dipl. pravnik Martin Perovšek, za tajnika Ive Krevs, za blagajničarko Minka Valentinčič, za kronista in arhivarja pa podpisani. Statut je sestavil Martin Perovšek, zapisnik sklepov pa Ive Krevs; v osrednji program naj bi podpisani kronist vpisal seznam zaslužnih in znamenitih občanov ter pripravil izdajanje gospodarske in kulturne kronike občine Grosuplje. S temi vprašanji se je med obema vojnoma pečal naš rojak prof. Franc Kadunc, rojen leta 1882 na Sapu pri Šmarju, umrl pa leta 1964 v Mariboru. Z njim sem se prvič srečal na prireditvi in razstavi Maribor v jeseni leta 1938, med vojno pa v Ljubljani. Več let je poučeval na mariborski gimnaziji ter kot ravnatelj uspešno sodeloval s tamkajšnjimi kulturnimi in gospodarskimi organizacijami. Zato so ga nemčurji leta 1941 pregnali. Po vojni se je vrnil v Maribor, kjer sva se zopet srečala, in 18. januarja 1954 mi je izročil prvi seznam zaslužnih "faranov šmarske dekanije", s predlogom, da z Martinom Perovškom imenik ohraniva in dopolniva. Kadunčev seznam obsega 35 imen, od tega okoli deset tedaj še živih občanov; z Martinom sva imenik razširila na 60 gesel, nato sem zbiral in zapisoval še sam, da je seznam narasel na 110 oseb.

Med zaslužne in znamenite občane so uvrščeni javni delavci, ki so se rodili v naši občini in se uveljavili doma ali na tujem, ter tiste osebnosti iz drugih občin in dežel, ki so daljši čas delovale na ozemlju naše občine. Pri mnogih bo zbiranje podatkov in iskanje identitete dolgotrajno delo.

Žiga Višnjegorski

Žiga Višnjegorski - Sigismund Weixelburger, prvi avstrijski poslanec na turškem dvoru v Carigradu. Zgodovinski viri pričajo, da so bili prvi višnjegorski gospodje znani že v 12. stoletju, da so bratje Ditrich, Henrik in Mainhalm za izgradnjo stiškega samostana darovali svoja zemljišča v Stični. Zadnja iz te prve rodovine Višnjegorskih je bila Sofija, ki je razdelila posest na vse strani ter proti koncu 13. stoletja umrla; poznejši gospodje, vitezi Višnjegorski, so bili ali iz stranskega kolena ali pa celo iz druge rodbine. S premoženjem svojih posestev ter po ženitvah v imenitnih družinah so sčasoma postali tako znameniti kranjski plemiči, da so jih na cesarskem dvoru na Dunaju začeli ceniti in uporabljati za razne državne službe, v katerih so se izkazali kot izvrstni upravitelji in državniki. Valvasor omenja med drugimi Viljema Višnjegorskega, ki je leta 1448 obdaroval stiški samostan; Jurij Višnjegorski je bil cesarski namestnik - vicedom na Kranjskem, ki je sredi 15. stoletja zasedel in dokončno priključil Belo krajino h Kranjski. Iz te rodovine je tudi Žiga Višnjegorski, ki se je odlikoval leta 1510 s svojo hrabrostjo v vojni z Benečani ter nato sodeloval še v nekaterih vojaških posegih v obrambi domovine proti Turkom. Kot poroča Valvasor, je bilo njegovo ime znano na cesarskem dvoru; bil je spreten govornik, posredovalec in pogajalec med sprtimi strankami. Bil je torej izurjen vojak, poveljnik in državnik, zato so ga povabili na dvor, da bi reševal dinastične spore in razne zarote.

Po nesrečni bitki pri Mohaču leta 1526 sta se ogrski kralj Zapolja in hrvaški velikaš Krsto Frankopan zarotila proti kralju Ferdinandu I. in iskala pomoči v Carigradu. Sultan Soliman Veličastni je z zarotniki leta 1528 sklenil pogodbo o sodelovanju, zato so bile naše in avstrijske dežele v stalni nevarnosti zaradi turških in ogrskih napadov. Kralj Ferdinand I. je bil prisiljen, da se pogaja s sultanom in posameznimi begi, pašami in vezirji. Zato je zbiral sposobne in zanesljive državljane, izmed njih pa odposlanstvo za Carigrad. Zavažno opravilo sta bila izbrana Žiga Višnjegorski in Janez Hobordanec iz Slatnika. S cesarskimi pooblastili sta 8. aprila 1528 pri Brodu na Savi stopila na turško ozemlje in po težavnem potovanju 29. maja dospela v Carigrad. Med potjo so ju povsod slovesno sprejemali

in gostili. V turški prestolnici sta se najprej poklonila velikemu vezirju Ibrahimu paši, mu izročila pooblastila in bogata darila ter se dva dni pogovarjala z njim. Tretji dan ju je 40 vitezov in dvorjanov peljalo skozi tri portone, skozi tri cesarska vrata: prva so varovali konjeniki, druga cesarski gardisti, tretja pa 1000 janičarjev, vsi pa so se lesketali v zlatu in škrlatu. V veliki dvorani so ju sprejeli beglerbegi in paše ter ju zaslíševali po namenu prihoda. Šele naslednjega dne je naša poslanca sprejel sultan, ki ju je osorno pogledal, vsakega posebej, ter opazoval darila. Naša diplomata sta izjavila, da avstrijski cesar, ogrski, hrvaški in češki kralj Ferdinand I. želi skleniti s sultanom prijateljstvo ter zahtevala, da mora sultan vrniti zasedena mesta, med njimi Beligrad, Šabac, Slankamen, Severin, Oršavo, Banjo Luko, Skader, Jajce in druga mesta. V imenu sultana je odgovarjal ošabni Ibrahim, ki se je posmehoval Ferdinandu. In končno je po dolgih neplodnih razpravah Soliman odgovoril, "da bo Ferdinand kmalu čutil njegovo prijateljstvo, ko bo prišel na obisk z vso svojo močjo". Naša odposlanca sta spoznala, da se s Turki ni mogoče pogajati o miru in prijateljstvu in da je bila njuna misija neuspešna. Po vseh mogočih težavah in spletkah sta se 18. februarja 1529 vrnila na cesarski dvor v Innsbrucku ter izročila cesarju sultanovo grozilo pismo; tako ni bilo druge izbire kot organizirati obrambo, utrditi obmejna mesta in osvajati zasedene pokrajine. Medtem se je tudi sultan pripravljal na veliko vojno, da bi zasedel Hrvaško in Ogrsko z Dunajem. Toda leta 1532 je vojskovodja Kacijanar Turke pošteno premagal. Žiga Višnjegorski je ubranil Lipnico in Maribor, po bratislavskem miru leta 1533 je Žiga več let stražil slovensko-hrvaško mejo ter s svojimi uspešnimi boji proslavil rodbino Višnjegorskih, ki se je uvrstila med najuglednejše plemiške družine na Kranjskem. (Več o Višnjegorskih v Letopisu Matice Slovenske za leto 1882 in J. V. Valvasor 1689.)

Luka iz Dobrepolj

Luka iz Dobrepolj - Guttenfelder, Bonicampianus, Agathopediushumanist, profesor, dekan in rektor dunajske univerze. Rodil se je v prvih letih 16. stoletja v Dobrepolju, v družini, ki se je preživljala s kmetijstvom in trgovino. Že v deških letih je odšel na Dunaj, kjer ga je podpiral župnik pri Sv. Petru, učeni in ugledni Avgust Prugl. Luka je pri njem ostal nekaj let, nato je šel po svetu; najprej se je šolal v Salzburgu, obiskoval je predavanja na petih nemških univerzah, in se končno vrnil na Dunaj. Leta 1524 se je vpisal v matrike kot Lukas Drenak Bonicampus. V tem času so kužne epidemije, verski boji in turška nevarnost ogrožale življenjske in delovne razmere. Stanje se je le počasi izboljšalo in Luka je leta 1528 dosegel prvo akademsko stopnjo *baccalaureus artium*; po treh letih, leta 1531, je opravil izpit in bil promoviran v stopnjo *magistra*, ki je veljala kot najvišja akademska stopnja. Fakulteta ga je sprejela v *Svet-Consilium*; kot redni profesor je začel učiti stilistiko in lepe književnosti; leta 1536 je bil izvoljen za dekana, to nalogo je opravljal še v letih 1543 in 1545, za rektorja pa je bil izvoljen 1547 in 1557. V zelo kočljivih in odločilnih letih je bil *superintendent*, takorekoč najvišji predstavnik oblasti in vladarja, ko je nadziral poslovanje in uporabo sredstev in dotacij. Luka je odločilno prispeval k preobrazbi dunajske univerze in nekdanje cerkvene v državno ustanovo ter se uveljavil v najvišjih krogih: spremljal je cesarskega diplomata Žigo Herbersteina v njegovih misijah na ogrskem in poljskem dvoru, sodeloval je tudi pri stilističnem urejanju Herbersteinovih moskovskih zapisov *Rerum Moscoviticarum commentarii* (1548). Luka iz Dobrepolj je umrl 24. julija 1562 na Dunaju in so ga pokopali k najbolj znamenitim ljudem tistega časa v stolnici sv. Štefana. (Več o Luki iz Dobrepolj v ZOG 6, 1974, 141-149.)

Janez Čandik

Janez Čandik, nabožni pisec v obdobju protireformacije se je rodil okrog leta 1581 v Višnji Gori, umrl je 8. oktobra 1624 v Gradcu. V njegovem času so prišli jezuiti v Ljubljano in leta 1597 ustanovili jezuitski kolegij, kjer je Čandik verjetno končal latinske šole ter nato odšel v Gradec. 3. maja 1600 je vstopil v jezuitski red ter opravil noviciat: v Ljubljani je poučeval gramatiko in sintakso (1608-1609), v Gradcu je dve leti poslušal teologijo ter bil leta 1612 ali 1613 ordiniran. Deloval je večinoma v Ljubljani, deloma v celovškem (1620-1621) in graškem samostanu (1624). V času ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (1560-1630) se je Čandik vključil med protireformacijske pisce, ki naj bi pripravili literarna pomagala za vsakdanjo versko rabo. Čandik je prevedel in priredil slovenska berila *Evangelja inu listuvi*, natisnjeni leta 1613 v Gradcu v 3000 izvodih. Čandik je priredil tudi Misal ter prevedel mali in veliki katekizem, ki je izšel v založbi stolnega dekana Mikca leta 1615 z imenom *Catechismus Petri Canisii, skusi malane figure naprej postavljen*. Janeza Čandika (tudi Tschandik in Zhandik) omenjata Valvasor (VI 352) in France Kidrič (SBL I., 89-90).

Jurij Dalmatin

Jurij Dalmatin, pisatelj, teolog in župnik v Škocjanu pri Turjaku se je rodil oktobra 1547 v Krškem, umrl 31. avgusta 1589 v Ljubljani. Njegovi predniki so prišli iz Dalmacije; podpisoval se je kot Dalmatin, Trubar ga imenuje Dalmata. Do 18. leta se je šolal v šoli Adama Bohoriča v Krškem, od 1565 je študiral na Wirtemberški latinski šoli v Bebenhausenu, nato od 1566 do 1572 na univerzi v Tübingenu kot Tiffernov štipendist: doštudiral je filozofijo in protestantstko teologijo, leta 1569 je dosegel *bakalavreat* in stopnjo *magistra*. Med študijem so ga podpirali stanovi, osebno pa Bohorič in Trubar. Leta 1572 se je vrnil v Ljubljano, stanovi so ga postavili za predikanta, z drugimi pa je tvoril "*ministerij slovenske cerkve*"; leta 1574 je postal nadzornik stanovske šole in član komisije za revizijo Biblije. Zaradi naklonjenosti Krištova Auersperga - Turjaškega je dobil v dosmrtno upravo *župnijo Škocjan pri Turjaku*, eno tretjino dohodkov je izplačeval vikarju Savincu. Že za časa študija v Tübingenu je prevajal sveto pismo; prve prevode svetih knjig je tiskal pri tiskarju Mandelzu v Ljubljani (1575-1580), Biblijo pa so natisnili s podporo deželnih stanov v Wittenbergu 1584 in jo v sodih pripeljali na Kranjsko. (Obširno študijo o Dalmatinu je objavil France Kidrič v SBL I, 116-124; - Zgodovina slovenske književnosti. Maribor 1957, 95-97.)

Marko Gerbec

Marko Gerbec - Marcus Gerbezius, filozof in medicinec, rojen 24. oktobra 1658 v Šentvidu pri Stični, umrl 9. marca 1718 v Ljubljani. Latinske šole in filozofijo je končal v Ljubljani, medicino je začel študirati na Dunaju; zaradi konservativnih razmer in strahu pred Turki je zapustil Dunaj in se odločil za študij medicine na tedaj slavni Univerzi v Padovi; s 26 leti starosti je leta 1684 promoviral za doktorja vsega zdravilstva na bolonjski univerzi. Po vrnitvi v domovino je bil imenovan za deželnega fizika na Kranjskem, poleg tega je bil hišni zdravnik samostanov v Stični in Bistri. Leta 1688 je Gerbec postal član *Academiae Naturae Curiosorum* in redni dopisnik akademskega zbornika *Miscellanae Ephemerides*. V medicini je oblikoval lastni nazor o vzrokih in posledicah obolenj. Skupno je objavil nad 75 razprav, ki ga uvrščajo v vrh tedanje srednjeevropske medicine; med vsemi razpravami je najiminitnejši popis srčnega bloka. Do potankosti je opisal sliko simptomov pegavice s terapijo; bojeval se je proti alkoholizmu in za zmernost v hrani; proučeval je vpliv zraka, vetrov in vremena na zdravje in razpoloženje ljubljanskih meščanov. Razpravo o tem je objavil leta 1710, razpravo o živinski kugi pa leta 1711. Gerbec je bil med ustanovitelji prve znanstvene ustanove na Slovenskem, *Academiae operosorum* (1693-1725). Leta 1712 je ustanovil Bratovščino sv. Kozme in Damjana, ki je bila prvo društvo zdravnikov in kirurgov pri nas - prednica sedanjega Slovenskega zdravniškega društva. Padovanska univerza je Gerbca uvrstila med slavne zdravnike ter izpostavila njegov portret v *Sala dei quaranta*. Njegov življenjepis je objavljen v Slovenskem biografskem leksikonu (I, 245-247). Zdravniško društvo Slovenije mu je leta 1972 vzdalo na rojstni hiši spominsko ploščo, ki jo je odkril predsednik SAZU Josip Vidmar; v katalogu Drugega kulturnega tedna (pevskega tabora) leta 1971 je dr. Luka Pintar objavil svoj govor pred odkritjem spominske plošče; Slovensko zdravniško društvo je leta 1970 sprejelo pravilnik o podeljevanju priznanj s plaketo Marka Gerbca; prof. dr. Peter Borisov je v Zborniku občine Grosuplje leta 1972 objavil obširen zapis o življenju in delu Marka Gerbca. Naši občani, zlasti pa krajani Šentvida pri Stični, so resnično ponosni, da se je pri nas rodil pionir slovenske in srednjeevropske medicinske znanosti.

Peter Pucelj

Peter Pucelj - p. Pavel Puzel, stiški kronist in vikar - prior se je rodil kmečkim staršem Janezu in Poloni v Hrušici pod Gorjanci, 10. junija 1669, umrl 20. avgusta 1721 v Stični. Šolal se je najbrž po vstopu v samostan 8. decembra 1689 ter bil leta 1693 ordiniran. Opat Anton baron Gallenfels ga je imenoval za organista (*regens Chori*) in za kronista, ki naj bi pregledal in uredil samostanski arhiv ter napisal zgodovino - kroniko samostana. Temeljne podatke je posnel po Schönleбену in Valvasorju. Njegovo glavno delo je opis stiškega samostana, ki obsega tudi kronološke podatke, prepise važnejših listin, zapisov, privilegijev, darovnic, nakupov, imenik važnejših oseb in vrste stiških opatov, v Stično vključene župnije ter smrtne podatke oseb za obdobje 1135-1717. Celotno gradivo je pomemben vir za našo zgodovino. Puceljeve rokopise in posamezna poglavja hranijo v Arhivu Slovenije, v Nacionalni knjižnici na Dunaju in drugod. Na podlagi Puceljevih kronik so nastale mnoge študije in razprave, med njimi članek v SBL II., 608-609, Metoda Mikuža doktorska dizertacija Vrsta stiških opatov, p. Grebenca monografija Gospodarska utemeljitev Stične in drugi spisi.

Jožef Ambrožič

Jožef Ambrožič, organist, učitelj in pesnik. Rojen je bil 6. februarja 1737 v Šmarju, kjer je bil njegov oče tudi organist in učitelj. Osnovno izobrazbo je Jožef dobil v ljudski šoli v Šmarju, glasbeno pa pri očetu. Od petnajstega do tridesetega leta starosti je pomagal svojemu očetu, ga nadomeščal (1752-1767) ter ga tudi nasledil (1767-1771); nato je bil učitelj in organist v Dobropolju do leta 1793, nazadnje pa v Preserjih, kjer je tudi umrl. Zlagal je priložnostne narodne in cerkvene pesmi, ki so se ohranile v rokopisnih pesmaricah. Očeta Gregorja, ki je v Šmarju poučeval od 1713 do 1767, in sina Jožeta omenja Etbin Bojc (ZOG I., 1969, 163 in 157), France Kidrič pa v SBL I., 10.)

Janez Kopač

Janez Kopač - Kopatsch, pravnik, profesor, dekan in rektor na graški univerzi. Rojen je bil 6. decembra 1793 na Klanju pri Šmarju, umrl pa je leta 1872 v Gradcu. Gimnazijo je končal v Ljubljani, leta 1822 pa je bil promoviran za doktorja prava. Sprva je kot suplent predaval statistiko in cerkveno pravo na Dunaju, od leta 1832 do 1850 kot profesor za rimsko, civilno in cerkveno pravo na Univerzi v Innsbrucku, po prestavitvi v Gradec je predavatelj nadaljeval ter bil izvoljen trikrat za dekana juridične fakultete (1851-1852, 1855 in 1856) in za rektorja graške univerze (1857-1858); po upokojitvi leta 1863 je bil imenovan za dvornega svetnika; tedaj je urejal svoje rokopise predavanj in študijskega delovanja, ki jih hrani Knjižnica Vrhovnega sodišča Slovenije. Janez Kopač počiva pri Sv. Krištofu v Ljubljani. Njegov življenjepis je objavljen v Vseučiliškem zborniku, Ljubljana 1902, 55-60 s sliko, in v Slovenskem biografskem leksikonu I., 495-496.

Pashal Sk(e)rbinc

Pashal (Andrej) Sk(e)rbinc, frančiškan in pisatelj. Rodil se je 1. oktobra 1780 v Višnji Gori, umrl 28. januarja 1824 na Dunaju. Leta 1800 je stopil v frančiškanski red v Klanju na Hrvaškem (ker je na Kranjskem veljala jožefinska prepoved, sprejemati redovne kandidate). Teologijo je študiral 1801-1804 v Ljubljani, redovne obljube je položil 1803 v Novem mestu, kjer je v letih od 1804 do 1807 poučeval na frančiškanski gimnaziji, nato pa je v Ljubljani opravljal razne redovne naloge; bil je župnik in gvardijan. Leta 1813 se je preselil na Dunaj; bil je protijanzenistično usmerjen in sloveč govornik. Izdal je knjižice *Razložena pesem* (1813), *Nedeljske pridige* (1814) in *Praznične pridige* (1814), s podobno vsebino pa v nemščini na Dunaju. Skerbinca omenja zbornik 225 let novomeške gimnazije z netočno letnico poučevanja na tamkajšnji gimnaziji, kratek življenjepis pa je v SBL III., 327-328.

Janez Primic

Janez Nep. Primic, bibliotekar (skriptor) in prvi profesor slovenskega jezika v Gradcu; rodil se je 23. aprila 1785 v Zalogu pri Šmarju, umrl 3. februarja 1823 v Zalogu, pokopan je bil na starem pokopališču v Šmarju. Obiskoval je normalno, gimnazijo in licej v Ljubljani (1799-1807), nato je študiral pravo v Gradcu in leta 1810 diplomiral. Leta 1811 je dobil mesto skriptorja v licejski knjižnici v Gradcu, obenem je predaval na tedaj ustanovljeni stolici za slovenski jezik, jeseni leta 1813 je zbolel, šolske oblasti pa so po odhodu Francozov ukinile predavanja slovenščine na liceju. Ker ga je bolezen onemogočila za vsakršno duševno delo, ga je oče spomladi leta 1814 odpeljal iz bolnišnice v Zalog; poslej je živel doma, občasno pa je bival po raznih dolenjskih graščinah; graški gubernij mu je izplačal 400 goldinarjev odpravnine, nato je morala stroške za vzdrževanje prevzeti občina Višnja Gora. Na Primica je sprva vplival Valentin Vodnik, pozneje pa je vzdrževal stike z Jernejem Kopitarjem in Urbanom Jamnikom. Okrog leta 1805 je Primic prevedel 150 *Ezopovih basni*, leta 1809 je v Gradcu prevajal in zlagal brambovske pesmi, 1811 je sestavil *Abeceo za Slovence*, 1812 pa izdal berilo *Nemško-slovensko branje*, ki obsega zabavne in poučne sestavke in pravljice. Nekaj let je pripravljaval *Novi nemško-slovenski bukvar*, namenjen mladini in učiteljem za pouk slovenščine in nemščine (1814), v katerem opisuje delo kmečkega človeka in zanimivosti iz zgodovine iznajdb ter razne dogodke. Navdušuje se za dobroto, resnico in lepoto. Njegova rokopisna ostalina priča o številnih načrtih in poskusih, vzgojiti zavedno in prizadevno slovensko inteligenco. Zato je že leta 1810 ustanovil *Slovensko društvo v Gradcu*, ki naj povezuje bogoslovce in učitelje, literate in druge javne delavce. Primičevo življenje in delo so preučevali France Kidrič, Anton Slodnjak in Breda Slodnjak, ki je napisala obširen članek v Slovenski biografski leksikon (II., 579-583).

Franc Ksaver Kutnar

Franc Ksaver Kutnar, lavantinski knezoškof, se je rodil 26. oktobra 1793 v Šahmandolu, št. 1, danes imenovanem Praproče, št. 35 v fari Sv. Vida - Šentvida pri Stični. Njegov oče Franc je bil v vasi večji posestnik in trgovec, mati Marjeta, r. Fortuna je bila znana dobra gospodinja in dobrotnica revežev. Mladi Franc je sprejel osnovne nauke v domači trivialni šoli v Šentvidu, ki je okoli 5 km oddaljena od rojstne vasi. Šentviška šola je bila ustanovljena leta 1784 in nastanjena v kaplaniji. Zaradi izrednega uspeha in nadarjenosti so Franca že v drugem šolskem letu, leta 1803 poslali v Ljubljano na *Musterhauptschule zu Laibach*; licejske (gimnazijske) študije je končal v času Ilirskih provinc, šole pa je tedaj vodil slovenski pesnik Valentin Vodnik. Leta 1812 je Franc vstopil v bogoslovni seminar ter v decembru 1816 dosegel stopnjo subdiakona ter diakona in bil 21. decembra posvečen za mašnika: januarja 1817 je pel prvo mašo v rojstni župniji v Šentvidu pri Stični. Že istega leta je bil imenovan za pridigarja v stolnici sv. Nikolaja v Ljubljani; na prižnici in v spovednici si je prizadeval "več duš pridobiti"! Zaradi šibke postave in napornega dela je kmalu obolel na pljučih, njegov zaščitnik škof knez Avguštín Gruber ga je 1. oktobra 1818 imenoval za dvornega kaplana in tajnika (registratorja) škofijske pisarne. Kutnar je spremljal škofa Gruberja na vseh verskih in vladnih prireditvah ter se gibal v krogih visoke družbe na Kranjskem. Za časa ljubljanskega kongresa treh cesarjev je Kutnar vsak dan leta 1821 maševal v Uršulinski cerkvi, kjer sta ob 10. uri molila avstrijski cesar in cesarica, za dobro opravilo sta Kutnarju podarila zlato tobačnico, ki jo je Kutnar v oporoki zapustil svoji rojstni župniji.

Leta 1824 je bil ljubljanski škof in knez Avguštín Gruber imenovan za salzburškega nadškofa in Kutnar je odšel z njim v Salzburg; že leta 1828 je bil imenovan za prvega nadškofijskega svetovalca, leta 1830 za glavnega nadškofijskega šolskega nadzornika in leta 1832 za kanonika metropolitovega kapitlja. Salzburški nadškof, Gruberjev naslednik knez Schwarzberg, je Kutnarja 23. novembra 1843 imenoval, 3. marca 1844 pa posvetil za lavantinskega škofa; slovesno ustoličenje je bilo na škofijskem sedežu v Šent Andražu 19. marca 1844. Franc Ksaver Kutnar je bil prvi Slovenec lavantinski škof, njegov naslednik pa Anton Martin Slomšek. Kutnar je imel že iz Ljubljane in Salzburga tesne stike z dunajsko vlado in dvorom; užival je posebno naklonjenost nadškofa kneza Schwarzenberga, nadvojvode Johanna in cesarja Ferdinanda I (Dobrotljivega); kot knezoškofu so mu dovolili, da izpopolni škofijski kapitelj s

proštom in dekanom. V aprilu 1844 je Kutnar imenoval Antona Slomška za stolnega kanonika, maja mu je podelil naloge glavnega šolskega nadzornika. Imenovanje Slomška je 17. avgusta potrdil cesar in 1. oktobra 1844 je bil Slomšek umeščen za kanonika, 3. marca 1846 pa za celjskega opata. Že v Salzburgu si je Kutnar prizadeval za združitev župnij slovenske Štajerske, ki so spadale v sekovsko (graško) nadškofijo, ter jih podrediti lavantinski, obenem pa naj bi že pripravljali misel o premestitvi škofije iz obrobja v središče, v Celje ali Maribor. Zaradi naporov ob vizitacijah se mu je razvila stara pljučna bolezen - tuberkuloza. Spomladi leta 1845 je iskal pomoč v bolnišnicah v Ljubljani in takrat so ga rojaki pridobili, da je v julijski vročini vizitiral župnije v rojstni dekaniji Šmarje ter birmal rojake v Šentvidu pri Stični. Nato je kljub boleznim opravljal škofovske naloge do svoje prezgodnje smrti: umrl je 8. marca 1846. Žalni govor je imel Anton Slomšek, ki mu je napisal tudi osmrtnico-nekrolog. Že 28. aprila je s cesarskim dovoljenjem nadškof, kardinal in knez Schwarzenberg pozval Slomška za Kutnarjevega naslednika in ga 30. maja imenoval za lavantinskega škofa, ki je kot Anton Martin nadaljeval Kutnarjevo delo. Kutnar in Slomšek sta bila utemeljitelja in začetnika slovenskega šolstva na Koroškem in Štajerskem.

Pripombe in viri: V krstnem listu, ki ga je izdal Nadškofijski ordinariat v Ljubljani, št. 309 z dne 26. 10. 1993, navaja priimek Kutner, v nekrologu, Illyrisches Blatt 1846, št. 31 in 32 je priimek pisan z dvojnim tt - Kuttnar, vsi drugi viri ga imenujejo Kutnar: Novice z dne 3. 3. 1844, 56; - Novice 1846, 184 in nekrolog v Dokladi, št. 23; - SBL I., 597 in III., 375-376; - Dolenjski list, 28. 10. 1993, 16 s sliko po originalu, ki visi v Župnijskem uradu v Šentvidu pri Stični, za fotokopijo se avtor zahvaljuje župniku g. Jožetu Koželju!

Josip Korban

Mladinski pisatelj Josip Korban se je rodil 7. maja 1883 v Šentvidu pri Stični nadučitelju Jožetu Korbanu in materi Ivani, roj. Turšič, umrl pa je 2. maja 1966 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan. Dokončal je tri razrede gimnazije v Kranju in učiteljišče v Ljubljani, kjer je maturiral leta 1902. Nato je učiteljeval v Žetalah (Haloze) in v Ljubnem ter od leta 1907 v Gornjem Gradu, sprva kot nadučitelj in upravitelj šole, nato pa kot okrajni šolski nadzornik. Pisal je humoristične črtice za mladino ter jih objavljaval v Zvončku (1902) in Domačem prijatelju (1904-1911) ter Kmečkem

koledarju (1913 in dalje). Za šolski oder je spisal trodejanko za mladino *Povodni mož* (1923), v knjižni obliki je izdal: *Vitomilova železnica* (1923), *Iz mojih temnih dni* (1926), *Živa voda*, pravljica enodejanka s petjem (1928), *Koča v Globeli* (1929), *Mihčev Mihec* (1929), *Prvič v Kocbekovem kraljestvu* (1930), *Kralj Brkolin* (1932), *Mrtvi menih* (1933) in *Kralja sta razveselila* (1936). Vsi njegovi mladinski spisi so bili med obema vojnoma zelo cenjeni in popularni. Minister prosvete Kraljevine Jugoslavije ga je 15. julija 1930 odlikoval z Redom Sv. Save V. stopnje.

Viri: SBL I., 515; - *Suvremeni pisci Jugoslavije*. Zagreb 1966; - *Pisni podatki hčerke Majde Korban* - Keršnik, Ljubljana, Postojnska 25, 28. 09. 1992.

Anton Hren

Narodni buditelj in mladinski pisatelj Anton Hren se je rodil 12. januarja 1880 v Kompoljah pri Vidmu-Dobrepoljah, umrl je v Studencih pri Mariboru. Po ljudski šoli na Vidmu in dveh razredih gimnazije v Ljubljani je leta 1901 maturiral na učiteljski šoli v Ljubljani, nato je opravil strokovni tečaj za deška ročna dela na Dunaju 1902, tečaj za sadjarstvo in vinogradništvo 1906 na kmetijski šoli v Silberbergu ter tečaj za šolsko vrtnarstvo na Sadjarski in vinarski šoli v Mariboru 1912. Kot učiteljski pripravnik je služboval na I. deški ljudski šoli v Ljubljani in Središču ob Dravi (1902-1904), kot učitelj v Stuprcih (1904-1908) ter kot voditelj Ciril-Metodove šole v Muti (1908-1919) in ljudske šole na Studencih pri Mariboru do upokojitve 1941. Med prvo svetovno vojno je bil v preiskovalnem zaporu v Ljubljani (1914-1915) in na frontah v Bukovini, na Goriškem in na Tirolskem, s psevdonimom Kompoljski je pisal črtice in jih priobčeval v *Angelčku*, *Vrtcu*, v *Zabavni knjižnici za slovensko mladino*, *Zvončku* (1903-1909, 1923, 1924), v *Domačem prijatelju* (1906-1913), *Narodnem listu* (1907) in drugod. Daljše črtice in povestice je objavljial v *Slovenskih večernicah* (1907), *Koledarju Mohorjeve družbe* (1909), *Zadrugi* (1909), *Koledarju Ciril-Metodove družbe* (1910, 1912); s Kontlerjem je priredil *Prekumrske pravljice* (Maribor 1923), več let pa je urejal *Almanah Ciril-Metodove družbe*. V svojih delih poudarja važnost narodnoobrambne akcije in slovstva (*Koledar Ciril-Metodove družbe* 1914, 1923 in 1926). Ob 50-letnici deške ljudske šole v Studencih je sestavil knjižico *Študenti pri Mariboru* (1927).

Viri: dr. Frančišek Kovačič: *Trg Središče* 1910, 236; - *Ilustrirani Slovenec* 1928, 123 s sliko; - SBL I., 343-344 (Šleibinger).

ZMAJI NA GROSUPELJSKEM NEBU

Franc Ahlin

Lepo je opazovati zmaja, ki kroži visoko na nebu. Tako lahkoten je, tako preprost. V resnici pa za letenje z zmajem ne moremo uporabiti nobene od navedenih besed. Precej stvari je namreč potrebno obvladati, da lahko letiš: koncentracijo, poznavanje meteorologije, tehniko letenja, osnove aerodinamike in poznavanje predpisov. Pri letenju je potrebna popolna koordinacija misli in dejanj; pred človekom so trenutki neprestanih odločitev.

Človeku želja leteti kot ptica predstavlja izziv že od nekdaj. Nekaterim ustvarja veselje, druge plaši. Že Leonardo da Vinci je zapisal: "Če si kdaj okusil letenje, boš vedno hodil z očmi, obrnjenimi v nebo. Od tukaj si in tja se boš dolgo vračal."

To, kar občutiš ob letenju, je težko opisati; vsak polet je drugačen, vsak pristanek ti da nekaj novega. Ves čas pa je potrebno učiti se, prilagajati naravi, to pa ohranja človeka umsko in fizično čilega.

Med pionirje letenja z zmajem je zgodovina postavila Otta Lilienthala. Leta 1891 je poletel na letalni napravi, ki je bila močno podobna zmaju. Osnova za zmaja je nastala v mesecu marcu leta 1951, ko je bilo patentirano Rogallovo krilo. Novost je omogočila letenje pri zelo majhnih hitrostih, odlikovala jo je velika stabilnost, prenesla je velike obremenitve.

Želja dati človeku krila, da bo letel kot ptica, se je v zadnjih 20-ih letih uresničila tudi pri nas v Sloveniji. Eden prvih slovenskih letalcev z motornim zmajem je bil Lojze Rems. On je izdelal sodobno "trike" konstrukcijo, ki je omogočila montažo močnejših motorjev ter vzlet in pristanek na kolesih. Po tej rekonstrukciji zmaja se je pričelo število motornih zmajev močno povečevati po vsej Sloveniji. Prvi domači zasebni proizvajalec in izvoznik je izdelal prototip zmaja že leta 1987, tovrstne naprave pa je uspel leta 1990 tudi homologirati. To je g. Ivo Bascorol iz Ajdovščine.

Prav osebnostno znanstvo z gospodom Boscarolom, skupaj sva namreč drgnila šolske klopi na Ekonomski fakulteti, mi je vzbudilo interes in zaupanje v letenje z zmaji. Testni let sem prestal leta 1990 in nato z velikim navdušenjem nadaljeval z učenjem.

Sklenil sem ustanoviti društvo alternativnih letalcev ter poiskati somišljenike v okolici Grosupljega. Tako je bilo 14.11.1990 registrirano pri Oddelku za splošne zadeve - Odseku za notranje zadeve občine Grosuplje Društvo alternativnih letalcev ALBATROS Grosuplje. Člani društva smo pričeli z rednim šolanjem na letališču v Ajdovščini jeseni leta 1990 in ga končali spomladi 1991, tik pred junijsko vojno. Šolanje smo končali Franc Ahlin, kot predsednik društva, Franc Berčan, kot podpredsednik društva, in Janez Vidic, kot tajnik društva, vsi z Grosupljega. S tem je bil za nami praktični del izpita, do končne licence pa smo morali opraviti vsak še 30 ur samostojnega letenja, ki so bile nepozabne in so nas dokončno oblikovale v pilote zmaja.

Kljub prepovedi letenja med junijsko agresijo smo bili praktično v zraku vsak drugi dan. Jugoslovanska armada nam je iz grosupeljske kasarne neprestano pošiljala obvestila z grožnjo, da nas bodo sestrelili. Kljub grožnjam pa smo s poleti nadaljevali, in to celo ob sami kasarni. Želja in volja po letenju je bila močnejša od strahu. Meseca aprila 1992 smo v Ajdovščini pridobili licenco za letenje. Od takrat dalje smo preleteli že dobršen del Slovenije.

V letu 1992 se je društvu pridružil še jadralni padalec in letalec Franc Purkat iz Šmarja-Sap. Ta si bo licenco pridobil v kratkem.

Društvo alternativnih letalcev Grosuplje ima tri sodobne motorne zmaje, eden od teh je izredno zmogljiv, saj je moč vodno hlajenega motorja 64 KS, ima štirikraki propeler s potisno silo 190 kp, krilo Hazard 12 m², raketno padalo in vse ostale inštrumente za letenje: kompas, višinomer, tahometer, merilec hitrosti in temperature, uro in letalsko radijsko postajo.

Društvo načrtuje v letu 1994 postavitev šotorskega hangarja in registracijo vzletišča na Grosupljem v dolžini 250 m ter izpeljavo letalskega mitinga na domačem nebu.

Za vse, ki bi se želeli pridružiti pticam pod nebom, ki jih ni strah in razmišljajo podobno kot mi, so vrata našega društva vedno odprta. Sedež Društva alternativnih letalcev ALBATROS Grosuplje je Za gasilskim domom 11 na Grosupljem.

Pričakujemo vas.

Predsednik društva
Franc Ahlin

Tajnik društva
Janez Vidic

AKACIJEVO DREVO NA DOLENJSKEM

Tine Kurent

Akakija je drevo toplih krajev. V dežalah z mrzlo zimo, kot pri nas na Dolenjskem, raste samo, če je umetno zasajena.

Najdaljši akacijev drevored polpretekle dobe je včasih vodil od praproškega gradu do potoka na jugu in proti hlevom na vzhodni strani. Ko so gradili dolenjsko železnico, so ga presekali z nasipom za tir. Med vojnami je še stal od gradu do vode, med hlevi in gradom pa ga ni bilo več. Ob počitnicah, ko sem bil še pobček, me je stric Ante jemal s seboj, da sva po drevoredu jahala konje do napajališča. Akacija privlači strelo, sam sem videl, ko sem vedril med nevihto pod kozolcem, kako je vsekalo v drevo tik ob južni fasadi visoko nad grajsko streho. Les je zelo trd. Ko sem iz polena, ki ga je odžgala strela, skušal izdolbsti past za polhe, sem dobil krvave žulje. Akacijevi cvetovi maja prijetno dišijo, aleja je bila prijetno sprehajališče.

O praproškem drevoredu pišem zato, ker akacija raste pri nas kot simbolno drevo. Akacija je namreč drevo križarjev, templjarskih vitezov in prostozidarjev.

Postala je sveto drevo graditeljev, ker je zaznamovala grob prvega arhitekta, kralja Hirma iz Tira, tistega, ki je postavil v Jeruzalemu tempelj za kralja Salomona. Prva Knjiga kraljev govori, kako je Hiram-Abif gradil svetišče, ne poroča pa o njegovi smrti. O tem, kako je bil umorjen, pišejo prostozidarski pisci. Številne pripovedi se sicer med seboj razlikujejo, toda v glavnem drži naslednje.

Feničanski zidarji so se delili z ozirom na svojo sposobnost na tri stopnje. Vajenci, pomočniki in mojstri so imeli različne dolžnosti in pravice. Vsaka skupina zase je imela svoje skrivno geslo, svoj emblem in svoj posebni prijem z roko. Prehod v višjo stopnjo je bil zahteven. Zato se je zgodilo, da je trojica vajencev — ali so že bili pomočniki — nekoč napadla Hirma pri molitvi v še nedokončanem templju, naj jim izda tajno geslo mojstrske stopnje. Ko je Hiram odklonil, izdati skrivnost, so padli udarci, mojster je zaman bežal k prvemu, k drugemu, k tretjemu izhodu, krvava sled je zaznamovala njegovo zadnjo pot. Pripovedi, kako je bežal, se med seboj ne ujemajo. Morilci so se z bali posledic svojega zločina, odvlekli so truplo v gore in ga zasuli v neki kotanji, v prst pa so potaknili akacijev vejo, da bi grob zakrili. Nadaljevanje legende pripoveduje, kako je deveterica mojstrov iskala svojega gospoda po neprelozljivih strminah in ga našla samo zato, ker se je potaknjena akacijeva veja izpulila, ko se je eden med njimi oprijel na strmini zanj. Od takrat je akacija frajmaurersko sveto drevo, ritual in koreografija prostozidarskih ceremonij pa ponazarja Hiramovo smrtno uro. Beli usnjeni predpasniki in bele rokavice pri obredu kažejo, da si mojstri niso umazali rok s krvjo.

Začetek akacijevga drevoreda v Prapročah verjetno sega v čas, ko je bil grad last stiškega samostana; cistercijani so viteški red. Akacija še raste ob Križankah v Ljubljani. Veliko akacijev drevo raste v parku ob Plečnikovi hiši. Akacijev drevored ob Karunovi ulici med trnovsko cerkvijo in hišo so kmalu po Plečnikovi smrti obnovili. Dr. Krečič pravi, da ne z istim številom dreves; s tem so zakrili Plečnikovo sporočilo. Akacije so rasle tudi na kapiteljskih šancah v Novem mestu. Pred kratkim so njihove ostanke posekali.

KUPOVALI BI TUDI TRAKTORJE!

Ivan Ahlin

Daljnega leta 1955 je na sto strani dolgem Poročilu Okrajne zadrugne zveze Ljubljana, ki je združevala 121 kmetijskih zadrug, nekaj trgovskih podjetij, kmetijska posestva Boštanj, Brest, Logatec, Prevoje, Stična, Šmartno pri Litiji, Verd in Vodice ter Agroservis Ljubljana - Draga in Ivančna Gorica, napisano na 59. strani tudi tole:

KMETIJSKA STROJNA SLUŽBA

V kmetijskih zadrugah na področju okraja je 87 strojnih odsekov, 16 strojnih odsekov je spojenih s poljedelskimi in sadjarskimi odseki, medtem ko pri 18 kmetijskih zadrugah strojnih odsekov ni, ker strojev nimajo.

Sedanje stanje večjih kmetijskih strojev po zadrugah je naslednje:

TRAKTORJEV 49, kamionov 19 ...

In naprej:

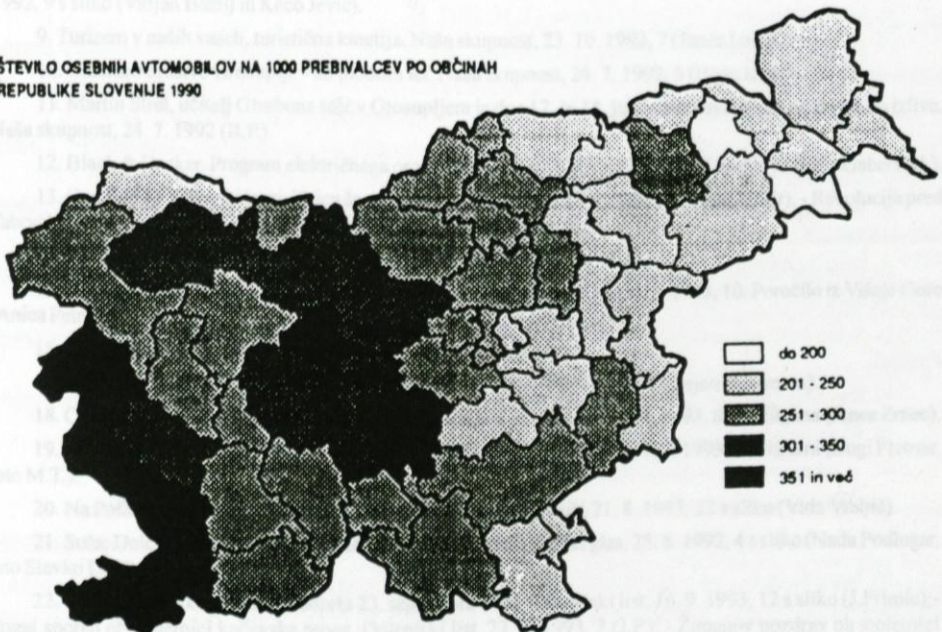
"Na drugi strani pa so kmetje v tem času masovno nabavljali kmetijske stroje, in če bi dovoljevali, bi kupovali tudi traktorje."

Da, prav ste prebrali. Kupovali bi tudi traktorje!

V Popisu prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji, 1991 - končni podatki, je v tabeli: 3.16 Število in moč traktorjev ... tudi tale podatek:

V občini Grosuplje je bilo 31. 3. 1991. v gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom 3.275 TRAKTORJEV. /1023 enoosnih in 2246 dvoosnih/.

ŠTEVILO OSEBNIH AVTOMOBILOV NA 1000 PREBIVALCEV PO OBČINAH
REPUBLIKE SLOVENIJE 1990

= VEČ kot skupaj v občinah Kočevje, Ribnica in Lj. Moste-Polje,

= VEČ kot v občini Ljubljana-Vič,

= VEČ kot v občini Škofja Loka.

Da, prav ste prebrali. VEČ!

V letu 1991 je bilo v občini Grosuplje registriranih 13.122 motornih vozil.

Občina Grosuplje je imela v letu 1990 več kot 351 osebnih vozil, na 1000 prebivalcev. To so dosegle v tem letu v Republiki Sloveniji še občine Ljubljana - Šiška, Lj. - Bežigrad, Lj. - Center, Nova Gorica, Sežana, Koper, Izola in Piran.

BIBLIOGRAFIJA OBČINE GROSUPLJE 1992 - 1993

France Adamič

Naša občina in občani

1. Zdrava voda iz globin Temenice. Novi sodni sistem za 11.000 porabnikov treh občin. Dolenjski list, 2. 4. 1992, 2 (P.Perc).
2. Konjeniški klub Cerovo in Koščakovi konji. Marija se seli. Delo, 25. 8. 1992, 6. s slikama (Simona Petrič).
3. Kmečke žene na prvem izletu. Od Taborske jame čez Dobropolje na Muljavo in Stično. Kmečki glas, 16. 12. 1992, s slikami (Nada Podlogar).
4. Vrt, poln marihuane. Fužine pri Zagradcu. Bilo je 772 sadik indijske konoplje. Delo, 28. 7. 1992, 12 (K.D.).
5. Krave na cesti proti Brvacam. Delo, 21. 9. 1992.
6. Po deželi Desetega brata: Grosupeljsko polje, Lučki Dol, Dobropolje, Krka, Muljava, Stična, Polzevo, Višnja Gora. Turistična priloga. Naša skupnost, 24. 7. 1992, 4 strani s slikami.
7. Nazaj k zeliščem. Mladi organizirali tabor. Sodelujeta strokovnjaka s Krke. Slovenske Novice, 14. 8. 1992, 4.
8. Gospa Rozalija Lenič, najstarejša prebivalka grosupeljske občine stara 101 leto. Naša skupnost, 23. 10. 1992, 9 s sliko (Vasjan Bazilij in Keco Jevič).
9. Turizem v naših vaseh, turistična kmetija. Naša skupnost, 23. 10. 1992, 7 (Janez Lesjak).
10. Gasilsko društvo Grosuplje - 80 plodnih let. Naša skupnost, 24. 7. 1992, 3 (Božo Knez).
11. Martin Strel, učitelj Glasbene šole v Grosupljem je dne 17. in 18. julija preplaval Krko od izvira do izliva. Naša skupnost, 24. 7. 1992 (B.P.).
12. Black & Decker. Program električnega orodja 1991, 24 str. s slikami (Albert Kastelic in Boris Gaberšček).
13. Gostišče pri Taborski jami: Tujcu še ne damo gostilne. Delo, 18. 2. 1993, 7 (Matej Košir); - Revolucija pred Taborsko jamo. Slovenske Novice-Plus, 20. 3. 1992, 19 (Vojko Zakrajšek).
14. Z ukradenim avtom le do Ivančne Gorice. Delo 17. 2. 1993, 10 (K.D.).
15. Begunsko življenje: Otroci v šoli pozabijo, da so v tujem kraju. Delo, 4. 3. 1993, 10. Poročilo iz Višnje Gore (Anica Petrič).
16. Odstop sveta KS Šmarje - Sap. Delo, 4. 3. 1993, 7 (B.P.)
17. Huda kri na Hudi Polci. Slovenske Novice, 17. 4. 1993, 1 in 4 s sliko (Marjan Raztresen).
18. Odrešitev pred Turki. Slovesnost pri sv. Ahacu. Slovenske Novice, 17. 4. 1993, 8-9 s slikama (Janez Zrnec).
19. Astronomi iz Stične. Druženje s prijatelji, druženje s Saturnom. Delo 19. 8. 1993, 7 s slikami (Bogi Pretnar, foto M.T.).
20. Na Polzevo in Taborsko jamo: Kaj vse skriva zemlja. Dnevnik, 21. 8. 1993, 22 s sliko (Vida Vrabčič).
21. Suša: Dolenjski ni prizaneseno. Suša je obrala kumare. Kmečki glas, 25. 8. 1992, 4 s sliko (Nada Podlogar, foto Slavko Dokl).
22. Sto let Kočevske železnice, odprta 23. septembra 1893. Dolenjski list, 16. 9. 1993, 12 s sliko (J.Primic); - Bogat spored ob stoletnici kočevske proge. Dolenjski list, 23. 9. 1993, 2 (J.P.); - Županov pozdrav ob stoletnici

prihoda prvega vlaka v Grosuplje. S Slavnostnim vlakom v Kočevje. Naša skupnost, 27. 10. 1992, 4 s slikami (Nada Rovšek).

23. Grosupeljska pekarna. Podnevi žlikrofi in štrukeljci, ponoči pa šestnajst ton kruha. Delo, 19. 10. 1993, 12 s slikami (Bogi Pretnar, foto Aleš Černovec).

24. Grosuplje želi postati upravni okraj. Delo, 11. 11. 1993, 7 (Bogi Pretnar).

25. Vlom v grosupeljsko osnovno šolo: Pijača jim je dala moč, pa so vso šolo razdejali. Delo, 3. 11. 1993 (K.D.); - Šilce grenčice za počitnice. Delo, 8. 11. 1993, 3 (Bogi Pretnar); - Razbijaška zabava. Jana, 9. 11. 1993, 19 s slikama (Albina Podbevšek).

26. Sai center v Grosupljem; nenavadno darilo: Ozdravljeni Dušan bi rad pomagal še drugim. Delo, 19. 11. 1993, 10 (Bogi Pretnar).

27. Ponovno odkrita Krviška jama nad Kompoljami (prvič leta 1912). Proteus 55, 1992-1993, 83-88, 1 skica in 12 slik v barvah.

28. Ceste na območju občine Grosuplje. Naša skupnost, 27. 10. 1993, 3 (Sandi Z.).

29. 80 let - Gasilsko društvo Grosuplje 1992, 91 str., ilustrirano.

30. Asfalt od Št. Jurija do V. Lipljen. Delo, 23. 12. 1992, 12 (D.K., foto Primož Šušteršič).

31. Z letalom nad črne vikende. Dnevnik, 27. 6. 1992, 6.

32. Zabavne brzice na Krki. Delo, 1. 7. 1992, 10 (Željko Stoisavljevič, foto Ž.S.).

33. Nova pošta v Grosupljem. Delo, 29. 10. 1992, 7 (besedilo in slika M.K.); - Približno 400 novih priključkov. Dnevnik, 30. 10. 1992, 5 (foto Marjan Ciglič); - V Šmarju-Sap ne bo samoprispevka za pošto. Dnevnik, 16. 3. 1993, 6 (Nada Mavrič, foto Marjan Ciglič).

34. IS Grosuplje zavrnil očitke zaradi proračuna. Delo, 27. 10. 1992, 12 (Matej Košir).

35. Zemljiških celot razlaščenci še ne znajo vrednotiti. Delo, 3. 11. 1992, 8 (Matej Košir).

36. Sanatorija za narkomane v Podsmreki ne bo. Slovenske novice, 9. 11. 1992, 9 s slikami (Janez Zrnec).

37. Bodo ob stoletnih vodah v Grosupljem pač poplave. Delo, 3. 3. 1993 (Darja Kocbek).

38. Rop v Grosupljem. Slovenske novice, 13. 11. 1992, 6.

39. Protestna zapora ceste Ljubljana-Zagreb. Delo, 18. 11. 1992, 4 (Matjaž Košir); - Priključek v Šmarju prevozen. Delo, 17. 12. 1992, 7 (M.K.).

40. Romi spodnašajo vladu? Upor krajanov šestih vasi. Slovenske novice, 7. 2. 1992, 4.

41. Protest kmetov. Kmečka zveza poslala dva javna protesta ZZS in mlekarnam. Naša skupnost, 27. 5. 1993, 7.

42. Predsednik Milan Kučan na obisku v grosupeljski občini. Naša skupnost, 27. 5. 1993, 4 s slikami (foto Mateja Medved).

43. Premagal je Krko. Martin Strel iz Mokronoga je preplaval Krko od izvira do Brežic. Naša skupnost, 24. julija 1993, 1 s sliko (B.P.); - Višnjani Franci Turk - superplavalec. Naša skupnost, 24. 7. 1993, str. 12.

44. Šola v medvedjem trebuhu. Delo 26. 11. 1993, 7. Medved med Debečami in Poljanami nad Stično. (Bogi Pretnar).

45. Nov občinski praznik in denar za tri boljše šole. Delo, 28. 12. 1993, 7 (Bogi Pretnar).

46. 80 plodnih let Gasilskega društva Grosuplje. Naša skupnost, 24. 7. 1992, 8 (Božo Knez).

47. Večer na vasi v Št. Jurju. 65 let Županove jame. Naša skupnost, 24. 7. 1993, 9 (B.P.).

48. Podobe iz begunskega centra v Višnji Gori. Naša skupnost, 24. 7. 1993, 9 (foto Video Rozman).

49. Ive Krevs (1912-1990) je 24. oktobra 1990 umrl v Ljubljani. Dolenjski list, 2. 11. 1990, 10 (France Adamič).

50. Stane Škrabar-Baškar (1910-1992) je 21. decembra 1992 umrl v Kopru. Dnevnik 23. 12. 1992, s sliko, 5 (Milan Sattler); Delo, 22. 12. 1992, 2 in 23. 12. 1992, 2 s sliko (Sergej Vošnjak).

51. Janez Perovšek-Pelko je 28. januarja 1992 umrl v Ljubljani. Delo, 30. 1. 1993, 15.

52. Na pogrebu Maksa Furijana (1904-1993). Delo, 3. 8. 1993, 8 s sliko (Tone Partljič). Furijan je umrl 24. julija 1993 v Šmarju in tam pokopan.

53. Pesnik in pisatelj France Lokar o velikonočnem praznovanju. Kmečki glas, naš pogovor, 15. 4. 1992, 5 s sliko (Slavko Kvas).

Trend in Stehan

1. Grubelič spet na sodišču. Dnevnik 21. 7. 1992; - 4.883 žrtev Grubeliča. Dolenjski list, 18. 6. 1992, 13 (BB); - Sandi Grubelič bo šel kmalu pred sodnike. Dnevnik, 22. 9. 1992, 1 in 17 (Bojan Glavič).

2. Bo Sandi Grubelič na sojenju zgovornejši kot v preiskavi? Delo, 30. 9. 1992, 14 (Žarko Hojnik); - "Izmišljotine o Grubeličevih". Tiskovna konferenca v Zagrebu, Delo, 14. 10. 1992, 9 (Dušan Miljuš) - Protest odvetnika. Prav tam.

3. Grubelič pred sodniki. Delo, 23. 10. 1992, 1 s sliko (Ž.H., foto Aleš Černivec); - Sojenje Sandiju Grubeliču se je začelo z "napadi" obrambe. Delo, 22. 10. 1992, 9 (Žarko Hojnik, foto Aleš Černivec); - Nadaljevanje sojenja v petek, trinajstega. Delo, 10. 11. 1992, 9 (Žarko Hojnik).

4. Sandi Grubelič je menda sam odločal prav o vsem. Delo, 7. 11. 1992, 6 (Žarko Hojnik); - O ozadju Trendovega poslovanja je pričala še Dragica Grubelič, Delo, 14. 11. 1992, 8 (Žarko Hojnik).

5. Obtožba: po prestani kazni izgon; obramba: to je političen proces. Delo, 28. 12. 1992, 6 (Žarko Hojnik); - Grubelič naj bi škodil Sloveniji. Obravnava se nadaljuje. Republika, 28. 12. 1992, 5 s sliko (Neva Miklavčič Predan); - Kdo je potopil Sandija Grubeliča? Republika, 29. 12. 1992, 5 s sliko Trenda (Neva Miklavčič Predan, foto Aleš Pavletič, TRIO); - Sandi Grubelič je spregovoril in pričakuje sodbo "po zakonu". Delo, 29. 12. 1992, 16 (Žarko Hojnik).

6. Sandi Grubelič oproščen. Izjava odvetnika in namestnice javnega tožilca. Dnevnik, 31. 12. 1992, 23 s sliko (Bojan Glavič, foto Tomaž Skale); - Vrnitev domov. Oproščeni Grubelič je včeraj praznoval. Prav tam s sliko (Milka Krapež, foto Tomaž Skale); - Odločitev sodišča. Večer, Maribor, 28. 12. 1992, 1 in 22; - Sandi Grubelič je bil na prvi stopnji oproščen obtožb, zaradi katerih mu je grozilo 15 let zapor. Republika, 31. 12. 1992, 1 s sliko in 31. 12. 1992, 5 s sliko (Neva Miklavčič Predan, foto Srđan Živulović TRIO); - Grubelič je novo leto pričakal doma. Novo mesto - Dolenjski list, 7. 1. 1992, 13 (B. Budja).

7. Grubelič for ever. Delo, 16. 1. 1993, 23 s sliko (Igor Guzelj); - Pogovor s Sandijem Grubeličem. "Sam proti cirkusu". Drugi zorni kot (2). Republika, 2. in 3. 2. 1993, 6 podlistek s sliko (Neva Miklavčič Predan).

8. Sandi Grubelič toži Bavčarja. Prisilen privod za Bavčarja. Dnevnik, 24. 12. 1993, 1 in 13.

9. Protestna zapora smetišča. Osrednje grosupeljsko odlagališče Stehan bo zaprto do 11. januarja. Delo, 6. 1. 1993, 2 (Matej Košir).

10. Vzhodnodolenjski Romi. Na občinskem smetišču živi okoli dvajset Romov. Rojevajo pri petnajstih, umirajo pri štiridesetih. Delo, 28. 1. 1993, 11 s sliko (Sonja Merljak, foto S.M.).

11. Domačini so napovedali vojno smetišču Stehan. Delo, 24. 3. 1993, 7 (B. P.); Vaščani "zavarili" smetišče. Delo, 24. 3. 1993, 9 (K. D.); - Dvoboj na smetišču. Delo, 2. 4. 1993, 2 in Obračun pri O. K. Stehanu. Delo, 2. 4. 1993, 1 s sliko (B. P., foto Igor Zaplatil); - Smetišče zaprto mesec dni. Zahtevajo pogodbo o zaprtju 1. maja 1997. Polemika med stavkajočim Marjanom Adamičem, odvetnikom Petrom Čeferinom in županom Rudolfom Rometom. Delo, 16. 4. 1993, 7 (Bogi Pretnar).

11. Stehansko odlagališče spet normalno obratuje. Odlagališče je obiskal dr. Dušan Plut. Delo, 13. 5. 1993, 7 (Bogi Pretnar).

Kultura, prosveta, znanost

1. Pevski tabor v Šentvidu pri Stični: Ladko Korošec o taboru: "Veselim se, da sem dočakal slovensko samostojnost". Kmečki glas, 17. 6. 1992, 7 s sliko (Pogovor vodil Stanko Kvas); - Nad 200 zborov na letošnjem pevskem zboru. Govoril bo dr. M. Kmecl. Dolenjski list, 18. 6. 1992, 1; - Pesem iz šest tisoč grl. Kmečki glas, 24. 6. 1992, 8 s slikami (Slavko Kvas; Stane Peček iz Mokronoga 20 let deluje v organizaciji.); - Pesem je kot narodova izpoved. Govoril je minister Sergij Pelhan. Dolenjski list, 24. 6. 1993, 2 s slikami (M. Luzar); - Še vedno največji pevski zbor - 23. Tabor slovenskih pevskih zborov. Naša Skupnost, 24. 7. 1992 (LJ).

2. Nagrada Kresnik bo podeljena na Muljavi. Dolenjski list, 11. 6. 1992, 9; - Pisateljsko kresovanje na Muljavi. Delo, 23. 6. 1992, 10 s slikami (fotoreportaža Marko Turk); - Mikeln z Velikim vozom do Kresnika. Dogajanja na Jurčičevi Muljavi. Ekstempore in simpozij v Stični. Dolenjski list, 24. 6. 1993, 1 (M. Markelj); - Predsednik Kučan na Muljavi. Prav tam, str. 1 s sliko (Foto MiM); - Čar individualnega umetniškega vzorčenja. Pogovor s predsednikom žirije akademikom dr. Francem Zadavcem. Delo, 11. 6. 1993, 6 s sliko (Bogi Pretnar); - Podelitev literarne nagrade Kresnik 93, Muljava 19. 6. 1993. Razgledi, 25. 6. 1993, 32 (ŽL); - Kresnik na Muljavi. Naša skupnost, 24. 7. 1992 (Bogi Pretnar).
3. Pri Jurčiču zamaka. Slovenske Novice, 5. 11. 1993, 1, 8 in 9 s slikami. Vesele viže na Muljavi. Za koga je Martinek Spak odkopal zaklad. Delo, 1. 9. 1993, 10 s slikami (Bogi Pretnar, foto B. P.).
4. Grosupeljske glasbene urice. Niso vsi za klavir. Delo, 29. 7. 1992, 11 (Simona Petrič).
5. Poličani. Ob Adamičevi nagradi '92. Naša skupnost, 21. 10. 1992, 13 (Janez Šeme).
6. Stane Valentinčič - osemdesetletnik. Delo, 13. 5. 1993, 2 s sliko (Marjan Milohnoja); - Prof. dr. Stane Valentinčič - osemdesetletnik. Veterinarske Novice, 1993, 152 - 155 s slikama (prof. dr. A. Bidovec in Janez Batis).
7. Dr. Kastelic - osemdesetletnik. Dolenjski list, 19. 08. 1993, 16 (France Adamič); - Pogovor s pesnikom in arheologom dr. Jožetom Kastelicem: "Vse, vse stvari v oblekah tesno oprijetih imen ..." Delo, Književni listi, 18. 11. 1993, 13 in 14 s sliko (Franc Horvat).
8. Dve jabolki na dan, sprehodi in - delo, delo ... Osemdeset let prof. dr. Franceta Adamiča. Kmečki glas, 25. 9. 1991, 3 s sliko (N. P.); - Ob jubileju Franceta Adamiča: Zaslužen, deloven, pokončen. Naša skupnost, 9. 4. 1992, 4 (Prof. Cvetko Budkovič); - France Adamič osemdesetletnik. Delo, 4. 10. 1991, 2 s sliko (Dušan Modic).
10. Razvoj slovenskega glasbenega šolstva. Spisal Cvetko Budkovič. Razprave Filozofske fakultete v Ljubljani 1992. Dnevnik, 11. 9. 1992, 14; Velika obogatitev znanja o tej tradiciji. Prikaz knjige Cvetka Budkoviča "Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem", 400 str. Delo, KL, 24. 9. 1992, 14 (Pavel Šivic).
11. Šolstvo v Grosupeljski občini. Grozi tretja izmena. Prostorska stiska. Delo, 22. 1. 1993 (Bogi Pretnar).
12. O življenju in delu Louisa Adamiča. Delo. Na današnji dan, 21. 3. 1993; - Louis Adamič and the Slovene Word in the English cultural sphere by Henry A. Christian (p. 32 - 42); - A French translation of L. Adamič's Laughing in the Jungle. Another step from Diversity to Unity by Alice P. Poilloux (p. 105 - 123). Slovenska beseda v angleškem kulturnem prostoru. Ljubljana 1992 (uredila Jerneja Petrič); - Louis Adamič in sodobniki (1948 - 1951). Knjiga intervjujev s slovenskimi izseljenci, pisatelji in politiki. Ljubljana, SAZU II. raz. 1992, 210 str. s slikami (Janja Žitnik); - Predavanje H. A. Christiana o Louisu Adamiču, očetu ameriških etničnih študij, dne 9. 11. 1990 v Minnesoti. Immigr. Hist. Research Center. Annual Report 1990 - 1991, st. 5; - Stiki Božidarja Jakca z Louisom Adamičem. Rast, Novo mesto, 1992, 3, 173 - 174 (France Adamič); - Stiki Louisa Adamiča z jugoslovansko vlado v emigraciji. Srce in oko 40, 1992, 447 - 451 (France Adamič); - Random comments about Books, Articles, Immigration, History, Time, and Ideas: An Adamič Miscellanea. Literature, Culture and Ethnicity. Edited by Mirko Jurak, Separatum 61 - 70 (Henry A. Christian); - Louis Adamič in the after War Period. The Tradition of the literary Journalism. Symposium 1988, 409 - 411 and 518 (Edited by Mirko Jurak); - Razpet med dvema domovinama. Prikaz knjige Janje Žitnik: Louis Adamič in sodobniki. Primorski dnevnik, 16. 7. 1992 (Aleksaj Kalc).
13. Mesto Višnja Gora v znamenju polža. Naša gruda 12, 1992, 18 - 19 s slikami (Vladimir Lesar).
14. Šmarski dometi. Prikaz knjige p. Lojzeta Štrublja: Iz prakorenin v drevo današnjih dni. Samozaložba 1992, 340 str., ilustrirano. Družina, 10. 1. 1993, 10 (jz); - Pogovor s p. Štrubljem o vsebini zbornika Iz prakorenin v drevo. Pogovor vodila novinarka Bogi Pretnar. Družina, 17. 1. 1993, 5 s sliko (Janez Grič).
15. Založba Mondena Grosuplje predstavila roman, triler in zbirko poskočnih. Delo, 11. 2. 1993, 6 (Igor Bratož).
16. Literarna šola Polževo. Literarni večer, kot ga še ni bilo. Delo, KL, 23. 12. 1992, 6 (Tugo Zaletel).
17. Zbornik občine Grosuplje 17. Prikaz vsebine. Delo, KL, 24. 6. 1992, 16 (Mihael Glavan); - isto. Dolenjski list, 16. 7. 1992, 14 (France Adamič); Zbornik občine Grosuplje - Nov, vztrajen. Naša skupnost, 24. 7. 1992 (Bogi Pretnar).
18. Pesnik Anton Hribar - Korinjski. Ob 40-letnici smrti (1864 - 1953). Naša skupnost, 27. 10. 1993, 11 s sliko (Karolina Zakrajšek).
19. Slikarska razstava v ljubljanskem ZOO. Razstavili so slike učencev Osnovne šole Louis Adamič v Grosupljem. Delo, 22. 1. 1992 (D. V.).
20. Dobrodelni koncert v Grosupljem. Izkupiček za begunce iz BiH. Delo, 24. 6. 1992, 8 (M. K.).

21. Praznik na Pecah. Osina podoknica. Večer na vasi. Dnevnik, 25. 8. 1992, 6 s sliko (Dušan Nograšek, foto Marjan Ciglič).
22. Grosupeljska skupščina razglasila spomenike. Uvodni govor p. Dularja iz Stične. Delo, 25. 9. 1992, 7 (Matej Košir).
23. Mimo Stične in Bogenšperka. Peš z Dolenjske v Zasavje. Delo - Vikend magazin 5 - 11. 9. 1992, št. 15.
24. Spominsko popotovanje po Valvasorjevih poteh. Potovalo je do 25 jezdecev in do trije vozovi. Spomin na 300-letnico smrti. Delo, 22. 6. 1992, 9 (Darja Kocbek).
25. Kmetije odprti vrat so vabile na Muljavo. Turistična ponudba. Delo, 3. 8. 1992, 6 s slikami (B.P., foto Marko Turk).
26. Grosupeljčani vabijo na celodnevni izlet z vlakom. Ogled Taborske jame, Tabora in Cerovega. Delo, 23. 6. 1993, 13, (B. P.).
27. 20-letnica taborništva v Grosupljem. Naša skupnost, 27. 10. 1993, 8 (Anuša Vidmar Brezec).
28. Gradivo za Dolenjski biografski leksikon, 34. zvezek: Pirnat (Pernat) Jernej, učitelj v Višnji Gori, r. okoli 1832 v Mihovčah pri Ptuj, u. 18. 11. 1887 v Ljubljani; - Pirnat Stanko, skladatelj in notar v Stični, r. 7. 6. 1859 v Štorah pri Celju, u. 28. 8. 1899 v Mokronogu, SBL II. 363; - Piškur Lojze, pravnik, glavni tajnik Univerze v Ljubljani, predsednik Vrhovnega sodišča SR Slovenije, r. 14. 4. 1908 v Malem Mlačevem. Glej N razgledi 12. 8. 1967, št. 15, 420 s sliko; - Plantan Ivan, politik in notar v Stični, r. 29. 4. 1853 v Kočevju, u. 24. 1. 1920 v Ljubljani; - Podboj Janez, pisatelj, kaplan v Šentvidu pri Stični, r. 17. 12. 1848 v Ribnici, u. 5. 2. 1910 v Kandiji, pokopan v Hrovači; - Poglajen Karel, podobar, izdelal oltarje za cerkvi v Dednem Dolu in Višnji Gori.
27. Likovna razstava mladih varčevalcev v LB Ivančna Gorica in bančni akviziterji. Delo, 17. 9. 1992, 7 (Matej Košir).
28. Stiški rokopis - faksimilna izdaja. Družina 8. 3. 1992, 10 (SM).
29. Galerija bratov Kralj v Dobrepoljah. Naša skupnost, 27. 5. 1993, 13 (Anka Novak).
30. Podelitev literarne nagrade Kresnik 93, Muljava, 19. 6. 1993. Razgledi 25. 6. 1993, 32 (Ž.L.); - Lep ljudski praznik na Jurčičevi Muljavi: Kresnik 93, obisk pisateljev v Stični in na Viru, Ex tempore v muljavski okolici. Delo, 22. 6. 1993, 12 s slikami (B. P., foto Marko Turk).
31. Sašo Hribar in Radio Ga-Ga. Mladina, 11. 8. 1992, 44 - 45 s sliko v skupini (Intervju zapisal Miha. D. Štancar).
32. Ob smrti akademskega slikarja p. Gabrijela Humeke. Družina 10. 10. 1993, 11 s sliko (ce).
33. "Toliko knjig ne bo prebranih". Intervju ob 80-letnici Jožeta Kastelica. Razgledi, 10. 12. 1993, 3 - 8 s slikami (Nina Zagoričnik in Milček Komejl).
34. Ludve Potokar (1923 - 1965) in njegova Zapuščina. Delo KL, 16. 12. 1993, 13 - 15 s slikama (France Pibernik).

Cerkev, vera, politika

1. Slovenska cerkvena in verska dediščina v Stiškem muzeju: Zakladi verske dediščine. Slovenske novice, 20. 11. 1992, 1, 8 in 9 (Janez Zmec); - Dokumentarna zbirka o škofu Baragi. V stiškem muzeju je zbirka Karla Ceglarja. Delo, 10. 9. 1992, 6 (Janez Strehovec); - Dve novi knjigi o škofu Baragu. Predstavitev v Stiškem muzeju. Družina, 13. 9. 1992, 11 s sliko (Janez Gril).
2. Obisk v samostanu Stična; zgodovinski in umetnostni prikaz. Podlistek v Slovincu od 22. 2. 1992, 8 - 9 s slikami (Petra Bahorič, foto Marjan Dobovšek); Stična, slovenska božja pot. Družina, 24. 10. 1993, 16 s slikama (Franci Petrič).
3. Krka na Dolenjskem, slovenska božja pot. Družina, 27. 9. 1992, 16 s slikama (Franci Petrič).
4. Cerkvica na Čagoški Gori, KS Temenica. Naša skupnost, 27. 10. 1993, 5 s sliko (KS Temenica).
5. Nova cerkev v Ivančni Gorici; Temelji nove cerkve. Družina, 16. 2. 1992, 16 s sliko (J. G.); - Nov dolenjski dom sv. Jožefa pri cerkvi v Ivančni Gorici. Dolenjski list, 2. 4. 1992, 24 (MiM); - Nova cerkev v Ivančni Gorici. Delo, 4. 6. 1992, 6 s sliko (Ždenko Matoz); Blagoslov zvonov v Ivančni Gorici. Družina, 12. 7. 1992, 15; - Tudi pri nas imamo cerkev. Škof Kvas blagoslovil novo svetišče v Ivančni Gorici. Družina, 22. 11. 1992, 16 s slikama (Janez Gril).

6. Zvon - ni lepšega spomina. Novi zvon v stolpu cerkve sv. Uršule v Lanišću - prvotno središče prazupnije Šmarje. Družina, 31. 10. 1993, 4 s sliko (ce).

7. Odkrili tatove in plen: slike Križevega pota v Vidmu-Dobrepoljah. Delo, 23. 10. 1993, 10 s sliko (Ksaver Dolenc).

8. Nadškof dr. Franc Perko predaval v stiškem samostanu. Družina, 16. 2. 1992, 3 s slikama (Metka Murko).

9. Stična mladih: Kadar je mladost pesem do konca ... Družina, 27. 9. 1992, 1 in 7 s slikami (jz); - To predvsem je Stična mladih. Družina, 26. 9. 1993, 1 in 3 s slikami (Jože Zadravec).

10. Srečanje in misijoni: Izseljenki pastoralni delavci prvič zasedali v domovini, po 33 letih! Družina, 25. 10. 1992, 1 s sliko (Franci Petrič); - Uspešen ljudski misijon v Šmarju pri Ljubljani. Prav tam 14. 4. 1992, 15 s sliko (Franci Petrič); - Misijon na Krki in Muljavi. Prav tam 15. 4. 1992, 15 s slikama (Janez Gril); - Duhovne vaje v Stični. Prav tam 14. 2. 1993, 5 (D. N.); - Srečanje skupin Prenove v Stični, tisoč udeležencev. Prav tam 31. 10. 1993, 1 (Franci Petrič); - Zakonski pari v Stični. Prav tam 16. 5. 1993, 9 s sliko (Alojz Šegula); - Srečanje bogoslovcev iz Srednje Evrope. Prav tam 16. 5. 1993, 4 (Mitja Leskova); - Seminar Karitas v Stični. Prav tam 24. 10. 1993, 3 (M. T.); - Srečanje slovenskih misijonarjev v Stični. Prav tam 12. 8. 1993, 1 in 4 s sliko; - Duhovniki ljubljanskih dekanij v Stični. Prav tam 11. 10. 1993, 3 s sliko (P. Z.); - Srečanje pastoralnih svetov v novi cerkvi sv. Jožefa v Ivančni Gorici. Prav tam 21. 11. 1993, 5 s sliko.

11. Martinova nedelja na Velikem Mlačevem, cerkev iz leta 1331. Družina, 21. 11. 1993, 4 s sliko (Franci Petrič).

12. Spomeniki in spominske plošče: 176 žrtev druge svetovne vojne na Krki na Dolenjskem. Družina, 20. 6. 1993, 12 s sliko (Janez Gril); - Spominske plošče domobrancem. Delo, 20. 7. 1993, 2 (B. P.); - Simbolni grob 283 žrtvam v Vidmu - Dobrepoljah. Družina, 1. 8. 1993, 3 s slikama (Franci Petrič); - Razbita plošča v Zagradcu. Prav tam 29. 8. 1992, 12 s sliko (Janez Gril); - Spomenik pobitim v letih 1941 - 1951 na Polici. Prav tam 10. 9. 1993, 6 s sliko (M. K.); - Spomenik zamolčanim v Št. Juriju pri Grosupljem. Družina, 8. 11. 1992, 7 s sliko (D. Ž.); - Grozljive številke iz Zagradca in Ambrusa. Prav tam 29. 11. 1992, 5 s sliko (F. P.).

13. Stiški izviri na stiški način. Četrta knjiga p. Simona Ašiča; podjetje Sitik. Nedeljski Dnevnik, 2. 8. 1992, 8 s slikami (Ladislav Lesar); - S patrom po zelišču; tridnevni seminar o metodah naravnega zdravljenja. Delo, 19. 8. 1992, 9 s slikami (Simona Petrič); - Vrnitev k zeliščem, tabor mladih v Stični. Družina, 30. 8. 1992, 9 (Matjaž Trontelj); - Čaj proti sladkorni bolezni. Lekarna Patra Ašiča Sitik. Prav tam 22. 11. 1992, 13; - In memoriam Simonu Ašiču. Naša skupnost, 23. 10. 1992 s sliko (Vasjan Bazilij in Keco Jevič).

14. Grosupeljski skavti sprejeli nove člane. Družina, 8. 11. 1992, 16 s sliko.

15. Lepša in pametnejša. Kandidatka za predsednico Slovenije Darja Lavtižar-Bebler je obiskala Grosuplje. Mladina, 1. 12. 1992, 19 s sliko.

16. Superman iz Grosuplja. Delo, 21. 8. 1993, 3 (Boris Jež).

17. Kozlovskasodba v Višnji Gori. Dnevnik, 9. 9. 1993, 2 (Peter Božič).

18. Verouk ali uk o verah? Delo, 9. 9. 1993, 3 (Bogi Pretnar).

19. Pogrebna maša in spominska plošča v Škocjanu pri Turjaku. D. 10. 10. 1993, 5; - (Ljubo Bekš). Pogrebna maša in simbolni pokop zamolčanih žrtev v Šentvidu pri Stični. D. 28. 12. 1993 (Janez Gril); - Božič, praznik sprave in miru v Žalni. D. 2. 1. 1994.

20. Bitka, ki odmeva v današnji čas. Proslava 400-letnice bitke pri Sisku. Dolenjski list, 24. 6. 1993 s sliko (M. Markelj).

21. Res smo hodili po žerjavici (po navodilih svečenice Lojzke Erjavec). Naša skupnost, 15. 7. 1993, 9 s slikami (foto Mateja Medved).

DOMOZNANSKA BIBLIOGRAFIJA KNJIG

Drago Samec

Predstavljam poskus bibliografije knjig za leti 1991 in 1992.

Kriteriji knjig, ki so zajete v tej bibliografiji, so:

- avtor (prevajalec, ilustrator, urednik) je domačin, rojen v občini
- avtor živi v občini
- tematika, vezana na občino
- založba s sedežem v občini.

Nisem pa zajel tiskarja s sedežem v občini, saj bi s tem bibl. preveč narasla, ne bi bile pa te knjige ne tematsko ne avtorsko vezane na naše področje.

V tej bibliografiji tudi ni zajetih serij, ne periodike, ki izhaja (ali je izhajala) na področju sedanje občine.

Anotacije so kratke, vsebujejo najosnovnejše informacije o avtorju in o vsebini dela.

Najbrž sta kakšno delo ali avtor, ki bi po kriterijih sodila v to bibliografijo, izpadla, zato prosim za popravke in dopolnila.

1991

AŠIČ, Simon

Priročnik za nabiranje zdravilnih rastlin /Simon Ašič - 1. ponatis. - Celje: Mohorjeva družba, 1991. - 170 str. : barvne ilustr. ; 19 cm.

Stvarno kazalo: str. 156-166

Latinska imena rastlin: str. 167-170

Vsebuje abecedni seznam zdravilnih rastlin, ki so predstavljene z barvnimi slikami in s pojasnili o glavnih značilnostih in njihovimi zdravilnimi lastnostmi.

P. Simon Ašič, rojen 1906 v Brestanici, umrl 1992 v Stični. Ponatis tretje knjige stiškega patra o zdravilnih zeliščih.

BHAKTIVEDANTA, Abahy Charan

Nauk gospoda Caitanye : razprava o dejanskem duhovnem življenju / A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada ; (iz angleščine prevedel Andrej Kikelj). - Ljubljana : Skupnost za zavest Krišne, 1991. - XXIV, 328 str., (8) str. pril. ; 21 cm. - (Dela A. C. Bhaktivedante Swamija Prabhupade).

Prevajalec Andrej Kikelj je po rodu Grosupeljčan.

BHAKTIVEDANTA, Abahy Charan

Šri Išopanisad : z uvodom, prevodom in avtoriziranimi komentarji /A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada ; (iz angleščine prevedel Andrej Kikelj). - (Ljubljana) : Skupnost za zavest Krišne, (1991) . 88 str., (8) str. barvnih pril. : ilustr. ; 19 cm. - (Dela A. C. Bhaktivedante Swamija Prabhupade)

BUDKOVIČ, Cvetko

Sto let pevskega zbora Glasbena matica: 1891-1991 / (Cvetko Budkovič). - Ljubljana : Glasbena matica, 1991. - 88 str. : ilustr. ; 30 cm.

Ovojni naslov

Avtor naveden v kolofonu.

Summary, Zusammenfassung.

Avtor Cvetko Budkovič je muzikolog, rojen l. 1920 v Ljubljani, po rodu z Grosupljega.

BUDKOVIČ, Cvetko

Sto let pevskega zbora Glasbena matica: 1891-1991 / (Cvetko Budkovič, Saša Kokol, Andrej Mrak; prevodi Tomaž Longyka). - Ljubljana : Glasbena matica, 1991. - 21 str. : ilustr. ; 21 cm.

Ovojni naslov.

Avtorji navedeni v kolofonu.

Slovensko besedilo in prevoda v nem. in angl.

CANISIUS, Petrus

Catechismus: skusi malane figure naprej postavljen, 1615 / Peter Kanizij ; (prevedel) Janez Čandik ; spremna beseda Marijan Smolik. - (Faksimile). - Celje : Mohorjeva družba, 1991. - XV, 124 str. : ilustr. ; 15 cm.

Spremna beseda / Marijan Smolik: str. V-XIV.

Faksimile izvoda, ki ga hrani Universitätsbibliothek München, sign.: 80 Th. past. 13.

Janez Čandik (tudi Čandek), rojen okrog leta 1581 v Višnji Gori, jezuit, je prevedel Kanizijev mali katekizem in ga izdal na stroške ljubljanskega stolnega dekana Mikca. Katekizem je bil namenjen malim šolarjem in neberočim, zato je v njem podoba pomembnejša od teksta.

CIGLER, Janez

Sreča v nesreči ali Popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov : podučenar starim in mladim, revnim in bogatim / Janez Cigler ; (spremno besedo napisal Matjaž Kmecl). - Ljubljana : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 100 str. ; 17 cm. - (Zbirka Slovenska povest ; 1)

Pisatelj Sreče v nesreči : življenjepis Janeza Ciglerja: str. 85-98.

Janez Cigler, župnik v Višnji Gori od 1832 pa do smrti 1867, je izdal prvo slovensko povest, predvsem po vzorih nemškega mladinskega pisatelja Ch. Shmida.

Čandik, Janez: glej - Canisius, Petrus

FRBEŽAR, Ivo

Kdo me je videl : poetične črtice / Ivo Frbežar. - Grosuplje: Mondena, 1991. - 96 str. ; 20 cm. - (Jurčičeva zbirka. 1991; 2).

Spremna beseda / Igor Bratož: str. 93-94.

Beležka o piscu: str. 95-96.

Avtor se je rodil v Ljubljani leta 1949. Živi in dela v Grosupljem kot svobodni književnik, slikar in oblikovalec. Je član Literarnega kluba Grosuplje.

GENORIO, Rado

Slovenci v Argentini: geografske razsežnosti priseljevanja in razvoj njihovih naselbin v Buenos Airesu in Cordobi : doktorska disertacija / Rado Genorio. - Ljubljana : (samozaložba) R. Genorio, 1991. - 3, 292 f. : ilustr., tabele ; 30 cm.

Avtor, geograf Rado Genorio, državni sekretar na ministrstvu za znanost in tehnologijo, živi v Stični.

Glavan, Mihael: glej - Kocbek, Edvard
- Švent, Rozina

GLUVIČ, Goran

Navadna pripoved o jeznem Janeszu / Goran Gluvič. - Grosuplje : Mondena, 1991. - 111 str. ; 20 cm. - (Jurčičeva zbirka, 1991 ; 1).

Spremna beseda / Taras Kermauner: str. 107.

Beležka o piscu: str. 108-111.

Knjigo je lično opremil Ivo Frbežar.

Tema romana je pripoved o neprilagojenem mladostniku, nezreli osebnosti, pisec pa spretno krmari med sočutjem, ironijo ter nam skozi glavnega junaka podaja podobo generacije 1968. in časa.

Književnik Goran Gluvič, rojen 1957, živi in dela v Grosupljem kot svobodni književnik. Je član Literarnega kluba Grosuplje.

JAKLIČ, Franc

Peklena svoboda : povest o ljubljanski in ižanski revoluciji leta 1848 / Fr. Jaklič. - Ljubljana : P. Amalietti, (1991). - 145 str. ; 21 cm. - (Zbirka Večernice ; zv. 79).

Izvirna izdaja: Prevalje : Družba sv. Mohorja, 1926.

Ovojni naslov: Peklena svoboda.

Zgodovinska povest, katere dogajanje poteka na področju med Turjakom in Ljubljano, s središčem na Igu in okolici v letu 1848.

Franc Jaklič (Podgoričan), (1868-1937), je bil doma v Podgorici v Dobropolju.

Jevnikar, Martin: glej - Primorski slovenski biografski leksikon

JURČIČ, Josip

Deset brat : izvirni roman / Josip Jurčič. - (Ljubljana) : Karantanija, (1991). - 213 str. ; 20 cm.

JURČIČ, Josip

Jurij Kozjak, slovenski janičar / Josip Jurčič. - (Ljubljana) : Karantanija, (1991). - 115 str. ; 21 cm.

Josip Jurčič: str. (117).

Jurij Kozjak: str. (119).

JURČIČ, Josip

Kloštrski žolnir: izvirna povest iz 18. stoletja / Josip Jurčič ; (spremno besedo napisal Gregor Kocijan). - (Ljubljana) : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 95 str. ; 17 cm. - (Zbirka Slovenska povest ; 6).

Zanos domišljije : ob Jurčičevi povesti Kloštrski žolnir / Gregor Kocijan: str. 89-93.

Jurčičevo življenje in slovstveno delo / G. K.: str. 94-95.

KASTELIC, Jože

Barve / Jože Kastelic. - Novo mesto : Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1991. - 96 str. ; 20 cm. - (Zbirka Siga ; III. letnik.)

Kratka predstavitev avtorja na zavihku. Na drugem zavihku: Iz recenzije Tomaža Toporišiča. Avtorjev portret na naslovni strani.

Jože Kastelic, arheolog, klasični filolog, se je rodil l. 1913 v Šentvidu pri Stični. To je njegova druga pesniška zbirka.

KIKELJ, Andrej: glej - Bhaktivedanta, Abahy Charan

KOCBEK, Edvard

Dnevnik 1945 / Edvard Kocbek ; (spremna beseda Janez Gradišnik, Mihael Glavan ; za natis pripravil Mihael Glavan). - Ljubljana : Cankarjeva založba, 1991. - 157 str. ; 21 cm.

Pričevalec svojega časa / Janez Gradišnik: str. 5-13.

Beseda o rokopisu / Mihael Glavan: str. 15-20.

Urednik Mihael Glavan, rojen l. 1945, živi v Stični, je vodja Rokopisnega oddelka v NUK-u.

KOCBEK, Edvard

Dnevnik 1946 / Edvard Kocbek ; (za natis pripravil Mihael Glavan). - Ljubljana : Cankarjeva založba, 1991. - 2 zv. (245; 232 str.) ; 21 cm.

Kazalo na koncu 2. zvezka.

KOZINC, Željko

Pot podob / Željko Kozinc. - Grosuplje : Mondena, 1991. - 71 str. ; 20 cm. - (Jurčičeva zbirka, 1991 ; 3).

Spremna beseda / Goran Gluvič: str. 71.

Na zavihku še spremna beseda Petra Kolška.

Literarni ustvarjalec Željko Kozinc je bil rojen v Zagrebu l. 1939, živi v Grosupljem. Je član Literarnega kluba Grosuplje.

KRALJ, Tone

Tone Kralj : zgodnja grafika, 1921-1932 : iz zbirke Božidarja Jakca : (Galerija Božidar Jakac, Lamutov likovni salon, od 21. junija do 31. julija 1991) / (uvodna študija, izbor del in ureditev kataloga Andrej Smrekar ; prevod v angleščino Uroš Mozetič). - Kostanjevica na Krki : Galerija Božidarja Jakca, 1991. - (46) str. : ilustr. ; 17 cm. Slovensko besedilo in angleški prevod.

Tone Kralj, slikar, grafik in kipar, rojen l. 1900 v Zagorici v Dobrepolju, pionir ekspresionizma.

Kralj, Tone: glej - Levstik, Fran

Kurent, Tine: glej - Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo

LEVSTIK, Fran

Martin Krpan / Fran Levstik ; ilustriral Tone Kralj. - (2. ponatis po izdaji 1954). - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991. - (64) str. : barvne ilustr. ; 24 x 28 cm. - (Zbirka Cicibanov vrtljak).

Umetno pripovedko Martin Krpan v naši zavesti sestavljata v celoto avtorstvo Frana Levstika in ilustracije Toneta Kralja.

LOKAR, France

Osmrtnice / France Lokar ; (risbe Stane Jarm ; uredil Stanko Maršič). - Celovec : Mohorjeva družba, 1991. - 93 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Ellerjeva edicija ; 5).

Pokojni pesnik France Lokar je bil rojen v Višnji Gori 1917. leta. V pesniški zbirki razmišlja o "različnih" smrtih in ob tem razkriva medčloveške odnose. Kot v večini njegovih zbirk, tudi tu ilustracije dopolnjujejo besedilo.

MALOVRH, Miroslav

Opatov praporščak : zgodovinska povest / Miroslav Malovrh ; (spremno besedilo napisal Miran Hladnik). - Ljubljana : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 163 str. ; 17 cm.

Prvič je povest izšla že l. 1903. Opatov praporščak je zgodba o praporščaku stiškega opata Alberta Lindeka, godi pa se v letu 1404. Povest gradi na opoziciji med plemenitim posameznikom in družbo, ki jo predstavlja ali izrojen o plemstvo ali pokvarjena duhovščina. V sebi nosi protikatoliško noto.

NADRAH, Anton

Za Kristusom: smisel posvečenega življenja / Anton Nadrah. - Stična : Cistercijska opatija, 1991. - 234 str. ; 19 cm. - (Bernardova knjižnica ; št. 1).

Opombe z bibliografijo: str. 228-234.

Avtor je rojen l. 1937 v Ivančni Gorici, je opat stiškega samostana.

PRIMORSKI slovenski biografski leksikon / uredil Martin Jevnikar. - Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1991. - Sn. 17: Velikonja-Zemljak. - Str. 177-336 ; 25 cm.

Martin Jevnikar se je rodil l. 1913 v Spodnjem Brezovem pri Višnji Gori, živi v Trstu.

SLIKARSTVO Janeza Ljubljanskega : problematika prezentacije stenskih slik na Muljavi : (razstava), Kulturno - informacijski center Križanke ((v sodelovanju z) Ljubljanskim regionalnim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine (in) Restavratorskim centrom Republike Slovenije, 7. 11. - 23. 11. 1991) / (avtorji besedila Janez Höfler ... (et. al.) ; fotografije Valentin Benedik). - Ljubljana : Restavratorski center Republike Slovenije, (1991). - 1 zloženka ((8) str.) : ilustr. ; 30 x 11 cm.

Avtorji navedeni na koncu prispevkov.

Uvodna beseda / Josip Korošec: str. (2)

Slikar Janez Ljubljanski (ugotovljen med 1443 in 1459), je cerkev na Muljavi poslikal očitno po naročilu stiškega samostana, datirano v leto 1456.

STALIŠČA prebivalcev občine Grosuplje do nekaterih vidikov njenega razvoja. - Grosuplje, Občina, 1991. - 47 str. : ilustr. ; 21 cm.

Bibliografija: str. 34.

ŠVENT, Rozina

Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945 : od begunskih taborišč preko naselitenih središč po svetu v matično domovino / (besedila Rozina Švent in Mihael Glavan). - Ljubljana : Svetovni slovenski kongres : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1991. - 27. str. : ilustr. ; 30 cm.

Avtorja navedena v kolofonu.

Vrenčur, Milena: glej - Žagar, Cilka

WECHTERSBAH, Rado

Obdelava besedil s programom Word for windows /Rado Wechtersbach. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1991. - 144 str. : ilustr. ; 24 cm.

Avtor učbenika živi v kraju Šmarje-Sap.

ZADNIKAR, Marijan

A guide through the monastery of Stična / Marijan Zadnikar ; (foto Marjan Smerke; translated by Vladka Nograšek). - Stična : Cistercian Abbey, 1991. - 27 str. : barvne ilustr. ; 16 cm.

Izvirni stvarni naslov: Vodnik po stiškem samostanu.

Bibliografija: str. (28).

ZADNIKAR, Marijan

Guida all'abbazia di Stična /Marijan Zadnikar ; (foto Marjan Smerke ; traduzione Vanja Vitošević). - Stična : Abbazia cistercense, 1991. - 27 str. : barvne ilustr. ; 16 cm.

Izvirni stvarni naslov: Vodnik po stiškem samostanu.

Bibliografija: str. 27.

ZADNIKAR, Marijan

Guide du monastere de Stična / Marijan Zadnikar ; (photos Marjan Smerke ; traduit par Viktor Jesenik). - Stična : Abbaye cistercienne, 1991. - 26 str. : barvne ilustr. ; 16 cm.

Izvirni stvarni naslov: Vodnik po stiškem samostanu.

Bibliografija: str. (27).

ZADNIKAR, Marijan

Kunstführer durch das Kloster Stična (Marijan Zadnikar) ; (Foto Marjan Smerke ; Übersetzung Klara Hočevar). - Stična : Zisterzienserbtei, 1991. - 27 str. : barvne ilustr. ; 16 cm.

Izvirni stvarni naslov: Vodnik po stiškem samostanu.

Bibliografija: str. 27.

ZADNIKAR, Marijan

Vodič po stiškem samostanu /Marijan Zadnikar ; (fotografije Marjan Smerke ; prijevod Goran Vujašinić). - Stična : Cistercijski samostan, 1991. - 25 str. : barvne ilustr. ; 16 cm.

Izvirni stvarni naslov : Vodnik po stiškem samostanu.

Bibliografija: str. (27).

ZADNIKAR, Marijan

Vodnik po stiškem samostanu (Marijan Zadnikar ; (fotografije Marjan Smerke). - Stična : Cistercijska opatija, 1991. - 27 str. : barvne ilustr. ; 16 cm.

Bibliografija: str. 27.

Dr. Marijan Zadnikar, ljubitelj in raziskovalec stiškega samostana, njegovega razvojnega loka v umetnostnozgodovinskem pogledu, nam v tej knjižici na kratko predstavi celoten samostan z baziliko, staro prelaturu in vhodni stolp z bogatim figuralnim in dekorativnim štukom.

ZALETET, Tugo

Umrli stoje ali Zgodovina ti bo hvaležna : roman /Tugo Zaletet. - Grosuplje : Mondena, 1991. - 106 str. ; 20 cm. - (Jurčičeva zbirka, 1991 ; 4).

Spremna beseda / Tone Vrhovnik: str. 105-106.

Avtor je bil rojen l. 1954. Je član Literarnega kluba Grosuplje.

ZBORNİK ljubljanske šole za arhitekturo, VTOZD A, 1990-1991 / gl. urednik Tine Kurent. - Ljubljana : FAGG, Šola za arhitekturo, 1991. - 666 str., ilustr. : 25 cm.

Tine Kurent, arhitekt, je bil rojen l. 1923 v Osijeku, sicer grosupeljski rojak.

ZOREC, Ivan

Beli menihi. Knjiga 1: Ustanovitev samostana : povest iz prve polovice XII. stoletja / Ivan Zorec. - Ljubljana : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 184 str. - (Zbirka Slovenska povest ; 2).

Recept Mohorjanske zgodovinske povesti / Miran Hladnik: str. 177-183.

Izšlo v broširani in ital. vezavi.

Ivan Zorec (1880-1952) se je rodil v Malem Gabru pri Stični. S to tetralogijo je želel povečati stiški samostan. Prva izdaja, 1932, nosi tudi posvetilo: Cistercijanskemu samostanu v Stični, najstarejšemu nositelju ljudske prosvete in prvemu širitelju čiščenja Matere božje na Dolenjskem, za vezilo ob osemstoletnici njegove slavne ustanovitve.

V teh povestih sta nosilca dogajanj stiški samostan in trdna domačija Trlepovih.

ZOREC, Ivan

Beli menihi. Knjiga 2: Stiški svobodnjak. Samostan v turški sili : povest iz druge polovice XV. stoletja / Ivan Zorec. - Ljubljana : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 158 str. - (Zbirka Slovenska povest ; 3).

Izšlo v broširani in ital. vezavi.

ZOREC, Ivan

Beli menihi. Knjiga 3: Stiški tlačan. Samostan ob kmečkih uporih : povest iz druge polovice XVI. stoletja / Ivan Zorec. - Ljubljana : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 166 str. - (Zbirka Slovenska povest ; 4).

Izšlo v broširani in ital. vezavi.

ZOREC, Ivan

Beli menihi. Knjiga 4: Iznani menihi. Samostan ob razpustu : povest iz druge polovice XVIII. stoletja / Ivan Zorec. - Ljubljana : Založništvo slovenske knjige, 1991. - 153 str. - (Zbirka Slovenska povest ; 5).

Opombe / M. Hladnik: str. (154).

Slovarček manj znanih besed: str. (155).

Izšlo v broširani in ital. vezavi.

ZORMAN, Ivan

Slovenski ameriški slavček Ivan Zorman / uredil Edi Gobec. - Celovec ; Dunaj : Mohorjeva družba, 1991. - 176 str. : ilustr. ; 20 cm. - (Ellerjeva edicija ; zv. 10).

Slovenski ameriški slavček Ivan Zorman / Edi Gobec: str. 11-14.

Ivan Zorman, rojen v Šmarju l. 1889, umrl v Clevelandu l. 1957, je bil pomemben slovenski pesnik in glasbenik v Ameriki.

ŽAGAR, Cilka

Štirideset let Gimnazije Stična - Ivančna Gorica / (avtorici besedil Cilka Žagar, Milena Vrenčur ; literarna priloga člani literarnega krožka Iskrice Katja Mišmaš, Dominika Prijatelj, Dragica Novak ; likovne priloge Melita Garvas, Petra Kofler, Marjeta Špendal ; urednica Marija Samec). - Ivančna Gorica : (Gimnazija Josip Jurčič in srednja tehniška šola), 1991. - 53 str. : ilustr. + oglasni del ; 24 cm.

Avtorici navedeni v kolofonu.

Vsebuje še sezname pedagoškega osebja in ostalih zaposlenih ter sezname maturantov.

ŽNIDARŠIČ, Zlata

Naloge iz matematike za 2. razred osnovne šole / Zlata Žnidaršič ; (slike Borut Jurčič - Zlobec). - Ljubljana : Math, 1991. - 122 str. : ilustr. ; 29 cm. - (Alternativno).

Avtorica Zlata Žnidaršič živi in dela v Grosupljem.

1992

ADAMIČ, France

200 let kmetijskega tiska na Slovenskem (1792-1992) / France Adamič; uredil Jože Maček. - Ljubljana : Biotehniška fakulteta, 1992. - 70 str. ; 24 cm. - (Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, suppl. 16).

Predvsem bibliografski opisi tiskov.

France Adamič, agronom in sadjar, rojen l. 1911 na Spodnjem Blatu pri Grosupljem.

AŠIČ, Simon

Pomoč iz domače lekarne II / Simon Ašič. - 5. natis. - Celje: Mohorjeva družba, 1992. - 225 str. , (10) str. pril. ; 19 cm.

Seznam zdravilnih rastlin iz obeh knjig "Pomoč iz domače lekarne": str. 213-216.

Uspešnica izpod peresa znanega stiškega patra. Knjiga je razdeljena na dva dela. V prvem so opisane zdravilne rastline, drugi del pa je sestavljen iz opisa zdravljenja nekaterih bolezni in napotkov k naravnemu načinu življenja.

AŠIČ, Simon

Priročnik za nabiranje zdravilnih rastlin / Simon Ašič. - 2. ponatis. - Celje: Mohorjeva družba, 1992. - 176 str. : barvne ilustr. ; 18 cm.

Bibliografija: str. 225-226.

Stvarno kazalo: str. 156-166.

Latinska imena rastlin: str. 167-170

Ponatis tretje knjige stiškega patra o zdravilnih zeliščih. Vsebuje abecedni seznam zdravilnih rastlin, ki so predstavljene z barvnimi slikami in s pojasnili o glavnih značilnostih in njihovimi zdravilnimi lastnostmi.

BUDKOVIČ, Cvetko

Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I : od začetka 19. stoletja do nastanka konservatorija / Cvetko Budkovič ; (prevod povzetka Maša Valentinčič). - Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992. - 398 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Razprave Filozofske fakultete).

DOLEŃSKA avtocesta, Odsek Malence-Šmarje-Sap; km 94,00 - 100,75 / (gradivo so pripravili Nevenka Brumen et al. ; uredil Boris Mikoš ; fotografije Oskar Dolenc, Ferucio Hrvatin, Igor Buser). - Ljubljana : Pegaz, 1992. - 71 str. : fotogr. ; 21 cm.

Hrbtni naslov: DAC - Malence-Šmarje-Sap.

Publikacija vsebuje opis vloge te ceste skozi čas, priprave na gradnjo avtoceste, opis trase, zemeljskih del, geoloških razmer, posebej še predora in viadukta ter tehnične podatke o vseh delih.

FERFILA, Bogomil

Kje si, Amerika / Bogomil Ferfila. - Ljubljana : Grafični marketing J. Erjavec, 1992. - 316 str. : tabele ; 20 cm. O avtorju: str. 312.

Bibliografija: str. 308-311.

Sociološko-družbeni pogled na današnjo Ameriko.

Založnik je naš občan.

FRANCISCUS Assisiensis, sanctus

Rožice svetega Frančiška. - poslovenil Alojzij Res ; umetniške priloge vrezal Tone Kralj ; (posodobil) Rafko Vodeb ; opombe dodal Štefan Kožuh ; spremno besedo napisal Vinko Škafar: Ljubljana, Slovenska kapucinska provinca ; Celje : Mohorjeva družba, 1992. - 187 str. : ilustr. ; 20 cm.

Spremna beseda / Vinko Škafar: str. 5-7.

Asiški ubožec / Alojzij Res: str. 8-12.

Bibliografija: str. 185-186.

FRBEŽAR, Ivo

Kresničke / Ivo Frbežar; ilustriral Božo Kos. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1992. - (28) str. : barvne ilustr. ; 22 cm. - (Zbirka Vrtavka ; št. 1).

GASILSKO društvo Grosuplje: 1912-1992 / uredil, lektoriral in korigiral Jaka Müller. - Grosuplje : Gasilsko društvo, 1992. - 92 str. : ilustr. ; 21 cm.

Ovojni naslov : 80 let. Gasilsko društvo Grosuplje. 1912-1992.

Oglasni del: str. 52-92.

Ob jubileju društva sta pisala predsednik GD Zdravko Perme in Božo Knez, kronologijo skozi vsa leta, sezname moštva ter fotokroniko s natančno razlago je podal Jaka Müller.

Urednik Jaka Müller, leksikograf, je bil rojen 1941. v Grosupljem, kjer tudi živi.

GAŠPERŠIČ, Franc

Aktualne dileme prihodnje ureditve gospodarjenja z gozdovi v Sloveniji v luči novega zakona o gozdovih in zakona o denacionalizaciji / (avtorji Franc Gašperšič, Marjan Kotar, Iztok Winkler). - Ljubljana : Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo, 1992. - 35 str. ; 24 cm.

Avtorji navedeni na hrbtu naslovne strani.

Ovojni naslov: Dileme prihodnje ureditve gospodarjenja z gozdovi

Soavtor Marjan Kotar, rojen leta 1941, v Podkumu (tedaj št. Jurij pod Kumom), gozdar, redni prof. na Biotehniški fakulteti v Ljubljani, živi v Grosupljem.

Glavan, Mihael: glej - Stiški rokopis

- Trubar, Primož

GRAND prix risbe Alpe-Jadran (1992, Ljubljana)

2. grand prix risbe Alpe-Jadran = 2nd grand prix of drawing Alps-Adria : (Galerija Tivoli, Ljubljana), 29. 6.-30. 8. 1992 / (redakcija Breda Škrjanec). - (Ljubljana) : Mednarodni grafični likovni center, 1992. - 67 str. : ilustr. ; 22 cm.

Besedilo v slov., nem., it., madž., in hrv. ter angl. prevod.

Predgovor = Preface / Borut Šuklje: str. 7-8.

Uvod = Introduction / Zoran Kržišnik; translation Milan Mlačnik: str. 11-16.

Redaktorica Breda Škrjanec, umetnostna zgodovinarica, je doma v Grosupljem.

HUDOLIN, Jurij

Ajdbog in pričevolkača (Jurij Hudolin ; (portret Samo Šiles). - Grosuplje : Mondena, 1992. - 51 str. ; 20 cm. - (Zbirka Arion / Mondena, 1992, 2).

Ilustracije na spojnih listih.

Mladi pesnik v svojih pesniških vizijah združuje dele različnih živali, ki predstavljajo dobro in zlo, lepo in hudo, v nove grozljive podobe, preko njih pa razkriva odnose med ljudmi in do narave.

Avtor se je rodil maja 1973 v Ljubljani. Je član Literarnega kluba Grosuplje.

JANŠA, Janez

Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992 / Janez Janša. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1992. - 363 str., (100) str. pril. : fotogr. ; 24 cm.

Janševa knjiga predstavlja podobo Slovenije, oz. kot pravi podnaslov - nastajanje in obrambo slovenske države v letih 1988 do 1992. Knjiga, uspešnica v tem letu, je bila zato tudi kmalu razprodana.

Avtor se je rodil 1958., živi v Grosupljem.

JANŠA, Janez

Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992 / Janez Janša. - 2. popravljena izdaja. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1992. - 363 str., (100) str. pril. : fotogr. ; 24 cm.

Jevnikar, Martin: glej - Pod Južnim križem

- Primorski slovenski biografski leksikon

JURČIČ, Josip

Deseti brat / Josip Jurčič ; (ilustracije Ivan Vavpotič ; spremno besedo napisal Boris Paternu). - (Ljubljana) : Mladinska knjiga, 1992. - 239 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Zbirka Domen).

Jurčičev Deseti brat in njegovo mesto v slovenski prozi / Boris Paternu: str. 219-233.

Opombe: str. 234-239.

JURČIČ, Josip

Domen / Josip Jurčič / (Ljubljana) : Karantanija, (1992). - 80 str. ; 21 cm.
 Josip Jurčič: str. (81).

JURČIČ, Josip

Rokovnjači / Josip Jurčič, Janko Kersnik. - (Ljubljana) : Karantanija, (1992). - 202 str. ; 20 cm.
 Josip Jurčič: str. (203).

JURČIČ, Josip

Sosedov sin / Josip Jurčič ; (spremno besedo napisal Bogomil Gerlanc). - (Ljubljana) : Mladinska knjiga, 1992.
 - 72 str. ; 21 cm. - (Zbirka Domen).
 Josip Jurčič / Bogomil Gerlanc: str. 68-72.

KLEČ, Milan

Ljubezna na prvi pogled: roman / Milan Kleč. - Grosuplje : Mondena, 1992. - 125 str. ; 20 cm. - (Jurčičeva zbirka ; letnik 2, 2).
 Spremna beseda / Zdravko Duša: str. 124-125.
 Beležka o avtorju: str. (126).

Kotar, Marjan: glej - Gašperšič, Franc

Kozinc, Željko: glej - Malik, Peter

Kralj, Tone: glej - Franciscus Assisiensis, sanctus

KUHAR, Boris

Prazniki in praznične jedi na Slovenskem : 14 praznikov, 100 prazničnih jedi / Boris Kuhar. - Ljubljana : Delo-Prodaja, 1992. - 88 str. : ilustr. ; 20 cm. - (Posebna izdaja revija Naša žena).
 Naš znani etnolog je napisal iskan kulinarčni priročnik, ki je več kot to. Knjigo je razdelil na 14 pomembnejših praznikov, katere najprej predstavi v etnološki luči, v okviru praznika pa poda še recepte prazničnih jedi z opisi.
 Boris Kuhar, etnolog, rojen l. 1929 v Mariboru, živi v Grosupljem.

KURENT, Tine

Metode in organizacija v znanosti: gradivo za študij pri predmetu / Tine Kurent. - 3. izd. - (pripravi Maja Črepinšek v sodelovanju z Borisem Košorokom). - Ljubljana : Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Šola za arhitekturo (etc.), 1992. - 180 str. ; 30 cm. - (Podiplomski študij).

LAMET, Pedro Miguel

Upornik usmiljenih rok: Peter Claver (1580-1654) / Pedro Miguel Lamet ; (prevedel Lojze Štrubelj). - Ljubljana : Družina, 1992. - 235 str., 20 cm.
 Prevod dela: Un cristiano protesta.
 Na ovodju: Peter Klaver.
 Prevajalec Lojze Štrubelj je bil rojen l. 1917 v Paradišču pri Šmarju.

LEVSTIK, Fran

Martin Krpan und der Riese von Wien / eine volkstümliche Erzählung von Fran Levstik ; (ilustriert von) Tone Kralj ; aus dem Slowenischen übertragen und neu bearbeitet von Marica Kulnik. - Wien ; Klagenfurt = Celovec ; Ljubljana : Hermagoras = Mohorjeva družba, 1992. - (64) str. : barvne ilustracije ; 24x28 cm.
 Prevod dela: Martin Krpan.

MALIK, Peter

Lovci na Rembrandta / Peter Malik. - Ljubljana : Delo revije, 1992. - 127 str. ; 20 cm. - (Krimi, Posebna izdaja revije KIH).
 Peter Malik je psevdonim. Pravo ime avtorja je Željko Kozinc.

MAZAKARINI, Leo

Mozart / Leo Mazakarini ; prevedel Franc Vrbinc. - Celovec : Mohorjeva založba, 1992. - 114 str. ; 18 cm. - (Kratko & jednato).

Prevod dela: Mozart.

Bibliografija: str. 105-107.

Prevajalec Franc Vrbinc je bil rojen l. 1924 v Šmarju-Sapu.

Müller, Jaka: glej - Gasilsko društvo Grosuplje

NADRAH, Anton

Čemu živim? / Anton Nadrah. - Ljubljana : Katehetski center, Knjižice, 1992. - 48 str. : ilustr. ; 17 cm. - (Zbirka Knjižice ; 115).

NADRAH, Anton

Molite takole / Anton Nadrah. - Stična : Cistercijanska opatija, 1992. - 318 str. ; 19 cm. - (Bernardova knjižnica ; št. 2).

Bibliografija: str. 315-318.

NOUWEN, Henri J. M.

Platno ljubezni: duhovna razlaga Rembrandtove slike / Henri J. M. Nouwen ; prevedel L. Štrubelj. - Ljubljana : Predstojništvo slovenske province Družbe Jezusove, 1992. - 115 str. ; 21 cm.

Prevod dela: Nimm sein Bild in den Her.

POD Južnim križem: antologija emigrantske proze 1945-1992 / (pripravili) Zora Tavčar, Helga Glušič, Martin Jevnikar. - Celje, Mohorjeva družba, 1992. - 414 str. : fotogr. ; 20 cm. - Knjigi na pot / Zora Tavčar: str. 5-7.

Pričevanje in književno ustvarjanje slovenskega zdomstva / Helga Glušič: str. 8-11.

Življenje in delo pisateljev antologije / Martin Jevnikar : str. 382-412.

PRIMORSKI slovenski biografski leksikon / uredil Martin Jevnikar. - Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1992. - Sn. 18 : Zgaga-Žvanut ; in Dodatek A-B. - str. 337-496 ; 25 cm.

REBOLJ, Tomo

Divjanje ali Junak našega časa : opera triler / Aaron Kronski. - Grosuplje : Mondena, 1992. - 136 str. ; 20 cm. - (Jurčičeva zbirka ; letnik 2, 2 (i.e.) 1).

Pravo avtorjevo ime je Tomo Rebolj.

Spremna beseda / Taras Kermauner: str. 135-136.

Beležka o piscu: str. (137-138).

Na zavihku še spremna beseda Marjana Rožanca.

STIŠKI rokopis : 1428 / (uredil Mihael Glavan). - Bibliofilska izdaja. - Ljubljana : Slovenska knjiga, 1992. - (V Ljubljani : Mladinska knjiga ; v Gradcu : Akademische Druck-und Verlagsanstalt). - 8 str. ; 23 cm. - (Monumenta Slovenica ; 2).

Faksimile po izvorniku, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Ms 141.

999 oštevilčenih izvodov.

Faksimile skupaj s študijo v mapi 29 cm

Študije / (povzetke prevedla Käthe Grah v Nemščino, Alan McConnell-Duff v angleščino). - 94 str. : 23 cm.

Stiški rokopis je najzlahtnejši dokument slovenske pismenosti iz cistercijanskega samostana Stična. Faksimile je verno posnet po originalu, celo vsak list je obrezan po izvorniku. Faksimilu je dodan snopič študij, ki rokopis osvetljujejo jezikoslovno (Jože Toporišič), književnozgodovinsko (Jože Pogačnik), teološko (Marian Smolik), muzikološko (Jurij Snoj). Pisno podobo je podal Lucijan Bratuš, bibliografski popis dosedanjih objav in strokovnoznanstvenega pisanja pa Mihael Glavan. To je najpomembnejša publikacija naše občine v zadnjem obdobju. Največ zaslug za to izdajo nosi urednik, kateremu moramo biti hvaležni, da je rokopis sploh izšel, v bibliofilski izdaji in zavidljivi opremi. Kot so Brižinski spomeniki izšli v bibliofilski in navadni izdaji, bi bilo nujno, da bi Stiški rokopis izšel tudi kot dostopnejša publikacija.

Škrjanec, Breda: glej - Grand prix risbe Alpe-Jadran

ŠTRUBELJ, Lojze

Iz prakorenin v drevo današnjih dni: (Šmarska kotlina od prazgodovine do sedanje župnije) / Lojze Štrubelj. - Šmarje-Sap : Župnijski urad, 1992. - 343 str. : fotogr. ; 21 cm.

Bibliografija: str. 340.

Na zavihku življenje in delo avtorja.

Lojze Štrubelj, jezuit, rojen v Paradišču v Šmarju, je v tem delu podal arheološki pregled, bogato zgodovino šmarske fare z umetnostnozgodovinskega vidika, predstavil razgibano podobo življenja okolja in usode izstopajočih ljudi. Knjiga je bogato dokumentirana.

Štrubelj, Lojze: glej - Lamet, Perdo Miguel

- Nouwen, Henri J. M.

TEKMOVANJE slovenskih pihalnih orkestrrov v III. težavnostni stopnji v koncertnem programu (13. 1992, Grosuplje).

XIII. tekmovanje slovenskih pihalnih orkestrrov v III. težavnostni stopnji v koncertnem programu: 16. maj Grosuplje OŠ Louis Adamič, 17. maj Ormož Dom kulture, 23. maj Novo mesto Dom kulture, 24. maj Trebnje Dom kulture, 30. maj Logatec Narodni dom / (uredil Vladimir Brlek). - (Ljubljana) : Zveza kulturnih organizacij Slovenije, 1992. - (24) str. ; 21 cm.

TRUBAR, Primož

Catechismus: V slouenskim lesiku sano kratko sastopno Islago / (Primož Trubar ; spremno besedilo Mihael Glavan). - (Faksimile). - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1992. - (208) str. : faksimile, 12 cm.

Naslov v kolofonu: Catechismus 1555.

Avtor naveden v kolofonu.

Izvirna izdaja: Tübingen : Morhart, 1555.

Trubarjev narodni kulturni program / Mihael Glavan: str. (201-207).

V bibliofilski izdaji 100 oštevilčenih izvodov na ročno izdelanem papirju.

TUŠAR, Elga

Moj večni prijatelj Bruno: (mačja knjiga) / (tekst in ilustracije) E(lga) T(ušar). - Grosuplje : Ula, 1992. - 108 str. : ilustr. ; 19 cm.

Vrbinc, Franc: glej - Mazakarini, Leo

VRJOMIN, M.

Pesmi za malopridne otroke / M. Vrijomin. - Grosuplje : Mondena, 1992. - 76 str. ; 20 cm. - (Zbirka Arion / Mondena ; 1992, 1).

Vrijomin M. je psevdonim.

Ilustracije na spojinih listih.

ZALAR, Sandi

Pravljica o pogumnem mladeniču / Sandi Zalar ; ilustrirala Sandi Zalar. - (Grosuplje) : (Samozaložba), (1992). - (15) str. : ilustr. ; 26 cm.

Avtorica in ilustratorka je doma v Dobropolju, sedaj urednica Naše skupnosti.

ZBORNİK ljubljanske šole za arhitekturo, VTOZD A, 1991-1992 / gl. urednik Tine Kurent. - Ljubljana : FAGG, Šola za arhitekturo, 1992. - 666. str., ilustr. ; 25 cm.

ZBORNİK občine Grosuplje : gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika / glavni urednik Mihael Glavan. - Grosuplje : Občina Grosuplje, (izdaja skupina občanov.). 17, 1992, 207 str., ilustr. + (19) str. oglasni del, 23 cm + priloga Pregledna karta občine Grosuplje v merilu 1 : 100 000.

ŽNIDARŠIČ, Zlata

Naloge iz matematike za 2. razred osnovne šole / Zlata Žnidaršič ; (slike Borut Jurčič-Zlobec; ilustracije Andrej Hren). - 2. popravljena izdaja. - Ljubljana : Math, 1992. - 132 str. : ilustr. ; 29 cm. - (Alternativno).

**TRGOVINA, GOSTINSTVO
in TURIZEM, p. o.**

Adamičeva 14
61290 Grosuplje

Tel.: 061/772-120, 772-831; Fax: 772-831

VELEPRODAJA

Industrijska ul., tel.: 761-688, 762-211,
762-486, 761-424, fax: 761-803

MALOPRODAJA

MARKET GROSUPLJE, tel.: 772-904

MARKET IVANČNA GORICA, tel.: 777-077

MARKET DOBREPOLJE, tel.: 787-087

MARKET STIČNA, tel.: 778-498

MARKET ŠENTVID, 785-032

MARKET ŠKOFLJICA, 666-460

KOVINA GROSUPLJE, 764-188, fax: 762-418

ŽELEZNINA IVANČNA GORICA, 777-137

PENZION MAK GROSUPLJE, 771-468

RESTAVRACIJA IN PIVNICA RUS GROSUPLJE, tel.: 761-094

RESTAVRACIJA MINI IVANČNA GORICA, tel.: 777-095

TEKSTILNA TOVARNA

Motvoz in platno

p. o. GROSUPLJE
61290 GROSUPLJE – TABORSKA 34

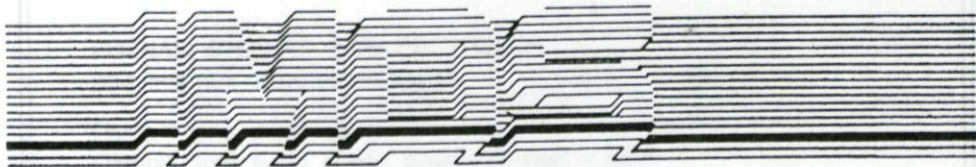
TELEFON: (061) 761-311
TELEFAX: (061) 763-096
TELEX: 31498 SI MOTVOZ
TELEGRAM: MOTVOZ GROSUPLJE
ŽELEZNIŠKA POSTAJA: GROSUPLJE
TEKOČI RAČUN: SDK 50130-601-31002

V tovarni izdelujemo:

- kvalitetne polipropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in prehranske industrije;
- polipropilenske vreče za moko, sladkor, pšenico in razna semena;
- ventil vreče za polnjenje na avtomatskih polnilnicah za sladkor, gnojila in podobno;
- kontejner vreče za 1000 do 1500 kg cementa ali drugega granuliranega materiala;
- motvoze in vrvi iz konoplje ali polipropilena, polipropilenska vodila za hmelj ali stročnice, veziva za kmetijstvo in druge podobne namene.

V proizvodnem programu imamo kvalitetno polipropilensko štapel vlakno od 6,7 dtex do najbolj grobega 110 dtex – v različnih barvah.

Se priporočamo!

DELNIŠKA DRUŽBA

61000 Ljubljana, Linhartova 11 a, p. p. 99, Slovenija

Telefon: 312-067, tajništvo

Telex: 31880 IMOS ZP YU

Telefax: 325-962

131-42-75, 320-946 komerciala

316-663 finance

**V okviru naše dejavnosti
na domačem in tujem trgu
vam nudimo:**

- inženiring,
svetovalni, organizacijski,
finančni, izvedbeni**
- projektiranje
vseh vrst objektov, instalacij
in opreme**
- vodenje izgradnje
kompleksnih stanovanjskih,
industrijskih, turističnih,
javnih, poslovnih objektov
in infrastrukture**

**Ko boste razmišljali o investiranju,
se posvetujte z Imosom – pričakujemo vas!**

Mercator - Pekarna Grosuplje,

proizvodnja kruha in peciva, d. o. o.

GROSUPLJE, Gasilska c. 2

Telefon: (061) 762-422

Telefax: (061) 764-273

Ponujamo:

- bogato izbiro dnevno svežega kruha in najrazličnejšega pekovskega peciva,
- vrsto specialnih in trajnejših vrst kruha, ki bodo obogatili vašo prehrano in ugodno vplivali na vaše zdravje
- celo vrsto žlikrofov in štrukeljcev, kruhove cmoke in ocvrtke, ki lahko popestrijo celo vaš praznični jedilnik.

POZNALI STE NAS ŠTIRI DESETLETJA
pod imenom **Jugotekstil-impex**

Razširili smo dejavnost.

Okrepili smo svojo mrežo poslovnih enot v tujini.

S podjetnostjo in znanjem smo dosegli visok nivo poslovanja
na mednarodnih trgih.

Po vseh teh spremembah smo spremenili še ime!

Zdaj se imenujemo

D.P. **IBN**

JT

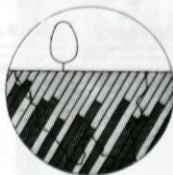
**INTERNATIONAL
BUSINESS NETWORK**
MEDNARODNA POSLOVNA MREŽA p.o.

Našli nas boste lahko, saj smo ostali v isti poslovni stavbi.

Slovenska 27-29, 61000 Ljubljana, Slovenija

Tel.: 386 61 125-91-60 ▪ Telex: 31393 IBN LJ SI ▪ Fax: 386 61 125-71-81 ▪

Telegram: Slovtext ▪ Network: JUTEK

zavod za prostorsko, komunalno
in stanovanjsko urejanje grosuplje, p. o.
taborska 3, 61290 grosuplje, tel.: 763-078, 762-246

Dejavnost:

- investicijski posli (inženiring) pri gradnji vseh vrst objektov;
- ekonomski posli, raziskave, analize, planiranje in svetovanje s področja urbanizma, komunalnega in stanovanjskega gospodarstva ter drugih družbenih dejavnosti;
- komunalno opremljanje stavbnih zemljišč;
- investitorstvo, organiziranje in opravljanje investicijskega in drugega vzdrževanja stanovanjskih hiš, poslovnih stavb in lokalov v družbeni in zasebni lasti;
- nadzor nad gradnjo objektov v občini Grosuplje;
- geodetske storitve;
- promet z nepremičninami.

PODJETJE

GUMA d.o.o.

PROIZVODNJA - KOOPERACIJA

ZASTOPANJE - TRGOVINA

GROSUPLJE

Prodaja telefon: (061) 762-363, 762-163, 763-360 ▪ Telex: 31510 YU GAMA

Računovodstvo: 771-163 ▪ Uprava: 762-200

Telefax: 764-403

61290 GROSUPLJE, Adamičeva 51

Telefon: (061) 764-233 ▪ Telefax: (061) 763-031

Tekoči račun 50130-601-31182

IZVAJAMO INSTALACIJE:

CENTRALNIH KURJAV, VODOVODA,
PLINA, PREZRAČEVANJA,
STAVBNO KLEPARSTVO IN IZOLACIJE!

PARTNER

graf d.o.o.

kolodvorska ulica 2
61290 grosuplje

tiskarna
založništvo
poslovne tiskovine
glasila - katalogi

tel +38 061/761-177
+38 061/761-586
fax +38 061/761-587

d.o.o.

ADAMIČEVA 15, GROSUPLJE

RAČUNOVODSKE - KNJIGOVODSKE STORITVE

tel. 061/ 761 582, 761 583
fax. 061/ 761 585

PAKETNO AVTOMOBILSKO ZAVAROVANJE

STE POMISLILI, DA LAHKO SVOJ AVTO POŠKODUJETE TUDI NA POTI V ZAVAROVALNICO?

**Mi smo! Zato ga pridemo
zavarovat tudi na vaš dom**

**Poleg tega pa ponuja paketno zavarovanje
še naslednje prednosti:**

- Sami se boste odločili o vsebini vašega paketa;
- kasko zavarovanje je v paketu 20 odstotkov cenejše;
- 10-odstotni popust za vsa ostala zavarovanja v paketu;
- popust za takojšnje plačilo;
- možnost obročnega brezobrestnega odplačevanja;
- pri kraji ali uničenju avtomobila vam povrnemo denar za nakup novega;
- v primeru poškodbe vašega avtomobila vam krijemo stroške najema drugega vozila;
- zavarovanje pravne zaščite vam krijemo morebitne stroške odvetnikov in sodnega postopka;
- turistično zavarovanje za potovanja v prostem času;
- Triglavov bonus - nagrado za vaše preudarno ravnanje v prometu;
- dodatni popust za zvestobo Zavarovalnici Triglav;
- enake pogoje zavarovanja za posameznike kot za podjetja.

zavarovalnica triglav d.d.

Končno popolno in sodobno zavarovanje !

GRO

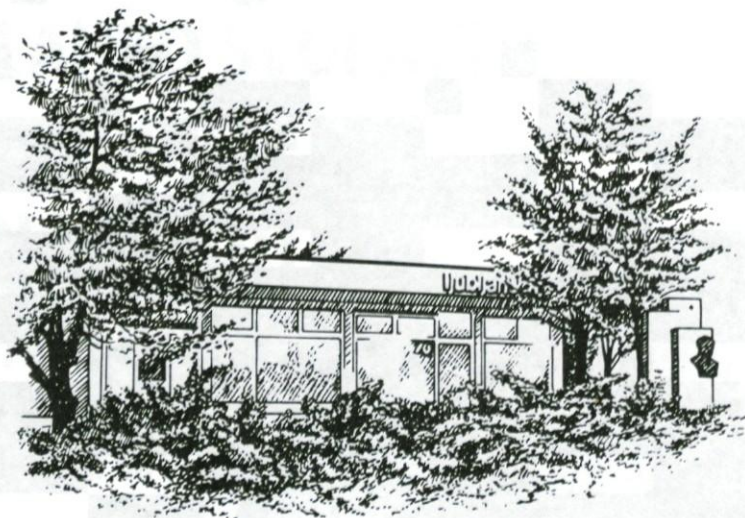
gradbeno podjetje grosuplje

gradbeno podjetje grosuplje
gradnje proizvodnja inženiring

Gradbeno podjetje Grosuplje, 61290 Grosuplje, Taborska 13
Inženiring, 61000 Ljubljana, Emonska 8

V Ekspozituri Grosuplje vam nudimo:

dinarski in devizni posli

prodajo vrednostnih papirjev

storitve borznega posrednika

vse vrste kreditov

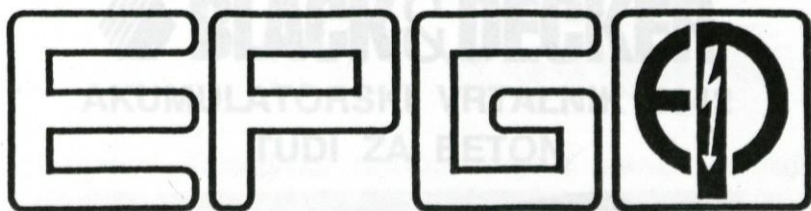
bančni avtomat 24 ur dnevno

Priporočamo se za obisk v naših enotah v:

- Grosupljem
- Videm-Dobrepolju
- Ivančni Gorici

Odločite se za pravi korak in sodelovanje z nami.

Ljubljanska banka d.d., Ljubljana

ELEKTROTEHNIŠKO PODJETJE D.O.O. GROSUPLJE
61290, CESTA NA KRKO 9, SLOVENIJA

- INŽENIRING
- ELEKTROINSTALACIJE,
PROJEKTIVA, IZVEDBA, MERITVE
- RAZDELILNE OMARE IN NAPRAVE
- INDUSTRIJSKA ELEKTRONIKA
- TRGOVINA
- KOVINSKI IZDELKI
- KOVINSKA OPREMA PO NAROČILU

USTANOVIL AP 1956

kovinastroj
gastronom

tovarna gostinske opreme

61290 GROSUPLJE, Adamičeva 36

Telefon: (061) 761-411, 762-520

Telex: 31552 yu kogro

Telefax: (061) 763-435, 763-585

Izdelujemo, montiramo in projektiramo opremo za vse tipe kuhinj, slaščičarn, samopostrežnih restavracij in drugih gostinskih ali sorodnih obratov.

Izdelujemo pomivalne stroje, toplotne, hlajene, nevtralne in kombinirane elemente, točilnice in druge pulte, samopostrežne in ostale linije.

Opravljam razne storitve.

Lastni projektivni biro.

Servisna služba v vseh večjih krajih.

Mešane družbe: Beograd, Sarajevo in Opatija.

winterhalter

Gastronom

Winterhalter

Gastronom d.o.o.

Slovenija

Profesionalni pomivalni stroji in sistemi

61290 Grosuplje, Adamičeva 36, p. p. 18

Tel./fax: +386 (061) 763-444

Telefax: +386 (061) 772-740

Mobitel: 0609/613-395

AKUMULATORSKI VRTALNIK 9042 TUDI ZA BETON

novo

Vrhunska kakovost, najmodernejša tehnologija in inovativnost so odlike izdelkov vodilnega proizvajalca električnega ročnega orodja na svetu.

Black & Decker nudi bogato izbiro električnega orodja za vsakogar in sicer za delo v industriji, obrtnih delavnicah, doma in na vrtu.

Akumulatorski vrtalnik 9042 napaja zamenljivi 9,6-voltni baterijski komplet, nameščen v ročaju. Vrtalnik omogoča enostavno vrtenje v vse vrste materiala: les, kovino in beton, pa tudi vijachenje v najtežje dostopnih mestih.

Dvostopenjski nastavitvi vrtljajev in hitrosti udarjanja je dodana elektronska

brezstopenjska nastavitve vrtljajev z vklopnim stikalom in preklopnik za levo/desno smer vrtenja pri vijachenju. Vrtalnik tehta le 1,9 kg, doseže največji vrtilni moment 10 Nm in ima vpenjalno glavo $\varnothing$ 10 mm.

Z vrtalnikom dobite polnilnik baterijskega kompleta, poleg tega pa lahko dokupite še dodatni baterijski komplet in hitri polnilnik, ko se baterijski komplet izprazni, ga lahko hitro zamenjate z novim, že napolnjenim. Tako lahko z vrtalnikom v kombinaciji s hitrim polnilnikom tako rekoč nenehno delamo.

Dodatne informacije o proizvodnem programu vam bomo z veseljem posredovali.

G-M&M, d.o.o.

61290 Grosuplje, Brvace 11

tel.: (061) 763-511

faks: (061) 761-205, 763-023

tel. servis: (061) 762-196

**Ekskluzivni
zastopnik in
distributer za**

 BLACK & DECKER

Obrtna zadruga Magro, p.o.

61290 Grosuplje, Ob Grosupeljščici 1 B

Telefon: (061) 761-631, 761-876, 764-582

Telefax: (061) 763-579

Računovodsko-finančne storitve:

- vodenje poslovnih knjig in izdelava bilanc ter davčne napovedi
- svetovanje pri naložbah
- pomoč in svetovanje pri financiranju ter pridobivanju sredstev
- izdelava investicijskih programov

LESNINA MIZARSTVO GROSUPLJE

Podjetje za izdelavo notranje opreme p.o.

61290 Grosuplje, Cesta na Krko 38

Telefon: (061) 761-233, 762-507, 763-155 - Telex: 32154 MIGRO SI

Telefax: (061) 764-434 - Žiro račun pri SDK Grosuplje 50130-601-31070

Izdelujemo opremo za hotele, gostinske obrate, trgovine, upravne zgradbe.

Režemo hlodovino za podjetja in zasebnike.

Mercator - Kmetijska zadruga Stična

Ul. II. grupe odredov 17, 61295 IVANČNA GORICA

Tel.: 061 / 778-022, 777-142

Oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in kmetijsko mehanizacijo, organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino, ter prideluje seme priznanih domačih in tujih sort krompirja.

Na zalogi ima tudi prehrabeno blago, vse vrste gradbenega materiala in stavbnega pohištva.

Ima lastno hranilno kreditno službo.

FARMA stična p.o.

Stična 1, 61295 Ivančna Gorica

Telefon: 061/777-280

777-917

Telefax: 777-280

- vzrejamo odojke, bekone
- pridelujemo pšenico, koruzo, oljno repico, seno
- pridobivamo organsko gnojilo Biorast z delovanjem deževnikov

motel grosuplje

MOTEL GROSUPLJE, Ljubljanska 65, Grosuplje

Tel. direktor: (061) 763-309

Tel. recepcija: (061) 762-222

Fax: (061) 763-309

restavracija - sauna - bazen - trgovina

TRAIG

TRAIG, TRANSPORTNO PODJETJE, P.O.

CESTA 2. GRUPE ODREDOV 17

61295 IVANČNA GORICA, SLOVENIJA

Opravlja in organizira prevoze s cestno motornimi
vozili doma in v inozemstvu.

OP »UNIVERSAL«

IVANČNA GORICA p.o.

Malo Hudo 4 a

telefon (061)

777-043 uprava

784-002 peskokop

se ukvarja:

- s pridobivanjem gramoza in peska,
- opravlja prevoze,
- nudi strojne soritve,
- izvaja novogradnje
in adaptacije makadamskih vozišč

sinoles

Lesna proizvodnja Sinoles, p.o.

61295 Ivančna Gorica, Stantetova 9

telefon 061/777-147, 777-148

telefax 061/777-066

Izdelujemo stavbno pohištvo in notranjo opremo za stanovanjske
objekte, hotele, šole, vzgojnovarstvene ustanove in druge družbene
objekte po individualnem naročilu.

Poleg žagarske proizvodnje nudimo tudi druge obrtniške storitve.

RASICA

TOVARNA PLETENIN LJUBLJANA d.d.

61211 Ljubljana Šmartno

telefon. 061 / 554-342, telefax: 061 / 556-496

telex: 31496 si rašica

KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

Cesta na Krko 7

61290 GROSUPLJE

telefon: (061) 762-311, 764-551

KOMUNALNE GRADNJE d.o.o.

61290 Grosuplje, Cesta na Krko 7

tel.: (061) 764-400, 761-556; fax: (061) 764-400

Komunalne gradnje d. o. o., Grosuplje, Cesta na Krko 7 gradi vodovode, kanalizacije, ceste, ureja zemljišča, nudi strojne in prevozne usluge, vzdržuje občinske ceste, ter izvaja druga dela po dogovoru.

VETERINARSKI ZAVOD "ljubljanske regije"

p. o., Grosuplje

TELEFON: (061) 762-437, 763-170

ŽIRO TAČUN: 50130-601-31530 pri SDK GROSUPLJE

- opravlja neprekinjeno dežurno službo zdravstvenega varstva živali,
- odkriva in zatira kužne bolezni živali,
- opravlja umetno osemenovanje govejih plemenic, odkriva in odpravlja plodnostne motnje,
- opravlja veterinarski sanitarni nadzor v proizvodnji in prometu živali, živalskih proizvodov in živil živalskega porekla,
- neškodljivo odstranjuje poginule živali, ugotavlja vzrok pogina in skrbi za varstvo okolja,
- skrbi za izobraževanje posestnikov živali
- izvaja pospeševalne programe
- svetuje imetnikom živali

